

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑΘΕΜΑ : ΑΝΑΠΑΛΑΙΩΣΗ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟΥ ΣΤΗΝΠΟΡΤΑΡΙΑ ΠΗΛΙΟΥ.ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ : ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣΠΑΠΑΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣΕΙΣΗΓΗΤΗΣ : ΜΕΤΑΞΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.

ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΣΤΕΦ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: Γ. ΜΕΤΑΞΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΠΑΠΑΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Α' ΕΞΑΜΗΝΟ 1993

ΓΕΝΙΚΑ :

Το κτίριο με την επωνυμία " Αρχοντικό Ζούλια" βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού της Πορταριάς πάνω στον δρόμο προς την Μακρινίτσα. Ο τελευταίος ιδιοκτήτης το μεταβίβασε στην Κοινότητα Πορταριάς η οποία επιθυμεί να το επισκευάσει και μετατρέψει σε Μουσείο Λαϊκής Τέχνης. Χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία χωρίς ουσιαστικές αλλαγές μέχρι το 1979 όποτε και εγκαταλείφθηκε.

Περιλαμβάνει υπερυψωμένο υπόγειο , ισόγειο και όροφο. Σύμφωνα με επιγραφή κτίσθηκε στις 19 Ιουνίου 1864. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για αρχοντικό με την έννοια που χρησιμοποιείται ο όρος αυτός για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του Πηλίου αλλά για " μεσοαστικό σπίτι " ή " νοικοκυρόσπιτο " με κάποια " νεοκλασσικά " στοιχεία στις όψεις του.

Όπως είναι γνωστό από την ιστορία του Πηλίου μετά τα μέσα του 19ου αιώνας πάροικοι του εξωτερικού, κυρίως Αιγυπτιώτες βαμβακέμποροι επιστρέφουν στις γενέτειρές τους και μεταφέρουν νέες αισθητικές αντιλήψεις. Στον τομέα της αρχιτεκτονικής τα νέα στοιχεία είναι αυτά που χαρακτηρίζουν το λεγόμενο ελληνικό " νεοκλασικισμό", ο οποίος συνίσταται σε αναφομοίωτα πολλές φορές εξωτερικά στοιχεία που ανμιγνύονται με τα τοπικά μορφολογικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά.

Έτσι στο " αρχοντικό Ζούλια βρίσκουμε κατακόρυφο άξονα συμμετρίας στην κύρια όψη του διπλή συμμετρική σκάλα ανόδου στο ισόγειο, απομίμηση τσατμά στον όροφο που είναι πετρινος, ανοιχτός εξώστης με νεοκλασική σιδεριά, ξύλινο δάπεδο και μεταλλικές αντηρίδες στήριξης, μεγάλα γείσα από μπαγδάτι με κοιλόκυρτα κυμάτια, γύψινο γραπτό διάκοσμο στην κύρια όψη του ορόφου , εξεζητημένο αρμολόγημα στα χαμηλά τμήματα του κτιρίου :

Πληροφορίες μιλούν για Βένετο αρχιτέκτονα που έκτισε ακόμα τα σπίτια του Κανταρτζή και του Τσοποτού στην Πορταριά. Στο εσωτερικό του σπιτιού βρίσκονται ακόμη έπιπλα δυτικής τεχνοτροπίας.

Από τυπολογική άποψη το κτίριο παρουσιάζει την συνηθισμένη ορθογωνική κάτοψη με μεσοπαράλληλο τοίχο με συμμετρική διάταξη τεσσάρων χώρων και κεντρικό διάδρομο ο οποίος στον όροφο γίνεται σκάλα (ή δόξατο). Εσωτερική σκάλα συνδέει τους ορόφους. Το ημιυπόγειο έχει επιπλέον δύο εγκάρσιους τοίχους και ιδιαίτερη είσοδο κάτω από την εξωτερική σκάλα από ανόδου στο ισόγειο.

Π Ε Ρ Ι Γ Ρ Α Φ Η   Ζ Η Μ Ι Ω Ν

Στην σημερινή του μορφή το αρχοντικό Ζούλια έχει υποστεί σημαντικές ζημιές όχι μόνο λόγω της εγκατάληψης του , από το 1979, αλλά και από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες που επικρατούν στο Πήλιο. Ειδικότερα οι συχνές χιονοπτώσεις και οι πολύ χαμηλές θερμοκρασίες που σημειώνονται κατά την διάρκεια του χειμώνα, καθώς και οι υψηλές τιμές υγρασίας λόγω γεωγραφικής θέσης του οικήματος και της πυκνής βλάστησης που περικλείει την περιοχή.

Οι ζημιές που έχει υποστεί το αρχοντικό είναι τόσο στους φέροντες οργανισμούς όσο και στην στέγη. Παρατηρούνται ρωγμές στους τοίχους (οι οποίοι είναι και φέροντες οργανισμοί) . Το επίχρισμα έχει υποστεί μερική καταστροφή. Η στέγη έχει καταρρεύσει μερικώς και η " Παλάσκα " έχει γκρεμισθεί. Όσον αφορά πόρτες, παράθυρα, σκάλες, και οποιαδήποτε ξύλινη κατασκευή έχουν υποστεί σχεδόν ολική καταστροφή λόγω μικροοργανισμών "σαράκι ".

Ο περιβάλλον χώρος του αρχοντικού έχει κατακλισθεί με την πάροδο των ετών από πυκνή βλάστηση λόγω της εγκατάλειψης. Οι ζημιές στο εσωτερικό του κτιρίου περιορίζονται σε μικρότερη κλίμακα απ' ότι εξωτερικά. Έτσι εσωτερικά χωρίσματα, ανοίγματα και ότι άλλο συμβάλει στην εσωτερική διαμόρφωση του αρχοντικού βρίσκονται σε αρκετά καλή κατάσταση.

1. Τι είναι αποτύπωση

Αποτύπωση είναι η συλλογή μετρητικών στοιχείων από το ίδιο το αντικείμενο - κτίριο, τμήμα κτιρίου ή κάποια λεπτομέρειά του - για την σύνταξη σχεδίων του αντικειμένου υπό κλίμακα, σε ορθή προβολή, πλήρως διαστασιοποιημένων. Η αποτύπωση συνοδεύεται πάντοτε από καταγραφή και από φωτογραφική κάλυψη. Με την καταγραφή σημειώνονται - πάνω στα σχέδια που δεν φαίνονται ή που δεν χρειάζονται στα σχέδια ή παρατηρήσεις που βοηθούν την μνήμη. τα στοιχεία αυτά αφορούν την κατάσταση συντηρήσεως, τις ζημιές, και φθορές και την διάγνωση των σιτίων που τις προκάλεσαν, τον τρόπο κατασκευής, τα υλικά κλπ. Τον ίδιο στόχο έχει και η φωτογραφική κάλυψη που γίνεται κατά τρόπο που να συμπληρώνει και να εικονογραφεί τα σχέδια και τις σημειώσεις.

Η αποτύπωση, η καταγραφή, και η φωτογραφική κάλυψη αποτελούν απαραίτητο μέρος της γενικότερης τεκμηρίωσης ενός αρχιτεκτονικού έργου που προορίζεται για μελέτη ή αποκατάσταση.

2. Στόχος της αποτυπώσεως .

Ο στόχος της αποτυπώσεως και η στάθμη ακριβείας και πληρότητας της συναρτάται με τον σκοπό για τον οποίο προορίζεται η αποτύπωση, που καθορίζει το περιεχόμενό της και την μέθοδο που πρέπει να ακολουθηθεί.

Ετσι μπορούμε να διακρίνουμε:

1. Αποτυπώσεις αρχαιολογικών λειψάνων.
2. Αποτυπώσεις μνημείων για την επιστημονική τους εξέταση: μορφολογική, ιστορική, διάδριση φάσεων, χρονολόγηση κλπ.
3. Αποτύπωση ιστορικών ή αρχαιολογικών μνημείων για την αναστήλωση και αποκατάστασή τους.
4. Αποτύπωση δευτερευόντων μνημείων για την αναστήλωση ή αποκατάσταση ή επισκευή ή ανακαίνισή τους ή την επέμβαση σ' αυτά.

5. Αποτύπωση δευτερευόντων κτιρίων(παραδοσιακών) για την αποκατάσταση ή επιδκευή ή συμπλήρωση ή την μεταρρύθμισή τους.
6. Αποτύπωση νέων κτιρίων αμέσως μετά την κατασκευή τους, που τίθεται στο αρχείο για να χρησιμοποιηθεί είτε για την συντήρηση είτε για ενδεχόμενες μελλοντικές μετασκευές.

Η κατάταξη των αποτυπώσεων, ανάλογα με τον στόχο τους, μπορεί λοιπόν να γίνει ως εξής:

1. Αποτυπώσεις που έχουν στόχο την επιστημονική μελέτη, δηλαδή την καταγραφή, την εξαγωγή συμπερασμάτων για το ίδιο το κτίριο και την συγκριτική του εξέταση με άλλα παραδείγματα. Στην περίπτωση αυτή ενδιαφέρουν, συνήθως, τα εξωτερικά γνωρίσματα, δηλαδή οι όγκοι, οι μορφές και τα υλικά.
2. Αποτυπώσεις που έχουν στόχο την επανάληψη ή την επανατοποθέτηση. Εδώ ενδιαφέρουν τόσο τα μορφολογικά όσο και τα οικοδομικά στοιχεία και τα υλικά και ο τρόπος εφαρμογής τους.
3. Αποτυπώσεις που έχουν στόχο την επισκευή, δηλαδή την αποκατάσταση ζημιών, και επομένως μεγάλη σημασία έχει η καταγραφή των ζημιών και του μεγέθους τους, ή διάγνωση των αιτίων που προκάλεσαν τις ζημιές και η εξέταση του τρόπου κατασκευής.
4. Αποτυπώσεις που έχουν στόχο την προσθήκη και τις περβάσεις, όποτε προεξάρχουν στοιχεία όπως η γνώση του φέροντος οργανισμού και πάλι ο τρόπο κατασκευής.

Σε μια εργασία μπορεί βεβαίως να συνυπάρχουν δύο ή και όλα τα παραπάνω είδη αποτυπώσεων - και συνήθως αυτό συμβαίνει - ή να εφαρμόζονται σε τμήματα μόνο του κτιρίου, ανάλογα με το αντικείμενο του έργου.

Πάντως γενική αρχή της αποτυπώσεως είναι να υπάρχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πληρότητα και ακρίβεια των στοιχείων που λαμβάνονται, χωρίς όμως υπερβαίνεται ο σκοπός με την συλλογή στοιχείων που είναι άχρηστα για το αντικείμενο του έργου.

3. Μέθοδοι αποτυπώσεως

Μέθοδοι αποτυπώσεως υπάρχουν η συμβατική ή ενόργανη και η φωτογραμμετρική. Σε πολύ γενικές γραμμές, η φωτογραμμετρία συνίσταται στην πλήρη κάλυψη του αποτυπούμενου στοιχείου, με την λήψη ζεύγων φωτογραφιών που διαβάζονται στερεοσκοπικά μέσα από ειδικό μηχάνημα που κάνει και την σχεδίαση με ένα σύστημα " παντογράφου" . Τόσο οι λήψεις- για τις οποίες χρειάζεται συνήθως να στηθεί σκαλωσιά και να χρησιμοποιηθούν ειδικές "δίδυμες φωτογραφικές μηχανές- όσο και η επεξεργασία τους και η μετάφρασή τους σε σχέδιο, είναι εξαιρετικά περίπλοκες απαιτούν υπολογισμούς και προκαταρκτικές μετρήσεις και γίνονται από ειδικευμένο συνεργείο.

Τα πλεονεκτήματα του συστήματος είναι ότι με ελάχιστες μετρήσεις επί τόπου αποκτά κανείς σχέδια με εξαιρετική ακρίβεια και με απόδοση και των ελαχίστων ακόμα αποκλίσεων παραμορφώσεων και ανωμαλιών και η δυνατότητα αποδόσεως καμπυλοτήτων με ισούψεις καμπύλες. Όμως παρουσιάζει τρία μεγάλα μειονεκτήματα: πρώτον η μέθοδος είναι πολυδάπανη, δεύτερον, ενώ δίδεται σωρεία στοιχείων που πολλές φορές δεν είναι άμεσα χρήσιμα, στην απόδοση των αρχιτεκτονικών μορφών διακρίνονται συχνά παρανοήσεις γιατί η ερμηνεία γίνεται από μη αρχιτέκτονες και τρίτον ο αρχιτέκτων δεν έρχεται σε άμεση επαφή με το αντικείμενο για να το διευρηνήσει, να το κατανοήσει, να το αναλύσει και να εξοικειωθεί μ' αυτό.

Στην " ενόργανη " αποτύπωση χρησιμοποιούνται τοπογραφικά όργανα, ταχύμετρα κλπ. για την χωροστάθμιση, για την μέτρηση αποστάσεων κλπ. Εφόσον κανείς έχει τα όργανα στην διαθεσή του και ξέρει να τα χειρίζεται και εφόσον η μεταφορά τους είναι εφικτή, η μέθοδος έχει να παρουσιάσει μόνο ,πλεονεκτήματα δηλαδή μεγάλη ακρίβεια και ταχύτητα.

Η συμβατική ή απλή μέθοδος αποτυπώσεως είναι αυτή που γίνεται επί τόπου από τον αρχιτέκτονα με πολλαπλές μετρήσεις που σημειώνονται σε πολλά σκίτσα. Τα όργανα και τα εργαλεία που απαιτούνται είναι λίγα και φθηνά: μετροταινία, δίμετρο, αλφαδολάστιχο, καλάμι, ζύγι κλπ. Για περιπτώσεις πιο πολύπλοκες και ανθρώπους με μεράκι, ο κατάλογος αυτός μπορεί να επιμηκυνθεί σημαντικά.

4. Η συμβατική μέθοδος αποτυπώσεως.

Η πρώτη προσέγγιση είναι μια προσεκτική παρατήρηση του αντικειμένου με προσπάθεια να γίνουν κατανοητά ο χαρακτήρας του, οι ιδιομορφίες του, η κατασκευή του και οι δυσχέρειες για την αποτύπωση. Αν το κτίριο είναι μεγάλο ή περίπλοκο, μπορεί για τις ανάγκες των μετρήσεων, να χωριστεί σε τμήματα, αλλά θα πρέπει οπωσδήποτε να γίνει αλληλεξάρτηση των τμημάτων αυτών. Δεδομένου ότι τα περισσότερα παλαιά κτίρια έχουν αποκλίσεις από την ορθή γωνία, την οριζόντια και την κατακόρυφο, πρέπει να γίνονται εξαρτήσεις από θεωρητικά οριζόντια και κατακόρυφα επίπεδα και να μετρώνται οι διαγώνιες.

Οι μετρήσεις γίνονται πάντα από το ίδιο σημείο. Έτσι στις περιπτώσεις των ακμών τοίχων που δεν είναι ευθύγραμμες, αποκλείεται η περίπτωση λάθους λόγω μεταθέσεως του σημείου μετρήσεως. Στα πολύπλοκα σχήματα ή στα σχήματα που υπάρχουν εμπόδια στην μέτρηση διαγωνιών, καθορίζονται ορισμένα σταθερά σημεία, αποτυπώνονται, ελέγχεται η ακρίβεια των μετρήσεων και στην συνέχεια όλες οι άλλες μετρήσεις εξαρτώνται από τα σταθερά αυτά σημεία. Εννοείται ότι μόνον όταν οι μετρήσεις είναι απόλυτα ακριβείς και επαληθευμένες θα "κλείσει" το σχήμα χωρίς "συμβιβασμού". Γι' αυτόν τον λόγο είναι χρήσιμο η σχεδίαση υπό κλίμακα να γίνεται επί τόπου όταν αυτό είναι εφικτό. Όμως αυτό προϋποθέτει την μεταφορά φορητού σχεδιαστήριου - μεγάλη πινακίδα και ελαφρά πτυσσόμενα τρίποδα - και πολλών σχεδιαστικών οργάνων, την διάθεση περισσότερου χρόνου επί τόπου και την εξευρεση του κατάλληλου χώρου όπου θα γίνεται η σχεδίαση στεγασμένου, ζεστού και χωρίς υγρασία. Στις μεγάλες αποτυπώσεις η σχεδίαση επί τόπου είναι αναπόφευκτη.

Μεγάλη σημασία για την ακρίβεια της κατόψεως έχει η σωστή μέτρηση του πάχους των τοίχων. Όταν υπάρχει κάποιο άνοιγμα στον τοίχο του οποίου το πάχος θέλουμε να μετρήσουμε αυτό είναι σχετικά εύκολο αν και πολλές φορές πρόσθετα στοιχεία, όπως παραστάδες ή περβάζια, δυσχεραίνουν την μέτρηση.

Τότε ή αφαιρεί κανείς το άθροισμα των προσθέτων στοιχείων από το συνολικό πάχος - που όμως δεν έχει ακρίβεια στην περίπτωση καμπύλων στοιχείων, κυματίων κλπ. ή χρησιμοποιεί μεταλλική γωνία. Το ένα της σκέλος τοποθετείτε κάθετα πρό τον τοίχο, δηλαδή επαπτόμενο στον λαμπά, και το άλλο παράλληλα πρό τον τοίχο και μετράται η προεξοχή των πρόσθετων στοιχείων από το σκέλος της γωνιάς στον τοίχο . Είναι όμως απαραίτητο να γίνεται και μέτρηση ολικού μήκους συνεχόμενων χώρων μέσα από το άνοιγμα, ώστε να ελεγχθεί το πάχος που προκύπτει μετά από αφαίρεση των μηκών των δύο χώρων . Όταν όμως δεν υπάρχει άνοιγμα, τότε το πάχος τοίχου συνάγεται από εξωτερικές μετρήσεις που γίνονται από σταθερά εσωτερικά σημεία που μεταφέρονται προς τα έξω.

Άλλο σημείο όπου πρέπει να δίδεται μεγάλη προσοχή είναι η συνάρτηση της αποτυπώσεως του εσωτερικού με την αποτύπωση του εξωτερικού. Όπου τα σχήματα είναι απλά και τα πάχη των τοίχων σταθερά και εύκολα μετρούμενα, δεν παρουσιάζεται ιδιαίτερο πρόβλημα. Όπου όμως οι μορφές είναι περίπλοκες και τα πάχη τοίχων μεταβαλλόμενα (όπως στις κόγχες μιας εκκλησίας), πρέπει να προσφεύγει κανείς σε σταθερά σημεία έξω από το κτίριο, διαλεγμένα έτσι που να είναι προσπελάσιμα για μέτρηση και από μέσα και από τα εξωτερικά σημεία όπου παρουσιάζεται το πρόβλημα.

Η κάτοψη είναι πρωταρχικό σχέδιο, τόσο για την αποτύπωση όσο και για την μελέτη. Γι' αυτό όσοι περισσότερες πληροφορίες περιλαμβάνει, τόσο ευκολύνονται και απλοποιούνται οι υπόλοιπες εργασίες. Έτσι, στις κατόψεις σημειώνονται, με διακεκομμένη γραμμή προβολής, όλα τα υπερκείμενα στοιχεία (τζα, δοκοί κλπ.) και κατακλίσεις θόλων, περίπλοκων διατομών κλπ. Για την σωστή τους τοποθέτηση στο σχέδιο, γίνεται μεταφορά τους, με ζύγι, στο δάπεδο ή στο θεωρητικό επίπεδο οριζόντιας τομής, όπου μετρώνται, σε εξάρτηση πάντοτε από σταθερά ή γνωστά σημεία της κατόψεως.

Επίσης σημειώνονται στάθμες δαπέδων και υπερκείμενων στοιχείων, δηλαδή αποστάσεις, θετικές ή αρνητικές, από το θεωρητικό οριζόντιο επίπεδο, που βαφτεύεται στάθμη ± 000 , καθαρά ύψη σε καθορισμένα σημεία, ύψη ποδιών παράθύρων και πρεϊκών κλπ. Έτσι έχει κανείς στάθμες και ύψη για όλο το κτίριο και όχι μόνο στα σημεία όπου γίνονται οι τομές.

Στις τομές περιλαμβάνονται στοιχεία που δεν είναι δυνατόν να φανούν στις κατόψεις, κυρίως τα ύψη, οι αποκλίσεις τοίχων, προεξοχές στην ανωδομή - διαχωριστικές ζώνες, γείσα κλπ. - πάχη πατωμάτων και δωματίων και των στεγών. Η επιλογή των θέσεων όπου γίνονται οι τομές είναι σημαντική. Δεν πρέπει να διστάζει κανείς να κάνει πολλές τομές, αν αυτό χρειάζεται, ώστε να καλύψει όλες τις ιδιομορφίες του κτιρίου, χωρίς να μένουν κενά στην πληροφόρηση. Και βεβαίως δεν ξεχνά να σημειώνει στην κάτοψη τις θέσεις αυτές των τομών.

Οι μετρήσεις των υψών γίνεται πάντοτε από το θεωρητικό οριζόντιο επίπεδο, όπως ειπώθηκε πιο πάνω. Για να διευκολύνεται η επιχείρηση αυτή, τεντώνεται ένα ράμμα από προκάκια που τοποθετούνται σε χαρακτηριστικά σημεία που όμως να ανήκουν απαραίτητα στο θεωρητικό οριζόντιο επίπεδο της στάθμης ± 000 - ή της στάθμης του επιπέδου που χρησιμοποιείται σε κάθε όροφο. Οι μετρήσεις γίνονται με τηλεσκοπικό μέτρο ή με ειδικό πτυσσόμενο καλάμι από φάιμπερ-γκλάς, αλλά αν κανείς δεν διαθέτει τα όργανα αυτά χρησιμοποιεί ένα κοινό καλάμι, έναν πήχυ, ξύλινο ή μεταλλικό, ή ότι άλλο βρει. Στην άκρη του καλάμιού στερεώνεται το μηδέν της μετροταινίας και στερεώνεται και το νήμα της στάθμης ώστε να είναι βέβαιο ότι το ύψος λαμβάνεται στην κατακόρυφο.

Για την μέτρηση αποκλίσεων τοίχων χρησιμοποιείται το ίδιο σύστημα, δηλαδή στερεώνεται το νήμα της στάθμης στην άκρη του καλάμιού, η άκρη του καλάμιού τοποθετείται στην κορυφή του τοίχου που αποκλίνει (διαφορά μηδέν) και εν συνεχεία μετράται η κάθετη πρό το νήμα από σταση από το νήμα μέχρι τον τοίχο, στην βάση του (διαφορά θετική). Είναι απαραίτητο να έχει μετρηθεί σε ποιο ύψος τοποθετήθηκε η άκρη του καλάμιού και σε ποιά στάθμη μετρήθηκε η απόκλιση.

Στην περίπτωση που ο τοίχος αποκλίνει προς τα μέσα η επιχείρηση αντιστρέφεται: κάνουμε δηλαδή το βαρίδι να εφάπτεται στην βάση του τοίχου (διαφορά μηδέν) και μετράμε την απόκλιση στην κορυφή του τοίχου (διαφορά αρνητική) . Εδώ βέβαια παρουσιάζεται η δυσκολία της προσεγγίσεως της κορυφής του τοίχου. Να λοιπόν μιά από τις πολλές περιπτώσεις στις αποτυπώσεις, όπου εκτιμώνται οι ακροβατικές ικανότητες του καλού απτυπωτού ή - έστω - η εξεύρεση μιας σκάλας... Στην περίπτωση που η απόκλιση εμφανίζεται και ως προς τους δύο άξονες X και Ψ τότε είναι εύκολο να προβληθεί η κορυφή του τοίχου στο δάπεδο.

Αν πάλι μιὰ τέτοια απόκλιση παρουσιάζεται αρνητικά, δηλαδή προς τα μέσα, τότε ο μόνος τρόπος είναι η απόκλιση να μετρηθεί χωριστά για τον καθένα από τους άξονες X και Y . Οι αποκλίσεις μετρώνται οπωσδήποτε στα άκρα των τοιχών - ακμές ή εισέχουσες γωνίες -, αλλά και σε ενδιάμεσα σημεία εφόσον παρατηρείται μεταβολή της κλίσεως, και δεν ξεχνάται να σημειώνονται τα σημεία όπου μετρήθηκαν οι αποκλίσεις, στην κάτοψη.

Καμπυλωτές και κυρτώσεις τοίχων μετρώνται κατά το ίδιο σύστημα της μετρήσεως των αποκλίσεων δηλαδή από το νήμα της στάθμης. Εδώ βεβαίως γίνονται περισσότερες της μιας μετρήσεις κατά το ύψος του νήματος και σημειώνονται άπαραιτήτως οι στάθμες στις οποίες έγιναν οι μετρήσεις αυτές. Η απόσταση προεξεχόντων στοιχείων από το κατακόρυφο επίπεδο - τον τοίχο- μετράται τοποθετώντας το νήμα της στάθμης σε επαφή με την μεγαλύτερη προεξοχή. Με το δίμετρο μετράται η απόσταση του νήματος - που ανήκει σε ένα κατακόρυφο επίπεδο παράλληλο ή μη προς τον τοίχο - από τον τοίχο.

Αν το προεξέχον στοιχείο είναι κλιμακωτό -π.χ. ένα κυματοφόρο γείσο - οι μετρήσεις γίνονται σε κάθε σημείο που η προεξοχή μεταβάλλεται. Οι όψεις είναι τα σχέδια που έχουν τις λιγότερες αναγραφές και ενδείξεις εφόσον οι κατόψεις και οι τομείς έχουν συνταχθεί με πληρότητα. Όταν όμως η όψη είναι "πεποικιλμένη" με διαφοροποίηση υλικών - π.χ. τούβλα και πέτρες, πέτρες και επιχρίσματα - με διαφοροποίηση κατασκευών - π.χ. ένταξη τόξων, ξυλόπηκτη ανωδομή - με γραφικό ή ανάγλυφο διάκοσμο, τότε χρειάζεται αποτύπωση των στοιχείων αυτών. Όταν δεν απαιτείται ακρίβεια στην απόδοσή τους, η εργασία αυτή μπορεί να γίνει στο σχεδιαστήριο από μία - ή περισσότερες - καλή μετωπική φωτογραφία. Αλλιώς θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν σκάλες ή σκαλωσιές, σταθερές ή κινητές. Εδώ γίνονται αναγωγές σε οριζώντιους και κατακόρυφους άξονες που αποδίδονται με τεντωμένα ράμματα ή χρησιμοποιείται πάλι το σύστημα των μετρήσεων με διαγωνίους.

Μια δυσκολία, που παρουσιάζεται πιο συχνά στις όψεις, είναι - όταν απαιτείται ακρίβεια - η μέτρηση υψών ή διαφόρων υψών στοιχείων που βρίσκονται σε εσοχή από την υπόλοιπη όψη, όπως κορυφή στέγης, κορυφή τρούλλου, φεγγίτες στέγης, στηθαία κλπ. Αν δεν γίνει χρήση τοπογραφικών οργάνων, υπάρχουν τρεις τρόποι να δοθεί λύση :

Ο πρώτος είναι να στερεωθεί ένας πήχυς σε πρόβολο από το υψηλότερο σημείο που πρέπει να μετρηθεί, να ελεγχθεί ή οριζοντιότητα του πήχου με το αλφάδι και να μετρηθεί η διαφορά από τον πήχου ως κάποιο γνωστό σημείο της όψης (πχ. απόληξη στέγης) ή άλλο γνωστό υποκείμενο στοιχείο. Όμως πολλές φορές η στερέωση αυτή είναι δύσκολη ή αδύνατη ή πάλι η οριζόντια απόσταση της μετρούμενης κορυφής από το κατακόρυφο επίπεδο της όψης καθ' ύψος με πήχου στερεωμένο κατακόρυφα αυτή την φορά – που πάλι θα ελεγχθεί με το αλφάδι – και να χρησιμοποιηθεί το αλφαδολάστιχο για την μεταφορά της κορυφής που πρέπει να σηματοθετεί πάνω στον πύξη, όπου και μετράται το ύψος. Και πάλι όμως αυτό μπορεί να είναι πολύ δύσκολο ή αδύνατο, ιδίως όταν υπάρχουν προεξέχοντα στοιχεία στην άνω απόληξη της όψης. Οπότε προσφεύγει κανείς στον τρίτο τρόπο, χρησιμοποιώντας το ένα ή το άλλο σύστημα, και εφαρμόζει την μέθοδο κλιμακωτά, μετατοπίζοντας κάθε τόσο τον πήχου.

Σε όλα τα παραπάνω γενικά σχέδια είναι συχνά χρήσιμο, για να αποφεύγεται ο συνωστισμός αναγραφών πάνω σ' αυτά να απομονώνονται τμήματά τους που να σχεδιάζονται και να μετρώνται χωριστά, και μάλιστα σε μεγαλύτερη κλίμακα για περισσότερη ευκρίνεια. Οι ζημιές και οι φθορές σημειώνονται σχεδιαστικά είτε πάνω στα γενικά σχέδια είτε πάνω σε χωριστά σκαριφήματα αντίγραφα των αρχικών, χωρίς διαστάσεις και ενδείξεις – και συνοδεύονται από σχολία. Τέτοιες ζημιές και φθορές είναι ρωγμές, αποκολλήσεις, αποσαθρώσεις, καταρρεύσεις, μετατοπίσεις κλπ. και πρέπει να διαστασιολογούνται ως προς την έκταση και τα μεγέθη τους.

Τα γενικά σχέδια συνοδεύονται από πολλές οικοδομικές λεπτομέρειες με τις οποίες γίνεται προσπάθεια να αναλυθεί και να κατανοηθεί ο τρόπος κατασκευής και είναι σημαντικές πληροφορίες που θα χρησιμοποιηθούν για την αποκατάσταση, επανάληψη, αντικατάσταση στοιχείων ή την επέμβαση σ' αυτά. Οποιοδήποτε στοιχείο παρουσιάζει κατασκευαστικό ενδιαφέρον – κουρώματα, πρέκια, συνθέσεις τοίχων, πατωμάτων, δωματίων, συνδεσνολογίες κλπ πρέπει να απομονώνεται σε χωριστό ευκρινές σκαρίφημα, να αριθμείται, να σημειώνεται στην κάτοψη ή την τομή ή την όψη, να διαστασιολογείται και να περιγράφεται. Οι μετρήσεις γίνονται με το δίμετρο, το παχύμετρο, την γωνία και το αλφάδι.

1. ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΕΣ: ΓΕΝΙΚΑ

Υλικά κατασκευής:

Στα περισσότερα παροδοσιακά κτίσματα της χώρας, μας η πέτρα χρησιμοποιείται ως βασικό υλικό κατασκευής των φερόντων εξωτερικών και εσωτερικών τοιχοποιιών. Σε μικρότερη έκταση χρησιμοποιήθηκαν οι πλίνθοι, ενώ οι σύνθετοι τοίχοι από ξύλο και σοβά χρησιμοποιήθηκαν ως ελαφρότεροι στη ανώδομή των κτιρίων και ως εσωτερικά χωρίσματα. Κτίσματα εξολοκλήρου από ξύλο είναι μάλλον ασυνήθιστα, ενώ ο συνδυασμός πολλών υλικών στην διαμόρφωση της τοιχοποιίας ήταν αρκετά συνήθης. (χαρακτηριστικό παράδειγμα τα νεοκλασικά σπίτια, όπου συναντάμε στις τοιχοποιίες όλη την γκάμα των γνωστών υλικών.

Χαρακτηριστικά στοιχεία συνήθων λιθοδομών.

Γενικά χαρακτηριστικά όλων σχεδόν των λιθοδομών είναι το μεγάλο βάρος, η μεγάλη μάζα, η δυσκαμψία, και η έλλειψη μονολιθικότητας (με την έννοια ότι απαρτίζονται από πολλά λιθοσώματα και συνδετικό κονίαμα.) Παρατηρώντας τις αμιγείς από πέτρα τοιχοποιίες που κατά κανόνα συναντάμε, μπορούμε να τις κατατάξουμε ανάλογα : α) με το είδος του βασικού υλικού κατασκευής, β) με το χρησιμοποιούμενο (ή όχι) συνδετικό κονίαμα και γ) με τα επιχρίσματα ή την τελική επεξεργασία των επιφανειών με άλλου όπως αρμολογήματα, ασβεστώματα κτλ.

α. Οι πέτρες που χρησιμοποιούνται στις τοιχοποιίες είναι από ακανόνιστες (αργολιθοδομές) έως ορθογωνικά λαξευμένες (λαξευτές τοιχοποιίες), ενώ εμφανίζονται και όλες οι ενδιάμεσες κατηγορίες (ημιλαξευτές λιθοδομές). Πολύ συνηθισμένη είναι επίσης η ταυτόχρονη χρήση άμορφου και λαξευμένου υλικού σε διαφορετικά τμήματα της τοιχοποιίας (πχ. λαξευτές πέτρες στις γωνίες και στα ανοίγματα) . Το υλικό της πέτρας είναι συνήθως ασβεστολιθικό ή σχιστολιθικό και σπανιότερα αμμολιθικό ή γρανιτικό.

β. Τα χρησιμοποιούμενα συνδετικά κονιάματα είναι κατά κανόνα φτωχά αποτελούμενα από χώμα ή φυσική άμμο, με λίγο ασβέστη και άχυρο, ενώ η χρήση ισχυρών υδραυλικών κονιαμάτων(προσελάνη)είναι πιο σπάνια και χρησιμοποιούνται σε ειδικές περιπτώσεις.

γ. Το κόνιαμα που χρησιμοποιείται για τα αρματολογήματα και κυρίως για τα επιχρίσματα είναι συνήθως περισσότερο ενισχυμένο με ασβέστη από το συνδετικό κόνιαμα της λιθοδομής, και συνήθως γίνεται σε επάλληλες στρώσεις. Σε ορισμένους τύπους παραδοσιακών κατασκευών συναντάμε επιχρίσματα εξαιρετικής ποιότητας και τεχνικής στις περισσότερες όμως περιπτώσεις η συχνή συντήρηση υποκαθιστούσε τις αδυναμίες του κονιάματος.

Τα αλληπάλληλα ασβεστώματα που τελικά δημιουργούν μια επιδερμίδα σημαντικού πάχους, χρησιμοποιούνται και σήμερα ακόμα στις ζωντανές παραδοσιακές κατασκευές ως μέσο στεγάνωσης, χρωματίσματος και διαρκούς ανανέωσης της εμφάνισης της τοιχοποιίας.

Ενισχύσεις λιθοδομών .

Σε πολλούς τύπους παραδοσιακών κατασκευών θα παρατηρήσουμε την χρήση του ξύλου στην διαμόρφωση των ανοιγμάτων. Στην διαμόρφωση ορισμένων τμημάτων τοιχοποιιών συχνά χρησιμοποιούνται ανακουφιστικές διατάξεις που αυξάνουν την φέρουσα ικανότητα της λιθοδομής και βοηθούν στην ομαλή μεταβίβαση των φορτίων προς το έδαφος. Σε πιο εξελιγμένους τύπους τοιχοποιιών θα δούμε να γίνεται χρήση ξυλοδεσιών ή μεταλλικών συνδέσμων που ενισχύουν την αντοχή της τοιχοποιίας σε εφελκυστικές ή διατμητικές τάσεις. Η ανάλυση των χαρακτηριστικών και της συμπεριφοράς όλων των τύπων τοιχοποιιών που αναφέρονται παραπάνω ξεφεύγει από τα όρια αυτών των περιληπτικών σημειώσεων. γενικά όμως μπορεί να λεχθεί ότι: όσο πιο κανονικά και με πειμελημένη σύμπλεξη παρουσιάζονται τα λιθοσώματα, όσο πιο ισχυρά είναι τα συνδετικά κόνιαματα, και όσο πιο ανθεκτικά είναι τα εξωτερικά επιχρίσματα, τόσο καλύτερη συμπεριφορά παρουσιάζει η τοιχοποιία στο χρόνο και στις καταπονήσεις. Στην αντίθετη περίπτωση, και σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη ή έλλειψη συντήρησης εκδηλώνονται πολλές ζημιές.

ΙΙ. ΖΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΕΣ ΖΗΜΙΩΝ ΣΤΙΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΕΣ

Ζημιές σε μια κατασκευή αποκαλούμε τις εκδηλώσεις όλων εκείνων των δομικών μεταβολών που μειώνουν την αντοχή, την καταλληλότητα για χρήση, την αισθητική εμφάνιση και τέλος την αξία της κατασκευής. Τις ζημιές πρέπει να τις ξεχωρίζουμε από τις φθορές της κατασκευής" λόγω συνηθισμένης χρήσης (πχ. σοβαρή ρογή σε τοιχοποιία).

Οι ζημιές είναι συνήθως εμφανείς σ' ένα κτίριο, αλλά οι αιτίες που προκαλούν την δομική διατάραξη, σε πολλές περιπτώσεις δύσκολα προσδιορίζονται με βεβαιότητα. Η δυσκολία προσδιορισμού των αιτιών οφείλεται συνήθως στην έλλειψη στοιχείων για το ιστορικό του κτίσματος, στην δυσκολία ερμηνείας της στατικής συμπεριφοράς του και τέλος στην έλλειψη γνώσεων συμπεριφοράς των υλικών του.

Οι αιτίες που προκαλούν μια ζημιά μπορεί να είναι μόνιμες ή παροδικές, πχ παροδικές αιτίες : πυρκαγιά, σεισμός, υποχώρηση εδάφους, μόνιμες αιτίες είναι η υγρασία, κακοτεχνία, βλάστηση. Η εμφάνιση μιας ζημιάς οφείλεται συνήθως σε περισσότερες από μία αιτίες, και είναι επίσης συνηθισμένο το φαινόμενο δημιουργίας μιας ζημιάς που επιφέρει την αλυσιδωτή εκδήλωση πολλών άλλων ζημιών. Πρέπει να διακρίνουμε τις ακίνδυνες από τις επικίνδυνες ζημιές. Ο κίνδυνος από μια ζημιά είναι ανάλογος της θέσης, της έντασης και έκτασης με την οποία αυτή εκδηλώνεται στο κτίριο.

ΣΥΝΗΘΕΙΣ ΖΗΜΙΕΣ

A. ΒΛΑΒΕΣ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ

Οι ρηγματώσεις στα επιχρίσματα αποτελούν πολύ συνηθισμένες ζημιές σ' όλα σχεδόν τα παραδοσιακά κτίσματα και παρουσιάζονται με διάφορες μορφές. Αυτό που πρέπει καταρχήν να διαπιστωθεί είναι αν οι ρωγμές υπάρχουν μόνο στο επίχρισμα ή συνεχίζονται και στο σώμα της τοιχοποιίας. Στην δεύτερη περίπτωση είναι φανερό ότι το πρόβλημα υπάρχει στην τοιχοποιία, ενώ το επίχρισμα υφίσταται απλώς τις συνέπειες.

Β. ΔΙΑΒΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΥ ΚΟΝΙΑΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΑΣ

Η διάβρωση μπορεί να είναι επιφανειακή ή σε όλο το βάθος του συνδετικού κονιάματος. Το διαβρωμένο συνδετικό κονίαμα παρουσιάζεται σαν σαθρό χώμα που εύκολα αποσπάται. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το συνδετικό κονίαμα μιας λιθοδομής έχει σχεδόν εξολοκλήρου διαβρωθεί και παρασυρθεί ενώ η λιθοδομή παραμένει στην θέση της σαν ξερολιθιά. Η τοιχοποιία που έχει υποστεί αυτή τη ζημιά είναι επικίνδυνη.

Γ. ΑΠΟΣΑΡΘΡΩΣΗ Ή ΒΛΑΒΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΑΣ

Η ζημιά αυτή είναι ασυνήθιστη εκτός από τις περιπτώσεις λιθοδομών από αμμόλιθους ή ψαμμίτες και τοιχοποιών από πλίνθος και τούβλα. Το βάθος της προβολής αποτελεί κριτήριο για την επικίνδυνότητα της ζημιάς.

Δ. ΡΩΓΜΕΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΑΣ

Οι περισσότερες βλάβες στις κατασκευές εκδηλώνονται με ρωγμές που έχουν διαφορετικό μέγεθος, πλάτος και μορφή. Οι ρωγμές προκαλούνται από ένα πλήθος αιτιών που επιφέρουν μετακινήσεις στην κατασκευή και εκδηλώνονται όταν οι τάσεις που αναπτύσσονται σε μια λιθοδομή εξαιτίας αυτών των μετακινήσεων, υπερβούν την αντοχή των υλικών της. Οι ρωγμές εμφανίζονται πολλές φορές όχι κατανάγκη στα σημεία που εφαρμόζονται οι μεγαλύτερες εφελκυστικές ή διατμητικές τάσεις αλλά στα ασθενέστερα σημεία μιας κατασκευής. Γενικά πρέπει να τονιστεί ότι οι τοιχοποιίες ενώ παρουσιάζουν μεγάλη αντοχή σε θλίψη, η αντοχή τους σε εφελκυσμό και διάτμηση είναι πολύ χαμηλή. Αυτός είναι ο λόγος που επιβάλλει την συνεργασία και άλλων υλικών στην δόμηση με την μορφή πχ. ξυλίνων υπερθύρων, ξυλοδεσιών ή μεταλλικών ελκυστήρων.

Ε. ΑΠΟΚΟΛΛΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΕΙΩΝ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΑΣ

Η σοβαρή αυτή δομική διατάραξη της τοιχοποιίας προέρχεται συνήθως από συνδυασμό περισσότερων μιας αιτιών και εκδηλώνονται, συνήθως στις λιθοδομές σημαντικού πάχους, με κύρτωση της μιας ή και των δύο πλευρών της λιθοδομής προς τα έξω. Αν οι αιτίες εξακολουθήσουν να υφίστανται και το φαινόμενο επεκταθεί, οδηγεί στην κατάρρευση της μιας πλευράς και τέλος, ολοκλήρου του τοίχου.

Στερεοποίηση λιθοδομών

Η αποδιοργάνωση της τοιχοποιίας είναι συνηθισμένο φαινόμενο. Οφείλεται κυρίως στην αποδιοργάνωση των - πρώτων πολλές φορές - κονιαμάτων και στη κακή κατασκευή - όπου δεν έχει εξασφαλισθεί το δέσιμο του τοίχου κατά τη εγκάρσια έννοια, με " μπατικές" πέτρες- συνδυασμένων με καταπονήσεις που εξακολουθούν. Αν δεν επιβάλλεται η ανακατασκευή του αποδιοργανωμένου τοίχου- για λόγους οικονομικούς ή γιατί η αποκατάστασή του είναι αδύνατη -, τότε γίνεται στερεοποίηση της λιθοδομής με έγχυση ειδικά επιλεγμένων κονιαμάτων ή ρητινών. Πάντως απαραίτητο είναι να εξασφαλίζεται ομοιογένεια στην συμπεριφορά των υλικών που απαρτίζουν την λιθοδομή μετά την στερεοποίηση και να μην εισάγονται άκαμπτα στοιχεία στο εσωτερικό της λιθοδομής μετά την στερεοποίηση και να μην εισάγονται άκαμπτα στοιχεία στο εσωτερικό της λιθοδομής, που μπορεί να προκαλέσουν νέα αποδιοργάνωση - άλλης φύσης βέβαια- ύστερα από κάποια μετακίνηση ή κάποια δόνηση.

Ο τοίχος χωρίζεται κατά το ύψος του σε λωρίδες του ενός μέτρου και η όλη διαδικασία γίνεται χωριστά για κάθε λωρίδα, από κάτω προς τα πάνω. Για κάθε λωρίδα η διαδικασία είναι η εξής:

1. Οι αρμοί αποξέονται και καθαρίζονται σε βάθος.
2. Αν η υπερκείμενη τοιχοποιία παρουσιάζει κίνδυνο καταρρέυσεως από την απόπλυση που ακολουθεί, τα υπερκείμενα συγκρατούνται με την τοποθέτηση, μέσα από τους αρμούς, εγκάρσιων μεταλλικών ράβδων, σ' όλο το μήκος του στερεοποιούμενου τοίχου, στο πάνω μέρος της λωρίδας. Στις περιπτώσεις που η λιθοδομή είναι πολύ χαλαρή, είναι φρόνιμο να γίνεται εγκιβωτισμός της στις υπερκείμενες λωρίδες.
3. Οι αρμοί σφραγίζονται με αποπλυνόμενο υλικό αφήνοντας όμως αρμοί ασφράγιστοι στο κάτω μέρος για την εκροή του νερού.
4. Από το πάνω μέρος της λωρίδας του ενός μέτρου εισάγεται νερό καθαρό, χωρίς κατ' το σαινάζ να "κλείνει" περιμετρικά και, ενδεχομένως, και εγκάρσια σε ενδιάμεσες θέσεις. Πρίν από την έγχυση του σκυροδέματος η επιφάνεια της στέψης του τοίχου πρέπει να έχει καθαρισθεί και "μερεμετισθεί" και να εξασφαλίζεται η καλή πρόσφυση του μπετόν.

Το πρόβλημα που τίθεται τις περισσότερες φορές, είναι το πως γίνεται η πρόσβαση στην θέση όπου θα κατασκευασθεί το σαινάζ. Αν βέβαια η στέγη ή τα οποιαδήποτε υπερκείμενα στοιχεία έχουν καταρρεύσει ή έχουν αφαιρεθεί για την ανακατασκευή τους, η προσπέλαση είναι άμεση. Αλλιώς πρέπει να επινοηθεί η κατάλληλος τρόπος για την κατασκευή του σαινάζ, είτε ανασηκώνοντας ελαφρώς την στέγη με προσήκουσες βοηθητικές κατασκευές είτε το σαινάζ να "χαντρωθεί" στον τοίχο, χωρίς να θίγει η στέγη. Για αισθητικούς και μορφολογικούς λόγους, το σαινάζ μπορεί να κατασκευαστεί κρυφό, δηλαδή σε υποχώρηση από την εξωτερική παρειά του τοίχου.

Σε κατασκευές μεγάλης κλίμακας, οι εργασίες στο εργοτάξιο μπορούν να απλοποιηθούν σημαντικά με την χρήση δοκού από προεντεταμένο σκυρόδεμα γιατί μια τέτοια δοκός μπορεί να αποτελείται από μεμονωμένα προκατασκευασμένα στοιχεία που συναρμολογούνται με τα καλώδια προεντάσεως, αφού τοποθετηθούν στην στέψη του τοίχου.

Σαινάζ που πρέπει να ενταχθεί στην τοιχοποιία σε ενδιαμέσες σταθμές "χαντρώνεται" στην τοιχοποιία. Μία από τις τεχνικές που χρησιμοποιούνται είναι αυτή που περιγράφεται πιο κάτω στην διάνοιξη ανοίγματος. Δεδίματα γίνονται επίσης με μεταλλικούς περιμετρικούς ελκυστήρες ελάσματα που ελκονται και κοχλιώνονται ή ηλώνονται, δένοντας τις τοιχοποιίες από την εξωτερική τους πλευρά, ή από ελκυστήρες μέσα από την λιθοδομή ενσωματούμενους είτε με διάτρηση του τοίχου είτε τοποθετούμενους κατά την ανακατασκευή. Ενσωματωμένοι ελκυστήρες, ξύλινοι ή μεταλλικοί, είναι συνηθισμένοι στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική: ως θυμηθούμε τις ξυλοδεσίες πηλιο, ή τις ενσωματωμένες μεταλλικές ράβδους που φέρει ή τις ωθείσης που τον πιέζουν. Αν σ' αυτόν εδράζεται στέγη, αυτή υποστυλώνεται. Αν παραλαμβάνει ωθήσεις θόλων, οι θόλοι φέρονται από προσωρινές στηρίξεις που παραλαμβάνονται από άλλες βοηθητικές κατασκευές.

Η κυρίως εργασία που είναι η επαναφορά του τοίχου γίνεται με ώθηση ή με έλξη. Πρέπει προηγουμένως να εγκατασταθούν οι διατάξεις ωθήσεως ή έλξεως που πρέπει να έχουν υπολογισθεί με ακρίβεια για τις δυνάμεις που εξασκούν:

Υπερβολικές δυνάμεις μπορούν να έχουν καταστροφικά αποτελέσματα. Η επαναφορά γίνεται με μεγάλη προσοχή, με βαθμιαία ώθηση ή έλξη, και ελέγχεται η κατάσταση του τοίχου σε κάθε στάδιο. Μετά την επαναφορά, ο τοίχος σταθεροποιείται στην θέση, με την σύνδεση με τους γειτονικούς τοίχους και συνηθέστατα, με την κατασκευή ενιαίου σαινάζ στην στέψη τους. Τέλος επισκευάζονται τοπικές ζημιές και αποκαθίστανται τα υπόλοιπα δομικά και διακοσμητικά στοιχεία.

ΔΕΣΙΜΑΤΑ

Μικροαποκλίσεις τοίχων και πιέσεις από μέσα προς τα έξω, στην στέψη δημιουργούν συχνά καταστάσεις επικίνδυνες. Είναι σχετικά εύκολο να συγκρατηθούν εγκαίρως με δεσίματα. ο συνηθέστερος και οικονομικότερος τρόπος είναι να κατασκευασθεί ένα περίμετρικό σαινάζ από μπετόν στην στέψη του τοίχου. Είναι σημαντικό η υποκείμενη λιθοδομή να έχει στερεοποιηθεί, εφ' όσον παρουσιάζει αποδιοργάνωση.

Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις όπου αντί να καταφύγει κανείς σε ενισχυτικές λύσεις, να είναι προτιμότερο να επαναφέρει τον τοίχο στην κατακόρυφο, εφ' όσον βέβαια έχει εκλείψει ή έχει εξαλειφθεί το αίτιο που προκάλεσε την απόκλιση. Τότε η ευσταθεία του τοίχου αποκαθίστανται με την επαναφορά των αρχικών συνθηκών ισορροπίας. Μια τέτοια επιχείρηση όμως είναι δύσκολη και συνεπάγεται αρκετούς κινδύνους τόσο για τον ίδιο τον τοίχο όσο και για το υπόλοιπο κτίριο. Ετσι, πρώτο μέλημα είναι να ληφθούν προληπτικά μέτρα : Αν υπάρχουν επιφυλάξεις για την συνοχή του τοίχου πρέπει αυτός πρώτα να στερεοποιηθεί. Εν συνεχεία πρέπει να αποκατασταθεί η ομοιογένεια του "δίσκου" που είναι ο τοίχος αυτός, αποφράσσοντας όλα τα ανοίγματα ώστε μην δημιουργηθούν ραγίσματα ή θραύσεις στις αδυναμίες περιοχές της τοιχοποιίας κατά την επιχείρηση της ανορθώσεως. Μετά γίνεται επιμελέστατος εγκιβωτισμός πρόνοια για την ασφαλή μεταβίβαση των φορτίων στο έδαφος, μέσα από το νέο σύστημα. Υστερα ο τοίχος που μέλλει να ανορθωθεί αποδεσμεύεται από άλλα δομικά στοιχεία και ελευθερώνεται από τα φορτία που ισορροπία έχει διαταραχθεί και τα φορτία έχουν μετατοπισθεί- εξ αιτίας κάποιας αδυναμίας που παρουσιάσθηκε μεταγενέστερα, όπως υποχώρηση εδάφους κλπ.

Οι συνθήκες λειτουργίας ενός κτιρίου ή οι αισθητικές απαιτήσεις, οδηγούν σε λύσεις πιο περίπλοκες που όμως είναι πάντα παραλλαγές μιας από τις παραπάνω. Έτσι ένα παραδείγματα από την Γαλλία είναι αυτό όπου κρυφοί ελκυστήρες διέρχονται πάνω από τους θόλους, κατέρχονται μέσα από του τοίχους - από οπές σ' όλο το ύψος των τοίχων που ανοίχτηκαν με περιστροφικό τρυπάνι - και αγκυρώνονται στο έδαφος. Μια άλλη παραλλαγή είναι αυτό όπου έχει κρυφές " δαγκάνες" από μπετόν και ένα σύστημα κρυφών ελκυστήρων αντικαθιστούν εμφανείς αντηρίδες και ελκυστήρες.

Η αντηρίδα αυτή μπορεί να είναι προσωρινή - ξύλινη ή μεταλλική ή ακόμα και από μπετόν - ή μόνιμη - κτιστή ή από μπετόν. Ο υπολογισμός της διατομής της κτιστής αντηρίδας είναι πολύ εύκολος με γραφικό τρόπο : θεωρούμε ότι η απόσταση μεταξύ του ενός άκρου του πάχους του τοίχου στην έδρασή του και το σημείο όπου διέρχεται η συνισταμένη R_1 - έξω από το πάχος του τοίχου - είναι τα $2/3$ του επιθυμητού πάχους του τοίχου για να καταστεί ευσταθείς, αφού προστεθεί σ' αυτόν και η αντηρίδα. Αρκεί δηλαδή να προσθέσουμε ακόμα ένα τρίτο $\Gamma\Delta$, ίσο με AB ή $B\Gamma$ και από το σημείο Δ να χαράξουμε μία ευθεία παράλληλη προς την διεύθυνση της συνισταμένης R_1 : το τρίγωνο $\Gamma\Delta E$ είναι η ζητούμενη διατομή της αντηρίδας. Πράγματι, αν ελέγξουμε την διεύθυνση της συνισταμένης του νέου σχήματος $AZHE\Delta$ θα διαπιστώσουμε ότι διέρχεται μέσα από το κεντρικό τρίτο $B\Gamma$ της νέας εδράσεως $A\Delta$. Ο δεύτερος τρόπος είναι να ασκηθεί και πάλι μια αντίθετη δύναμη ίση με την ανεμοπίεση, που όμως αντί να πιέζει να έλκει τον τοίχο. Πάλι η δύναμη αυτή μπορεί να έχει πλάγια ή οριζόντια διεύθυνση .

Στην πράξη η αντίδραση αυτή ασκείται με την τοποθέτηση ενός ελκυστήρα - ξύλινου, μεταλλικού, σιματόσχοινο - είτε με οριζόντια διεύθυνση δηλαδή αγκυρωμένου σε σημείο απέναντι από τον τοίχο, είτε αγκυρωμένου στο έδαφος, όποτε θα έχει πλάγια διεύθυνση. Τέλος, ο τρίτος τρόπος είναι η διόρθωση της διεύθυνσεως της συνισταμένης να γίνει με την αύξηση του μεγέθους της κατακόρυφης δύναμης P_1 με την προσθήκη νέου φορτίου P_2 στην κορυφή του τοίχου.

Κλασσικό παράδειγμα αυτής της λύσης είναι τα αγάλματα ή διακοσμητικά λίθινα στοιχεία που ετοποθετούντο στην κορυφή των ελεύθερων κτιστών αντηρίδων των γοτθικών ναών. Ας σημειωθεί ότι το νέο φορτίο που απαιτείται για την εξουδετέρωση του αποτελέσματος της πλάγιας πιέσεως αντιπροσωπεύει μια δύναμη πολύ μεγαλύτερη απ' αυτήν που ασκείται με την πλάγια διεύθυνση ή ακόμα περισσότερο, την οριζόντια. Η ανεμοπίεση είναι βέβαια μία δύναμη που ασκείται περιοδικά και όχι μόνιμα και μάλιστα σπάνια, εφ' όσον πρόκειται για πολύ ισχυρούς ανέμους. ετσι τα "θεραπευτικά" μέτρα λαμβάνονται προληπτικά ή είναι ενισχυτικά ενός καταπονημένου από τέτοια φαινόμενα τοίχου. Ομως τα τόξα και οι θόλοι ασκούν μόνιμες πλάγιες στους τοίχους που τους φέρουν και μεταβιβάζουν τα φορτία στο έδαφος. Θεωρητικά λοιπόν οι τοίχοι που φέρουν θόλους πρέπει να έχουν εκ κατασκευής στατική επάρκεια, δηλαδή η σχέση πάχους-ύψους να ικανοποιεί τις απαιτήσεις για την σωστή διέλευση της συνισταμένης των δυνάμεων από το κεντρικό τρίτο του πάχους του τοίχου στην έδρασή του. Επομένως επέμβαση αντιστήριξη, ενίσχυση, έλξη-χρειάζεται όταν η εκ κατασκευής είναι επικίνδυνες και η επέμβαση επείγουσα, η ισορροπία αποκαθίσταται προσωρινά με βοηθητικές καταστάσεις. Και στις τρείς περιπτώσεις οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται μπορεί να είναι σύγχρονες, παραδοσιακές ή ειδικές, σχεδιασμένες για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Ας υπομνησθεί εδώ ότι οι καλές κατασκευές δεν υποφέρουν σχεδόν ποτέ ή τουλάχιστον υποφέρουν λίγο-εφ-οσόν βέβαια συντηρούνται επαρκώς.

ΑΠΟΚΛΙΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΟ

Η υποχώρηση του εδάφους, οι πλάγιες ωθήσεις από θόλους ή στέγες, ο σεισμός, οι δονήσεις, μπορούν να προκαλέσουν την απόκλιση ενός κατακόρυφου φέροντος στοιχείου από την κατακόρυφο. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους, σε συνάρτηση με το ύψος και το πάχος του τοίχου, συνεπάγεται διατάραξη των συνθηκών ευσταθείας του τοίχου. Δεχόμαστε ότι ένας τοίχος είναι απόλυτα ευσταθής όταν η συνισταμένη των φορτίων διέρχεται στο μέσον του κεντρικού τρίτου του πάχους του τοίχου στο επίπεδο εδράσεως του ή γενικότερα στο εξεταζόμενο επίπεδο. Για το ίδιο ύψος και πάχος τοίχου στον οποίο όμως παρατηρείται απόκλιση από την κατακόρυφο, μεγέθους γωνίας ω , ο τοίχος θα είναι στο όριο ευσταθείας εφ' όσον η συνισταμένη P διέρχεται ακριβώς στο ένα τρίτο του πάχους.

Όμως τοίχος με ίδιο πάχος ίδια γωνία αποκλίσεως, αλλά μεγαλύτερο ύψος, είναι ασταθής, γιατί μετατοπίζεται το κέντρο βάρους και η συνισταμένη διέρχεται έξω από το κεντρικό τρίτο. για το ίδιο ύψος τοίχου και ίδια γωνία αποκλίσεως, η ισορροπία του τοίχου μπορεί να αποκατασταθεί με αύξηση της εδράσεως, δηλαδή αύξηση του πάχους. Είναι προφανές ότι αν σ' ένα τοίχο απόλυτα ευσταθή - όπου δηλαδή τα κατακόρυφα φορτία P_1 διέρχονται από το μέσον του κεντρικού τρίτου του πάχους του τοίχου στο επίπεδο εδράσεώς του και δεν παρατηρείται απόκλιση - ασκηθεί μια πλάγια πίεση F_1 π.χ. ισχυρή ανεμοπίεση, οι συνθηκες ισορροπίας ανατρέπονται εφ' όσον η συνισταμένη της ανεμοπιέσεως και των κατακόρυφων φορτίων R_1 διέρχεται έξω από το κεντρικό τρίτο.

Για να αποτραπεί η ανατροπή - ή η απόκλιση - του τοίχου, πρέπει να ασκηθούν αντιδράσεις που να εξουδετερώνουν την πλάγια πίεση, δηλαδή να "διορθωθεί" η διεύθυνση της συνισταμένης, έτσι που η τελευταία να διέρχεται από κεντρικό τρίτο. Τρεις τρόποι γι' αυτό υπάρχουν: Ο ένας είναι να ασκηθεί μια αντίθετη πλάγια πίεση F_3 ίση με την ασκούμενη ανεμοπίεση, είτε με οριζόντια είτε με πλάγια διεύθυνση - που αναλύεται πάλι σε οριζόντια και σε κατακόρυφη διεύθυνση, αλλά βέβαια με κατεύθυνση αντίθετη προς αυτήν της ανεμοπιέσεως. Στην πράξη η πλάγια αυτή αντίδραση ασκείται με την τοποθέτηση μιας προσήκουσας αντηρίδας.

Ελεύθερη επέμβαση .

Τέλος ενώ όλες οι παραπάνω επεμβάσεις προϋποθέτουν λίγο πολύ, την διατήρηση των αρχικών μορφών και της καταστάσεως του κτιρίου, με ελεύθερες επεμβάσεις μπορούν να γίνουν αναδιαμορφώσεις, αναδιατάξεις, συγκεκρισμός νέων μορφών με παλιές, παράλληλη χρησιμοποίηση νέας τεχνολογίας και παλιάς τεχνικής κλπ.

ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ

Τρεις είναι οι μεγάλες οικογένειες των επεμβάσεων από την άποψη του στόχου και του οικοδομικού αποτελέσματος:

1. Απλή αποκατάσταση " τραύματος "

Δηλαδή ενίσχυση, συμπλήρωση ή αντικατάσταση υλικού που αδυνατεί πια να εκπληρώσει τον ρόλο του με υγιές υλικό της ίδιας φύσης ώστε να αποκατατηθεί η συνοχή του όλου.

Είναι σημαντικό να έχει κανείς υπ' όψη ότι, κατά την αφαίρεση του πρὸς αντικατάσταση στοιχείου παρατηρείται πολλές φορές το φαινόμενο της αποσυμπιέσεως, όπου τα γειτονικά στοιχεία τείνουν να καταλάβουν την θέση του αφαιρεθέντος. Αυτό δημιουργεί ποικίλα προβλήματα, τόσο στην επανατοποθέτηση όσο και στο ὄλο με την αποδιοργάνωση που μπορεί να προκαλέσει το φαινόμενο αυτό. Πρέπει να λαμβάνονται τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα.

2. Αντικατάσταση υλικού ή στοιχείου

Δηλαδή αντικατάσταση ή ενίσχυση φθαρμένου υλικού ή συστήματος με νέο διαφορετικής συνήθως φύσης και προφανώς μεγαλύτερης αντοχής, όπως μπετόν αντί για πέτρα ή μεταλλικό ζευκτό αντί για ξύλινο. Εδώ πρέπει να τονισθεί ότι μία από τις κύριες αρχές των επεμβάσεων είναι η αποκατάσταση ή η επίτευξη ομοιογένειας των χρησιμοποιούμενων υλικών, ιδίως ὅσον αφορά την σκληρότητα και το πορώδες. Μεγάλη προσοχή πρέπει να δίδεται στην ποιότητα των γειτονικών υλικών ή των κονιαμάτων που χρησιμοποιούνται, γιατί μπορεί να επιφέρουν μεγάλες μεταβολές στην υγρασιακή ισορροπία του τοίχου ή του κτιρίου, που είναι ιδιαίτερα επιζήμιες.

3. Αποκατάσταση ισορροπίας .

Δηλαδή ανακατανομή φορτίων και ωθήσεων, με προσθήκη ή αφαίρεση φορτίων ή ωθήσεων με αύξηση επιφάνειας εδράσεως, με νέες ανακουφιστικές διατάξεις κλπ. , ὥστε στην νέα κατάσταση ισορροπίας το κτίριο ή το οικοδομικό στοιχείο να μην είναι δυνατόν να αντραπεί ή να αποκλίνει.

4. Επισκευή

Η επισκευή είναι μια συντήρηση μεγαλύτερης κλίμακας, που έχει σαν σκοπό την αποκατάσταση ενός μεγαλύτερου τμήματος και προϋποθέτει εργασίες που απαιτούν , οργάνωση εργοταξίου . Χωρίς να προϋποθέτει πιστότητα αρχικών μορφών και καταστάσεως, η επισκευή συνήθως δεν αποκλίνει απ' αυτές.

5. Ανακαίνιση .

παραμφερής είναι η ανακαίνιση, που συνδυάζει τα χαρακτηριστικά της απλής συντηρήσεως και της επιδκευής. Έχει σκοπό ὅμως την ανανέωση του κτιρίου- ή του ανακαίνιζόμενου τμήματό του - στο σύνολο των στοιχείων που το απαρτίζουν.

6. Αποκατάσταση .

Αποκατάσταση είναι η επαναφορά ενός κτιρίου ή τμήματός του στην αρχική του κατάσταση. Στην οικοδομική, αυτό σημαίνει αποκατάσταση της στατικής επάρκειας και αποκατάσταση της συμπεριφοράς και αντοχής των οικοδομικών στοιχείων.

7. Ανακατασκευή .

Όταν γίνεται χρήση νέων μέλων και νέων υλικών , σε νέα εφαρμογή, χωρίς όμως να μεταβάλλεται η αρχική μορφή, τότε μιλάμε για ανακατασκευή.

8. Αναπαλαίωση .

Ο όρος αυτός, που έχει επικρατήσει πρόσφατα σαν συνώνυμο οποιασδήποτε αποκαταστάσεως ή ανακαινίσεως είναι νεολογικός και δεν είναι καταχωρημένος σε κανένα λεξικό της αρχαίας, της μεσαιωνικής ή της νεώτερης ελληνικής γλώσσας. Πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Αναστάσιο Ορλανδό και διαδόθηκε από τον ακαδημαϊκό Κ . Κυδωνιάτη.

9. Αναστήλωση .

Με τον όρο αναστήλωση νοείται η επανατοποθέτηση στοιχείων ενός κτιρίου που έχουν καταπέσει ή ανασύνθεση ενός μνημείου από τα αυθεντικά κομμάτια του. Είναι προφανές ότι οι δύο τελευταίοι όροι πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνον όταν γίνεται αναφορά σε μνημεία.

1. Προσέγγιση στο πρόβλημα

Για να γίνει επέμβαση σ' ένα κτίριο είτε με σκοπό την επισκευή είτε κάποια μετερύθμιση, πρέπει να προηγηθούν:

-- Η γνώση του κτιρίου και των ζημιών

(με την αποτύπωση - φωτογράφιση- τεκμηρίωση και την επισήμανση- καταγραφή των ζημιών και του μεγέθους τους.)

-- Η διάγνωση και ερμηνεία των ζημιών και φθορών.

(να βρεθεί η αιτία που προκάλεσε τις ζημιές , ο τρόπος που προξενήθηκαν και οι συνέπειες)

-- Ο καθορισμός του αντικειμένου της επεμβάσεως.

2. Η μελέτη .

Ετσι η μελέτη περιλαμβάνει ένα μέρος αναλυτικό, ένα μέρος προγραμματισμού και ένα μέρος συνθετικό.

2.1 Στην ανάλυση εξετάζονται:

- το γήπεδο, ο προσανατολισμός, ο κλιματικοί παράγοντες, το έδαφος.

- η υγραμετρική κατάσταση του κτιρίου και η υγρασιακή του συμπεριφορά

- η στατική συμπεριφορά του κτιρίου (φορτία και διάταξή του και δυναμική της δομής)

- η δομή και τα οικοδομικά στοιχεία, η κατάστασή τους και η συμπεριφορά τους σε συνάρτηση με άλλα στοιχεία της οικοδομής

- τα υλικά , η φύση τους, η κατάστασή τους, ο τρόπος εφαρμογής τους και η συμπεριφορά τους σε συνάρτηση με άλλα υλικά κλπ.

2.2 Ο προγραμματισμός περιλαμβάνει .

- Το κτιριολογικό πρόγραμμα (αποκατάσταση χρήσης, νέα χρήση κλπ.)

- Την εφαρμογή της νομοθεσίας οικοδομικών έργων γενικά και της προστασίας - περιορισμών ειδικότερα:

- την ικανοποίηση νεωτέρων απαιτήσεων : πυρασφάλεια - πυροπροστασία, προστασία από βιολογικούς παράγοντες, ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις.

- Τον προσδιορισμό των προδιαγραφών που πρέπει να ισχύσουν για τις επεμβάσεις, τις κατασκευές, τα υλικά και τα τελειώματα.

2.3 Στο συνθετικό μέρος γίνεται :

- η επιλογή της προσωρινής λύσης: υποστηρίξεις -αντιστηρίξεις- δεσίματα.
- η επιλογή της οριστικής λύσης και της τεχνικής που θα χρησιμοποιηθεί
- ο σχεδιασμός όλων των βοηθητικών κατασκευών που θα απαιτηθούν
- ο τελικός σχεδιασμός που συμπληρώνεται από σύνταξη προδιαγραφών, οργάνωση εργοταξίου και κοστολόγηση.

3. Βαθμίδες επεμβάσεως.

Βέβαια, η έκταση και η σπουδαιότητα της μελέτης ποικίλει ανάλογα με την έκταση της επεμβάσεως. Γι' αυτό ας δούμε την διάκριση των επεμβάσεων σε βαθμίδες.

1). Μη επέμβαση

Σε περιπτώσεις όπου ύστερα από κάποια παραμόρφωση, έχει επέλθει μια νέα ισορροπία του κτιρίου ή τμήματος του και εφόσον η ισορροπία αυτή δεν είναι ασταθής, είναι πολλές φορές προτιμώτερο να μην γίνει καμμία επέμβαση, είτε για λόγους οικονομικούς είτε γιατί η επέμβαση θα μπορούσε να προκαλέσει νέα προβλήματα. Η μη επέμβαση είναι αρκετά συνηθισμένη σε κτίρια με ξύλινο σκελετό

2). Καθαρισμός

Ο καθαρισμός είναι η πιο απλή μορφή συντηρήσεως, απαραίτητος σε περιοχές με βεβαρυμένο ρύπο και χρήσιμος, πολλές φορές πριν γίνει η αποτύπωση και αναγνώριση των ζημιών. Για τον καθαρισμό έχουν εξελιχθεί διάφορες τεχνικές ανάλογα με το αντικείμενο καθαρισμού, όπως η αμμοβολή, ο καθαρισμός με νερό υπό πίεση με ατμό, με διαβρωτικά. Ο καθαρισμός μπορεί να γίνει από γερανό, χωρίς σκαλωσιά.

3. Συντήρηση

Η απλή συντήρηση είναι συνεχείς επί μέρους επισκευές, αντικαταστάσεις, ανανεώσεις ή αποκαταστάσεις, περιορισμένης κλίμακας, που χωρίς να αλλοιώνουν την μορφή ή την δομή του κτιρίου αποβλέπουν στην διατήρησή του σε καλή κατάσταση.

ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΕΣ ΥΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΪΑΣ

Ένα κτίσμα μπορεί λόγω προβληματικού εδάφους θεμελίωσης να υποχωρήσει ολόκληρο προς τα κάτω ή να στραφεί χωρίς να πάθει ζημιά. Η ζημιά εκδηλώνεται με την μορφή σοβαρών ρηγματών όταν υποχωρήσουν μεμονωμένα τμήματα του κτιρίου και επεκτείνεται στην στέγη, στα πατώματα και στα κουφώματα, παραμορφώνοντας τελικά το κτίριο.

ΑΠΟΚΛΙΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΪΑΣ

Όταν η τμηματική υποχώρηση μιας τοιχοποιίας συνοδεύεται και από στροφή οδηγεί στην εκτροπή του τοίχου από την κατακόρυφο. Οι εκτροπές τοιχοποιιών από την κατακόρυφο δεν σχετίζονται μόνο με μετακινήσεις του εδάφους θεμελίωσης αλλά και με οριζόντιες δυνάμεις, αναπτύσσονται μετά από σοβαρές ζημιές σε βαριές στέγες ή θόλους.

ΠΙΘΑΝΕΣ ΑΙΤΙΕΣ ΖΗΜΙΩΝ

1. Θερμικές μεταβολές - συστολή πήξης

Οι λεπτές τριχοειδείς, δικτυωτές ρωγμές στα επιχρίσματα οφείλεται συνήθως σε συστολή λόγω πήξης του κονιάματος στην φάση της κατασκευής του. Το πρόβλημα αυτό που δεν είναι σοβαρό, παρουσιάζεται σε όλα σχεδόν τα επιχρίσματα. Σοβαρότερες ρηγματώσεις εμφανίζονται λόγω θερμικών διαστολών και συστολών ως αποτέλεσμα υπέρβασης της αντοχής σε εφελκυσμό του επιχρίσματος. Το φαινόμενο εμφανίζεται κυρίως όταν το επίχρισμα δεν παρουσιάζει μεγάλη συνοχή με την τοιχοποιία. Αποκλίση των επιχρισμάτων δημιουργείται από θερμικές μεταβολές όταν το εξωτερικό στρώμα είναι ισχυρότερο από το εσωτερικό στρώμα του ιδίου επιχρίσματος.

2. Υγρασία - Βροχή - Παγετός - Άνεμος

Η υγρασία που εμφανίζεται σε μία τοιχοποιία προέρχεται είτε από το έδαφος είτε από την ατμόσφαιρα είτε από συμπυκνώσεις υδρατμών στην μάζα του τοίχου. Η υγρασία διαποτίζει τις τοιχοποιίες και δημιουργεί εκφυγές σε χώρους που δεν αερίζονται καλά. Η απορρόφηση υγρασίας σε μεγάλο βαθμό έχει ως αποτέλεσμα το "φούσκωμα" και την πτώση των κονιαμάτων.

Το νερό της βροχής που διαρρέει την μάζα μιας λιθοδομής, διαβρώνει και παρασύρει τα αδύνατα κονιάματα αρμών και επιχρισμάτων. Οι δυνάμεις που αναπτύσσονται από την δημιουργία πάγου σε διαποτισμένες από νερό τοιχοποιίες υπερνικούν τις δυνάμεις συνοχής των υλικών της με αποτέλεσμα την αποδιοργάνωση και την φθορά τους.

Ο ισχυρός άνεμος και ιδίως σε συνδυασμό με βροχή επιδεινώνει την διάβρωση των αποσασθρωμένων και αδύνατων υλικών μιας τοιχοποιίας.

3. Κακοτεχνίες - Ελλείψεις κατασκευής - Ανεπάρκεια υλικών κατασκευής

Στις παραδοσιακές κατασκευές οι παρατηρούμενες κακοτεχνίες δεν είναι συνήθως αποτέλεσμα άγνοιας ή έλλειψης εμπειρίας, αλλά κυρίως αδυναμίας εξεύρεσης καταλλήλων υλικών, δυσμενών συνθηκών δόμησης και έλλειψης οικονομικών μέσων. Έτσι οι ελλείψεις και ανεπάρκειες που μοιραία παρουσιάζονται δημιουργούν με την πάροδο του χρόνου ένα πλήθος ζημιών στην κατασκευή.

Το πλήθος των ζημιών που εμφανίζεται στις τοιχοποιίες μπορεί να ενταχθεί στις παρακάτω κατηγορίες:

- κακοτεχνίες και ελλείψεις στο κτίσιμο της τοιχοποιίας
- ανεπαρκή ή ακατάλληλα υλικά δόμησης
- ανομοιομορφία τρόπων δόμησης σε μια τοιχοποιία
- προβληματική συνεργασία υλικών
- διατάξεις που δημιουργούν στατικά προβλήματα.

4. Έλλειψη συντήρησης - εγκατάλειψη κτιρίου.

Οι περισσότερες παραδοσιακές κατασκευές λειτουργούσαν αποχρηστικά με την προϋπόθεση συνεχούς απλής συντήρησης και αποκατάστασης των μικροζημιών τους. Π.χ. συνεχής τακτοποίηση κερμιδιών στέγης, τοπικές επιδιορθώσεις επιχρισμάτων. Ορισμένοι τύποι κατασκευών προϋποθέταν προληπτική περιοδική συντήρηση - πχ. στις νησιώτικες κατασκευές, συντήρηση του οριζώντιου δώματος από άργιλο με κυλίνδρωση και περιοδικό ασβέστωμα των λιθοδομών. Η έλλειψη αυτής της συντήρησης και κατά μείζονα λόγο η εγκατάλειψη του κτίσματος φέρνει σαν αποτέλεσμα αλυσιδωτές ζημιές που μπορούν να οδηγήσουν μέχρι την κατάρρευση του κτιρίου.

5. Γήρανση

Είναι το σύνολο των φυσικών και χημικών αλλοιώσεων που οδηγούν στην απόλεια ή στην μείωση αριθμού αρχικών ιδιοτήτων μιας κατασκευής. Η γήρανση ως φαινόμενο είναι αναπόφευκτο αλλά επιβραδύνεται σημαντικά με την συχνή συντήρηση.

6. Υποχώρηση του εδάφους θεμελίωσης

Οι υποχωρήσεις του εδάφους αποτελούν αιτίες για την εκδήλωση σοβαρών ζημιών στα κτίρια. Οι ζημιές εκδηλώνονται άμεσα στα θεμέλια, αλλά γίνονται ορατές στην ανωδομή που είναι κατά κάποιον τρόπο άρρηκτα συνδεδεμένη με τα θεμέλια. Οι βλαβες τέτοιου είδους θα εξεταστούν διεξοδικότερα στα κεφάλαια των ζημιών θεμελιώσεων. Συνοπτικά αναφέρεται ότι οι συνηθέστερες ζημιές οφείλονται σε καθίζηση ή ολίσθηση του εδάφους. Η καθίζηση μπορεί να είναι ομοιόμορφη ή διαφορική. Στην περίπτωση διαφορικών καθιζήσεων οι ζημιές είναι αναπόφευκτες και δύσκολα επιδιορθώνονται.

Οι υποχωρήσεις του εδάφους συμβαίνουν συνήθως στην φάση της κατασκευής στην περίπτωση προσθηκών ή ανέγερσης νέων μεγάλων κτιρίων δίπλα στο παλιό στην περίπτωση εκτέλεσης τεχνικών έργων δίπλα στο κτίσμα.

7. Μετατροπές στο κτίσμα

Στις περισσότερες παραδοσιακές κατασκευές σχεδόν όλοι οι τοίχοι, και κυρίως οι εξωτερικοί, είναι φέροντες και αποτελούν ένα συνεχές και ενιαίο σύστημα σε αντίθεση με τις σύγχρονες κατασκευές που έχουν φέροντα οργανισμό και στοιχεία πληρώσεως. Έτσι μια μετατροπή πχ. άνοιγμα καινούργιων γιας πόρτας ή παραθύρου, προσθήκη καθ' ύψος ή οριζοντίως, είναι δυνατόν να προκαλέσει σοβαρές στατικές διαταράξεις που εκφράζονται ως ρωγμές ή εξασθένηση της κατασκευής στην θέση της μετατροπής.

8. Σεισμός

Οι σεισμικές κρούσεις δημιουργούν λόγω της αδράνειας που παρουσιάζει το κτίριο σημαντικές εφελκυστικές και διατμητικές τάσεις. Ο βαθμός βλάβης εξαρτάται από την ένταση του σεισμού, την διάρκεια, το είδος του εδάφους τον τρόπο της κατασκευής και τα δομικά υλικά και ποικίλλει από απλές ρηγματώσεις μέχρι ολική κατάρρευση του κτίσματος. Στην χώρα μας αποτελεί μια από τις σοβαρότερες αιτίες ζημιών και ιδιαίτερα στις πέτρινες κατασκευές (επικίνδυνες ρωγμές, αποδιοργάνωση λιθοδομής, μερικές ή ολικές κατάρρευσεις.) Οι λιθοδομές με ενισχυτικά στοιχεία στη κατασκευή του καθώς και οι ελαφρές τοιχοποιίες (τσατμάδες, πλινθοδομές) παρουσιάζουν καλύτερη συμπεριφορά στο σεισμό.

9. Φωτιά

Μια σοβαρή πυρκαγιά μπορεί να προκαλέσει αποσύνθεση των κονιαμάτων, αποφλοίωση της τοιχοποιίας και να προκαλέσει ρωγμές λόγω θερμικών μεταβολών. Μεγάλα ξύλινα τμήματα της κατασκευής που καιγόμενα καταρρέουν λειτουργούν ως μοχλοί που κατεδαφίζουν τμήματα της τοιχοποιίας.

Στις συνηθισμένες όμως περιπτώσεις φωτιάς, μια λιθοδομή δεν χάνει κατά κανόνα την φοροϊκανότητά της πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περίπτωση επισκευής του κτίσματος.

Οι ζημιές από φωτιά είναι συνάρτηση των υλικών κατασκευής, της διάρκειας της φωτιάς, της έκτασης και της θερμοκρασίας που αναπτύσσεται.

10. Φυτά

Τα φυτά που αναπτύσσονται δίπλα ή επάνω σε μια τοιχοποιία γίνονται ορισμένες φορές σιτία πρόκλησης διαφόρων ζημιών. Οι ζημιές προκαλούνται κυρίως από :

- μηχανική επίδραση των ριζών σε τοίχους υπογείων, σε θεμέλια, πεζοδρόμια κτλ. με αποτέλεσμα την εμφάνιση ρωγμών ή κυρτώσεων.

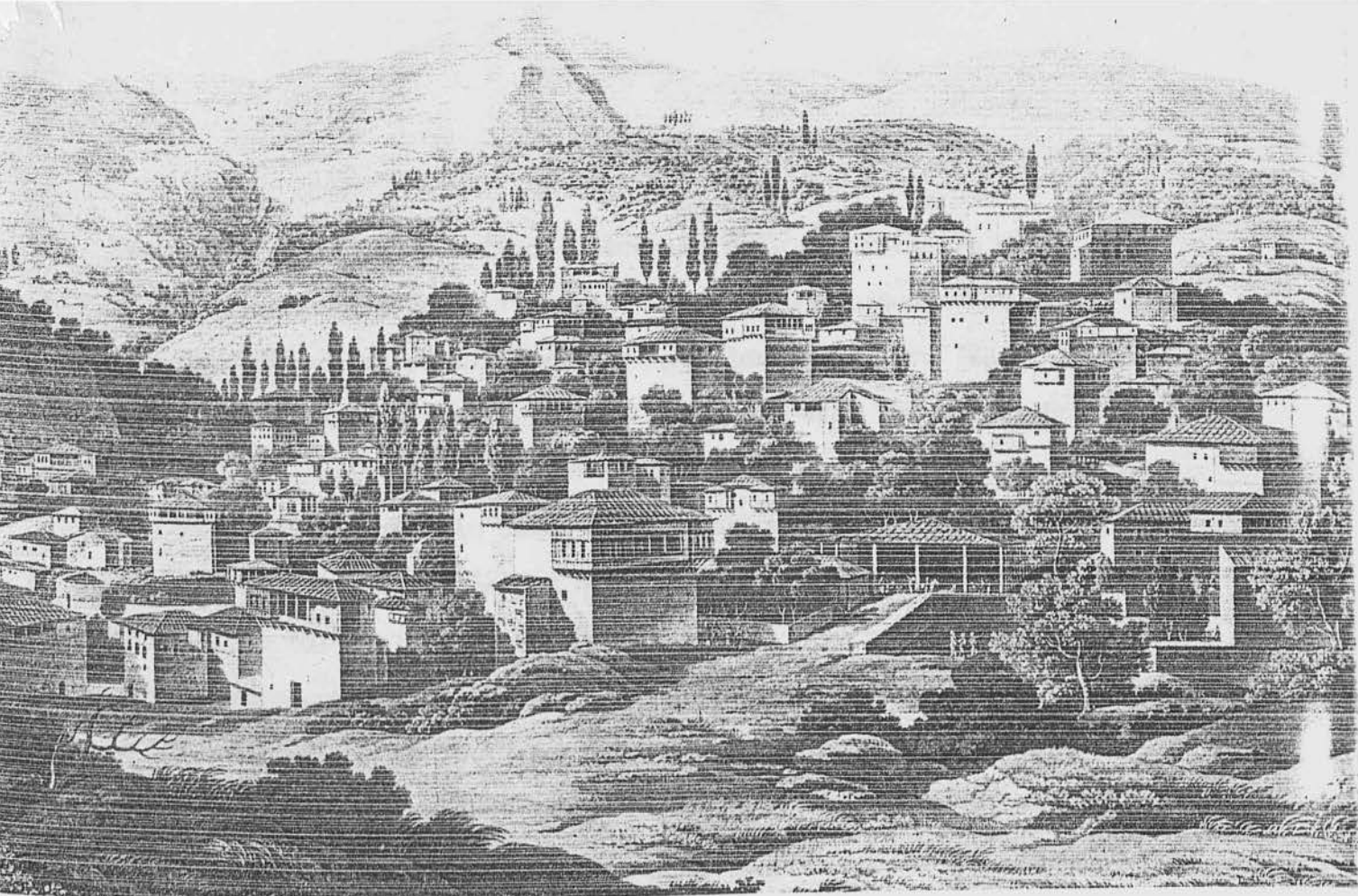
- επίδραση των φυτών που αναπτύσσονται πάνω στις τοιχοποιίες, στηθαία κτλ. , με αποτέλεσμα την τοπική του αποδιοργάνωση.

- απορρόφηση υγρασίας από το ριζικό σύστημα ανπτυσσόμενων δέντρων που φέρνει ως αποτέλεσμα την τοπική συστολή του εδάφους και την δημιουργία ρωγμών στην τοιχοποιία. Το φαινόμενο είναι δυνατόν να εκδηλωθεί και αντίστροφα αλλά με τα ίδια αποτελέσματα αν κοπεί σημαντικός αριθμός δέντρων που προϋπήρχαν της ανέγερσης του κτιρίου.

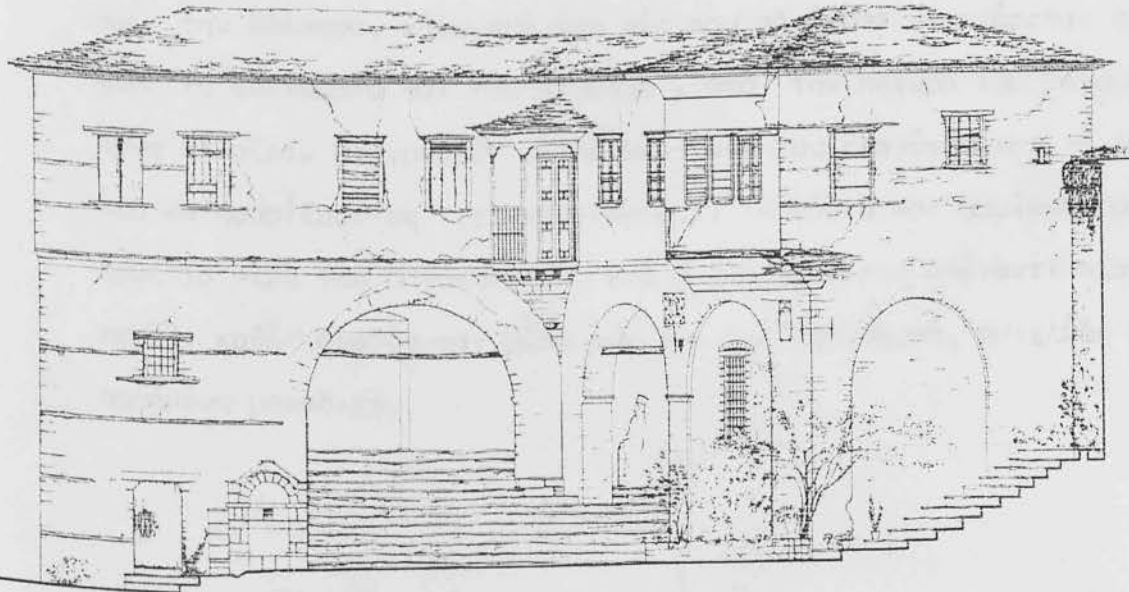
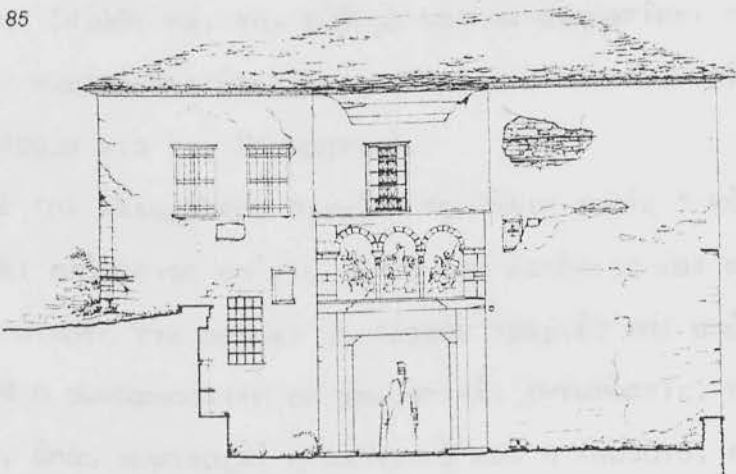
11. Κραδασμοί - δονήσεις

Επιδρούν στην συνοχή και κατά συνέπεια στην αντοχή των τοιχοποιιών προξενούν ρηγματώσεις ή και κατάρρευση τμημάτων και σε μερικές περιπτώσεις προκαλούν καθιζήσεις του εδάφους. Προέρχονται από κινήσεις βαρέων οχημάτων ή λειτουργία μηχανημάτων, από εκρήξεις ή εργασίες δίπλα στο κτίσμα.

Η συσχέτιση ζημιών και πιθανών αιτιών είναι δύσκολη εργασία και απαιτεί συστηματική επιτόπου μελέτη, εμπειρία, γνώσεις και φαντασία για να οδηγήσει στην εξαγωγή σωστών συμπερασμάτων.

85

30

Όταν πριν εκατομμύρια χρόνια η Θεσσαλία ήταν μια απέραντη λίμνη, το Πήλιο μαζί με άλλα βουνά την έκλειναν τριγύρω δημιουργώντας ένα είδος λεκάνης. Κάποτε τρομακτικοί σεισμοί άνοιξαν ρήγμα στα Τέμπη, ξεχωρίζοντας την Όσσα από τον Όλυμπο και άφησαν τα νερά της να ξεχυθούν στο Αιγαίο. Αυτή ήταν η παράδοση στην οποία πιστεύαμε στηριγμένοι στα αρχαία κείμενα. Από τα τέλη όμως του περασμένου αιώνα, οι γεωλογικές έρευνες μας βεβαίωσαν ότι ολόκληρη η Θεσσαλία με τα βουνά της αποτελούσε θαλάσσιο βυθό και ότι σε κάποια από τις βίαιες γήινες αναστατώσεις τα βουνά αυτά εκτοξεύθηκαν στο σημερινό τους ύψος. Κάπως έτσι και το Πήλιο πήρε την σημερινή μορφή του τεράστιου λιμενοβραχιόνα που αγκαλιάζει τον παγασητικό κόλπο, σχηματίζοντας την χερσόνησο της Μαγνησίας και κλείνει απ' την Ανατολή τη Θεσσαλική γή. Ξεκινώντας από τις νότιες παρυφές της Όσσας και του Μαυροβουνίου, κατευθύνεται ΝΑ, για να καμφθεί απέναντι από την Σκιάθο και την Εύβοια και να σχηματίσει την χερσόνησο του τρίκερι- γνωστή παλιότερα σαν χερσόνησο του Αιαντείου - αφήνοντας ένα στενό πέρασμα για τον Παγασητικό.

Από την πλευρά του Αιγαίου το Πήλιο χωρίς " κόρφους και αραξοβόλια" απλώνει ελάχιστες απ' τις ακτές του γαλήνιες και αμμουδερές, ενώ τις περισσότερες τις αφήνει να πέσουν τραχιές και απότομες μέσα στην θάλασσα. Μια συναρπαστική σε χρωματικές εντυπώσεις, ποικιλία και πλούτο βλάστηση, όπου κυριαρχεί η καστανιά και η καρυδιά, πλημμυρίζει τις χαράδρες τους λόφους και τις πλαγιές, ενώ στις ρεματιές οι μικροκαταρράκτες κυλούν προς την θάλασσα, κάτω από ένα φώς που αδιάκοπα φιλτράρεται περνώντας από τα φυλλάματα και του κισσού. Από την πλευρά του Παγασητικού η εικόνα αλλάζει. Οι γραμμές απαλαίνουν από του ελαιώνες και τα καρποφόρα που κατηφορίζουν ως τις ακρογιαλιές. Λιμάνια και ορμίσκοι ανοίγονται προς τα νερά του Παγασητικού, ενώ η θέα προς τις απέναντι πλαγιές και ακτές, καθώς αναδύονται μέσα από την συνήθως θαμπή, ομιχλώδη ατμόσφαιρα παραμένη μοναδική.

Κατασταση μέχρι το 14ο μ.χ αιώνα. Το πηλίο με την γόνιμη γή του, τα άφθονα πηγαία νερά και την άλλοτε οργιαστική βλάστηση δεν έπαψε να κεντρίζει το ενδιαφέρον του ανθρώπου από την αυγή του πολιτισμού. Οι προελλαδικοί Μαγνήτες με δέος πρέπει να στέκονταν μπροστά στα αγρια και πυκνά του δάση που αντιβούιζαν από τους ανέμους, και τα φουσκωμένα από την καταιγίδα νερά των χειμάρρων του. Οι εχθρικές αυτές δυναμεις στη φαντασία τους, μαζί ίσως με κάποιες μακρινές αναμνήσεις από τους πρώτους δαμαστές αλόγων, μεταπλάστηκαν σε τερατώδη όντα, τους Κένταυρους που όπως πίστευαν, κατοικούσαν μόνιμα στην δασωμένη περιοχή του. Στο πέρασμα του χρόνου και ως την κατ'αστροφή του αρχαίου κόσμου, ένα πλήθος παραδόσεων και θρύλων που συνδέονται με το "εινοσίφυλλο" Πηλίο τροφοδότησε την φαντασία των Ελλήνων ραψωδών, γεωγράφων και καλλιτεχνών.

Η γνωστή Ιωλκός, η πολιτεία όπου, κατά την μυθολογία, ναυπηγήθηκε η θρυλική Αργώ και απ'όπου ξεκίνησε η Αργοναυτική εκστρατεία θεμελιώνεται στα δυτικά του κράσπεδα, Για πρώτη φορά αναφέρεται από τον Όμηρο μαζί με την Μεθώνη, την θαυμακία, την Μελίβοια, την Ολιζώνα, όλες προθησσαλικές πόλεις που, όπως λέγεται, βρίσκονται κοντά στα παράλια του Πηλίου. Μετά την εισβολή των θεσσαλών κατά τον 11ο π.χ αιώνα και την μετακίνηση των κατοίκων νοτιότερα, οι περισσότερες φαίνεται ότι εγκαταλείπονται και σβήνουν κάτω από ένα πλήθος νέων τοπωνυμίων. Ετσι και οι μεταγενέστεροι αρχαίοι γεωγράφοι και ιστορικοί δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν τις ομηρικές πόλεις, ενώ τα στοιχεία που μας δίνουν για άλλες οικήσεις, όπως οι Κορακές, τα Σπάλαυθρα, η Μελίβοια, οι Μύρες, το Ορμίνιο, η Κασθαναία κ.α είναι αρκετά αόριστα, ώστε η σύγκριση ως προς τον καθορισμό της θέσης των περισσότερων να επιτείνεται για του σύγχρονους ερευνητές. Παράλληλα όμως οι απόψεις διχάζονται και ως προς το αν οι ηλιαροεϊτικοί οικισμοί του αρχαίου κόσμου βρίσκονταν μόνο στα παράλια του βουνού ή και στα ορεινά. Καθώς η αρχαιολογική σκαπάνη και τα τυχαία ξεχερσάματα στα ψηλάματα έφεραν στο φως, εκτός από παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά ερείπια, λίθινα εργαλεία, μικρούς θολωτούς τάφους, αρχαίες επιγραφές, νομίσματα, δακτυλιδίστους, αρχαία οικοδομικά λείψανα κ.α ενισχύθηκε η άποψη ότι το Πηλίο ήταν κατοικημένο από την αρχαιότητα και στα ορεινά.

Ενώ λοιπόν η αρχαία ελληνική γραμματολογία μας δίνει τις πρώτες πληροφορίες σχετικά με την οικιστική κατάσταση της εποχής, οι μέχρι τώρα ανασκαφικές έρευνες ή τυχαίες ανακαλύψεις δεν μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε με τρόπο ξεκάθαρο την εξέλιξή της. Έτσι τίποτα δεν αποκλείει, όπως υποστηρίζουν οι ιστορικοί, τα ευρήματα να είχαν μεταφερθεί από τους παραλιακούς συνοικισμούς σε μεταγενέστερες εποχές ή ακόμα να ανήκαν σε μοναχικούς ανθρώπους και πρόχειρες εγκαταστάσεις που είχαν σκοπό την εκμετάλευση του φυσικού πλούτου του βουνού. Προς το παρόν πάντως συγκεκριμένη απάντηση δεν μπορεί να δοθεί όσο τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν επαληθεύουν με τρόπο αναντίρρητο τις αρχαίες θέσεις ή πόλεις που αναφέρονται στα αρχαία κείμενα.

Στην περίοδο που εκτείνεται μέχρι το 13ο μ.χ αιώνα, το Πήλιο ακολουθεί την παραγμένη πολιτική ζωή της Μαγνησίας, ενώ οι μαγνησιακές μικροπολιτείες φθίνουν, καθώς οι κατακτήσεις διαδέχονται ή μία την άλλη. Η υποταγή της Μαγνησίας στους Μακεδόνες και η ίδρυση της Δημητριάδας κοντά στις αρχαίες Παγασές από το Μακεδόνα βασιλιά Δημήτριο τον Πολιορκητή σήμανε την συρρίκνωση της Ιωλκού, του ορμίνιου της Ολιζώνας, της Νηλείας, των Παγασών κ.α καθώς η νέα πόλη απορρόφησε τους κατοίκους των παλιών. Το πέρασμα από την μια κατάκτηση στην άλλη και ειδικά από τους Μακεδόνες στους Ρωμαίους και αντίστροφα, θα οδηγήσει στις παραμονές της εμφάνισης του χριστιανισμού σε παρακμή την Μαγνησία και θα αφήσει έκθετους στις ληστρικές επιδρομές τους καλλιεργητές της ηλιορείτικης γής.

Στις πηγές της παλαιοχριστιανικής περιόδου, εκτός από την Δημητριάδα, εξακολουθούν να μνημονεύονται ανάμεσα σε άλλες πόλεις και οικισμούς ή Ιωλκός, ή Ολιζών, τα Σπάλαυθρα, και η Μεθώνη, ενώ εμφανίζονται και νέα ονόματα όπως η πόλη " JANUDIUS" κάπου κοντά στην παραλία των σημερινών χωριών Ζαγοράς-τσαγκαράδας. Ωστόσο φαίνεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα ότι υπήρχαν και άλλοι οικισμοί σε διάφορα παραλιακά σημεία του Πηλίου στην παλαιοχριστιανική περίοδο, όπως στις θέσεις των σημερινών χωριών Μηλίνας και Χόρτου στο Λεφόκαστρο, στο νησάκι Παλαιτρίκερι-στην είσοδο του Παγασητικού-στην θέση Κόττες, βόρεια του χωριού Τρίκερι κ.α

Στο μεταξύ οι διαδοχικές κατακτήσεις, εξεγέρσεις και επιδρομές από τα βαρβαρικά φύλα συνεχίζονται. Τους Γότθους το 396μ.χ. και αργότερα – στις αρχές του 6ου μ.χ. αιώνα – τους Σλάβους Βελεγεζίτες και Δρογγουβίτες διαδέχονται οι Σαρακηνοί, οι Βούλγαροι, οι Βλάχοι, οι Φράγκοι, οι Καταλάνοι, οι Αρβανίτες και οι Σέρβοι. Οι περισσότεροι πέρασαν χωρίς να αφήσουν ίχνη. Οι Βλάχοι και οι Σλάβοι όμως άφησαν αδιάψευστες μαρτυρίες από το πέρασμα ή την εγκατάστασή τους, λέξεις και τοπωνύμια που διατηρούνται μέχρι σήμερα. Μερικοί μάλιστα από τους σημερινούς ηλιορειατικούς οικισμούς, όπως π.χ. η Ζαγορά, η Μακρινίτσα, τα Λεχώνια κρατούν ακόμα ονόματα που προκάλεσαν αρκετές διαφωνίες σχετικά με την ετυμολογική τους προέλευση.

Η δημιουργία των οικισμών. Πολύ λίγα πράγματα μας είναι γνωστά για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες άρχισαν να σχηματίζονται οι σημερινοί οικισμοί. Όλες οι απόψεις όμως συγκλίνουν στο ότι αρχικοί πυρήνες πρέπει να ήταν μοναστήρια, πρόχειρες ερημικές οικήσεις και παραλιακοί συνοικισμοί που μετακινήθηκαν λόγω ανασφάλειας στα ψηλόμερα.

Από το 12ο ήδη αιώνα η ίδρυση αρκετών μοναστηριών είχε δώσει στο Πήλιο το χαρακτήρα " ενός δευτέρου Αγ. Όρους " Από τις αρχές του 13ου όμως αιώνα, καθώς βυζαντινά έγγραφα μας πληροφορούν, μεγάλα μοναστήρια χτίζονται από τον Κωνσταντίνο Μαλιασηνό, αρχηγό μιας από τις πιο ισχυρές οικογένειες γαιοκτημόνων της Θεσσαλίας καθώς και το γιό του Νικόλαο, που εκατόρθωσαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία του και μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τους Φράγκους. Οι μονές της Θεοτόκου της " Ορειάς Επισκέψεως " ανάμεσα στα 1204–1207 και του Προδρόμου Νέας Πέτρας λίγο αργότερα στα 1272, θα γίνουν οι πυρήνες γύρω από τους οποίους, εκτός από τους Βλάχους δουλοπάροικους, καταφεύγουν άνθρωποι του κάμπου σαν μοναχοί–καλλιεργητές των μοναστηριακών κτημάτων, ζητώντας να εξασφαλίσουν ομαλότερες συνθήκες ζωής. Οι μικροί συνοικισμοί που σχηματίζονται μεγαλώνουν σταδιακά και προσελκύουν νέους επισίτους για να λειτουργήσουν στην συνέχεια σαν γενεσιουργικά κύτταρα των σημερινών οικισμών της Μακρινίτσα και της Πορταριάς αντίστοιχα.

Ανάλογη αφετηρία είχε και το χωριό του Αγ. Λαυρεντίου που κράτησε το όνομα του ομώνυμου βυζαντινού μοναστηριού.

Χτισμένο στα τέλη του 12ου αιώνα και μετά από αρκετές ανακαινίσεις βρίσκεται σήμερα με αλλοιωμένη μορφή έξω από τα όρια του οικισμού, του οποίου υπήρξε πυρήνας. Άλλη μονή που, όπως λέγεται, έπαιξε το ρόλο του του αρχικού πυρήνα του πρώτου συνοικισμού της Ζαγοράς ήταν της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα. Με πιθανή χρονολογία ίδρυσης το β΄ μισό του 12ου αιώνα φαίνεται ότι συγκέντρωσε κατοίκους από την παραλιακή περιοχή της Ζαγοράς, που ήταν κατοικημένη χωρίς διακοπή από την αρχαιότητα. Λέγεται ακόμα ότι το χωριό Αγ. Γεώργιος κάπως έτσι σχηματίστηκε, ενώ για τον Αγ. Ονούφριο έχουμε πληροφορίες από βυζαντινά έγγραφα του 1266 και 1272 ότι ήταν πατριαρχικό μετόχι με καλλιεργητές και υδρόμυλους. Οσο ανεξάρτητα από μικρά και μεγάλα μοναστήρια, και πριν από το 13ο αιώνα υπήρχαν συνοικισμοί στο Πήλιο. Τα αγρίδιο της Κυρακαλής ή " χωριό" της καλής του Ζερβού, κοντά στο ησυχαστήριο της Ράσσοβας, ή Πάνω και Κάτω Δρυανούβαινα στα δυτικά του βουνού, στα νότια ή LADE, χαμηλά στον παγασητικότα Άνω και Κάτω Λεχώνια και ακόμα ή περιοχή του Αρχοντίτζη Μιχαήλ όπου χτίστηκε το μοναστήρι του Προδρόμου Ν. Πέτρας. Είναι πολύ πιθανό να υπήρχαν και άλλοι συνοικισμοί ή χωριά στο Πήλιο, αλλά λι πληροφορίες που μας δίνουν τα βυζαντινά έγγραφα δεν είναι ξεκάθαρες.

Την ίδια εποχή οι αδιάκοποι κίνδυνοι από τις πειρατικές επιδρομές για όσους κατοικούν στα παράλια γίνονται αιτία μετακινήσεων προς τις μακρινές και συνήθως δυσκολαδιάβατες εκείνες ερημικές οικήσεις του βουνού. Σε θέσεις προσήλιες, με πλούσια βλάστηση, με δάση από καστανιές, τρεχούμενα νερά και συχνά αθέατες από την θάλασσα, στήνουν στην αρχή απλά καταφύγια - το πιθανότερο λιθόκτιστα καλύβια - για να στεγαστούν. Αργότερα θα κατασκευάσουν κτίσματα πιο ολοκληρωμένα, ώστε να χρησιμεύσουν και για τις οικοτεχνικές δραστηριότητες τους. Με χωμάτινα μονοπάτια θα συνδέσουν τον πρωτόγονο συνοικισμό με τις πιο κατάλληλες για να καλλιεργηθούν τοποθεσίες. Και σίγουρα κάποιο μικρό ταπεινό κτίσμα θα παίξει το ρόλο της εκκλησίας. Πρόκειται για το ίδιο μοντέλο που από την εποχή της κυνηγετική- συλλεκτικής οικονομίας της νομαδικής ζωής δεν σταματάει να επαναλαμβάνεται ως τις προβιομηχανικές ή πρωταγροτικές σχέσεις του ελληνικού χωριού.

Ο ερχομός και η οριστική κατάληψη της Θεσσαλίας το 1423 από τους Τούρκους δεν φαίνεται να είχε το βίαιο αντίκτυπο που μέχρι τώρα πιστεύαμε. Μέσα στα πλαίσια όμως της συστηματικής εποικιστικής πολιτικής των Οθωμανών, η εγκατάσταση των εμπειροπόλεμων νομάδων Τούρκων που φέρνει στην Θεσσαλική πεδιάδα ο κατακτητής Τουραχάν, πρέπει σε πρώτη τουλάχιστον φάση να δημιούργησε ένα αίσθημα ανασφάλειας στους ήδη ταλαιπωρούμενους αγροτικούς πληθυσμούς, με αποτέλεσμα την μετακίνηση μιας μερίδας προς τα ορεινά και τις πόλεις. Αργότερα η ανατροπή των παλιών σχέσεων παραγωγής που διαδέχτηκε την εδραίωση της ειρήνης στην Θεσσαλική ενδοχώρα και η επιβολή τακτικών και έκτακτων φόρων με την συνακόλουθη οικονομική εξαθλίωση του κάμπου, τα επαναστατικά κινήματα, τις λητρικές και πειρατικές επιθέσεις κ.λ.π. γίνονται βασικές αιτίες για τον εποικισμό του βουνού και την σταδιακή οργάνωση των ορεινών κοινοτήτων από φυγάδες του Θεσσαλικού κάμπου, της Φθιώτιδας, της Εύβοιας, των δύο μασαϊωνικών Αλμυρών, της Δημητριάδας, της Ρούμελης, του Μοριά, της Ηπείρου, των ημισιών.

Οι τουρκοί δεν ανεβαίνουν στα ψηλάματα. Παραμένουν στην περιοχή του Βόλου - που τότε ονομαζόταν Γόλος - όπου χτίζουν φρούριο πάνω στο λόφο της αρχαίας Ιωλκού και κρατούν για λογαριασμό τους τα πλούσια κτήματα του Άνω Βόλου και των Λεχωνίων, που βρίσκονταν στους πρόποδες του Βουνού. Είναι και ο Παγασητικός που πρέπει να ελέγχεται από την μόνιμη φρουρά τους, μια και από παλιά δεχόταν επιδρομές των Βενετσιάνων. Στο ίδιο διάστημα οι παλιοί μικροί συνοικισμοί στα ορεινά μεγαλώνουν χάρη στο νέο εμπυχο υλικό που δεν αποτελείται μόνον από καλλιεργητές, αλλά και από νησιώτες, καθώς και κατοίκους πόλεων, γνωστές της βιοτεχνίας του εμπορίου. Τα κύρια προϊόντα γύρω στο 1615 είναι κριθάρι, σάρι, νταρί, σπέντζες κι αλάτι από τις αλυκές του Βόλου, καθώς και κτηνοτροφικά προϊόντα. Το 1650 η καλλιέργεια της ελιάς φέρνει το λάδι στην πρώτη θέση, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται μικροβιοτεχνία. Από κεί και πέρα η εξάρτηση από την πρωτόγενή παραγωγή θα παραμεριστεί, καθώς όλο και πιο γρήγορα η οικονομία θα ξεφεύγει από την απλή ικανοποίηση των οικογενειακών αναγκών για να γίνει ανταλλακτικό εμπόριο. Η άνθηση θα έρθει μέσα στο 18ο αιώνα με την εμπορευματοπίηση της βιοτεχνικής κυρίως παραγωγής, κατώ από σημαντικές φορολογικές διευκολύνσεις και προνόμια που είχε παραχωρήσει ήδη από τα 1669 στις ορεινές κοινότητες ο Σουλτάνος Μεχμέτ ο 4ος.

Στα τέλη του 18ου αιώνα στο Πήλιο εκτός από το λάδι, τις ελιές και τα σύκα, το κυριότερο προϊόν είναι το μεταξι. Η μεταξοβιοτεχνία, ήνηματουργία αλλά και η υφαντική και η βυρσοδεψία είναι που οδηγούν στην οικονομική ακμή, όπως αποκαλύπτουν μαρτυρίες ξένων περιηγητών και Ελλήνων γεωγράφων καθώς και εκείνες που αντλούνται μέσα από προξενικά αρχεία. Φυσικά η γεωργική παραγωγή θα αποτελεί πάντα μια "σταθερά" της οικονομίας, ενώ παράλληλα και άλλες δευτερεύουσες χειροτεχνικές εξειδικεύσεις θ' αναπτυχθούν, όπως π.χ. η χαλκουργία και η κατασκευή ξύλινων πιάτων.

Μέσα σ' αυτές λοιπόν τις συνθήκες δημιουργούνται τα περισσότερα από τα σημερινά χωριά - αλλά νωρίτερα και αλλά αργότερα - όπως η Μακρινίτσα ή Πορταριά, οι Σταγιάτες, το Κατηχώρι, η Δράκια, ο Άγιος Λαυρέντιος, ο Άγιος Γεώργιος, οι Πινακάτες, οι Μηλιές, η Βιζίτσα, οι Αφέτες (νιάου) κ.α πάνω στην ήρεμη δυτική πλευρά του βουνού το Πουρί, η Ζαγορά, η Μακρυρράχη, το Ανήλιο, ο Κισσός, το Μούρεσι, η Τσαγκαράδα, το Ξουρίχτι, η Λαμπινού, το Καλαμάκι κλπ. στις απότομες δασωμένες ανατολικές ανατολικές πλαγιές ή Αργαλαστή, η Ξυνόβρυση, ο Λαυκος και το Προμύρι στο Νότιο Πήλιο και πλάι στην θάλασσα το Χορευτό, ο Αγ. Γιάνης, το Χόρτο ή Μηλίνα. Στην νότια άκρη του πάνω στην είσοδο του Παγασητικού, θα αναπτυχθεί το Τρίκερι, αποκομμένο με μια δύσβατη στενή λουρίδα γής από το υπόλοιπο Πήλιο και γι' αυτό η δική του εξέλιξη δεν θα είναι ταυτόσημη με των άλλων χωριών. Στα βόρεια, στις όχθες της λίμνης Κάρλας αναπτύσσονται το Κεραμίδι, το Βένετο, η Ανω και Κάτω Κερασιά, η Κάπουρνα.

Οι ορεινές κοινότητες, χωρισμένες σε βακούφια και σε χάσια, σ' ένα καθεστώς τυπικής ελευθερίας που πηγάζει από την ανυπαρξία τουρκικού στοιχείου την ελεύθερη δράση των αρματολίτικων ομάδων και από την ανάπτυξη του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης, μετασχηματίζονται σε αξιόλογες κωμοπόλεις. Κυρίως όταν η Ευρώπη μέσα στο 18ο αιώνα από την θέση του οικονομικού κέντρου, αναζητά πρώτες ύλες και μισοεπεξεργασμένα βιοτεχνικά προϊόντα αλλά και αγορά των ετοιμών προϊόντων της.

Όπως ήταν φυσικό δεν έφτασαν όλα τα χωριά στο ίδιο επίπεδο οικονομικής ακμής. Ωστόσο όλη αυτή η δραστηριότητα, τα πλοία που ναυπηγούνται στα καρνάγια του Τρίκερι και της Μιτζέλας, για να μεταφέρουν τα προϊόντα από το Χορευτό και αλλού στα λιμάνια της Ανατολής, τα караβάνια με τους κερατζήδες που διοχέτευαν το μεταξι στα εποχιακά εμποροπανηγύρια της Λάρισας, της Αγίας, του Τύρναβου ή τα έφερναν στους Βενετσιάνους και τους Γενόβεζους που περίμεναν στην Πρέβεζα και γενικά το εμπόριο και η επαφή με τα μεγάλα αστικά κέντρα του εξωτερικού, θα προκαλέσει μια σει-

-ρα από ανακατατάξεις στην κοινωνική συγκρότηση, την ιδεολογία και την πολιτιστική εξέλιξη κάθε χωριού. Στην νέα τάξη πραγμάτων οι ανερχόμενοι αστοί, έμποροι και βιοτέχνες, διεκδικούν από τους παλιούς μεγαλοκτηματίες - τα τζάκια - να συμμετέχουν στα κοινά, με αποτέλεσμα μηχανοραφίες και συγκρούσεις. Στην δεύτερη τάξη βρίσκονται οι μεσαίοι αγρότες και τεχνίτες ενώ στην τρίτη παραμένουν οι αγωγιάτες, οι εργάτες και όσοι κατέχουν ένα μικρό κομμάτι γής. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε και τους καπετάνιους των αρματολίτικων ομάδων που, έχοντας με το μέρος τους πλατιά λαϊκή υποστήριξη - όπως ο Αστέρης ή Στέργιος Μπασδέκης του οποίου η δράση αρχίζει γύρω στα 1770 - μάχονται τους προεστούς και επιζητούν και αυτοί να αναρριχηθούν στην εξουσία. Κοντά σ' αυτές τις ομάδες θα προστεθούν το 19ο αιώνα και οι Πηλιορείτες παροικοί που επιστρέφουν στην γενέτειρα και που σ' ένα μεγάλο τους ποσοστό κατόρθωσαν να γίνουν οικονομικά ισχυροί στα μεγάλα παροικιακά κέντρα του εξωτερικού. Έτσι χάρη στις δωρεές τους, ολοκληρώνονται έργα υποδομής και κοινής ωφέλειας.

Εντυπωσιακή είναι και η αλλαγή στον εκπαιδευτικό τομέα. Παντού χτίζονται σχολεία, μερικά από τα οποία γίνονται ιδιαίτερα γνωστά για τις πρωτοποριακές τους μεταρρυθμίσεις, όπως το Ελληνομουσείο της Ζαγοράς και η Σχολή των Μηλέων. Ο απόηχος της οικονομικής και πολιτιστικής αψυχίας των χρόνων της όψιμης Τουρκοκρατίας αντήχει και σήμερα μέσα από τα έργα της ξυλογλυπτικής, της μαρμαρογλυπτικής και ζωγραφικής που κοσμούν τις μεγάλες εκκλησίες, τις κρήνες και εντυπωσιακά αρχοντικά.

Το Πήλιο βρίσκεται στην καλύτερή του στιγμή αυτή την ώρα του "Νεοελληνικού Διαφωτισμού" και της οικονομικής "απόγείωσης" χωρίς να υποψιάζεται τα σπέρματα της παρακμής που έκρυβε από την ίδια της τη φύση ή ιδιότυπη αυτή ανάπτυξη. Οι διαδοχικές επαναστάσεις του 1821, 1827, 1854, 1877, 1878, που προηγήθηκαν πριν από την τελική προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881 στην ελεύθερη Ελλάδα, προκαλούν οικονομικές αναστολές και υλικές καταστροφές. Παράλληλα η γοργή ανάπτυξη και η αστικοποίηση του γειτονικού Βόλου, που μέχρι το 1833 δεν ήταν παρά ένα τουρκικό άχυρό, θα σήμάνει την παρακμή των πηλιορείτικων χωριών, καθώς όλες οι δραστηριότητες μεταφέρονται στο νέο βιομηχανικό κέντρο.

Η έλλειψη δρόμων ή κατάργηση του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης και στην συνέχεια οι πόλεμοι και οι καταστροφικοί σεισμοί του 55' μπορούν να θεωρηθούν σαν πρόσθετοι παράγοντες για τον οικονομικό μαρασμό και την σταδιακή εγκατάλειψη των περισσότερων ηλιοθεραπευτικών χωριών. Σήμερα για ορισμένα όπως πχ. την Πορταριά, ο εποχιακός τουρισμός αποτελεί μια κάποια λύση - όχι την καλύτερη - ενώ για πολύ λίγα ή ικανοποιητική παραγωγή από την καλλιέργεια της γης, όπως πχ. συμβαίνει με την Ζαγορά, συγκρατεί αρκετούς κατοίκους στον τόπο τους. Τα περισσότερα όμως χωριά χρησιμοποιούνται κυρίως σαν περιοχή δεύτερης κατοικίας τόσο για τους ξένους που έχουν αγοράσει σπίτια όσο και για τους ντόπιους που έχουν φύγει αλλά διατηρούν το πατρικό τους.

Οικιστική οργάνωση. Το Πήλιο αποτελεί μια ξεχωριστή, μια ιδιόμορφη περίπτωση. Σε καμία από τις ελλαδικές επαρχίες δεν αναπτύχθηκαν στην περιοχή της Τουρκοκρατίας με τέτοια πυκνότητα τόσες ακμαίες κοινότητες ορεινού εποικισμού όπως στο Πήλιο. Ανάλογα παραδείγματα συχνά ευνοημένων με προνόμια σπουδαίων εμπορικών κέντρων υπάρχουν πολλά σ'ολόκληρη την Βαλκανική. Πουθενά όμως δεν βρέθηκαν συγκεντρωμένες στον ίδιο χώρο τόσες " μικρές πολιτείες " ανάλογης ακτινοβολίας. Έτσι δεν υπήρξε μια τοπική " πρωτεύουσα " μια χώρα ή ένα κύριο αστικό κέντρο και γύρω δευτερεύουσες οικήσεις, όπως πχ. συμβαίνει στα νησιά ή σ' άλλες περιοχές του ηπειρωτικού χωρού. Υπήρξαν όμως χωριά που λειτούργησαν σαν κύρια βιοτεχνία κέντρα, και είναι αυτά που ξεχωρίζουν ακόμα και σήμερα με το μέγεθος ή την εντυπωσιακή παρουσία τους στο χώρο, καθώς και άλλα με την μικρότερη ανάπτυξη που θα μπορούσαμε συμβατικά να ονομάσουμε γεωργικά. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν η Μακρινίτσα, η Ζαγορά, η Πορταριά, η Τσαγκαράδα. Στην δεύτερη υπάγονται χωριά με λιγότερο ή περισσότερο πυκνή δόμηση, με πολλά ή και ελάχιστα αξιόλογα σπίτια, αλλά που διατήρησαν σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό την παραδοσιακή τους εικόνα λόγω ειδικών συνθηκών και άλλα που έχουν αλλοιωθεί εντελώς. Είναι το Κατηχώρι, η Μακρυρράχη, το Ανήλιο, το Μούρεσι, η Λαμπινού, οι Μηλιές, οι Πινακέτες, το Ξουρίχτι, ο Αγ. Γεώργιος, ο Αγ. Βλάσιος, ο Λαύκος κ.λ.π.

Τέλος έχουμε τις παραθαλάσσιες περιορισμένες παλιές ή νεώτερες εγκαταστάσεις, τις " σκάλες " όπως τις ονόμαζαν άλλοτε, απ' όπου γίνονταν η διακίνηση των βιοτεχνικών κυρίως προϊόντων. Όπως το χορευτό, το Αγ, Ίωά ννης, η Νταμούχαρη, το χόρτο, η Μηλίνα κλπ. Το τρίκερι, απομονωμένο στο νοτιότερο άκρο της Μαγνητικής χερσονήσου, έχει να επιδείξει μια τελείως διαφορετική, ιδιόμορφη πολεοδομική οργάνωση και αρχιτεκτονική, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

Από αποψη κατανομής στο χώρο φαίνεται ότι υπήρξαν κριτήρια που λειτούργησαν αποφασιστικά στην φάση της αρχικής δημιουργίας. Η επιλογή της θέσης εξαρτήθηκε κυρίως από την ασφάλεια που εξασφάλιζαν οι μακριά από την θάλασσα και τα περάσματα των Τούρκων περιοχές, τα δάση καστανιάς για την εξασφάλιση τροφής και τα τρεχούμενα νερά για την ύδρευση. Άλλες προϋποθέσεις ήταν η ύπαρξη βοσκοτόπων, η προφύλαξη από τους δυνατούς ανέμους, η καθαρή ατμόσφαιρα, η δυνατότητα επικοινωνίας με τα γειτονικά χωριά κλπ. Εδώ είναι χαρακτηριστική η απουσία οποιασδήποτε οχύρωσης σε πολεοδομική κλίμακα, όπως είναι εντυπωσιακός ο αμυντικός χαρακτήρας και τα μέτρα ασφάλειας των μοναχικών πύργων, των πυργόσπιτων και των αρχοντικών μέχρι τον όψιμο 19ο αιώνα εξαιτίας των ληστρικών επιδρομών και επαναστατικών γεγονότων.

Ο βασικός πολεοδομικός ιστός των " σκαρφαλωμένων " χωριών, αποτέλεσμα ενός μακροχρόνιου και κοπιαστικού αγώνα για να διευθετηθεί πάνω στο δύσκολο έδαφος και παράλληλα να εξυπηρετήσει τόσο τις μακρινές περιοχές καλλιέργειας όσο και τις περιοχές κατοικίας, δεν αλλοιώθηκε παρά ελάχιστα στο πέρασμα του χρόνου. Οι δρόμοι εξακολουθούν να σκαρφαλώνουν στις απότομες πλαγιές κλιμακωτοί και ελικοειδείς, ενώ σπανιότερα, μικρά τμήματά τους ή βασικοί άξονες παίρνουν την άνετη μορφή του οριζόντιου και ευθύγραμμου πεζοδρομίου. Στο σύνολό τους δεν παρέχουν έναν εσωτερικό χώρο ζωής, όπως συμβαίνει π.χ. στα νησιά. Εδώ είναι φανερό ότι τα όρια των χωματινών μονοπατιών που χαραχτήκαν σ' ένα πρώιμο στάδιο από τα ανθρώπινα ίχνη, πήταν μια πιο ξεκάθαρη όψη από τις προσόψεις των σπιτιών που χτίστηκαν σταδιακό και σε απόσταση από τον αρχικό οικιστικό πυρήνα. Βράχοι δέντρα, πεζούλες, κατηφοριές είναι στοιχεία που, εκτός από τους τοίχους των σπιτιών και τους ψηλούς μαντρότοιχους των ιδιοκτησιών, καθορίζουν και σήμερα το πλάτος τους με αποτέλεσμα την αδιάκοπη αυξομείωσή τους.

Έτσι, η πορεία μέσα από τον οποιοδήποτε δρόμο προσφέρει μιαν αδιάκοπη εναλλαγή εσωτερικών εικόνων, οπτικών φυγών ή πανοραμικής θέας. Το οπτικό ενδιαφέρον πλουτίζεται και από τις χρωματικές εντυπώσεις που δημιουργεί το πλούσιο πράσινο, τα γήινα χρώματα και η υφή των υλικών, το φως και η σκιά κατά την διάρκεια της ημέρας, καθώς και τα τρεχούμενα νερά. Αυτό το τελευταίο στοιχείο, ανάλογα με την ένταση της ορμής που χαρακτηρίζει την πώση ή την ροή του, καθορίζει και την ηχητική εντύπωση μέσα στην ερημιά του δρόμου. Οι ανάγκες κυκλοφορίας στο παρελθόν και η δυνατότητα να διασταμρωθούν δύο φορτωμένα ζώα υπαγόρευσε μεγαλύτερο πλάτος στην κυριότερη αρτηρία - ραχοκοκαλιά, ενώ η εξασφάλιση χώρου για ένα μόνο φορτωμένο ζώο, και όχι σπάνια για ένα μόνο άνθρωπο οδήγησε στο μικρότερο πλάτος των άλλων και στην απότμηση της γωνίας των σπιτιών τους.

Στις συμβολές των δρόμων ή κατ'αποστάσεις δημιουργούνται απλές διαπλατύνσεις - στάσεις ή μικρά πλατώματα γύρω από κρήνες, συνήθως ακουμπισμένες σε κάποιον αναλημματικό τοίχο, απ'όπου υδρεύονταν οι κάτοικοι και έπιναν τα υποζύγια. Τα νερά που αναβλύζουν αδιάκοπα από πηγές ή τρέχουν συνεχώς από τα στόμια των κρήνών διοχετεύονται σε καναλέτα στα πλάγια των καλντεριμιών και από κεί τρέχουν ελεύθερα σαν μικροκαταρράκτες, σαν ρυάκια ή υπόγεια. Άλλοι ελεύθεροι χώροι δημιουργούνται στους αυλόγυρους των εκκλησιών της κάθε ενορίας - γειτονιάς, που εσφυζαν άλλοτε από ζωή.

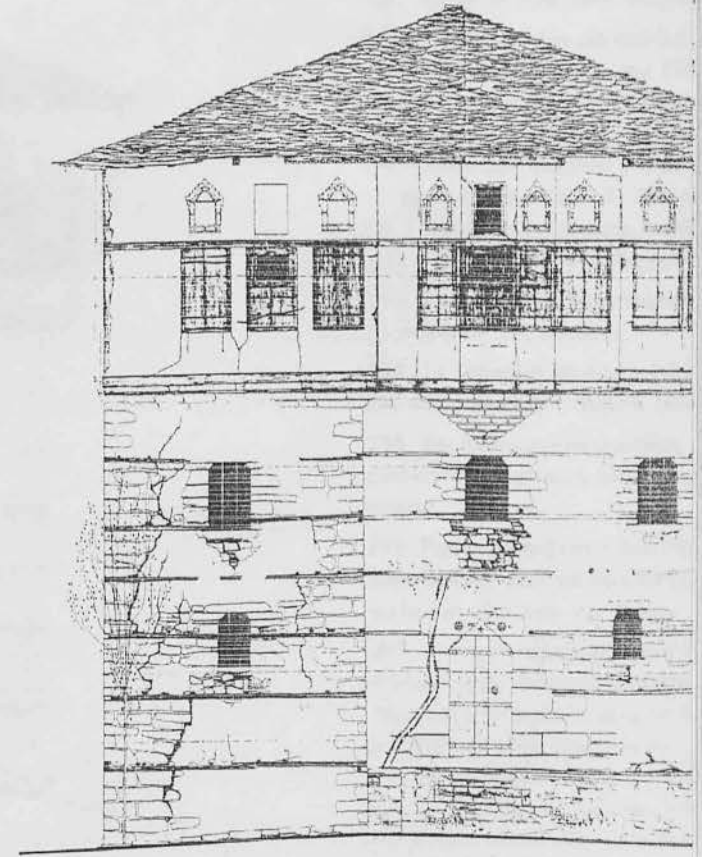
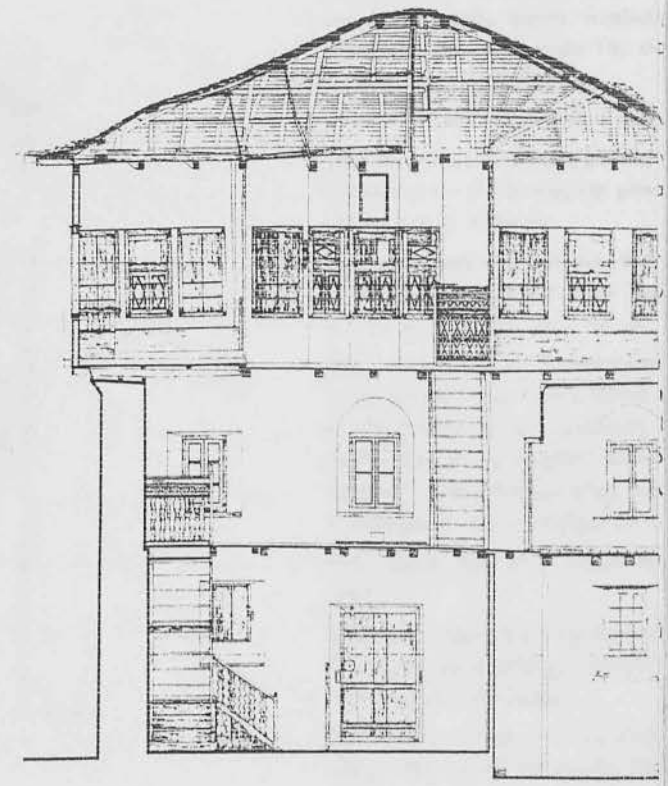
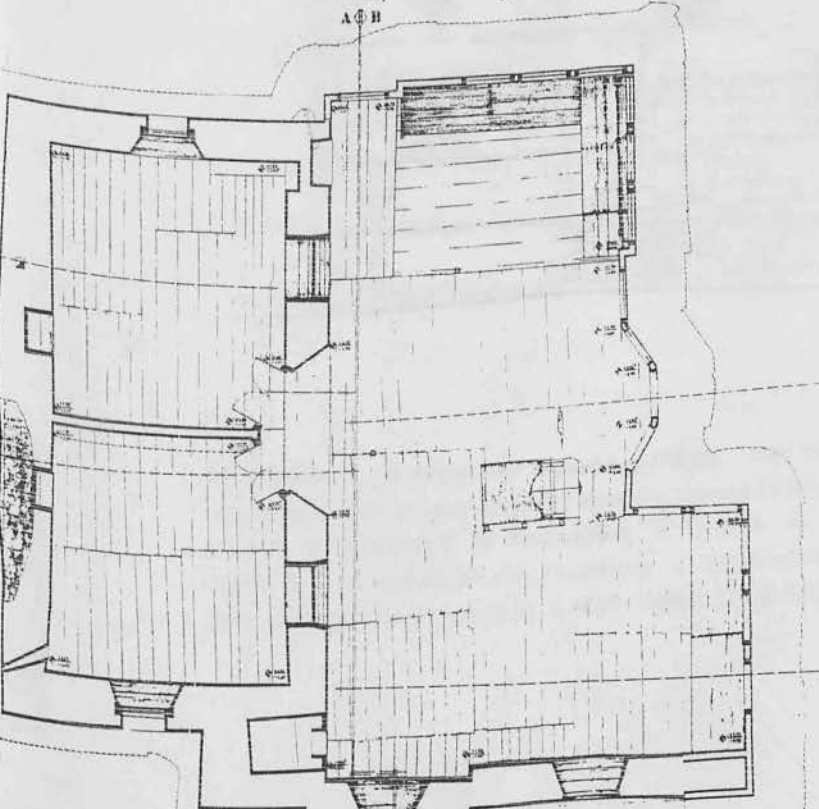
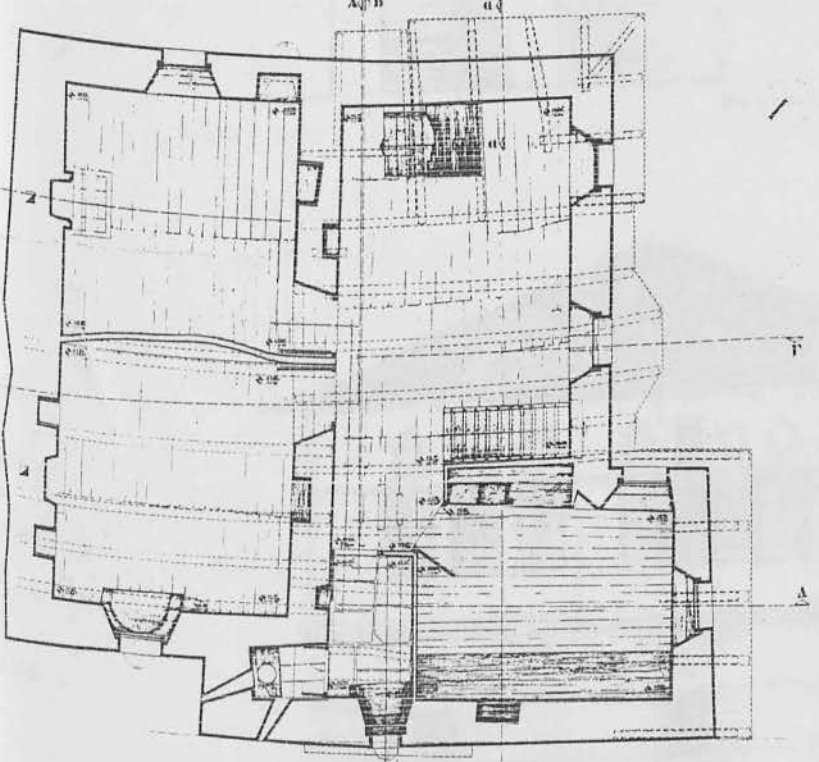
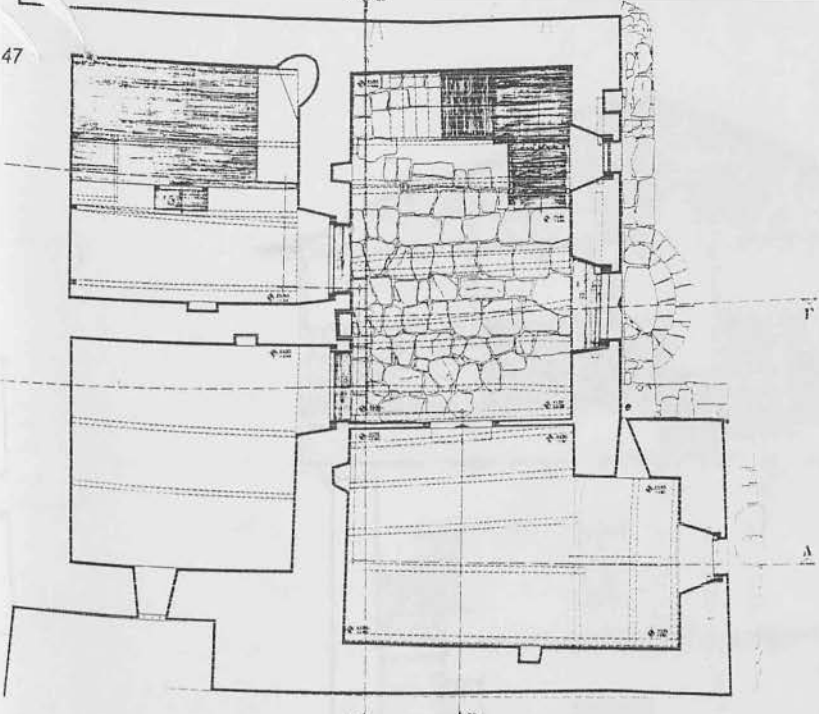
Όταν τα τελευταία χρόνια η τουριστικοποίηση επέβαλε την διάνοιξη νέων πλακόστρωτων πεζόδρομων ή ασφαλτοστρωμένων αυτοκινητόδρομων, το ακανόνιστο παραδοσιακό πλέγμα των δρόμων εξακολούθησε να εξυπηρετεί τις περιοχές κατοικίας, όπως παλιά, πυκνώνοντας γύρω από τα κέντρα και έχοντας για κυρίαρχο στοιχείο ένα ή δύο βασικούς άξονες, κατά μήκος των οποίων αναπτύχθηκε το χωριό με μορφή ανοικτή και ελεύθερη. Έτσι αν θελήσουμε να κατατάξουμε τα πηλιορείτικα χωριά σε δύο βασικές κατηγορίες - δηλαδή στους " ανοικτούς και ελεύθερους " και σ' εκείνους με " πειβάλλοντες δακτύλιους " τότε όλοι σχεδόν οι οικισμοί του Πηλίου ανήκουν στην πρώτη κατηγορία, ενώ το Τρίκερι ανήκει στην δεύτερη.

Σε χωριά με ιδιαίτερα πυκνή δόμηση, όπως το Τρίκερι ή ο Λαύκος και λιγότερο ή Μακρινίτσα και οι Πινακάτες, τα σπίτια συνωστίζονται στις μικρές τους ιδιοκτησίες στις κεντρικές γειτονιές με ελαχιστοποιημένα τα όρια της αυλής, του φούρνου και του παράσπιτου. Κάποτε μάλιστα το σπίτι αναπτύσσεται στον όροφο επάνω από δρόμο, γεφυρώνοντας το κενό ανάμεσα στις ιδιοκτησίες όπως στα νησιά. Οι ψηλοί αναλημματικοί μαντρότοιχοι που κρύβουν πίσω τους αυλές με δέντρα, κήπους και μικρά περιβόλια, χάνουν σταδιακά το ύψος τους, καθώς το έδαφος ανεβαίνει, με αποτέλεσμα την άμεση οπτική επικοινωνία και την αίσθηση ενός συνεχόμενου φυσικού περιβάλλοντος. Όταν η εδαφική διάπλαση το επιτρέπει, και κυρίως στα λαϊκά σπίτια έχουμε χαμηλή οριοθέτηση. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, όταν ο δρόμος βρίσκεται σε πολύ χαμηλότερο επίπεχο από κείνο της αυλής του σπιτιού - και αυτό συμβαίνει όταν περνάει μπροστά από την κύρια όψη του - η ιδιωτική ζωή προφυλάσσεται από τα βλέματα καθώς εκτυλίσσεται επάνω στον αναλημματικό τοίχο που παίζει το ρόλο μάντρας.

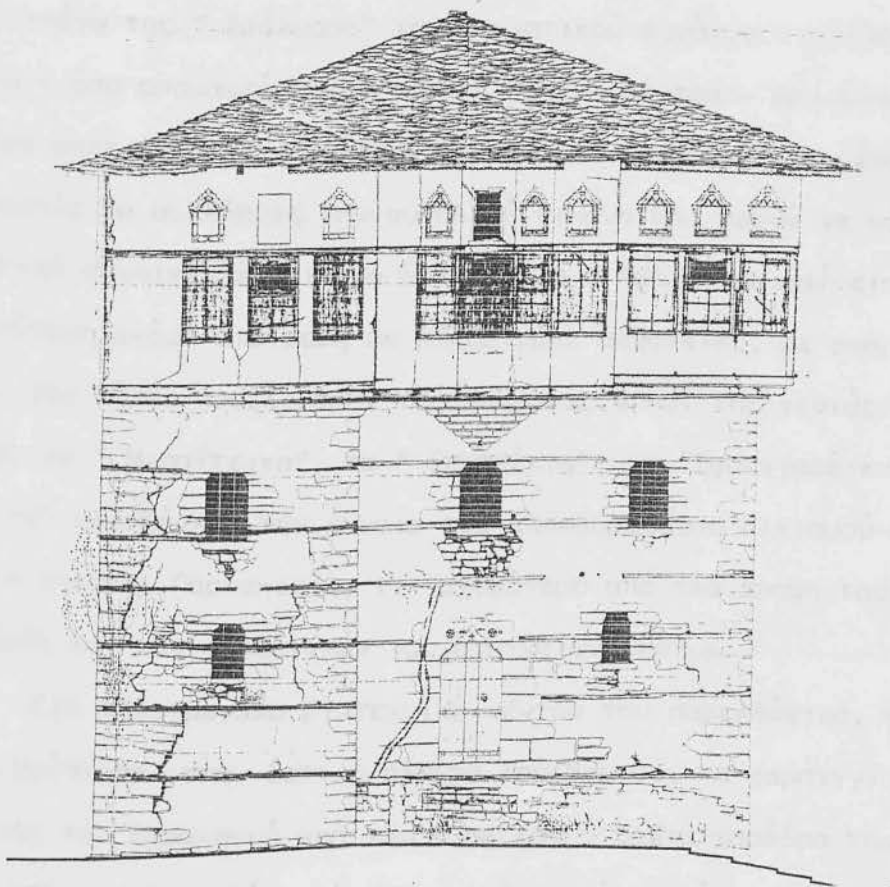
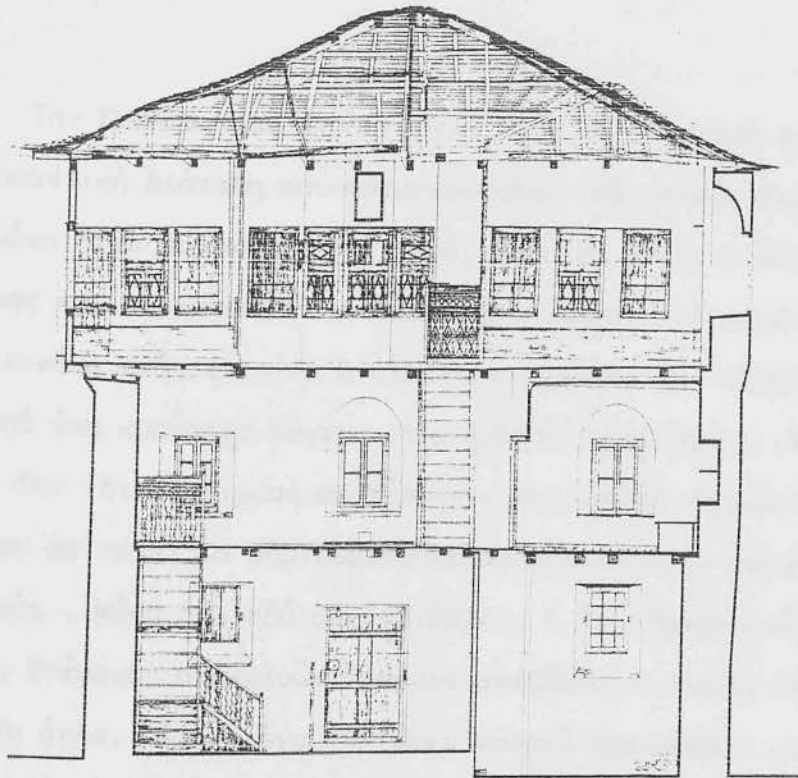
Βασικά στοιχεία γενικού προσανατολισμού μέσα στους οικισμούς είναι οι ρεματιές, οι χαράδρες, οι κορυφογραμμές που στεφανώνουν ολόγυρα κυματίζοντας και κορυφώνονται σε διακεκριμένες θέσεις με γνωστές σε όλους ονομασίες, τα ανοίγματα προς ορισμένη θέα και οι καλλιέργημένες τοποθεσίες. Πλάι σ' αυτά οι συστάδες με τα κυπαρίσσια και τα καμπαναριά σημειώνουν την θέση των συνοικιακών εκκλησιών που λειτουργούν σαν κύρια σημεία αναφοράς και πόλοι έλξης, με σημαντικότερο την Μητρόπολη του χωριού και την κεντρική του πλατεία, όπου εστιάζεται κυρίως η προσοχή και η κοινωνική επαφή. Ας δούμε όμως σε πολύ γενικές γραμμές μερικά συγκεκριμένα και αντιπροσωπευτικά παραδείγματα πολεοδομικών σχηματισμών.

Πολεοδομικοί σχηματισμοί. Η Ζαγορά σε περασμένες εποχές, έφτασε να είναι το πλουσιότερο και μεγαλύτερο από τα χωριά της ανατολικής πλευράς. Είναι χαρακτηριστικό ότι η εμπορική δραστηριότητα και οι εξαγωγές της ήταν τόσο αναπτυγμένες, ώστε έξω από τα όρια του ελλαδικού χώρου, τα χωριά του Πηλίου ήταν γνωστά σαν χωριά της Ζαγοράς. Ο ερχομός κατοίκων από τα νησιά, την Ηπειρο και τον Μοριά είχε σαν αποτέλεσμα την προσθετική τους ανάπτυξη ανάμεσα σε μεγάλες ρεματιές, με το σχηματισμό τεσσάρων συνοικιών. Πρόκειται δηλαδή για ένα πολυκύτταρο χωριό με τέσσερα ανεξάρτητα και αυτοτελή κύτταρα, που διαθέτουν ιδιαίτερα το καθένα κέντρα. Την

47. Πινακάτες. Τό ἀρχοντικό Ξηραδάκη (1840). Ἀπό πάνω πρὸ κάτω: ἀριστερὰ, ἰσόγειο, πρῶτος ὄροφος, δεῦτερος ὄροφος. Διτομή Β-Β, ὄψη (πηγή: Ἐ. Κογχυλάκη, Ἐ. Μακρῆ, Ἀ. Τζάκο: ἀρχοντικό τοῦ Ξηραδάκη στὶς Πινακάτες — Ἀποκατάσταση καὶ ἀλλαγὴ χρήσης», διπλ. ἐργασία, Ε.Μ.Π. 1980, Σ.Α.Σ.Ι.Α.).

47. Πινάκατες. Τό αρχοντικό Ξηραδάκη (1840). Από πάνω προς κάτω: αριστερά, ισόγειο, πρώτος όροφος, δεύτερος όροφος. Δεξιά, τομή Β-Β, όψη (πηγή: Έ. Κογχυλάκη, Έ. Μακρή, Α. Τζάκου, «Τό αρχοντικό του Ξηραδάκη στις Πινάκατες — Αποκατάσταση και αλλαγή χρήσης», διπλ. έργασία, Ε.Μ.Π. 1980, Σ.Α.Σ.Ι.Α.).

283. Μερικές φορές ή στάθμη του ποιείται στην πίσω ζώνη από την μιοργείται ένας ψηλός άναβαθ προεξέχει μέσα στο χώρο της είς ποιείται καί για κάθισμα.

284. Τά πρώτα σκαλοπάτια σύχ

285. Είναι ο μεγαλύτερος χώρος, διατάσσονται οι κάμαρες καί μέσο χετεύονται οι κινήσεις.

286. Βλ. χαρακτηριστική φωτ φραγμένου με λυγαριά στον Έλ. Μέγα, *op. cit.*, πίν. 1Δ', είκ. 3.

287. Τά παράθυρα διευρύνοντα πρέκι γίνεται τοξωτό έσωτερικά ι φορές παίρνει ξύλινη επένδυση. Ι σκεται αρκετά χαμηλά στο δάπεδο μοποιηθεί για κάθισμα, όπως φαν διαμόρφωσή της σε σχήμα π.

288. Αντίστοιχο με την παρακυπ ζαντινών.

289. Οι κάμαρες δέν επικοινωνοι. Οι πόρτες τους βλέπουν πάντα ντρικό χώρο ύποδοχής.

290. Κάποτε, όταν ο χώρος είναι ύπερυψώνεται καί διαχωρίζει τον πνου από τό παπουτσαριό, στεί παπούτσια.

291. Πρόκειται για παραφθορά τή του τούρκικου *oda*=καλό δωμάτι

292. Τό νυχτέρι ήταν μιά παλιά σι θεκε ως τά προπολεμικά του 194 βασική ανάγκη, μιά καί οι δουλι άφηναν αρκετά χρονικά περιθώρ της ημέρας στις γυναίκες για να έ κα την οικογένεια. Βλ. Κ. Μακρή 34 Γ. Κορδάτου, *Ίστορία...*, 36; νιώτη, *Σελίδες από τη Μακρινίτι*

293. Είναι συσκευή που χρησιμε τό στρίψιμο της κλωστής

294. Τό μαγερείο βρίσκεται πάν χου καί συχνά έχει τοξωτό ανοι

295. Καί ή μαρμάρινη συνήθως βρίσκειται σε βάθυνση, σε κάποις τοίχους.

296. Πρόκειται για μιά ή δυό λίθ μορφωμένες, που να σχηματίζο κεκλιμένη έξω από τόν τοίχο.

297. Αυτές οι προεξοχές ήταν σ έλληνική αρχιτεκτονική (δρύφακ λόγω της υπερβολικής χρήσης τι επιβάλλη βαρείαν φορολογίαν» κτονικά σημειώματα». Η. Χ., άρ 305. Για Βυζαντινή περίοδο βλ. την Βυζαντινή οικίαν. Ε.Ε.Β.Σ. του 1Β', 114. Βλ. επίσης Κ. Άρ ραν νόμων ή Έξόβιβλος. Άθηνι ισχυς στο 14ο αιώνα σχετικά μ σωλαριών. Είναι επίσης ννωσ χρήση των ξύλινων αυτών, πρ καταστροφή της Κωνσταν

298. Από τό τούρκι

Την Σωτήρα, τον Αγ. Γεώργιο, την Αγ. κυριακή και την Περαχώρα, σε παρατακτική διάταξη που απομονώνονται από μικρές ρεματιές, ιδιαίτερα το χειμώνα όταν φουσκώνουν τα νερά. Παρ' όλα αυτά, ο άλλοτε κεντρικός πεζόδρομος και σήμερα αυτοκινητόδρομος συνδέει τις συνοικίες και υποβάλλει την εικόνα ενός ενιαίου οικιστικού συνόλου που γίνεται περισσότερο έντονη από ένα κυρίαρχο κέντρο, την μεγάλη πλατεία του Αγ. Γεωργίου.

Την ίδια διαίρεση σε τέσσερις συνοικίες παρουσιάζει και η Τσαγκαράδα που φαίνεται να δημιουργήθηκε σε παραπλήσιες συνθήκες μ' εκείνες της Ζαγοράς. Μόνο που εδώ οι Ταξιαρχες, ή Αγ. Παρασκευή, η Αγ. Κυριακή και ο Αγ. Στέφανος αποτελούν τέσσερα ανεξάρτητα σύνολα σε απόσταση το ένα από το άλλο, μέσα σ' ένα κυρίαρχο φυσικό περιβάλλον με αποτέλεσμα την διάσπαση του οικισμού. Καθώς μάλιστα απουσιάζει ένας ξεκάθαρα αντιληπτός συνδετήριος πολεοδομικός ιστός και ο οικισμός απλώνεται σε μεγάλη έκταση, η εικόνα της "διάλυσης" του οικιστικού συνόλου ενισχύεται, ενώ τα σπίτια - όσο απομακρύνονται από τα τοπικά κέντρα - αραιώνουν και χάνονται μέσα στις μεγάλες ιδιοκτησίες με το πλούσιο πράσινο, έτσι που να μην μπορείς να συλλάβεις την συνολική εικόνα και συχνά να νομίζεις ότι η γειτονική συνοικία είναι ένα άλλο χωριό. Παλιότερα φαίνεται ότι υπήρχε μεγαλύτερη ακόμα διαίρεση σε μικρότερες συνοικίες, με ονομασίες ενδεικτικές του τόπου προέλευσης, της ασχολίας ή και της γενιάς των κατοίκων, όπως τα "Μωραϊτειακά", τα "Σπετσέκια", τα "Σφουγγαρέικα", τα "Τζαβελέικα" κλπ. Σήμερα την έννοια του ολοκληρωμένου οικισμού υποβάλλει η πλατεία της Αγ. Παρασκευής, το ισχυρότερο από την άποψη του μεγέθους της μορφής και των συνθετικών του στοιχείων κέντρο.

Στο άλλο μεγάλο βιοτεχνικό κέντρο του παρελθόντος, την Μακρινίτσα που βρίσκεται στην δυτική πλευρά του βουνού, το φαράγγι και ο άδεντρος βράχος του Σαρακηνού από την Δύση και η βαθιά χαράδρα του Μεγάλου Ρέματος από την Ανατολή καθόρισαν τα όρια πέρα από τα οποία δεν θα μπορούσε να επεκταθεί ο οικισμός προς τις δύο αυτές κατευθύνσεις.

Έτσι, ξεκινώντας με αρχικό πυρήνα το μοναστήρι της Παναγίας, απλώθηκε παράλληλα με τα ορμητικά νερά της τοπικής ρεματίας, όπου συγκεντρώθηκαν και τα περισσότερα βιοτεχνικά εργαστήρια. Παράλληλα, οι ασχολίες των κατοίκων προς τα βόρεια και δυτικά ψηλάματα της Λέστιανής και του Σαρακηνού όπου βρίσκονταν τ'αμπέλια και οι καλλιεργημένες εκτάσεις και η εκμετάλλευση του κοντινού δάσους, συνέβαλαν στην εξαπλώσή της, σε μεγάλο σχετικά υψόμετρο και σε απόσταση από το κέντρο. Το ίδιο συνέβη και από την πλευρά του νότου, όπου υπήρχαν οι καλλιέργειες της μουριάς και της ελιάς αλλά κυρίως γιατί η μικρή απόσταση από το Βόλο διευκόλυνε την διαχέτευση των βιοτεχνικών και μη προϊόντων. Ενας βασικός πεζόδρομος λειτούργησε σαν ραχοκοκαλιά, ενώνοντας όλες τις συνοικίες από την πιο ψηλή, τη Μουτσάρα, μέχρι την Κουκουράβα πολύ κοντά στο Βόλο δίνοντας στην Μακρινίτσα την μορφή ενός γραμμικού σχεδόν κατακόρυφου οικισμού.

Ο παλαιοδομικός σχηματισμός της Πορταριάς είναι εντελώς διαφορετικός. Χωριό που οι ρίζες του ανάγονται σε παλιότερη εποχή και από εκείνη της Μακρινίτσας, εξακολούθησε μια ακμαία ζωή και μετά την γενικότερη παρακμή της πηλιορείτικης βιοτεχνίας, καθώς η θέση της πάνω στην φυσική διάβαση προς τα χωριά του ανατολικού Πηλίου και οι φυσικές ομορφιές της είχαν σαν αποτέλεσμα να εξελιχθεί σ'ένα μεγάλης ακτινοβολίας παραθεριστικό κέντρο μέχρι τον Α' παγκόσμιο πόλεμο. Είναι χτισμένη στην δυτική πλευρά του Πηλίου, πάνω στην ομαλή ράχη μικρού ορεινού βραχίονα που κατεβαίνει προς τα δυτικά κι εκτείνεται ανάμεσα σε δύο χαράδρες με χειμάρρους. Οι γειτονιές της διατάσσονται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα και έτσι έχουμε μια περίπτωση χωριού που δεν ακολουθεί γραμμική πορεία, αλλά συγκεντρώνεται αγκαλιάζοντας ένα κέντρο. Τρεις βασικοί δρόμοι ξεκινούν ακτινωτά από την πλατεία της, χωρίζοντας σε τρεις τομείς τις περιοχές κατοικίας, ενώ τα δευτερεύοντα γραφικά καλντερίμια σχηματίζουν μικρούς δακτύλιους σε συνάρτηση με τους βασικούς. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ένα αρκετά πυκνό πλέγμα δρόμων που συσχετίζει τις συνοικίες, ενώ τα όρια του οικισμού μορφώνουν την εικόνα ενός μονοκύτταρου βιολογικού οργανισμού που απλώνεται χωρίς συγκεκριμένο περίγραμμα γύρω από τον πυρήνα του.

Κάτω από τα Χάνια πάνω από την παραλιακή Αγριά και μέσα σε μια κατάφυτη αγκαλιά του βουνού, βρίσκεται η Δράκια.

Στην αριστερή όχθη του ποταμού Ζερβόχια, χτισμένες πάνω σε μια ράχη, αθέατες από τον Παγασητικό και ξεχασμένες μέχρι πριν λίγα χρόνια, βρίσκονται οι Πινακάτες. Ως τα μέσα του 18ου αιώνα αποτελούσαν "μαχαλά" του Αγ. Γεωργίου. Ο δρόμος που ερχόταν από τον Αγ. Γεώργιο, ακολουθώντας τις υψομετρικές καμπύλες, διέσχιζε κάθετα το χωριό και συνέχιζε την πορεία του για τον άλλο μαχαλά του Αγ. Γεωργίου, την Βυζίτσα. Σήμερα ο ίδιος δρόμος, ασφαλτοστρωμένος πια, καταλήγει σ' ένα πλάτωμα πάνω απ' την κεντρική πλατεία, αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού από την κάτω πλευρά του, ενώ τα μεταγενέστερα σπίτια που κατασκευάστηκαν στις δύο προεκτάσεις του προς τα γειτονικά χωριά, αλλοίωσαν την παλιά μορφή και έδωσαν την εικόνα μιας γενικά γραμμικής ανάπτυξης, παράλληλης προς τις υψομετρικές καμπύλες. Στην πραγματικότητα δύο είναι οι βασικές αρτηρίες του χωριού. Η πρώτη, το κατηφορικό καλντερίμι, που ξεκινώντας απ' την πλατεία διατρέχει κατακόρυφα τον οικισμό φτάνοντας μέχρι χαμηλά και μια δεύτερη που τον διασχίζει οριζόντια και απ' άκρη σ' άκρη. Γύρω απ' αυτούς τους άξονες αναπτύχθηκαν κλιμακωτά τέσσερις γειτονιές χωρίς σαφή μεταξύ τους όρια, το Μισοχώρι, η Ράχη, ο Αι-Λιας και η Μπαριάμη, με τα σπίτια τους σε παράλληλες ελικοειδείς ζώνες που κοιτούν στην απέναντι ράχη.

Από την ίδια πλευρά του βουνού ο γειτονικός Αγ. Γεώργιος, αν και σημαντικός, ανήκε και αυτός στην κατηγορία των "γεωργικών" χωριών του παρελθόντος, με κύριο προϊόν το λάδι. Τρεις ήταν οι βασικοί δρόμοι που παλιά οδηγούσαν στην περιοχή του. Ένας από την "σκάλα" του, την Γατζέα, ο δεύτερος από τα Λεχώνια και ένας τρίτος που διέσχιζε τα γειτονικά χωριά και συμπίπτει σήμερα με τον αυτοκινητόδρομο. Κατά μήκος αυτού του τελευταίου που ήταν και ο κύριος άξονας, αναπτύχθηκε ο οικισμός και από τις δύο πλευρές κλιμακωτά πάνω στο κεκλιμένο έδαφος, με τα σπίτια του στραμμένα στο Νότο. Πρόκειται δηλαδή για ένα "παρόδιο" χωριό με γραμμική ανάπτυξη που ωστόσο απλώθηκε ψηλά σε αρκετά μακρινή απόσταση από την κεντρική αρτηρία του.

Ο Αγ. Λαυρέντιος βρίσκεται στην δυτική πλευρά δίπλα στην Δράκια και είναι από τα λιγότερα δείγματα χωριών που διατηρούν μέχρι σήμερα τον αρχικό οικιστικό τους πυρήνα, το ομώνυμο μοναστήρι του τέλους του 12ου αιώνα.

Το σημερινό χωριό, όμως αναπτύχθηκε αφήνοντας έξω από τα βορεινά του όρια τον αρχικό πυρήνα, διαλέγοντας ίσως περιοχές περισσότερο προσφορές για κατοικία. Με σύμψη πυκνή, διαρρέεται από ρέματα και εξυπηρετείται από ένα ακανόνιστα πλέγμα δρόμων που σχηματίζει δακτύλιους και περιβάλλει ομάδες σπιτιών. Από την κεντρική πλατεία σήμερα ξεκινούν τρεις κύριοι δρόμοι από τους οποίους διοχετεύεται η κίνηση στους δευτερεύοντες. Αλλά και πάλι, ένας φαίνεται να ήταν ο βασικός παλιότερα, αυτός που διέσχιζε το χωριό και το συνέδεε με τα γειτονικά χωριά.

Από την ανατολική τώρα πλευρά του Πηλίου, το Ανήλιο φωλιάζει αθέατο σ'έναν κόρφο του βουνού, γι'αυτό και ο ήλιος όπως δείχνει και το όνομα του, δεν το βλέπει αρκετά. Μέχρι πριν λίγα χρόνια ήταν αποκομμένο από το οδικό δίκτυο του Πηλίου, γι'αυτό και δεν μπόρεσε ν'αναπτυχθεί όπως αλλά γειτονικά χωριά, ενώ παράλληλα όσα "σπίτια μεγάλα και καλά" υπήρχαν, κατέρρευσαν χωρίς κάποιος φορέας να ενδιαφερθεί για την διάσωσή τους. Ετσι σήμερα με κάπως αραιή δόμηση, ο οικισμός απλώνεται κλιμακωτά κατά μέτωπο και παράλληλα προς τον παρακαμπτήριο αμαξιτό που τον διασχίζει, στην ίδια θέση του παλιού βασικού καλντεριμιού.

Γειτονικό χωριό ο Κισσός συγκροτήθηκε στην σημερινή του θέση μετά από διαδοχικές μετακινήσεις των κατοίκων από τον παραλιακό Αγ. Γιάννη προς τα ψηλάματα. Τα σκουτιά και ξύλινα πιάτα, το μετάξι, τα κάστανα, τα σύκα, το κρασί, τα φρούτα κ.α που αναφέρονται στα παλιά κείμενα σαν κύρια προϊόντα του χωριού, αλλά και το ναυτικό εμπόριο, υποδουλώνουν μίαν ακμαία οικονομία που αντικατοπτρίστηκε στα μεγάλα αρχοντόσπιτα, στις εκκλησίες, στα σχολεία, στις βρύσες και γενικά στα έργα κοινής ωφέλειας που και σήμερα ως ένα βαθμό σώζονται. Πρόκειται και εδώ για ένα βασικά γραμμικό οικισμό, αμφιθεατρικά χτισμένο σε μια ράχη με όμορφη θέα προς το Αιγαίο και με τις συνοικίες του κάπως μακριά την μία από την άλλη, όπως πχ. την βορειανατολική Μαυρούτσα σε αρκετή απόσταση από την κεντρική πλατεία, όπου σταματάει.

Αντίθετα με τον Κισσό, την περιορισμένη παραγωγική δραστηριότητα και την ανέχει του παρελθόντος εξακολουθεί να παρουσιάζει η σημερινή πολεοδομική εικόνα του χωριού Ξουρίχτη.

Με λιγοστά σπίτια πάνω σ'ένα ψήλωμα, αντανακλά την όψη του μικρού χωριού, του οποίου ο αυτοκινητόδρομος που το συνέδεσε με τ'άλλα χωριά της ανατολικής πλευράς δεν επιτρέπει να καταλάβεις την άλλοτε γραμμική του ανάπτυξη κατά μήκος ενός απότομου καλντεριμιού που διασχίζει και σήμερα, το χωριό, συνδέοντας το με τις καλλιεργημένες περιοχές του. Τα σπίτια του, απλά διώροφα, δεν θυμίζουν σε τίποτα τα μεγάλα αρχοντικά άλλων χωριών. Ακόμα πιο περιορισμένη σε έκταση και αριθμό σπιτιών παρουσιάζεται η Λαμπινού. μοιάζει να φωλιάζει σε μια αγκαλιά του βουνού κοιτάζοντας προς το Αιγαίο, μέσα σε μια σιωπηλή ήρεμη ατμόσφαιρα. Ο αυτοκινητόδρομος φαίνεται να ανοίχτηκε στη θέση του παλιού κεντρικού πεζοδρομου - όπως δείχνουν και τα παλιά αρχοντικά που καταρρέουν πλάι του - ακολουθώντας τις υψομετρικές καμπύλες και αφήνοντας τα περισσότερα σπίτια απε'την κάτω πλευρά του.

Ας πάρουμε τώρα μια εντελώς διαφορετική περίπτωση ηλιορευτικού οικισμού, το Τρίκερι. Σκαρφαλωμένο σ'ένα ξεροβούνι, στο τελευταίο τμήμα της Μαγνητικής χερσονήσου προς την μεριά του νότου, βλέπει κι από τις τρεις πλευρές προς την θάλασσα. Ετσι στο παρελθόν ο τόπος βρισκόταν πάντα στο έλεος των πειρατών. Αυτό το ήξεραν οι πρώτοι κάτοικοι που ξεκίνησαν από την νησίδα του Παγασητικού για να εγκατασταθούν εδώ. Ήξεραν ότι παρά το αρκετό υψόμετρο της τοποθεσίας που διάλεξαν για να εγκατασταθούν - 300 περίπου μ.- δεν θα είχαν καμιά ασφάλεια. Ετσι οργανώνουν ένα αμυντικό σύστημα ανάλογο του τρόπου οχύρωσης πολλών νησιώτικών οικισμών.

Ομόκεντροι δακτύλιοι από απλές σειρές σπιτιών αναπτύσσονται γύρω από ένα κέντρο - την κορυφή του λόφου- και περικλείονται από έναν περίβολο σχηματισμένο από τις όψεις της περιμετρικής ζώνης των σπιτιών. Πρόκειται για μια σφιχτοδεμένη διάταξη εντελώς διαφορετική από την ελεύθερη που χαρακτήριζε τα προηγούμενα παραδείγματα, και που αναμφίβολα υποδηλώνει πειθαρχημένη ιδόμηση. Ο εξωτερικός περίβολος περικλείει τα λαϊκά σπίτια, ενώ στο "ξώμπουργο" υψώνονταν απομονωμένα τ'αρχοντικά με αυτοτελή διπλή οχύρωση από μάντρες-" κάστρα" που σκοπεύουν στην δημιουργία μιας πρώτης αμυντικής γραμμής για την αποτελεσματικότερη άμυνα.

Ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα αποτελεί το θαυμάσιο αρχοντικό Κρασά που διατηρείται αρκετά καλά μέχρι σήμερα, καθώς και το αρχοντικό Φουρτούνα που το συντηρούν σε άριστη κατάσταση.

Σήμερα οι αμυντικοί δακτύλιοι είναι διασπασμένοι, καθώς αρκετά σπι-
τια καταστράφηκαν και νέα, χτισμένα έξω από κάθε πρόσθεση αισθητικής προ-
σαρμογής, εξασθένησαν την παλιά οικιστική μορφή με το συνεχές κλειστό πε-
ρίγραμμα. Όμως, η ακόμα πυκνή διάταξη των σπιτιών, τα υπολείμματα από
την μία πύλη εισόδου - από τις τρεις που υπήρχαν άλλοτε - οι ίδιοι πα-
λιοί δρόμοι που ξεκινούν ακτινωτά από την κορυφή του λόφου για να χωρί-
σουν σε γειτονιές το χωριό, καθώς και οι άλλοι που περιβάλλουν κυκλικά
την κορυφή, υπενθυμίζουν την ξεχωριστή για τον πηλιορείτικο χώρο αμυντι-
κή πολεοδομική διάταξη που είχε άλλοτε το Τρίκερι.

Στα λιγοστά παραδείγματα που αναφέρθηκαν, κοινό και κύριο χαρακτη-
ριστικό των χωριών είναι η κλιμακωτή διάταξη των στραμμένων προς την θέα
σπιτιών, πάνω στο άλλοτε απότομο και άλλοτε ομαλότερο έδαφος. Υπάρχουν
όμως και περιπτώσεις που το έδαφος είναι σχεδόν επίπεδο και τότε ο οικι-
σμός απλώνεται χωρίς προσφέρει την παρουσία των κατακόρυφων όγκων που
προβάλλουν δυναμικά μέσα στο πυκνό πράσινο. Αυτό είναι αξιοσημείωτο
Οι πυρήνες - κεντρικές πλατείες. Ακολουθώντας την ίδια πορεία εξέ-
λιξης μ' εκείνη των οικισμών, η πηλιορείτικη πλατεία παρουσιάζεται σήμερα
σαν το πιο ενδιαφέρον κομμάτι τους. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην κά-
θε σύνθεση, το γενικό σχήμα, το μέγεθος, η θέση και η μορφή που παρουσιάζ-
ει στο χώρο προβάλλουν τόσο έντονα, ώστε να ταυτίζεται συνειρμικά η ει-
κόνα των περισσότερων χωριών με την εικόνα της πλατείας τους. Τις πρώτες
υποτυπώδεις μορφές φαίνεται πως έδωσαν τα επίπεδα αλώνια που από την θέ-
ση και την διάταξή τους είχαν διαλεχτεί σαν πιο κατάλληλα για την έκθεση
των προϊόντων και τις ανταλλαγές της γεωργο-κτηνοτροφικής κοινωνίας.

Άλλοι χώροι που σταδιακά μετατράπηκαν σε πλατείες ήταν και μικρά νε-
κροταφεία. Ενώ αρχικά βρίσκονταν έξω από τα όρια των μικρών συνοικισμών,
σιγά σιγά αγκαλιάστηκαν από τις νέες συνοικίες που δημιουργήθηκαν από
την αύξηση του πληθυσμού. Όταν κάτω από τις νέες οικονομικές συνθήκες
ο παραδοσιακός τρόπος ζωής και σκέψης μεταβάλλεται, τα νεκροταφεία μετα-
φέρονται μακριά. Ο χώρος που μένει, λόγω της κεντροβαρικής του θέσης
κι επειδή αποτελεί ιδιοκτησία όλης της κοινότητας, προσφέρεται να χρησι-
μοποιηθεί σαν χώρος ανταλλαγών, αλλά και σαν θρησκευτικό κέντρο, αφού κά-
ποια εκκλησία υπάρχει εκεί από παλιά.

Σήμερα οι αμυντικοί δακτύλιοι είναι διασπασμένοι, καθώς αρκετά σπι-
τια καταστράφηκαν και νέα, χτισμένα έξω από κάθε πρόσθεση αισθητικής προ-
σαρμογής, εξασθένησαν την παλιά οικιστική μορφή με το συνεχές κλειστό πε-
ρίγραμμα. Όμως, η ακόμα πυκνή διάταξη των σπιτιών, τα υπολείμματα από
την μία πύλη εισόδου - από τις τρεις που υπήρχαν άλλοτε - οι ίδιοι πα-
λαιοί δρόμοι που ξεκινούν ακτινωτά από την κορυφή του λόφου για να χωρί-
σουν σε γειτονιές το χωριό, καθώς και οι άλλοι που περιβάλλουν κυκλικά
την κορυφή, υπενθυμίζουν την ξεχωριστή για τον ηλιοσειτικό χώρο αμυντι-
κή πολεοδομική διάταξη που είχε άλλοτε το Τρίκερι.

Στα λιγιστά παραδείγματα που αναφέρθηκαν, κοινό και κύριο χαρακτη-
ριστικό των χωριών είναι η κλιμακωτή διάταξη των στραμμένων προς την θέα
σπιτιών, πάνω στο άλλοτε απότομο και άλλοτε ομαλότερο έδαφος. Υπάρχουν
όμως και περιπτώσεις που το έδαφος είναι σχεδόν επίπεδο και τότε ο οικι-
σμός απλώνεται χωρίς προσφέρει την παρουσία των κατακόρυφων όγκων που
προβάλλουν δυναμικά μέσα στο πυκνό πράσινο.

Οι πυρήνες - κεντρικές πλατείες. Ακολουθώντας την ίδια πορεία εξέ-
λιξης μ' εκείνη των οικισμών, η ηλιοσειτική πλατεία παρουσιάζεται σήμερα
σαν το πιο ενδιαφέρον κομμάτι τους. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην κά-
θε σύνθεση, το γενικό σχήμα, το μέγεθος, η θέση και η μορφή που παρουσιάζει
στο χώρο προβάλλουν τόσο έντονα, ώστε να ταυτίζεται συνειρμικά η ει-
κόνα των περισσότερων χωριών με την εικόνα της πλατείας τους. Τις πρώτες
υποτυπώδεις μορφές φαίνεται πως έδωσαν τα επίπεδα αλώνια που από την θέ-
ση και την διάταξή τους είχαν διαλεχτεί σαν πιο κατάλληλα για την έκθεση
των προϊόντων και τις ανταλλαγές της γεωργο-κτηνοτροφικής κοινωνίας.

Άλλοι χώροι που σταδιακά μετατράπηκαν σε πλατείες ήταν και μικρά νε-
κροταφεία. Ενώ αρχικά βρίσκονταν έξω από τα όρια των μικρών συνοικισμών,
σιγά σιγά αγκαλιάστηκαν από τις νέες συνοικίες που δημιουργήθηκαν από
την αύξηση του πληθυσμού. Όταν κάτω από τις νέες οικονομικές συνθήκες
ο παραδοσιακός τρόπος ζωής και σκέψης μεταβάλλεται, τα νεκροταφεία μετα-
φέρονται μακριά. Ο χώρος που μένει, λόγω της κεντροβαφικής του θέσης
κι επειδή αποτελεί ιδιοκτησία όλης της κοινότητας, προσφέρεται να χρησι-
μοποιηθεί σαν χώρος ανταλλαγών, αλλά και σαν θρησκευτικό κέντρο, αφού κά-
ποια εκκλησία υπάρχει εκεί από παλιά.

Πρέπει ακόμα να σημειωθούν και οι περιπτώσεις που μια νέα πλατεία εμφανίζεται ανεξάρτητα από την αρχική ή κάποτε πλάι της, όταν οι συνθήκες ζωής της κοινότητας αλλάζουν σε τέτοιο βαθμό που να επιβάλλεται η δημιουργία της. Οι λειτουργίες τότε διαμοιράζονται και η καθεμιά από τις δύο πλατείες παίζει το δικό της ρόλο. Όπως είναι φυσικό ο αρχικός χώρος των ανταλλαγών δεν είχε ένα σαφές συγκεκριμένο σχήμα. Τα όρια του καθορίστηκαν χρόνο με τον χρόνο από τις προσόψεις των μαγαζιών και των εργαστηρίων που συγκεντρώθηκαν γύρω του. Αν δεν προϋπάρχει εκκλησία, χτίζεται. Αν πάλι υπάρχει η εκκλησία του παλιού νεκροταφείου, τότε θα αντικατασταθεί μέσα στο 18ο αιώνα από μια μεγαλύτερη στον τύπο της μονόκλιτης ή τρίκλιτης βασιλικής. Έχουμε λοιπόν την ανάμιξη πολλών λειτουργιών έτσι που η πλατεία ν' αποκτά χαρακτήρα σύνθετο. Είναι ταυτόχρονα το οικονομικό κέντρο, το κοινωνικό, το διοικητικό και συνήθως και το θρησκευτικό. Για να καλυφθούν λοιπόν όλες αυτές οι ανάγκες ήταν απαραίτητα τα ίδια βασικά στοιχεία. Η εκκλησία, τα μαγαζιά, τα καφενεία, τα πλατάνια, η " κρήνη ", τα πλακόστρωτα, τα πεζούλια. Ωστόσο, στρόφος με τον οποίο οργανώθηκε ο χώρος καθεμιάς υπήρξε εντελώς διαφορετικός, με αποτέλεσμα μίαν ανεξάντλητη ποικιλία " εσωτερικών " διατάξεων. Η διαφοροποίηση της εικόνας γίνεται ακόμα πιο έντονη, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις η διάπλαση του εδάφους προσδιόρισε, σαν αποφασιστικό παράγοντα της γενικής μορφής τον τρόπο προσαρμογής στην κλίση του. Ανάλογα λοιπόν με την θέση που επιλεγόταν, έχουμε πλατείες ανοιχτές και ελεύθερες, με κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα την απεριόριστη θέα που μπορεί ν' απολαύσει κανείς όταν το επίπεδό τους ξεπετάγεται έντονα στην πλαγιά όπως στις πλατείες της Ανω Δράκιας, της Μακρινίτσας, του Κισσού, του Πουρίου, της Λαμπινούς κ.α.

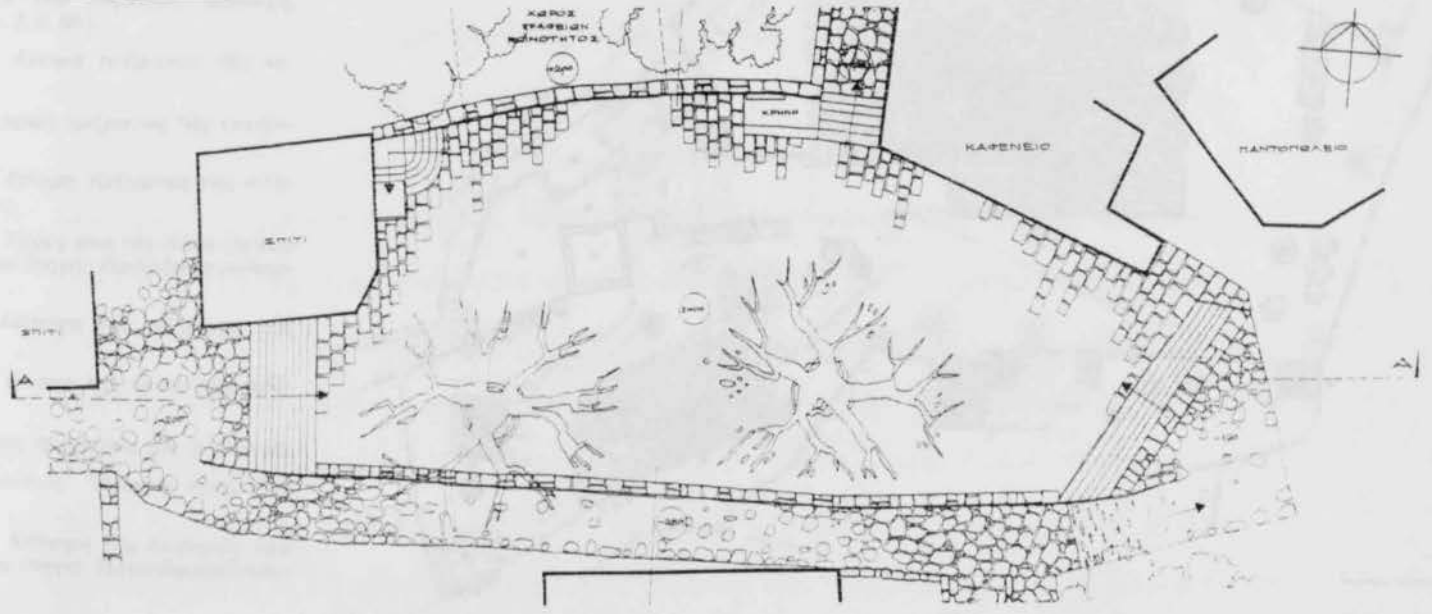
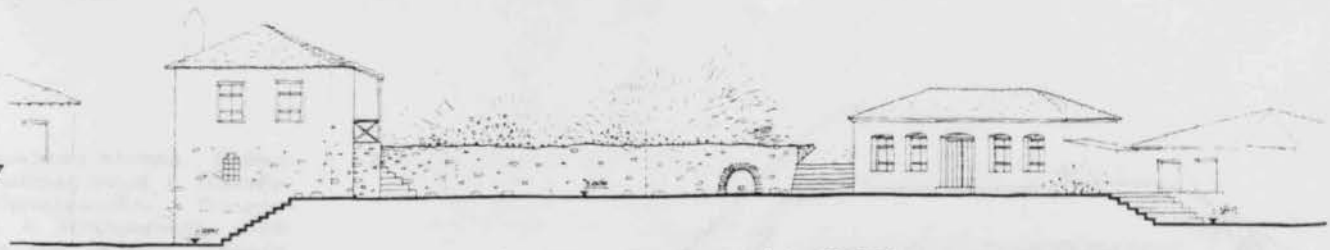
Αλλά και στις περιπτώσεις που το έδαφος παρουσιάζει την ίδια απότομη κλίση, η λύση, οδηγημένη από πολλαπλούς παράγοντες, έδωσε άλλοτε πλατείες σ' ένα μοναδικό επίπεδο τολμηρά στηριγμένο σε ειδικές κατασκευές, όπως πχ. στην Μακρινίτσα και άλλοτε διασπασμένες σε πολλά διαδοχικά επίπεδα, κλιμακωτά τοποθετημένα και με μεγάλη υψομετρική διαφορά μεταξύ τους, όπως στο Πουρί. Αλλά και πάλι η διαφοροποίηση των επιπέδων- χαρακτηριστικό συνηθισμένο στην περίπτωση του Πηλίου- δεν έδωσε πάντα τα ίδια αποτελέσματα.

Στην περίπτωση πχ. της Πορταριάς όπου το έδαφος είναι ομαλότερο, δίνεται η εντύπωση ενός ενιαίου ελεύθερου χώρου που τον διασχίζουν κατά διαστήματα λιγοστά χαμηλά σκαλοπάτια. Έτσι ενώ δημιουργείται μια ποικιλία επιμέρους επεδέδων, δεν διασπάται η ιδέα της ενότητας του συνόλου, καθώς δε διαφοροποιούνται υψομετρικά παρά ελάχιστα μεταξύ τους.

Μια ανάλογη εικόνα μας δίνει και η μια από τις πλατείες της Μακρινίτσας, η πλατεία της Παναγιάς. Μόνο που εδώ το τελικό αποτέλεσμα είναι πολύ πιο ενδιαφέρον. Χαμηλά και πλατιά σκαλοπάτια ή ψηλοί αναβαθμοί άλλοτε ευθύγραμμοι και άλλοτε καμπύλοι, γεφυρώνουν ανεπαίσθητες ή έντονες διαφορές στάθμης, ενώ αλτανές και πεζούλια διασχίζουν τον χώρο μέσα στον οποίο βρίσκονται πεσμένα διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη. Η ποικιλία των χρωμάτων και των ήχων, των σχημάτων και των όγκων, των υλικών και της βλάστησης κι ιδιαίτερα οι επιγραφές και τα ανάγλυφα που είναι εντοιχισμένα στην εκκλησία και στο κτίριο της Επισκοπής αποσκοπούν αδιάκοπα την προσοχή εκείνου που επισκέπτεται την δεύτερη σε μέγεθος και λειτουργική σημασία πλατεία της Μακρινίτσας. Εχουμε να κάνουμε δηλαδή μ' εκείνη την περίπτωση που ενώ η αρχική πλατεία εξακολουθεί να κρατάει κάποιο ρόλο - εδώ του θρησκευτικού κέντρου - ένας άλλος χώρος περισσότερο κατάλληλος από άποψη μορφής και θέσης για τις εμπορικές συναλλαγές, εξελίσσεται σε κεντρική πλατεία-πυρήνα του χωριού. Αντίστοιχο ορθολογικό διαχωρισμό των λειτουργιών σε δύο ανεξάρτητες πλατείες ξαναβρίσκουμε στην Πορταριά, τον Κισσό, την Δράκια, το Τρίκερι, το Ξουρίτσι κλπ.

Ένα ακόμα στοιχείο που συναντιέται στις ηλιασφαιρικές πλατείες είναι και οι κερκίδες. Και στις δύο πλατείες της Δράκιας τις βρίσκουμε να λειτουργούν σαν αναλημματικές κατασκευές, ενώ παράλληλα εξασφαλίζουν ένα χρήσιμο χώρο καθιστικού. Παρόμοιες αλλά σε γωνιακή διάταξη, παρουσιάζονται οι κερκίδες στην πλατεία του Ανήλιου. Μέσα στην "αγκαλιά" που σχηματίζουν, απλώνεται ο χώρος των μαθητικών επιδείξεων, των πανηγυριών και των άλλων εκδηλώσεων με το κοινωνικό ή θρησκευτικό περιεχόμενο. Για να παρακολουθούν λοιπόν με άνεση τα δρώμενα οι κάτοικοι, κατασκεύασαν το υποτυπώδες υπαίθριο "θέατρο" που έχει για σκηνικό την νότια όψη της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου αντίκρυ. Η ίδια λειτουργική ανάγκη οδήγησε στην κατασκευή των εννιά τοξωτών κερκίδων πίσω από την εκκλησία του Αγίου Αποστόλου του Νέου στον Άγιο Λαυρέντιο, όπως και στην μια πλευρά της πλατείας στο Προμύρι ή ακόμα στην πλατεία του Τρίκερι,

27

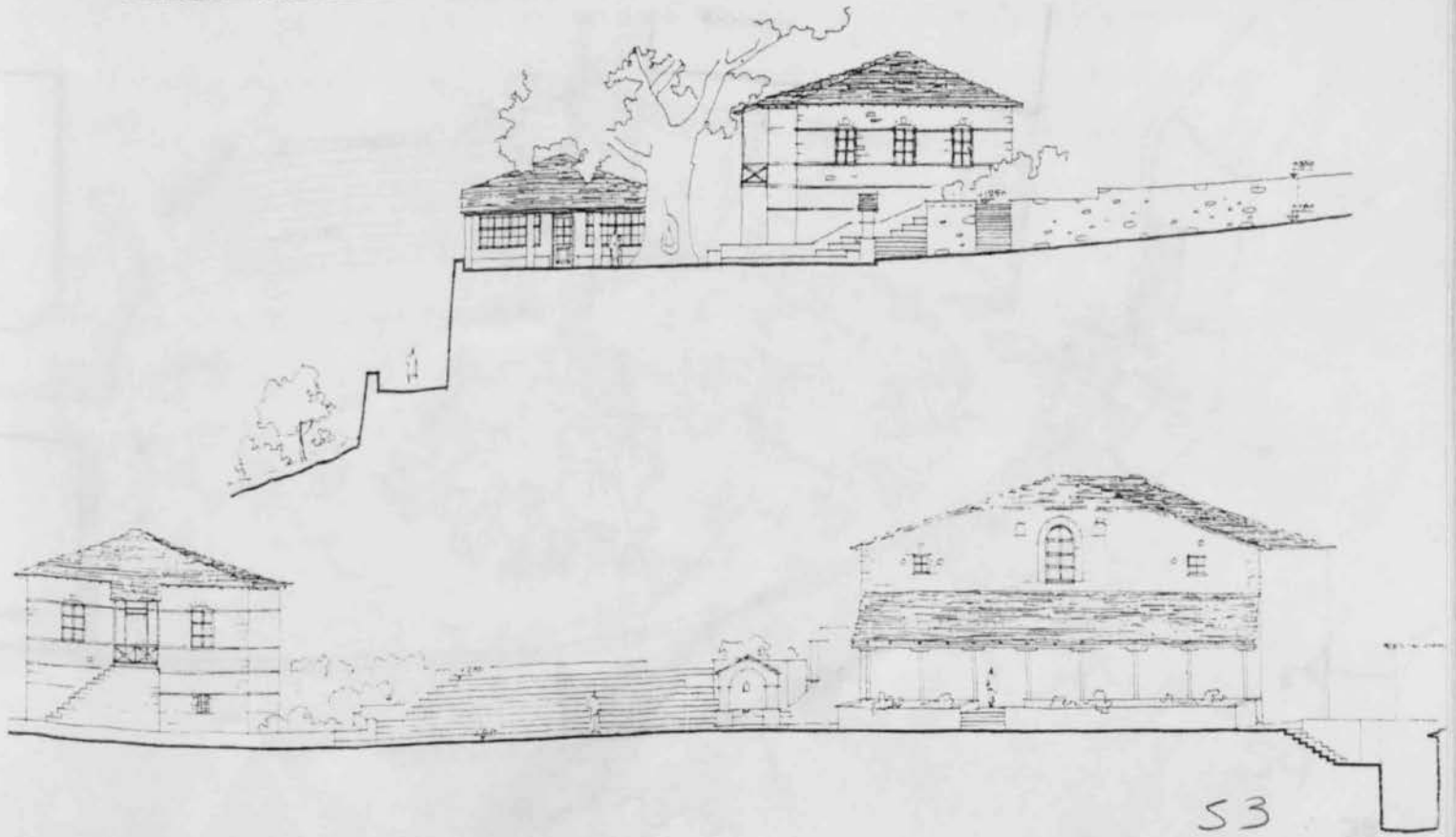
28

29

30

Η κεντρική πλατεία. Έπάνω, κάτω, κάτοψη (πηγή: Α. Παπαθανασίου, Ι. Παπαλεωνίδου, Ι. Πατσουλάκη, Χ. Χατζημιχάλης, «Πλατείες του Πηλίου», διάλεξη, Σ.Α.Σ.Α.Μ.).

1. Αποψη τμήματος της κεντρικής πλατείας.

2. Αποψη τμήματος της κεντρικής πλατείας.

3. Αποψη τμήματος της πλατείας.

4. Τομές από την πλατεία του Πηλίου (πηγή: Παπαθανασίου, Ι. Παπαλεωνίδου, Ι. Πατσουλάκη, Χ. Χατζημιχάλης, «Πλατείες του Πηλίου», διάλεξη, Σ.Α.Σ.Α.Μ.).

5. Κάτοψη της πλατείας της Κεντρικής Πηλίου.

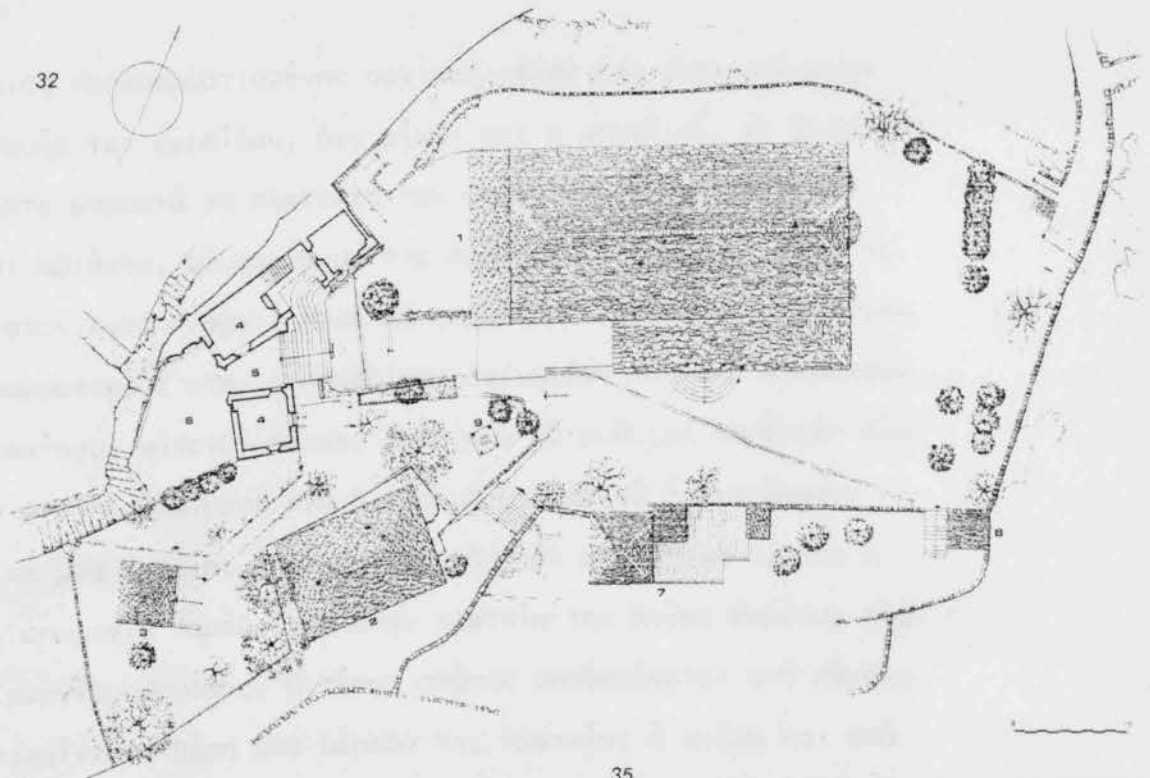
6. Αποψη της κεντρικής πλατείας.

7. Αποψη τμήματος της πλατείας.

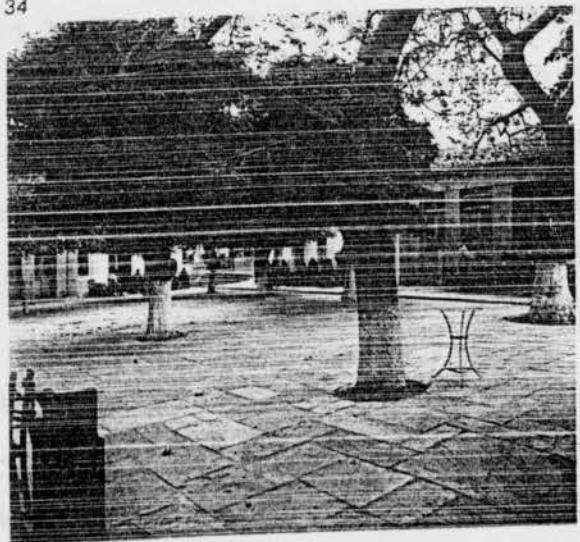
8. Αποψη τμήματος της πλατείας.

9. Κάτοψη της πλατείας του Πηλίου (πηγή: Παπαθανασίου, Ι. Παπαλεωνίδου, Ι. Πατσουλάκη, Χ. Χατζημιχάλης, «Πλατείες του Πηλίου», διάλεξη, Σ.Α.Σ.Α.Μ.).

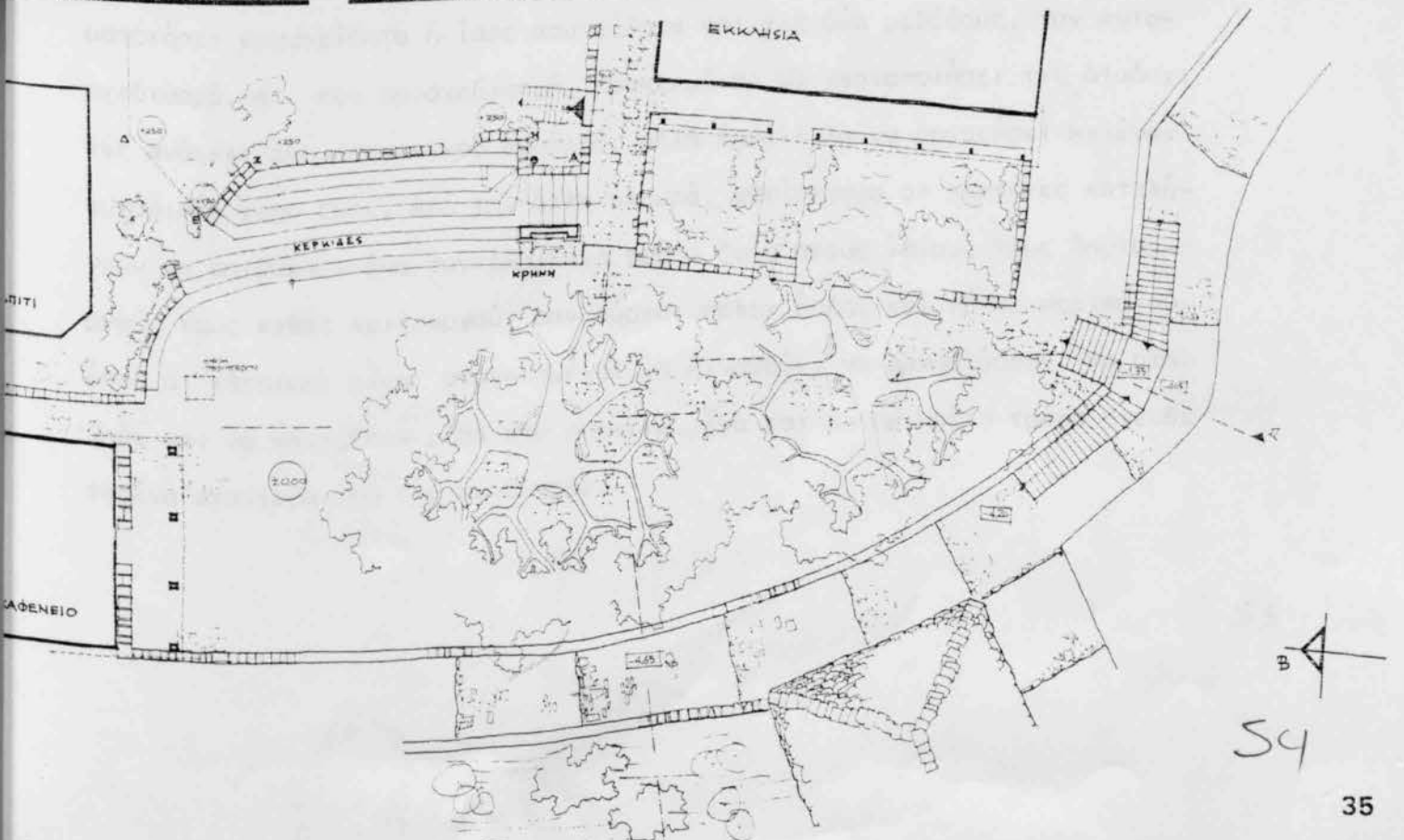
32

34

35

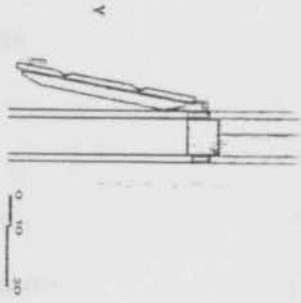

54

35

Η εφαρμογή μιας προγραμματισμένης αρχικής ιδέας που διαπιστώνεται στον τρόπο κατασκευής των κερκίδων, δεν είναι και η μοναδική. Με άλλα λόγια, ενώ βρισκόμαστε μπροστά σε πλατείες που φαίνεται να αναπτύχθηκαν εντελώς φυσικά και αβιάστα, σύμφωνα με τις διαδοχικές ανάγκες, όπως πχ. στους Σταγιάτες, στον Αγιο Γεώργιο Νηλείας κλπ., όλο και κάπου διαφαίνεται κάποιος προγραμματισμός στην διάταξη των στοιχείων που τις συνθέτουν. Θέλοντας πχ. να τονίσουν κάποιον άξονα, φυτεύουν σε ρυθμική παράταξη δέντρα ή σχεδιάζουν στο πλακόστρωτο ένα διάδρομο σχηματικό ή διατάσσουν διάφορα στοιχεία σε μια ευθεία, έτσι που να οδηγούν σε κάποια είσοδο ή σ' ένα ηρώο κλπ., όπως για παράδειγμα στην πλατεία της Αγίας Μαρίας Κισσού ή του Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς. Ο τόπος στάσης υποδηλώνεται από κάποιο διακοσμητικό σε σημαίνουσα θέση στο δάπεδο της πλατείας ή ακόμα και από κάποια περίκεντρη " κρήνη " στο κέντρο του ελεύθερου χώρου, όπως στους Ταξιάρχες της Τσαγκαράδας. Την πιο εντυπωσιακή περίπτωση έχουμε στην πλατεία της Παναγιάς στην Μακρινίτσα, όπου μέσα από μια ενσυνείδητη προσπάθεια δίνεται η απατηλά εικόνα ενός μοναστηριακού συγκροτήματος, όπως είχε φτάσει μέσα από μνήμες αλλοιωμένες από τον χρόνο, κάποιου αντίστοιχου μοναστηριού.

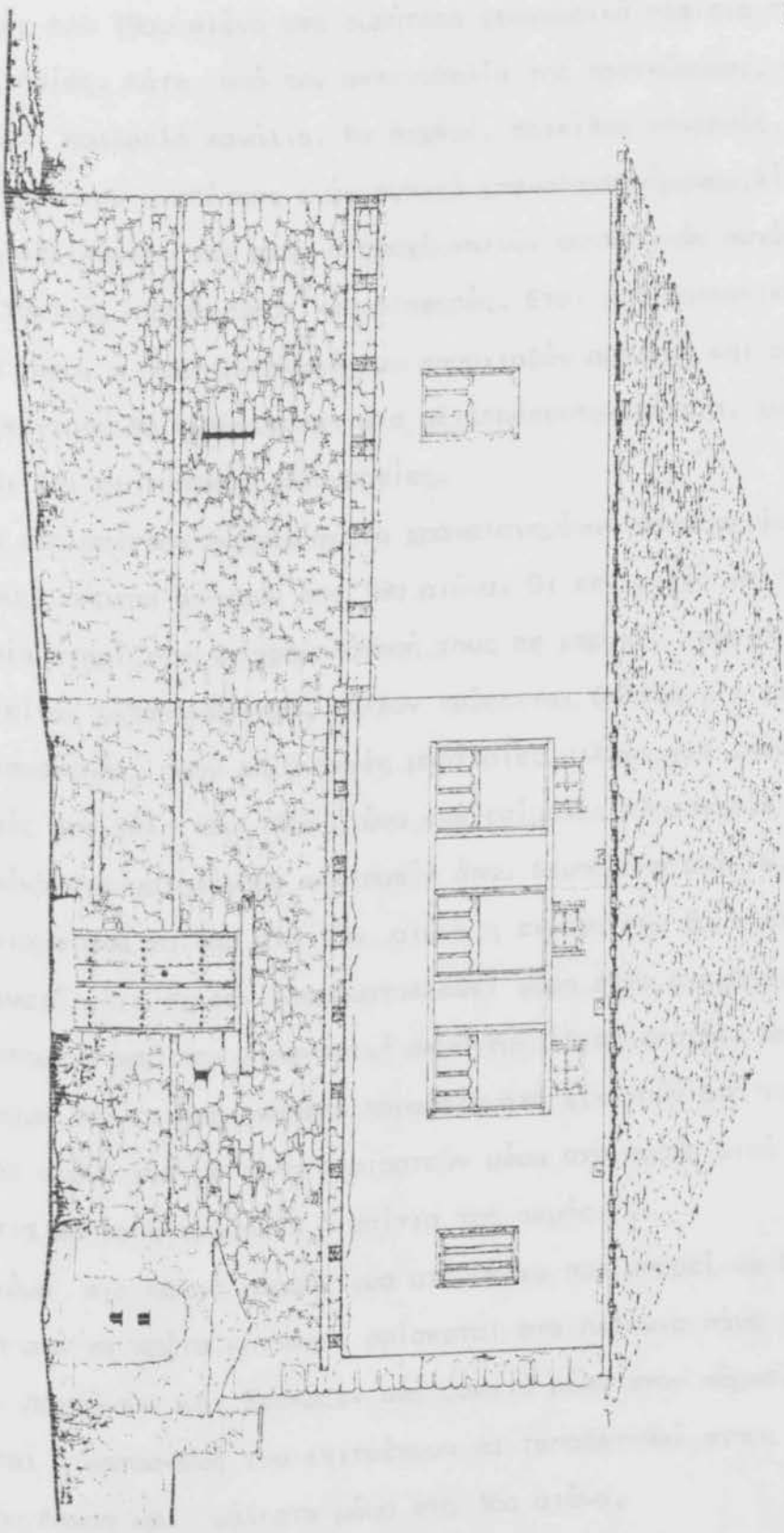
Όλα όσα αναφέρθηκαν γύρω από τις πλατείες δεν εξαντλούν ασφαλώς το πολυσύνθετο αυτό θέμα. Δείχνουν όμως ξεκάθαρα ότι βρισκόμαστε μπροστά στο αποτέλεσμα μιας λαϊκής συλλογικής προσπάθειας, που δε διστάζει να χρησιμοποιήσει ενσυνείδητα ή ίσως ασυνείδητα και τις δύο μεθόδους, τον αυτοσχεδιασμό και τον προσχεδιασμό, προκειμένου να ικανοποιήσει τις διαδοχικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, αλλά παράλληλα να οργανώσει κι έναν ευχάριστο χώρο ζωής. Από την άλλη πλευρά, αντίστροφα οι πλατείες καταλήγουν να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής στους ίδιους τους δημιουργούς τους καθώς λειτουργούν σαν κύριοι πόλοι έλξης και τόποι περιπάτου, όπου οι κάτοικοι είναι αναγκασμένοι να κινηθούν, να ξαποστάσουν, να σταθούν και να κοιτάξουν μέσα στα συγκεκριμένα και με ορισμένο τρόπο διευθετημένα στοιχεία που τις συνθέτουν.

80

80. Ζαγορά. Όψη του Ελληνομουσείου προς την εσωτερική αυλή.

81. Τρικερι. Πλατιά φωτογραφία από διαμόρφωση παρυκιάς σε κεφαλόκατασπιού.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο δεν υπήρξε ένα αυτόνομο πολιτισμικό φαινόμενο. Ήταν απλά μια από τις "επαρχιακές εκφράσεις" μιας "κοινής" εικαστικής γλώσσας, όπως αποκρυσταλλώθηκε στο όψιμο 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα στα ευρύτερα γεωγραφικά πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κάτω από την ακτινοβολία της πρωτεύουσας, η γλώσσα αυτή θα περάσει πολλαπλά κανάλια, θα δεχθεί, ποικίλες επιρροές, για να οδηγηθεί τελικά στην υιοθέτηση ενός τυπικά επαναλαμβανόμενου, λίγο πολύ μορφολογικού λεξιλογίου και στην αποδοχή κοινών συνθετικών αρχών, παρά τις οποίες τοπικές κατασκευαστικές διαφορές. Έτσι στο βαλκανικό και το μικροαστατικό χώρο, η αρχιτεκτονική των επαρχιακών αστικών και ορεινών βιοτεχνικών κέντρων θα παρουσιάσει μια αξιοπρόσεκτη ενότητα, χωρίς να παραγνωρίζονται και οι τοπικές ιδιομορφίες.

Τα περισσότερα παραδείγματα χρονολογημένων παραδοσιακών σπιτιών που διαθέτουμε σήμερα ανήκουν στο 19ο αιώνα. Οι επιγραφές και τα στοιχεία στα οποία στηρίζεται η χρονολόγησή τους σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται να είναι μεταγενέστερα. Μάλλον πρόκειται δηλαδή για χρονολογίες σοβαρών επισκευών, αφού σημαντικές μαρτυρίες μιλούν για επανειλημμένες καταστροφές στα τέλη του 18ου αιώνα ενώ επίμονες πληροφορίες παρουσιάζουν μια εικόνα για ορισμένους οικισμούς όπου δεσπόζουν σπίτια. Ήδη λοιπόν στο γύρισμα από το 18ο στο 19ο αιώνα η εικόνα που θα είχαν λίγο αργότερα τα χωριά είχε σχεδόν αποκρυσταλλωθεί χάρη στον οικοδομικό οργασμό, άμεσα εξαρτημένο από την οικονομική ακμή της ίδιας εποχής. Μπορούμε έτσι να θεωρήσουμε ότι τα περισσότερα παραδείγματα ξεκινούν από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα για να πολλαπλασιαστούν μέσα στο πρώτο μισό του 19ου. Αυτά τα σπίτια θα τα ονομάσουμε "σπίτια της ακμής".

Ακόμα πιο παλιό παράδειγμα στο Πήλιο που μπορεί να θεωρηθεί και σαν ένα από τα πρώτα κύτταρα, βρίσκεται στα Λεχώνια πάνω στο δρόμο προς τον Αγ. Λαυρέντιο και δεσπόζει από μακριά μέσα στον κάμπο. Τα χαρακτηριστικά και η κατασκευή του επιτρέπουν να τοποθετηθεί στους πρώτους αιώνες μετά την Αλωση και μάλιστα μέσα στο 16ο αιώνα.

Ο σχυρός πύργος του Σουλεϊμάν ή Καραγιάννη που στέκει σήμερα ερειπωμένος στα Ανω Λεχώνια, χωρίς τον τελευταίο του όροφο και με γκρεμισμένη την βορειοδυτική του πλευρά, αποτελεί ένα πολύ εντυπωσιακό παράδειγμα πρώιμου πυργόσπιτου. Όταν σε β' φάση " ντύθηκε" με πέτρινο περίβλημα - ένα είδος " σκράπας" - προφανώς για να συγκρατήσει τους τοίχους από το άνοιγμα, πρέπει να προστέθηκαν οι ξύλινες εξέρδες των τολμηρών εξώστών που φαίνονται να περιβάλλουν το κτίριο στις παλιότερες απεικονίσεις. Τα ξύλινα δοκάρια-πρόβολοι μπορούσαν να πατήσουν τώρα πάνω στην δίδυμη τοιχοποιία σε μια αρκετά μεγάλη επιφάνεια, αλλά η μεγάλη προβολή τους χρειαστηκε και λαξές αντηρίδες. Έτσι διαμορφώθηκαν επάνω τους ανοιχτοί και κλειστοί εξώστες που πρόσφεραν ζωτικό χώρο στα περιορισμένα όρια του πυργειδούς πυρήνα, όταν έπαψε να υπάρχει ανασφάλεια και οι συνθήκες ζωής καλυτέρευαν. Με ανάλογο τρόπο, στο πύργο της Κουκουράβας στην Μακρινίτσα τα ξύλινα φουρούσια που προβάλλουν στην βάση του τελευταίου ορόφου, καθώς και τα ίχνη που υπάρχουν στις επιφάνειες των όψεων, φανερώνουν ότι άλλοτε κάποιοι κλειστοί εξώστες είχαν προστεθεί χωρίς να ενοχληθεί ο εσωτερικός πυρήνας. Μετά την καταστροφή τους, ο πύργος παρουσιάζει την λιτή απέριττη μορφή του ψηλού σχυρού πύργου, όπου κατέφυγε στην πρώιμη Τουρκοκρατία ο μαγαλοκτηματίας για να εποπτεύσει την γύρω περιοχή.

Στην ίδια κατηγορία πυργόμορφων σπιτιών, στα οποία παρουσιάζεται ξύλινος ανοιχτός εξώστης ή ξύλινος σκελετός με τα κενά του γεμισμένα με διάφορα ελαφρά υλικά επεκτείνοντας τον τελευταίο όροφο ανήκουν ο πρόσφατα επισκευασμένος πύργος του Κωνσταντινίδη στην Μακρινίτσα, ο κατεστραμμένος πύργος του Φορούλη στον Ανω Βόλο καθώς και μερικοί άλλοι στην ίδια περιοχή, τους οποίους ξέρουμε από παλιές φωτογραφίες ή σκίτσα, μια και έχουν εξαφανιστεί πιά, καθώς και εκείνοι που χάθηκαν οριστικά σαν μορφές έμειναν όμως στην μνήμη μέσα από τα κείμενα. Κάπως έτσι γνωρίζουμε το πυργόμορφο σπίτι του Τσουκνίδα στου Μπαξέδες στον Ανω Βόλο - περιοχή στην οποία έκτιζαν τα πυργόσπιτά τους οι Τούρκοι γαιοκτήμονες - τον πύργο του Αγίου Γεωργίου, το Πυργόσπιτο στεργίου στον Αγ. Λαυρέντιο, τον τούρκικο πύργο στον Ανω Βόλο.

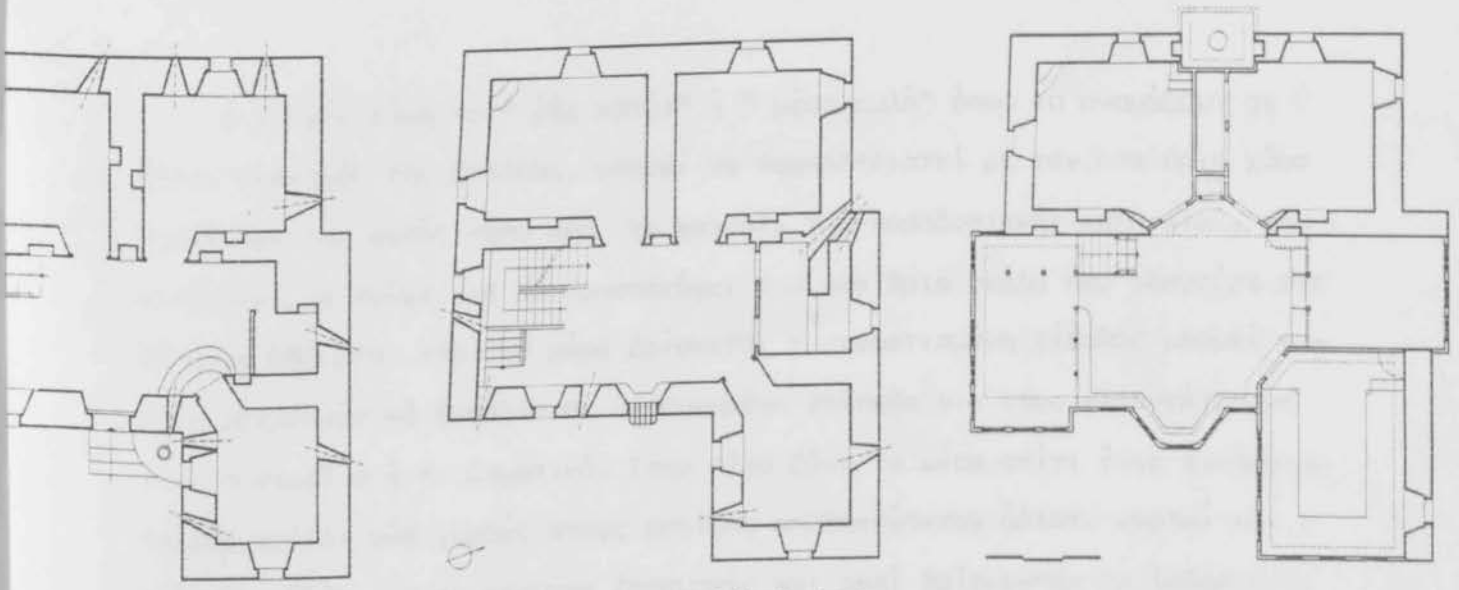
Υπήρξαν ωστόσο και μερικοί με καλύτερη τύχη, όπως ο τούρκικος πύργος του Ολύμπιου στα Λεχώνια στο οποίο προστέθηκε βόρινη πτέρυγα και ξαναχτίστηκε ο τελευταίος του όροφος, και ο πύργος του Κακοσλή στα Λεχώνια, εξαιρετικά αλλοιωμένος από τις διαδοχικές προσθήκες και μετατροπές για να στερεωθεί ο αρχικός πυργοειδής πυρήνας και να λειτουργήσει στα τέλη του 19 ου αιώνα σαν μεταξουργείο. Με καθαρά ορθογωνική κάτοψη και σημαντικά μικρότερο ύψος από εκείνο των πύργων, παρουσιάζονται τα πρώτα σχυρωμένα σπίτια στο Πήλιο. Το πιο αντιπροσωπευτικό είναι το σπίτι του Βεργή στο Ανήλιο, με φανερή την ανάμνηση του σχυρωμένου πύργου στην μορφή του αλλά και ξεκάθαρα τα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του ως χώρου κατοικίας και οικοτεχνίας. η ανασυρόμενη ξύλινη γέφυρα που συνέδεε μια πέτρινη σκάλα με την είσοδο του σπιτιού στον όροφο και η μεγάλη προβολή των εξώστών που υπήρχαν άλλοτε στις τρεις του πλευρές το κάνουν από τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα του είδους. Την πρωιμότητά του πιστοποιούν και τα διατηρημένα τοξωτά ανοίγματα των ορόφων, χαρακτηριστικό που συναντιέται σε όλα τα ανάλογα σχυρωμένα σπίτια της ίδιας εποχής, όπως για παράδειγμα στο σπίτι του Στέλλου στον Αγ. Λαυρέντιο. Σ' αυτό το τελευταίο, το μεγάλο ξώστεγο παρέμεινε ανοιχτό σαν χαγιάτι και μετά την προσθήκη στα δυτικά νέας κατασκευής που μετέτρεψε την κάτοψή του από ορθογωνική σε σχήμα Γ.

Με τον ίδιο εξελιγμένο τύπο κάτοψης παρουσιάζεται και το σπίτι του Σισιλιάνου ή ο πύργος των Αξελών όπως ήταν άλλοτε γνωστός στην Μακρινίτσα. Σήμερα, τόσο η μορφή του όσο και η εσωτερική του διάταξη έχουν αλλοιωθεί σε σχέση με την αρχική του κατάσταση. διατηρείται όμως η κάτοψη σε σχήμα Γ και ο μεσοπαράλληλος πέτρινος τοίχος που διαιρεί σε δύο ζώνες το διευρυμένο βασικό ορθογώνιο του ενός " πύργου" - μεγάλο δκέλος του Γ -σε όλους τους ορόφους. Πάνω σ' αυτήν ακριβώς την βασική εσωτερική διαίρεση - που δεν διαφέρει από τον τύπο του " διπλού σπιτιού " των Θεσσαλικών Αγράφων - θα στηριχθεί ο μεγαλύτερος αριθμός σπιτιών στην περίοδο της ακμής, όταν αποκρυσταλλώνονται οι τρεις καθιερωμένες κατηγορίες τα "αρχοντικά", τα " μεσοαστικά " και τα "λαϊκά".

Σπίτια της ακμής . Μέσα στην ατμόσφαιρα που συνθέτουν οι πνευματικές δονήσεις, η επιδίωξη για καινωνική προβολή του οικονομικά ανερχομένου Βαλκανίου εμπόρου-αστού θα εκφραστεί μέσα από σπίτια-σύμβολα υπεροχής. Η κυρίαρχη παρουσία τους στο Πήλιο θα ορίσει και την αρχιτεκτονική του φυσιογνωμίου. Πολυώροφα, πλούσια διακοσμημένα με διευρυμένους χώρους, θυμίζουν την μορφολογική τους συγγένεια με τους πρώιμους πύργους και ταυτόχρονα την κτιριολογική και διακοσμητική τους σχέση με το χώρο της Ανατολής χωρίς ωστόσο να παγνώνεται στην σταθερή διαίρεση σε μέσα και έξω σπίτι και η παρουσία της θεσσαλικής παράδοσης.

Έτσι διαμορφώνεται κατ'αρχήν μια πυργοειδής πέτρινη βάση που ακολουθεί σαν μορφή κάτοψης τρεις βασικούς τύπους. Τον ορθογωνικό εκείνον σε σχήμα Γ και έναν τρίτο σε σχήμα Π που τα ελάχιστα δείγματα του έχουν καταστραφεί ή αλλοιωθεί από νεώτερες προσθήκες, έτσι που πολύ δύσκολα να τα εντοπίζει κανείς εκτός από δύο τρεις περιπτώσεις αρχοντικών στην Πορταριά, το Λαύκο και το Τρίκερι. Ο τελευταίος όροφος διαφοροποιεί το ξεκάθαρο σχήμα των τριών αυτών τύπων με την προβολή του σε διάφορες θέσεις έξω από το περίγραμμα των κατώτερων ορόφων. Η κατασκευή του από ελαφρά υλικά επέτρεψε την μετατόπισή του πέρα από τις εξωτερικές επιφάνειες των λιθοκτιστών πρώτων ορόφων, καθώς στηρίζεται επάνω σε ξύλινα προβάλλοντα δοκάρια, λοξές αντηρίδες και εκφορικές πέτρινες προεκβολές. Ανάλογα με την θέση, την μορφή τον αριθμό και το μέγεθος που παίρνουν οι προεξοχές αυτές - τα γνωστά σαχνισιά - διαφοροποιούν οπτικά τα σπίτια και τα κάνουν να ξεχωρίσουν ενώ παράλληλα δημιουργούν ενά πλήθος παραλαγών στο σχήμα της κάτοψης.

Ανάλογα και στο εσωτερικό, η οργάνωση του χώρου θα προκύψει από την θέση, την μορφή, τις διαστάσεις και την σχέση που έχει με τα δωμάτια ένας κεντρικός πυρήνας, η σάλα-δοξάτο. Κι εδώ είναι που διαπιστώνεται κυρίως στο ισόγειο και συχνά στον όροφο η εμμονή στο μοντέλο του "διπλού σπιτιού", ενώ στον τελευταίο οι σχέσεις με την βαλκανική και την τουρκική αρχιτεκτονική. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα με την σειρά. Στο ισόγειο ένας μεσοπαράλληλος πέτρινος τοίχος διαιρεί σε δύο ζώνες το κατώι.

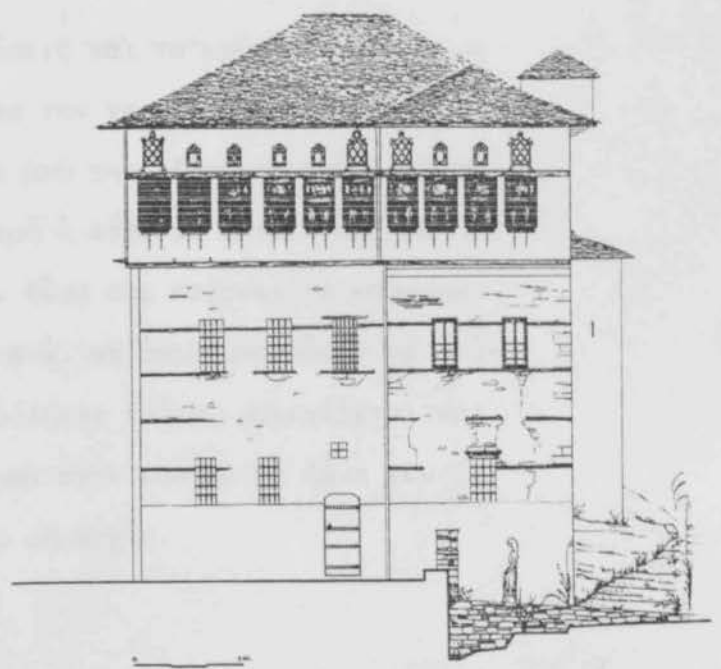
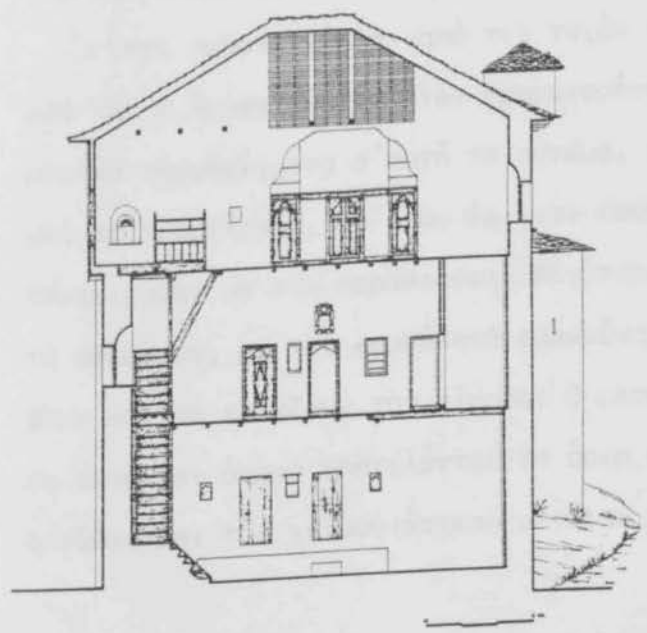
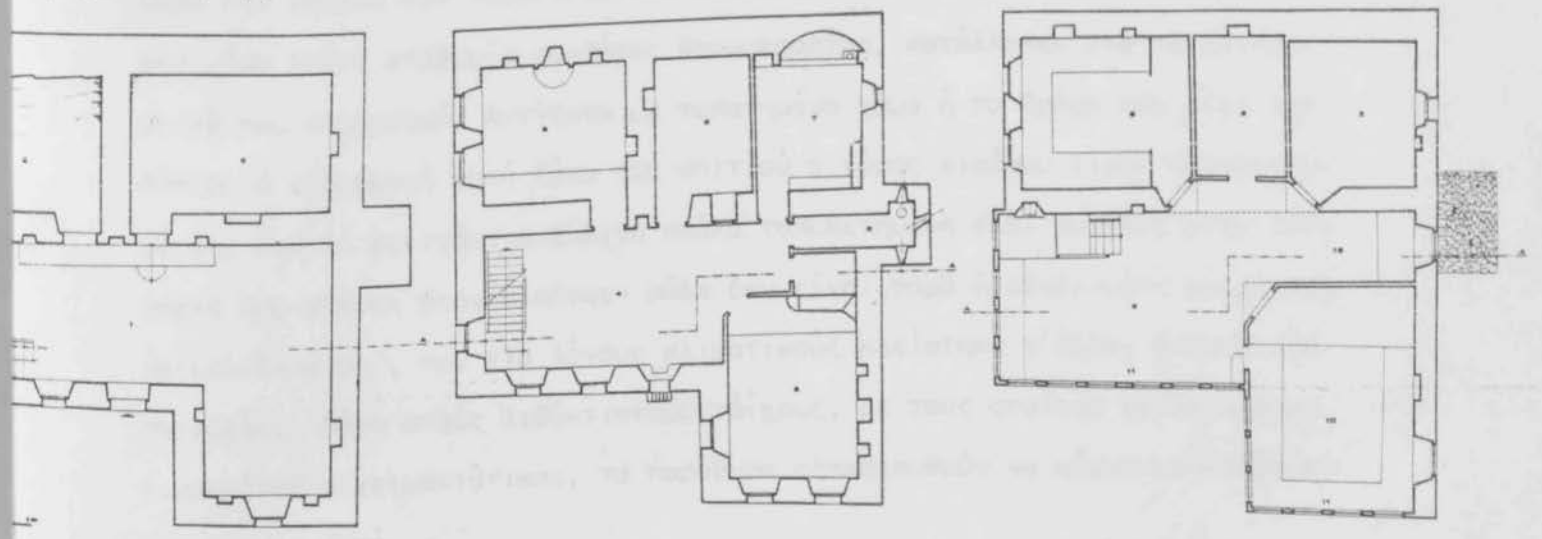

κρινίτσα. Έσωτερικό από τό χειμωνιάτικο όντά του άρχοντικού Χατζηκώστα.

κρινίτσα. Τό άρχοντικό Χατζηκώστα.

κρινίτσα. Τό άρχοντικό Κρασα (πρωην' Ιωάννου, 1817). Από άριστερά προς τά δεξιά: κάτοψη ίσογείου, πρώτου όρόφου, δεύτερου όρόφου.

κρινίτσα. Τό άρχοντικό Χατζηκώστα (1836-1841). Από άριστερά προς τά δεξιά: πάνω, κάτοψη ίσογείου, πρώτου όρόφου, δεύτερου όρόφου. Κάτω, τομή Α—Α, κύρια όψη.

Η εμπρός ζώνη το " έξω κατώι " ή " μέσα αυλή " όπως το ονομάζουν σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, μπορεί να παραλληλιστεί με τον υπαίθριο χώρο προέκταση της αυλής κάτω από το χαγιάτι της παραδοσιακής κατοικίας, που κλείστηκε με τοίχο για να προστατέψει την υπαίθρια σκάλα που οδηγούσε στο ξάνωγο. Εδώ στον κλειστό χώρο βρίσκεται η υποφωτισμένη είσοδος μπορεί και ποιο χειμωνιάτικο δωμάτιο σε υπερυψωμένο επίπεδο για τους γεροντότερους ίσως η κουζίνα ή το ζυμωτικό. Στην πίσω ζώνη το μέσα σπίτι ένας εγκάρσιος τοίχος ορίζει δύο χωρούς στους οποίους αποθηκεύονταν άλλοτε καρποί και τρόφιμα, ξύλα για το χειμώνα ζωτροφές και εκεί βρίσκονταν το λαδάριό, οι κάδες για τις ελιές τα βαένια για το κρασί και συχνά ένα μέρος που χρησίμευσε για σταβλισμό των ζώων. Οι χοντροί πέτρινοι τοίχοι, τα λιγοστά ανοίγματα- συνήθως στενές σχισμές αεραγωγοί- η διείσδυση στο πίσω μέρος μέσα στο έδαφος και προστατευτική παρουσία των αποπάνω ορόφων εξασφάλιζε στο μέσα σπίτι σταθερές συνθήκες θερμοκρασίας, κατάλληλες για το λειτουργικό του προορισμό. Αντίθετα με τοπατημένο χώμα ή το βράχο που είχε για δάπεδο ή εσωτερική αυτή ζώνη του σπιτιού ο χώρος εισόδου είναι πλακοστρωμένος. Από δω ξεκινάει η ξύλινη σκάλα τοποθετημένη πλάι συνήθως στην εξώπορτα που φέρνει στον πυρήνα- σάλα δεν είναι παρά η εξελεγμένη μορφή του παλιού ξανώγου, που για λόγους κλιματικούς κλείστηκε σ' άλλες θεσσαλικές περιοχές. Πάνω στους λιθόκτιστους τοίχους, με τους οποίους είναι κατασκευασμένος ο χειμωνιάτικος, τα παράθυρα εξακολουθούν να είναι καγκελόφρακτα και λιγοστά.

Ετσι προστατεύεται από τις τυχόν επιθέσεις και το κρύο η οικογένεια μια και ο όροφος αυτός ήταν προορισμένος για την χειμωνιάτικη διαμονή. Σε μερικά παραδείγματα σ' αυτό το πάτωμα, επάνω από την εξώπορτα διατηρείται ακόμη ζεματίστρα, απ' όπου έριχναν καυτό νερό ή λάδι σε κείνον που θα επιχειρούσε να την παραβιάσει. Αργότερα την θέση της παίρνει το κουφωτό παράθυρο, με την καμπύλη διευρυμένη σιδεριά, απ' όπου μπορούσαν να σκύψουν και να ελέγξουν την είσοδο. Ο μεσοπαράλληλος τοίχος συνεχίζεται και σε αυτό τον όροφο αποτελώντας το όριο ανάμεσα στην εσωτερική ζώνη των οντάδων και του χειμωνιάτικου μεγάλου χώρου υποδοχής.

των όρων τής οικοδομικής μετά 1961, 299. Στά κενά του ξύλιθαράκια, πλίθρες, πλενμένα πηλάκια. Λάσπη με άχυναν κι από τις δύο πλευρές ως ότου τό πάχος του «τοί-δ» επιθυμητό σημείο.

τό υλικό πλήρωσης του ξύ-κια πυκνά τοποθετημένα, έ-ούρικο bagdati, *ibid.*, 153).

α λίγο λοξά οι πόρτες γειτο-μεσά τους γίνεται επένδυση οιστικού τοίχου με ξύλο και ακασμητικές εσοχές (παρα-χοντικό του Σαραφόπουλου ασα από Τρίκερι.

η των ανοιγμάτων είναι ένα άτερων σπιτιών τής Ανατο-3λ. Β. Ünsal, *op. cit.*, 121. λιγράδι βλ. Α. Deroko, *Na-1968*, 26 σχ. 7, 27 σχ. 8 κεντική C. Kozuharov, *Η (Βουλγάρικα), Sofia 1965*, σχ. 312, 287 σχ. 315, 310 ρς S. Stamon, R. Angelova. V. Kolarova, *L' héritage*, Sofia 1972, 200, 233.

ίσις από τις όκταγωνικές αλόνια που μιμούνται τζα-433 κ.έ., εικ. 484, 488, σπίτι στην Καισαρεία με όκταγωνικό όξυκόρυφο *Kayseri Evleri*, Istanbul

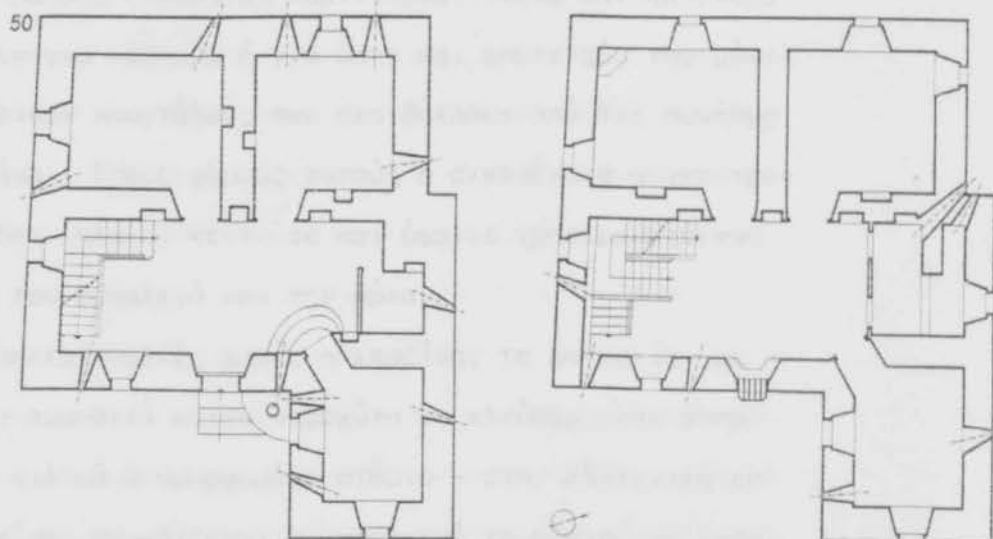
κός και κυκλικός *κουμπές* ή όρθογωνικούς χώρους, άτω από τήν επίδραση του 1808), και με άρκετή καθυ-κλικό *κουμπέ* να μετατρέπε-ί τό σχήμα του κεντρικού τήν ίδια μορφή, σε σπίτια ατή ή μορφή και γενικά ή μ μπορόκ δέ βρήκε άπήχη-ς να κρίνει από εκείνα που

τελεί στοιχείο τής ισλαμικής Στην παραδοσιακή αρχιτε-οιχος όρος γι' αυτούς τους ρούν σαν χώρο άρχήστρας ους χώρους όνομάζουν τή

άννου) χρονολογείται στα έποχής πρέπει να είναι και ζάμη που άκολουθούν τόν τύπο.

τό 1836 και 1841.

1850.

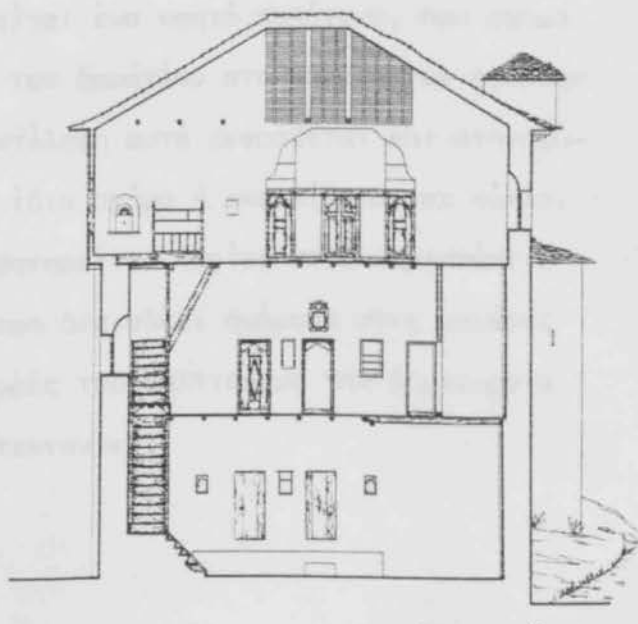
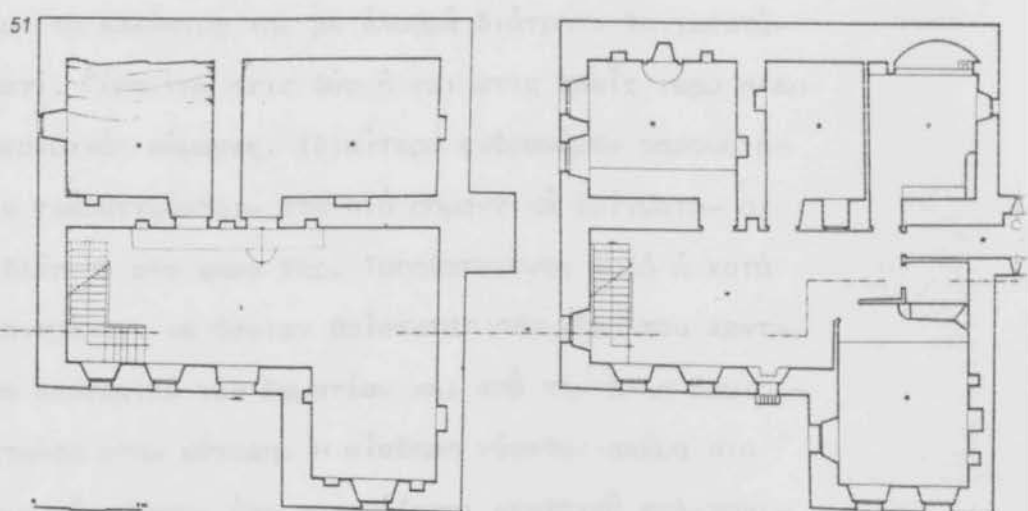

48. Μακρινίτσα. Έσωτερικό από τό χειμωνιάτικο όντά του άρχοντικού Χατζηκώστα.

49. Μακρινίτσα. Τό άρχοντικό Χατζηκώστα.

50. Τρίκερι. Τό άρχοντικό Κρασα (πρώην Ιωάννου, 1817). Από άριστερά προς τά δεξιά: κ όρόφου.

51. Μακρινίτσα. Τό άρχοντικό Χατζηκώστα (1836-1841). Από άριστερά προς τά δεξιά: δέυτερου όρόφου. Κάτω, τομή Α-Α, κύρια όψη.

Χαμηλά και μεγάλου πλάτους ντιβάνια, ταμιντέρια, δεξιά και αριστερά από τα τζάκια, χρησιμεύουν για κάθισμα ή για ύπνο και αποτελούν την μόνιμη επίπλωση των χειμωνιάτικων νουντάδων, που περιβάλλουν από τις συνήθως πλευρές τον κεντρικό πυρήνα. Στους χώρους αυτούς η οικογένεια συγκεντρώνεται τα χειμωνιάτικα βράδια έπλεκε, κεντούσε και ύφαινε χρησιμοποιώντας την τσικρίκα, την ανέμη, τον αργαλειό και την ρόκα.

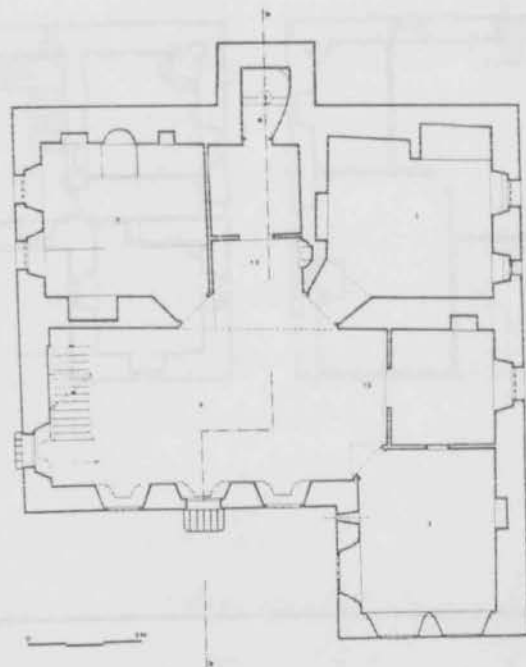
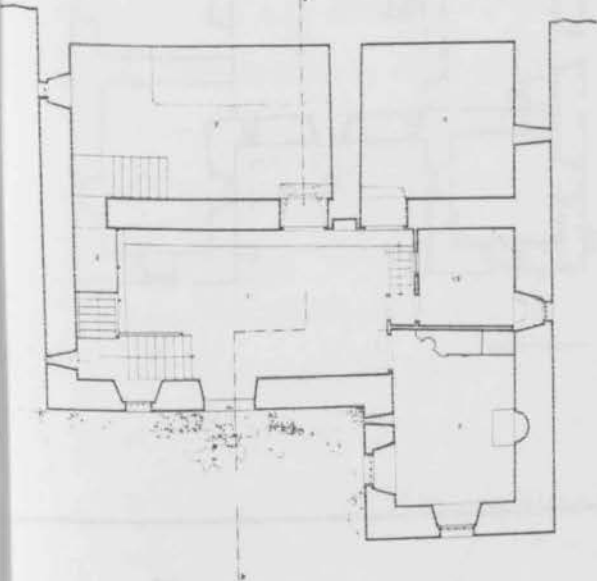
Στον ίδιο όροφο βρίσκεται πολλές φορές η κουζίνα, το μαγειρείο, με την απαραίτητη εστία, την πυροστιά και το νεροχύτη με ελεύθερη την απορροή των νερών - μέσα από ειδικά διαμορφωμένο στόμιο - στην εξωτερική επιφάνεια του τοίχου. Εδώ επίσης συνηθίζεται η κατασκευή τουαλέτας σε μεταγενέστερη εποχή. Στον τελευταίο όροφο, τον καλοκαιρινό, κυρίαρχο στοιχείο παραμένει η σάλα-δοξάτο με την σκάλα. Η διαίρεση και εδώ εξακολουθεί να είναι σε δύο ζώνες, μόνο που το μέτωπο και το βάθος της σάλας διευρύνεται με την προβολή του δαπέδου έξω από τα όρια της πέτρινης πυργοειδούς βάσης των πρώτων ορόφων και το κλείσιμο της με ελαφρά διάτρητα τοιχοπετάσματα από τσατμά ή μπαγδατί. Γύρω της στις δύο ή και στις τρεις τώρα πλευρές διατάσσονται οι καλοκαιρινές κάμαρες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο τοποθετούνται - στα πιο σημαντικά δείγματα - οι πόρτες των δωματίων που βλέπουν στο χώρο της. Τοποθετημένες λοξά ή κατά διαγωνίους από την μία επιτρέπουν σε όποιον βρίσκεται στο χώρο του κεντρικού πυρήνα να βλέπει το εσωτερικό των δωματίων και από την άλλη δημιουργούν μίαν αίσθηση συμμετρίας στην κάτοψη. Η αίσθηση γίνεται ακόμα πιο έντονη σε σπιτότερα σπίτια, όταν στην όψη εμφανίζεται κεντρικό πολυγωνικό σαχνισί. Τότε στην κάτοψη δημιουργείται ένα νοητό πολύγωνο, που σχηματίζεται από τις αποτμήσεις των γωνιών των δωματίων στο σημείο των εισόδων τους. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η αντίληψη αυτή εκφράζεται και στην ξύλινη οροφή με κουμπέ που ακολουθεί το ίδιο σχήμα ή εκφυλίζεται σε κύκλο.

Αυτή η διάταξη των ανοιγμάτων παρατηρείται κυρίως στις περιπτώσεις που ο κεντρικός χώρος στο δεύτερο όροφο διεισδύει ανάμεσα στις κάμαρες και βρίσκει διέξοδο προς όλες τις πλευρές του σπιτιού με την δημιουργία χώρων αντίστοιχων με την ισλαμική αρχιτεκτονική.

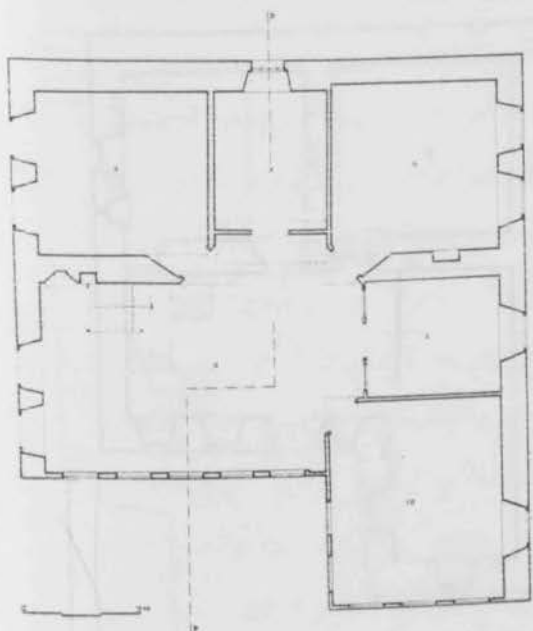
Αυτό φυσικά ισχύει για τα καλύτερα αρχοντικά με τις μεγάλες διαστάσεις όχι μόνο του Πηλίου αλλά και της βόρειας Ελλάδας, της Βαλκανικής και της Ανατολής. Τα αρχοντικά του Κωνσταντινίδη στην Ζαγορά, του Φουρτούνα, του Κρασά και του Νιζάμη στο Τρίκερι, του Χατζηκώστα, του Μουσαλή, του Τοπάλη κλπ. στην Μακρινίτσα, του Κόντου στην Βυζίτσα κα. απολούν χαρακτηριστικά δείγματα του είδους. Δεν λείπουν ωστόσο και παραδείγματα που η διείσδυση περιορίζεται προς μια μόνο πλευρά, όταν τα όρια του σπιτιού είναι μικρότερα. Έτσι δημιουργούνται εσωτερικά διάφορες παραλλαγές, ανάλογα με το αν κάποια από τα "EYVANS" κλείνονται μεταστμά και μετατρέπονται σε μικρά πρόσθετα δωμάτια ή παραμένουν ανοιχτά και ελεύθερα συμβάλλοντας στην διεύρυνση του κεντρικού χώρου. Άλλοτε πάλι τα "EYVANS" προβάλλουν έξω από το περίγραμμα του ορόφου σαν κλειστοί εξώστες αντίστοιχοι με τα "CİKMA" της τουρκικής και τα "CİKMAT" της αλβανικής αρχιτεκτονικής, δημιουργώντας πίσω τους προστατευμένα μικρά καθιστικά σε υπερύψωση, απ' όπου μπορεί ν' απολαύσει κανείς - ανάλογα με την θέση τους τον ήλιο ή την σκιά, τον κήπο ή την κίνηση του δρόμου, την μακρινή θέα ή την κοντινή φυλλωσιά. Περισσότερο προσεγμένα είναι τα καθιστικά που διαμορφώνονται στα υπερυψωμένα - για λόγους κατασκευαστικούς - δάπεδα των σαχνισιών. Κάτω απ' τα πυκνά παράθυρα που ανοίγονται προς την πλευρά του καλύτερου ηλιασμού και της θέας βρίσκονται χαμηλοί σοφάδες σκεπασμένοι με πολύχρωμα υφαντά στρωσίδια και μαξιλάρες. Δημιουργούνται έτσι γωνιές για συζήτηση και απόλαυση θέας. Λεπτά ξύλινα κολονάκια και χαμηλά ξυλόγλυπτα κάγκελα τονίζουν την ιδεατή αυτοτέλεια των υπερυψωμένων επιπέδων, ενώ τα κενά ανάμεσα στους κιονίσκους γεφυρώνονται με τσατμά ή ξύλο που παίρνει την μορφή κοιλόκυρτων κυνατίων, αντίστοιχων μ' εκείνα που βρίσκονται στα σπίτια της Βαλκανικής και της Ανατολής.

Εκτός από την αύξηση του εσωτερικού ωφέλιμου χώρου της σάλας, η κατασκευή των σαχνισιών στον τελευταίο όροφο σκοπεύει κάποτε και στον ορθογωνισμό του. Αυτό στις περιπτώσεις παράγωνων οικοπέδων ή γωνιακών αποτμήσεων που καθορίζουν ακανόνιστα εσωτερικά στους πρώτους ορόφους.

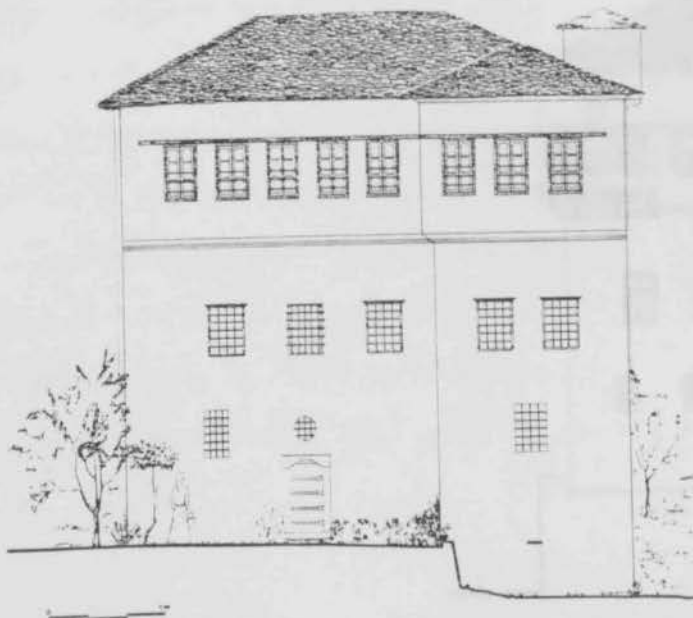

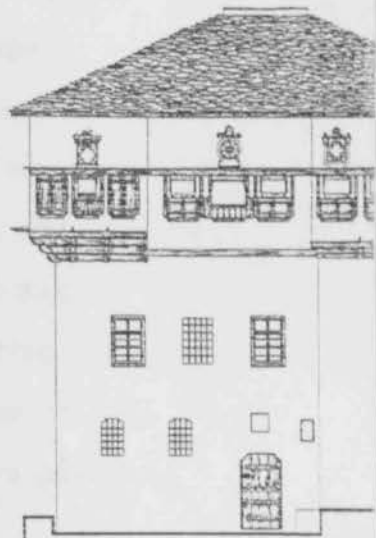
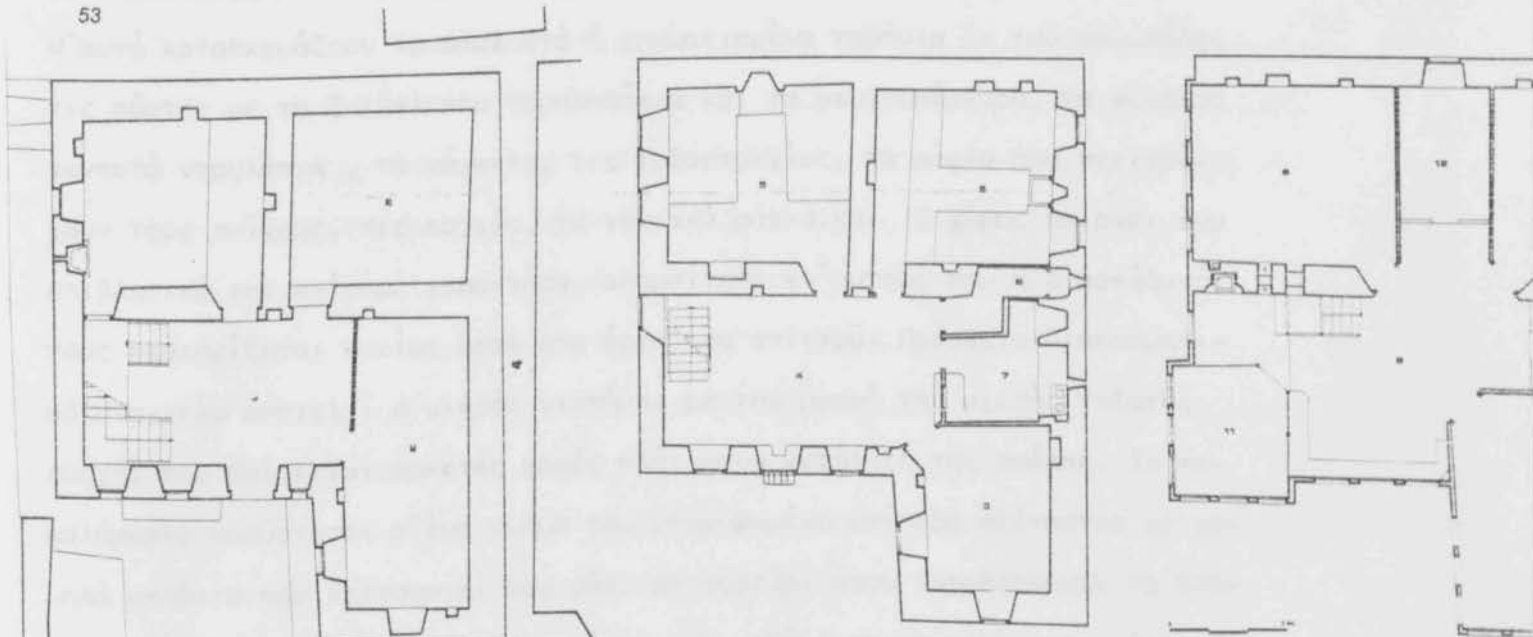
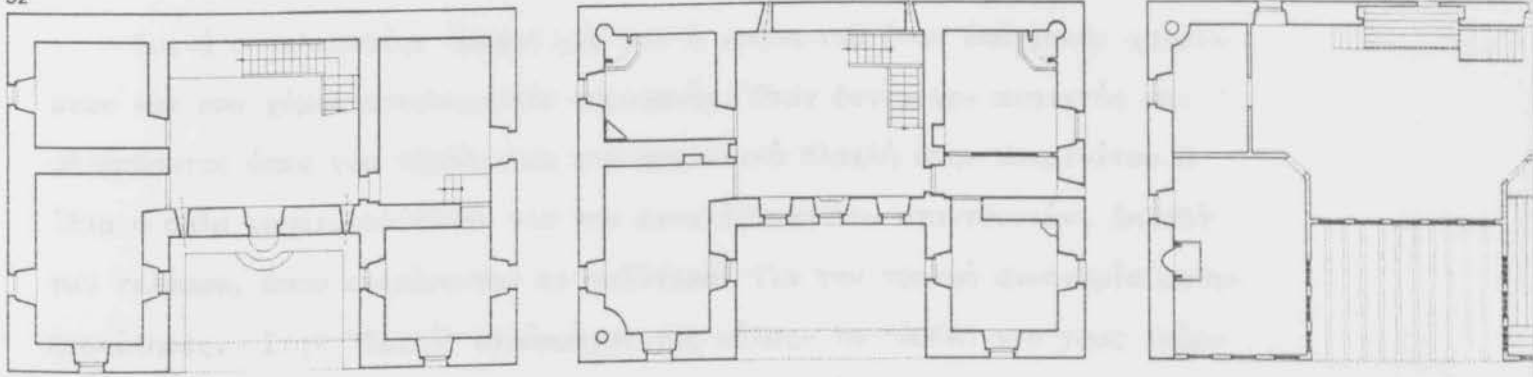
52. Τρίκερι. Τό άρχοντικό Τσιρογιάννη (σήμερα σέ έρείπια), από τίς σπάνιες περιπτώσεις μέ κάτοψη σέ σχήμα Π. Από άριστερά πρós τά δεξιά: κάτοψη ίσογειού, πρώτου όρόφου, δεύτερου όρόφου (πηγή: Άναστασιάδου, Κεχαΐδου, Μηταράκη, Μπαζού, «Τό Τρίκερι», διάλεξη, Ε.Μ.Π. 1960, Σ.Α.Σ.Α.Μ.)

53. Μακρινίτσα. Τό άρχοντικό Μουσαλή (1833), πριν από τή μετατροπή του σέ ξενώνα από τόν Ε.Ο.Τ. Από άριστερά πρós τά δεξιά: πάνω, κάτοψη ίσογειού, πρώτου όρόφου, δεύτερου όρόφου. Κάτω, όψη (πηγή: Σ. Κολοκυθά-Άντωνακάκη, «Μακρινίτσα», διάλεξη, Ε.Μ.Π. 1959, Σ.Α.Σ.Α.Μ.)

54. Μακρινίτσα. Τό άρχοντικό Τοπάλη (1844), σήμερα Μουσείο Λαϊκής Τέχνης. Πάνω: άριστερά, κάτοψη ίσογειού· δεξιά κάτοψη πρώτου όρόφου. Κέντρο: κάτοψη δεύτερου όρόφου. Κάτω: άριστερά, τομή Α-Α' δεξιά, όψη.

Συχνά ο τελευταίος όροφος μια και η χρήση του ήταν εποχιακή, χρησί-
μευε και σαν χώρος οικοτεχνικής παραγωγής. Όταν δεν μένει ανοιχτός και
αδιάρθρωτος όπως για παράδειγμα στο αρχοντικό Βλαχλή στην Μακρινίτσα η
ίδια η σάλα χρησιμοποιείται για την εγκατάσταση των σταντουσιών, δηλαδή
των τελάρων, όπου εκτρέφονται οι πολύτιμοι για την τοπική οικονομία μετα-
ξοσκώληκες. Στην "ζεστή" ατμόσφαιρα της σάλας- το "SOFA" για τους Τούρ-
κους, το δοξάτο ή την κρεβάτα για του Έλληνες- γίνονταν οι συγκεντρώσεις
και τα γλέντια σε μέρες γιορτής ή στους μεγάλους σταθμούς της ζωής (βα-
φτίσια, αρραβώνες, γάμους κλπ.) . Γι' αυτό μαζί με τον καλόν ή μουσαφίρ
όντὰ είναι ο πιο προσεγμένος χώρος του σπιτιού τόσο σαν οργάνωση όσο και
σαν εσωτερική διακόσμηση. Το κύριο υλικό που χρησιμοποιούν είναι το ξύλο.
Μ' αυτό κατασκευάζουν τα σκαλιστά ή χρωματισμένα ταβάνια με του κουμπέδες
τις πόρτες με τα ξυλόγλυπτα ταμπλαδάκια και τα ψευτούπέρβυρα, τα σύνθετα
χωνευτά ντουλάπια , τα κάγκελα, τις τοξοστοιχίες, τα ράφια που περιτρέ-
χουν τους τοίχους, τις εσοχές, τα γωνιακά ράφια.κα. Ο χώρος παίρνει ένα
επιβλητικό και επίσημο χαρακτήρα, απαραίτητο γι' αυτούς που η διασκέδασή
τους περιορίζεται κυρίως μέσα στα όρια του σπιτιού. Πρόσθετο διακοσμητι-
κό στοιχείο αποτελεί ο μικρός νιπτήρας με την μορφή της μικρής τοξωτής
εσοχής που βρίσκεται αρκετές φορές πλάι στην κατάληξη της σκάλας. Το κε-
φαλόσκαλο καλύπτεται σ' ένα τμήμα του υπερυψωμένο επίπεδο στέγαστρο με χα-
μηλό στηθαίο που λειτουργεί σαν ράφι με συρτάρι όπου τοποθετούσαν τα απα-
ραίτητα για το κέρασμα των καλεσμένων . Κι εδώ διαπιστώνεται μια ιδιαίτε-
ρη φροντίδα στα τοννευτά κάγκελα, τα διάτρητα διαφράγματα και γενικά την
όλη εμφάνιση. Σε περιόδους ανασφάλειας τα ανοίγματα της σκάλας έκλειναν
με καταπακτή, την γνωστή γκλαβάνη, ειδικά ανάμεσα στο ισόγειο και τον
πρώτο όροφο. Ίσως μάλιστα τότε η σκάλανα ήταν κινητή και να συρόταν πάνω.

Ιδιαίτερα διακοσμητικό χαρακτήρα δίνουν στο εσωτερικό της σάλας και
οι μορφές που παίρνουν με το σσβά οι αποτμήσεις των τοιχών επάνω από τις
λοξά τοποθετημένες πόρτες. Επίσης ζωήρες εντυπώσεις δημιουργούνται στις
θέσεις των παραθύρων - στους πρώτους ορόφους όπου το πάχος των τοίχων
είναι μεγάλο- καθώς οι λαμπάδες με το πρέκι διευρύνονται λοξά προς τα μέ-
σα επιτρέποντας στο φώς να εισβάλει και διαχυθεί.

Στην γνήσια μορφή τους όπως π.χ. στο Ελληνομουσείο της Ζαγοράς στο Λορθέα, στον Αγ. Γεώργιο στο Κολιαειδί στις Πινακάτες στο Χατζηκόστα στην Μακρινίτσα, τα παράθυρα δεν διαθέτουν τζαμιλίκια αλλά μόνο ταμπλαδωτά σκούρα χωρισμένα σε δύο μέρη. Το επάνω χρησιμεύει σαν ένα είδος "σκιάδου" στρεφόμενο περί οριζόντιου άξονα, ενώ το κάτω ήταν μονόφυλο ή δίφυλλο. Αργότερα αντικαταστάθηκαν από τα απλά δίφυλλα καρφωτά ή ταμπλαδωτά σκούρα. Στα πιο πλούσια παραδείγματα πάνω από κάθε παράθυρο υπάρχουν φεγγίτες, με ποικιλόχρωμα τζαμάκια ανάμεσα από γύψινες διακοσμητικές νευρώσεις, προφυλαγμένοι από ένα δεύτερο εξωτερικό φεγγίτη.

Ετσι ακόμα και όταν τα σκούρα κλείνουν το φως σιεισδύει φιλτραρισμένο, αλλάζοντας τόνους και θέση κατά την διάρκεια της ημέρας.

Άλλοτε πάλι οι φεγγίτες παραλείπονται και στην θέση τους τοποθετούνται για λόγους οικονομίας ζωγραφιστές απομιμήσεις, τα γνωστά ψευτοπαράθυρα. Στα χειμωνιάτικα δωμάτια εκτός από τις σύνθετες ντουλάπες, τους γιούσκους και τις θηκιστές τα στολισμένα με μικροαντικείμενα ράφια και τις εσοχές, τα χαμηλά μιντέρια με τις βελέντζες, τα πατώματα με τα ζωηρόχρωμα κιλίμια και τις φλοκάτες, διακοσμητικό ρόλο παίζουν και τα τζάκια με τις λιτές πολυεδρικές ή ημικυλινδρικές φούσκες και τα οξυκόρυφα "ισλαμίζοντα" τόξα διπλής καμπυλότητας. Με παραπλήσιες μορφές διαμορφώνονται και οι εσοχές πλάι τους. Η γενική εικόνα συμπληρώνεται με τα λιγιστά κινητά έπιπλα που χρησιμοποιούσαν οι Πηλιορείτες : σαφράδες, σκαμνάκια, κασέλες. Πρόκειται για την ίδια αντίληψη που επικρατεί στην Βαλκανική και την Ανατολή, επηρεασμένη προφανώς από τον τρόπο καθίσματος των Τούρκων επάνω σε μαξιλάρια στο πάτωμα, που δεν απαιτούσε εξοπλισμό με έπιπλα σαν κι εκείνα την Δύσης. Είναι δε χαρακτηριστική η ομοιότητα του εσωτερικού των δωμάτων σ' όλες τις περιοχές, αποτέλεσμα της πολλαπλής τους λειτουργίας ως καθιστικού, χώρου χειροτεχνικής επεξεργασίας, φαγητού αλλά και ύπνου. Ακόμα και η διαφοροποίηση με υπερύψωση του χώρου που προορίζεται κυρίως για ύπνο από ένα χαμηλότερο στενό διάδρομο - προθάλαμο για τα παπούτσια- είναι συνηθισμένη τόσο για τον ελλαδικό χώρο όσο και για τα παλιά σπίτια της Τουρκίας και των Βαλκανίων.

Ο "μαγικός χρωματικός κόσμος που απλώνεται σε τοίχους" από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα καλύπτει μικρά τμήματα της πρόσοψης και πολύ περισσότερο την σάλα και τον καλό οντά.

Κι είναι γνωστό το μοναδικό παράδειγμα με την τόσο αγαπητή αλλού απεικόνιση της Πόλης στο σπίτι του Τριαντάφυλλου στην Δράκια καθώς και οι τοιχογραφίες που αποκαλύφθηκαν σε σπίτι του Αγίου Λαυρεντίου στους σεισμούς του 55' για να εξαφανιστούν λίγο αργότερα οριστικά. Πολλά από όσα σήμερα δεν υπάρχουν και διασώθηκαν σε φωτογραφίες και περιγραφές μαρτυρούν αυτή την ιδιαίτερα γοητευτική αίσθηση μέσα στους κύριους χώρους υποδοχής των αρχοντικών. Ζωγράφοι άγνωστοι και γνωστοί όπως οι Δρακιώτες Μαστρο-Γιώργος και τζιαμτζής, ο πασίγνωστος Θεόφιλος Γ. Χατζημιχαήλ και ο τελευταίος στην σειρά Νικόλαος Χριστόπουλος τοιχογραφούν σπίτια και μαγαζιά με λαϊκές ζωγραφιές από τις οποίες οι περισσότερες έχουν καταστραφεί.

Αυτός ο γοητευτικός και άνετος εσωτερικός χώρος ζωής που περιγράψαμε, έπρεπε να προστατευτεί από τις ληστρικές επιδρομές και την γενικότερη ανασφάλεια που δημιουργούσαν κάθε τόσο τα παλεμικά γεγονότα στο Πήλιο και που συνεχίστηκε μέχρι και τον προχωρημένο 19ο αι. Οι αγωνιακές προσπάθειες των ενοίκων έχουν αποτυπωθεί στον αμυντικό χαρακτήρα των πρώτων ορόφων, με τις φανερές ή αθέατες πολεμίστρες που σκοπεύουν όχι μόνο την είσοδο αλλά και την πιο επικίνδυνη για να "πατηθεί" πλευρά του σπιτιού, τις καταπακτές και τις κρύπτες, τις καταχύστρες και τα περάσματα διάφυγής κι ακόμα τους διάτρητους από πολεμίστρες πυργίσκους που προεξέχουν από την στέγη σε μία ή και στις δύο γωνίες του σπιτιού, όπως στου Φοινικόπουλου στην Τσαγκαράδα, του Προκόπη και του Βασιλικού στου Μούρεσι, του Τοπάλη και του Χατζηκώστα στην Μακρινίτσα.

Από όσα μέχρι τώρα είδαμε, χωρίς υπαίθριους ή ημιυπαίθριους στεγασμένους χώρους το πηλιορείτικο σπίτι απόκτησε έναν κλειστό εσωστρεφή χαρακτήρα. Φαίνεται όμως ότι στο παρελθόν πολλά αρχοντικά διέθεταν στον τελευταίο όροφο κεντρικό ανοιχτό χαγιάτι. Η θαυμάσια απεικόνιση της Πορταριάς στις αρχές του 19ου αιώνα, αν και σε κάποιο ποσοστό είναι φανταστική, αλλά και η διατήρηση από τα μέσα του 18ου σχεδόν αιώνα, του αρχοντικού Γουργιώτη στην Κουκουράβα, που αποτελεί σήμερα μια εντελώς ξεχωριστή περίπτωση παραδοσιακού σπιτιού στο Πήλιο με ανοιχτή την σάλα-δοξάτο προς το Νότο και την θέα αποτελούν σοβαρές ενδείξεις για την υιοθέτηση και στο Πήλιο του ανοιχτού χαγιάτου.

Πρόκειται δηλαδή για το αναγκαίο στην καθημερινή ζωή στοιχείο που συναντιέται στα σπίτια όλου του ελλαδικού κάμπου, αλλά και στα κονάκια των αστικών και ορεινών κέντρων της ευρύτερης οθωμανικής επικράτειας από την Πελοπόννησο, τ' Άγραφα, τ' Αμπελάκια, τη Χαλκίδα, την Αρτα, τα Γιάννενα κ.α. Σ' αυτήν την περίοδο της ακμής χτίζεται κι ένα ιδιόμορφο αρχοντικό που δεν ακολουθεί τους γνωστούς κανόνες. Πρόκειται για το κτίριο της Επισκοπής με προορισμό την φιλοξενία του Μητροπολίτη Δημητριάδας κατά την διάρκεια των επισκέψεών του στην Μακρινίτσα. Εδώ φαίνεται ότι η παράδοση, το θρησκευτικό αίσθημα και φυσικά η οικονομική ευχέρεια έπαιξαν το σοβαρότερο λόγο γι' αυτή την έξω από τα καθιερωμένα επιλογή της θέσης, την κτιριολογική οργάνωση, την μορφολογική έκφραση και την εξωτερική διακόσμηση του κτίσματος. Πρόκειται για ένα διώροφο λιθόκτιστο κτίριο διαταγμένο σε δύο πτέρυγες, που έρχεται και αγκαλιάζει την πλατεία της Παναγίας προς την πλευρά της οποίας κυρίαρχη θέση κρατούσαν άλλοτε τα ελεύθερα τόξα στο ισόγειο. Ενα μικρό εντυπωσιακό μπαλκόνι με μορφή αμβώνα στην εσωτερική γωνία των δύο κτιριακών όγκων, μερικά εντοιχισμένα βυζαντινά γλυπτά και η διάνοιξη στο ισόγειο περάσματος με μορφή διαβατικού πρὸς την εσωτερική αυλή μιας νοητής μονής δείχνουν τις προθέσεις των χορηγών να θυμίζουν μ' αυτό το θαυμάσιο κτίριο, έστω και σκηνογραφικά, το χαμένο πια σήμερα μοναστηριακό συγκρότημα που λειτούργησε σαν αρχικός πυρήνας του οικισμού.

Οι ίδιες αρχιτεκτονικές αρχές που γνωρίσαμε στ' αρχοντικά, βλέπουμε να εφαρμόζονται και στο μοναδικό δημόσιο κτίριο που διασώθηκε απ' το Ελληνομουσείο, την γνωστή Σχολή της Ζαγοράς. Το άλλο γνωστό σχολείο των Μηλέων με την μετωπική ανάπτυξη, την ανοιχτή τοξοστοιχία στον όροφο και το πολυγωνικό σαχνισί με τον αξονικό φεγγίτη, διασώθηκε μονάχα σαν μορφή μέσα από μια παλιά φωτογραφία. Το Ελληνομουσείο, χτισμένο στα 1777 ήταν ένα συγκρότημα αποτελούμενο από μια μεγάλη αίθουσα διδασκαλίας, ένα κτίριο που επιζεί μέχρι σήμερα. Διώροφο με κάτοψη σε σχήμα Γ και δειλές προβολές ξεπεταχτών διασχίζεται από το γνωστό μεσοπαράλληλο τοίχο που το χωρίζει σε μέσα και έξω σπίτι, όπως άλλωστε συμβαίνει σ' όλα σχεδόν τα σπίτια της περιόδου που εξετάζουμε.

Από την άποψη της λειτουργίας, στα σπίτια του Πηλίου, με το γενικά κλειστό εσωστρεφή χαρακτήρα, η αυλή αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο, οργανικά δεμένο με τον τρόπο ζωής. Ο κύριος χώρος της, οργανωμένος προς την πλευρά της καλύτερης θέας, αφήνει τον υπόλοιπο σαν κήπο ή περιβόλι σε θέση δευτερεύουσας σημασίας, διευθετημένο πάνω στο απότομο έδαφος με διαδοχικές πεζούλες. Με τον χώρο της αυλής σχετίζονται άμεσα τα βοηθητικά κτίσματα, τα παράσπιτα και στις καλύτερες περιπτώσεις, οι ιδιωτικές κρήνες. Τα βοηθητικά μονώροφα ή σπανιότερα διώροφα, χρησιμοποιούνται σαν αποθήκες, στάβλοι, φούρνοι, εργστήρια ή κουζίνες. Το συγκρότημα του αρχοντικού Σκοτεινιώτη στην Μακρινίτσα μας δίνει μια ιδέα για τα πιο πάνω. Ειδικά το διώροφο παράσπιτο που υπήρχε άλλοτε και συγκέντρωνε όλες τις βοηθητικές λειτουργίες - αποθήκη και πλυσταριό στο ισόγειο, παρασκευή φαγητού, τραπεζαρία, πλύσιμο και αποθήκευση σκευών στον όροφο - δείχνει τον ρόλο που έπαιζαν τα παράσπιτα στην καθημερινή ζωή, καθώς αφήναν το σπίτι καθαρό, με κύριο προορισμό την άνετη διαμονή των ενοίκων και την υποδοχή των καλεσμένων.

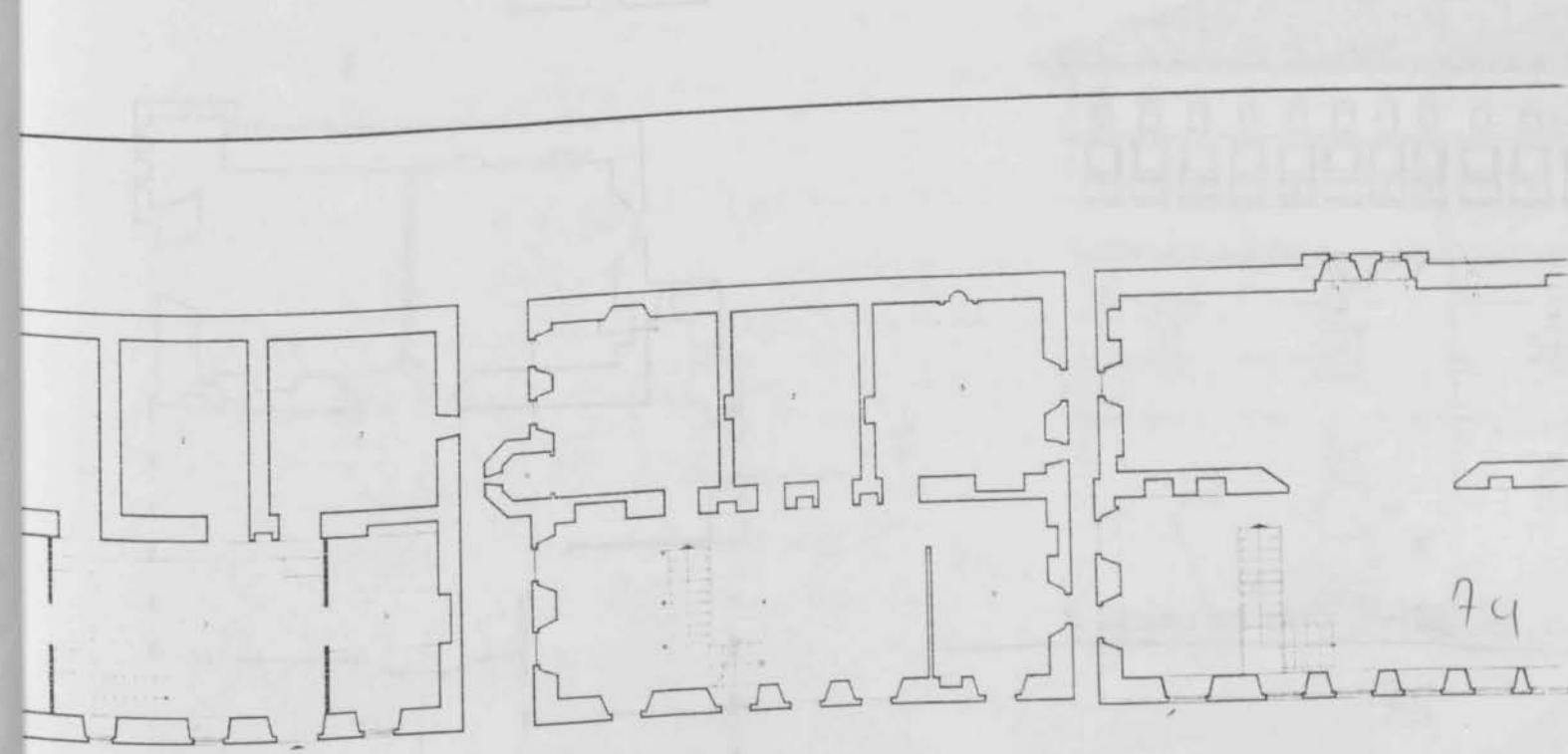
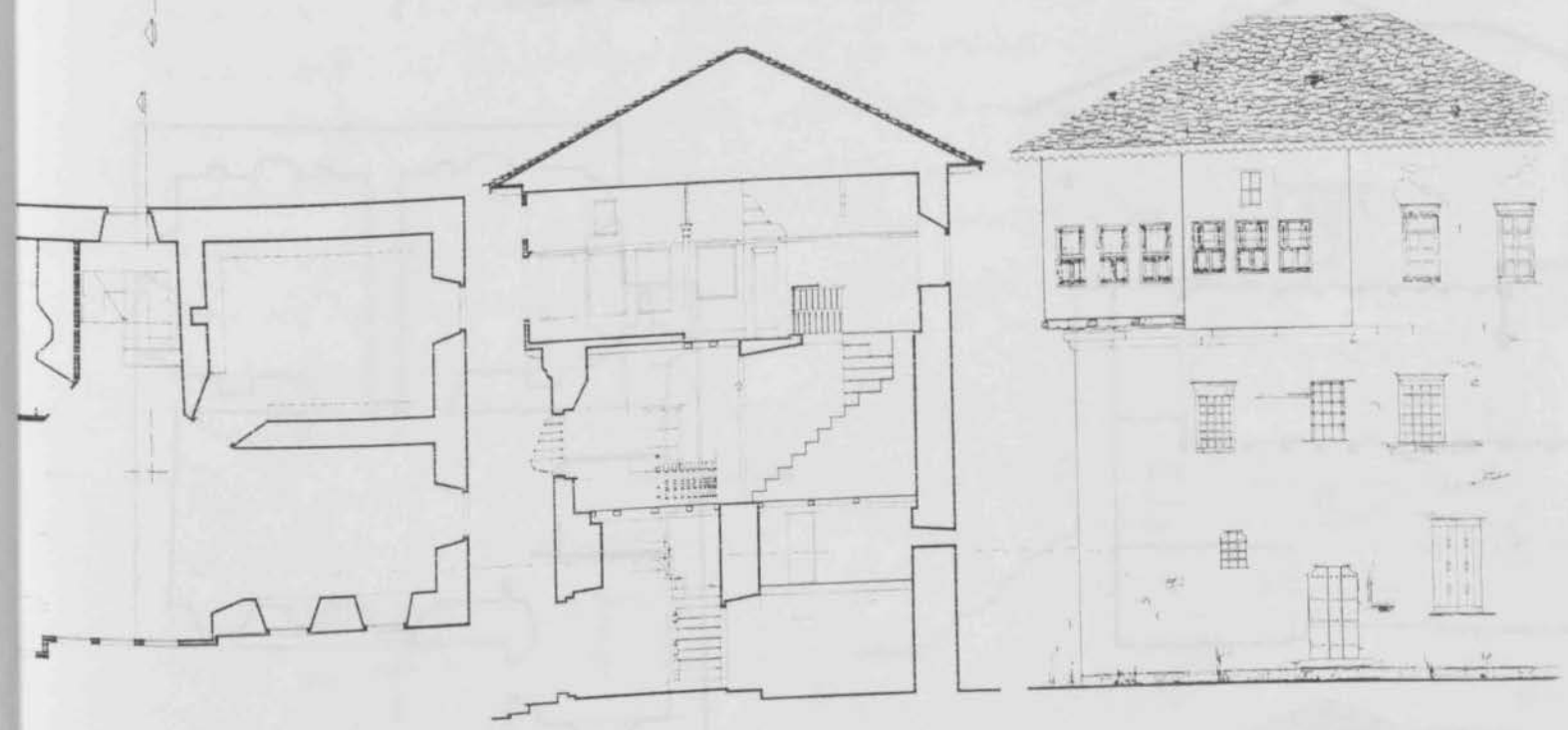
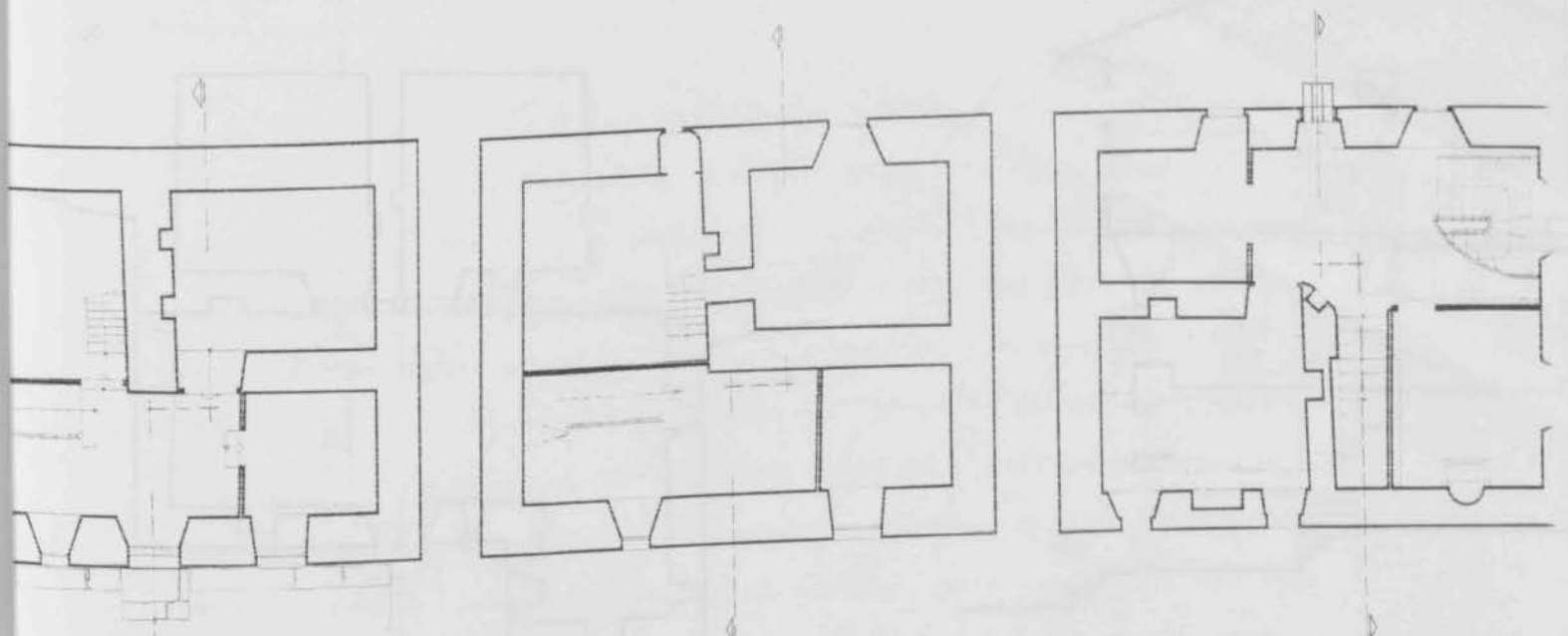
Εξετάζοντας τώρα ως προς την μορφή τα παλιά αρχοντικά σπίτια του Πηλίου, διαπιστώνουμε μια ομοιογένεια: οι πέτροχτισμένοι πρώτοι όροφοι με τα μικρά λιγοστά ανοίγματα, η σοβατισμένη λευκή επιφάνεια του τελευταίου ορόφου, τα διάτρητα από παράθυρα ξεπεταχτά, τα μεγάλα γείσα, οι λιτές σιδεριές, το μονολιθικό, κάποτε σκαλισμένο υπέρθυρο της εισόδου, η διακοσμημένη με πλατυκέφαλα γυφτόκαρφα χοντρή εξώθυρα, είναι στοιχεία που επαναλαμβάνονται λίγο πολύ σ' όλους τους οικισμούς, ενώ ταυτόχρονα " εμφανίζονται " με ποικίλους τρόπους και σχέσεις, έτσι ακριβώς όπως συμβαίνει και στις άλλες επαρχίες του ευρύτερου πολιτισμικού χώρου που βρέθηκε κάτω από τουρκική κατοχή.

Εδώ στο Πήλιο είναι χαρακτηριστική η φρουριακή μορφή που πήρε ορισμένες φορές η πέτρινη βάση των σπιτιών, για να εξαγοράσει την μεγάλη υψομετρική διαφορά ανάμεσα στην πίσω και την εμπρός πλευρά τους. Η μεγάλη όμως κλίση απλώς διευκόλυνε την λύση της πυργοειδούς κατασκευής που αφ' ενός εξυπηρετούσε την άμυνα και α' ετέρου ενίσχυε το γόητρο των " δυνατών " μέσα από την κατασκευή σπιτιών τέτοιας κλίμακας.

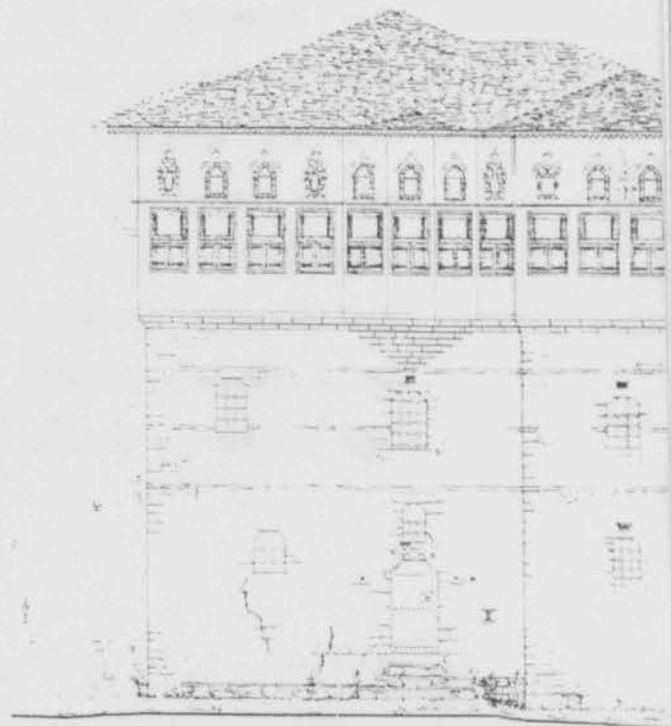
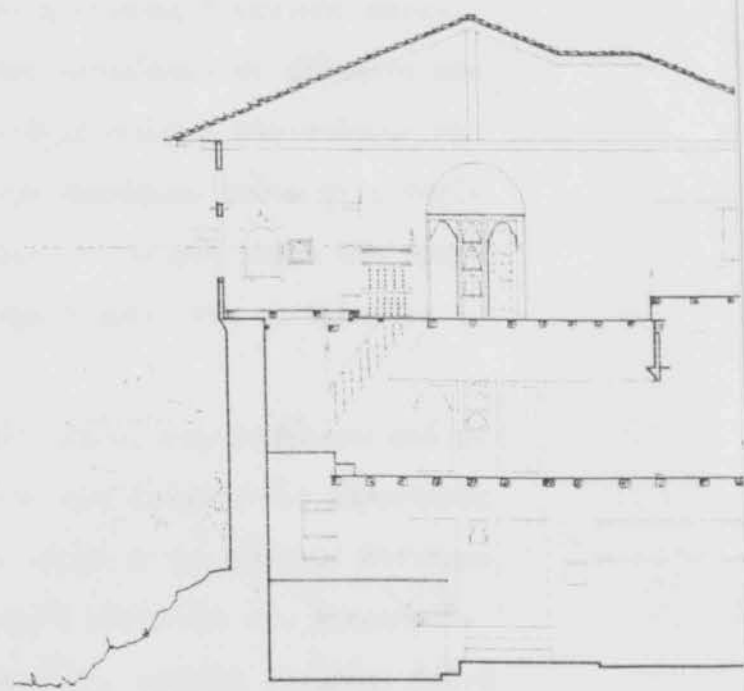
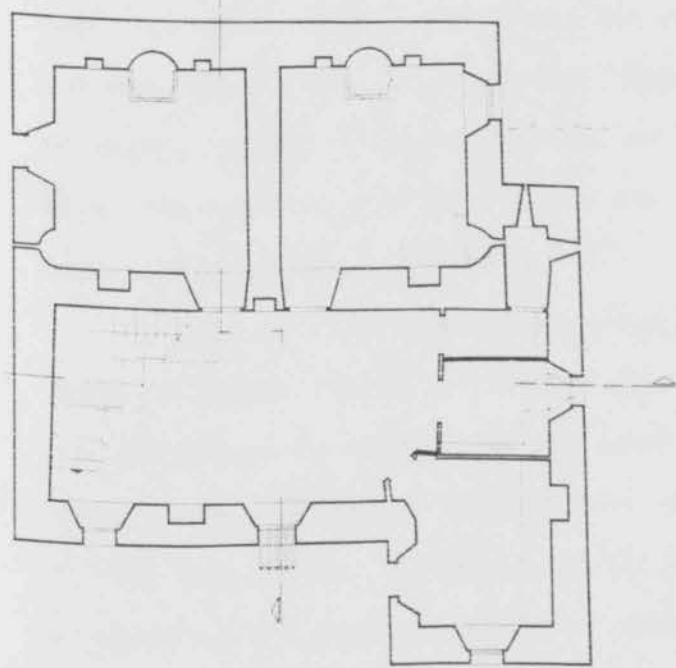
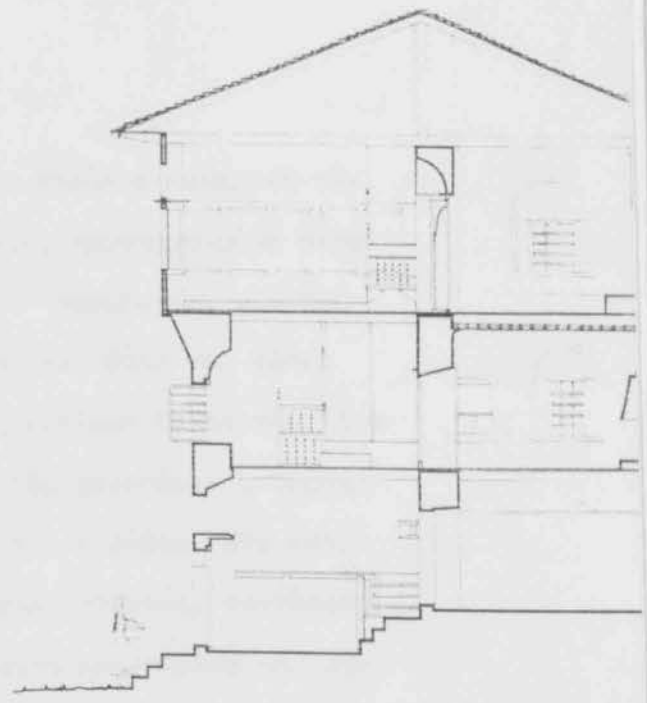
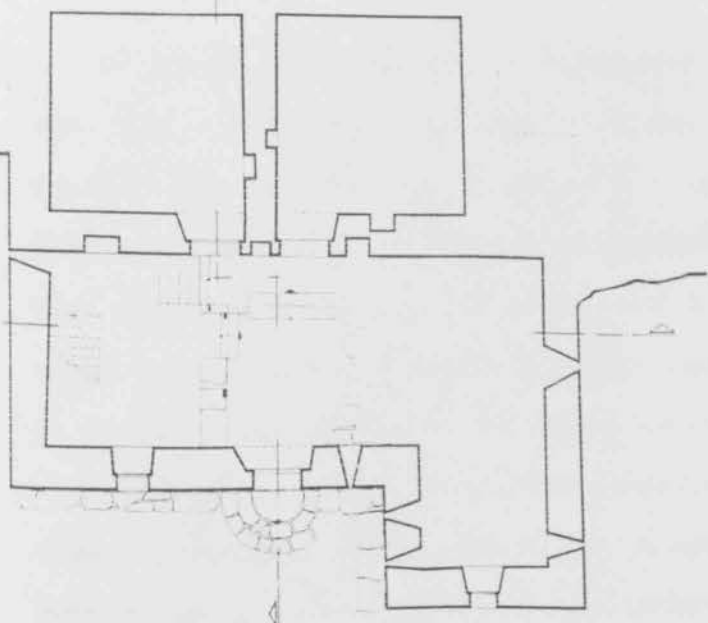
Τον ουσιαστικότερο όμως ρόλο στην όλη εικόνα παίζει πάντα ο τελευταίος όροφος. Εκτός από την χρωματική του αντίθεση προς τα γήινα χρώματα της υποδομής και το γκριζοπράσινο της σχιστόπλακας που καλύπτει την στέγη, η προώθηση του με την δημιουργία ξεπεταχτών σε ποικίλες θέσεις, μορφές και μεγέθη, εντυπωσιάζει και ταυτόχρονα τόνιζει τη σημασία του. Η συμμετρία μάλιστα που εμφανίζεται σε τμήματα των όψεων, αποτέλεσμα της άρτιας γεωμετρικής μορφής των ξεπεταχτών και της ρυθμικής επανάληψης μιας τυπικής μονάδας παράθυρου στην " επιδερμίδα" τους, θα έλεγε κανείς ότι προσδίδει μια "μνημειακότητα" ύψους στο σύνολο. Η διάθεση για συμμετρική διάταξη γίνεται εντονότερη με την τοποθέτηση στον ίδιο κατακόρυφο άξονα μιας σειράς κατασκευαστικών στοιχείων στα αψιμότερα σπίτια της περιόδου ακμής. Η διακόσμηση των όψεων μπορεί να χωριστεί σε δύο κατηγορίες. Σε εκείνη που προκύπτει από τα ίδια τα δομικά στοιχεία και στην άλλη που προέρχεται από καθαρά διακοσμητική πρόθεση. Στην πρώτη ανήκουν τα δακάρια που στηρίζουν το γείσωμα της στέγης και η φάσα με την δαντελωτή μορφή που κάποτε καλύπτει τις άκρες τους το συνεχές ξύλινο γείσο πάνω από τα παράθυρα, τα στρογγυλεμένα καφάλια των δοκαριών στις βάσεις των σαχνισιών και η ξύλινη ταινία που έρχεται να τα προφυλάξει η ανεστραμμένη κωνική βάση αξονικών ξεπεταχτών και η εκφορική διπλή σειρά λίθων-κυρίως στα μεταγενέστερα σπίτια- κάτω από τους ξύλινους πρόβόλους των σαχνισιών καθώς και οι ίδιες οι ξυλοδεδίες που περιτρέχουν την πέτρινη βάση των κτιριακών όγκων. Τα περισσότερα απ' αυτά ορίζουν σκουρόχρωμες οριζόντιες ζώνες που μετριάζουν την εντύπωση της κυρίαρχης κατακόρυφης διάστασης των μεγάλων αρχοντικών.

Πρόσθετο στοιχείο αποτελούν οι ξύλινοι λεπτοί πρόβολοι με την απλή διακοσμητική απόληξη κάτω από τα παράθυρα του καλοκαιρινού και τα πέτρινα φουρούσια που στηρίζουν τους αμυντικούς γωνιακούς πυργίσκους. Στην δεύτερη κατηγορία, εκτός από τους φεγγίτες με τα απλοποιημένα μπαρόκ σχέδια του γύψινου σκελετού και της περιμετρικής γραπτής διακόσμησης ή τις εξ ολοκλήρου ζωγραφιές απομιμήσεις τους, υπάρχουν και τοιχογραφίες εξωτερικές στις ίδιες θέσεις με φυλακτικά και αποτροπαϊκά σύμβολα ή απλοποιημένα φυτικά θέματα ή ακόμα στυλιζαρισμένα περίπλοκα μοτίβα μορφολογίας μπαρόκ ή ροκκό . Πουθενά όμως δεν θα υπάρξουν διακοσμητικές ακρότητες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό των αρχοντικών.

79

Τα θέματα μπορεί κάποτε να προέρχονται από την πλούσια ισλαμική τέχνη, αλλά η μετάφρασή τους είναι λιτή και μετρημένη, προσαρμοσμένη στην τοπική επαρχιακή έκφραση. Το μοναδικό "κραυγαλέο" παράδειγμα γραπτού διάκοσμου αποτελούσε το πυργόσπιτο Σαρηγιάννη στον Ανώ Βόλο που κήκε στις αρχές του αιώνα μας. Ο εξωτερικός διάκοσμος εμπλουτίζεται την ίδια εποχή και με έργα λιθογλυπτικής. Ιδιαίτερη φροντίδα φανερώνει ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται το μαρμάρινο υπέρθυρο της εισόδου. Στα καλύτερα παραδείγματα έχει σκαλισμένα φυλακτικά σύμβολα, στυρούς, πεντάλφες εξακτινα αστέρια, ρόδακες, απλοποιημένα κεφάλια, φυτά και πουλιά και κάποτε τα αρχικά των κτητόρων και την χρονολογία κτίσεως ή γενικής επισκευής. Μια σειρά από μικτόγραμμα κυμάτια που καταλήγουν σε αζύληκτη κορυφή ή σε τόξο κύκλου, σκαλισμένο στο μονόλιθικό ανώφλι, πλαισιώνουν το άνοιγμα. Αλλοτε πάλι οι τελευταίες πέτρες των λαμπάδων, επάνω στις οποίες πατάει το πρέκι, λαξεύονται ώστε να πάρουν κοιλόκυρτη μορφή που προεξέχει στο άνοιγμα, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που οι λαμπάδες, είναι από μονόλιθους λαξευτούς.

Οι εντοιχισμένες μαρμάρινες ενεπέγραφες πλάκες περιλαμβάνουν από ατεχνα χαράγματα τοπικής διαλέκτου μέχρι έντεχνους βυζαντινούς χαρακτήρες που προβάλλουν σε χαμηλό ανάγλυφο μετά την εφαίρεση του φόντου. Αντιπροσωπευτικότερη περίπτωση αποτελούν οι επιγραφές στο σπίτι του Μητροπολίτη στην Μακρινίτσα. Συνήθως, στο κέντρο δεσπόζει μεγάλος σταυρός, δεξιά κι αριστερά του οποίου εγχάρακτη η ανάγλυφη επιγραφή μας πληροφορεί για την ημερομηνία κτίσεως. Άλλα στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά για τις συμβολικές έννοιες που κρύβουν, είναι και τα ανάγλυφα ή ολόγλυφα πέτρινα κεφάλια που κοσμούν εκκλησίες και κρήνες, αλλά και μεγάλα αρχοντικά. Ένα ακραίο παράδειγμα έχουμε στο αρχοντικό Νιζάμη στο Τρίκερι με επτά κεφάλια που ίσως απεικονίζονται μέλη της οικογένειας ενώ στο αρχοντικό του Φουρτούνα στην ίδια περιοχή εμφανίζεται και μια ολόσωμη γυναικεία φιγούρα, σκαλισμένη σε πλάκα που έχει εντοιχιστεί σε μία από τις γωνίες του σπιτιού.

Ακόμα μπορούν να συμπεριληφθούν στο γλυπτικό θεματολόγιο "μαστοει-
δείς" προεξοχές ή διάφορα γεωμετρικά φυτομορφικά και ζωομορφικά μοτίβα
όπως ροδόκες, ομόκεντροι κύκλοι, φίδια, πουλιά, κυπαρίσσια κλπ. σκαλι-
σμένα στους καλύτερα λαξευμένους γωνιόλιθους. Στην ίδια αυτή περίοδο που
εξετάζουμε, τα "μεσοαστικά" δύσκολα ξεχωρίζουν από τα αρχοντικά σε πρώ-
τη ματιά, μια και αποτελούν απλουστευμένες μορφές τους. Χτίζονται, το
λιγότερο, σε δύο όροφους, ακολουθούν την ίδια τυπολογία, και την ίδια ορ-
γάνωση χώρων, μόνο που τις περισσότερες φορές χειμωνιάτικος και καλοκαι-
ρινός συγχωνεύονται σ'έναν όροφο, εκτός και αν για να διαχωριστούν οι
λειτουργίες χρησιμοποιείται μετζοπάτωμα. Η συνεχής ανέλιξη της δεύτε-
ρης τάξης δημιουργούσε τις οικονομικές προϋποθέσεις για πεσσότερη μίμηση
των μεγάλων προτύπων. Κυρίως το μέγεθος και ο διακοσμητικός εμπλουτισ-
μός είναι που αποκαλύπτουν τις ταξικές και κοινωνικές διαφορές.

Ακόμα και τα "λαϊκά" διατηρούνται πολλά από τα γνωρίσματα των δύο
προηγούμενων κατηγοριών απλουστευμένα: διαίρεση σε δύο ζώνες, είσοδος,
αποθήκη, δωμάτιο καθημερινό στο ισόγειο, χώροι ύπνου και μια σάλα στον
όροφο. Αυτά τα σπίτια είναι σήμερα και τα περισσότερα στο Πήλιο. Σε πο-
λλές περιπτώσεις ξεκίνησαν από μια βασική μονάδα, ένα μονόχωρο. Με την
προσθήκη νέων χώρων αργότερα το σπίτι επεκτείνεται και οι λειτουργίες
του διαμοιράζονται. Η κλίση του εδάφους το διευκολύνει ν'αποκτήσει όροφο
οπότε εκεί μεταφέρεται ο ύπνος και η υποδοχή, ενώ κάτω παραμένουν οι απο-
θηκευτικοί χώροι και ίσως κάποιο χειμωνιάτικο δωμάτιο. Ηκουζίνα συνήθως
βρίσκεται σε ανεξάρτητο κτίσμα-παράσπιτο, πλάι στο σπίτι. Επειδή οι δια-
στάσεις του είναι περιορισμένες, η σκάλα για τον όροφο μεταφέρεται με τη
πάροδο του χρόνου έξω, ενώ το κατώι διατηρεί χωριστή είσοδο.

Υπάρχουν όμως και "λαϊκά" στον τύπο του μονόσπιτου με περίπου τετρά-
γωνη κάτοψη και κάποτε διώροφη διάταξη που μοιάζουν με "πυργάκια" και
δεν επιδέχονται προσθετική ανάπτυξη. Η βασική μονάδα του μονόχωρου γίνε-
ται κατοικία στον όροφο με τζάκι στον άξονα, πλατισιωμένο με παράθυρα ή
εσοχές. Η σκάλα τοποθετημένη στο χώρο του κατωγιού, όπου σταβλίζονται τα
ζώα, μπορεί και να ανασυρόταν παλιότερα και το άνοιγμα να έκλεινε ασφα-
λίζοντας κατά κάποιο τρόπο τους ενοίκους. Άλλος τύπος είναι το μονόχωρο
"μακρυνάρι" με πατάρι, τόσο γνωστό και κοινό στον ηπειρώτικο και νησιώ-
τικό χώρο και τόσο σπάνιο για το Πήλιο της ακμής. κυρίως στα παράσπιτα
θα περιοριστεί ο τύπος και μόνο στο Τρίκερι, θα παρουσιαστεί μέσα στο
συμπεριλαμβανόμενο πολεοδομικό ιστό σε σπίτια του "κάστρου".

Χαρακτηριστική εξελιγμένη περίπτωση αποτελεί το σπίτι του Καραγκούνη όπου, εκτός από τους "ιεραρχημένους" χώρους της πλακόστρωμένης εισόδου του κατογιού- αποθήκης και της υπερυψωμένης χειμωνιάτικης κάμαρας αποπώ-νω του, με το μοναδικό παράθυρο και την γωνιακή εστία-τζάκι, έχει προσ-τεθεί και όροφος. Το μονόχωρο αυτό επίπεδο καλείται να λειτουργήσει σαν σάλα-καλό δωμάτιο. Τα παράθυρά του πολλαπλασιάζονται σε τέσσερα και στην αντίθετη πλευρά από κείνη που καταλήγει η σάλα κατασκευάζεται τζάκι στη τυπική αξονική του θέση, πλαισιωμένο συμμετρικά με δύο μικρές παραθύρες.

Ενας τελευταίος, τέλος τύπος "λαϊκού" μονόχωρου σπιτιού, από τους πιο σπάνιους στο Πήλιο και τους πιο συνηθισμένους στην θεσσαλική ενδοχώ-ρα, είναι εκείνος με προστέγασμα. Ανήκει και αυτό σ' αυτή την "άχρονη αρχιτεκτονική του ελάχιστου" που εφαρμόζεται σε όλες τις εποχές και ει-δικά στις περιοχές όπου οι υλικοί περιορισμοί παρουσιάζονται εξαιρετικά έντονοι. Για παράδειγμα, ο αλβανικός χώρος έχει να παρουσιάσει πολλά α-νάλογα δείγματα μονόχωρων πυρήνων - στενωμέτων ή πλατυμέτων- με χα-γιάτι. Στο συγκεκριμένο μονόχωρο ο μεταβατικός ημιυπαίθριος χώρος-χαγιά-τι, κλείνεται από τις δύο πλευρές με την προέκταση των δύο πλάγιων τοί-χων του σπιτιού- προφανώς για λόγους κλιματικούς - το ξύλινο ντιρέκι το-ποθετείται "εν παράστασι" και ο χώρος στεγάζει βοηθητικές λειτουργίες, ακόμα και μαγείρεμα, με κατάλληλη διαμόρφωση εστίας στον έναν τοίχο.

Σπίτια της "λανθάνουσας" παρακμής. Παρά το γεγονός ότι τα χρονολο-γικά όρια μέσα στα οποία εντάσσονται τα σπίτια είναι συμβατικά και με κανένα τρόπο δεν ορίζουν τομές στην αρχιτεκτονική εξέλιξη, ορισμένες βα-θμιαίες αλλαγές όμως τόσο στις γενικότερες συνθήκες όσο και στην αισθη-τική, καταλήγουν στην καθιέρωση κάποιων τύπων που διέπονται από συγκεκ-ριμένες αρχές χαρακτηριστικές για κάποια περίοδο. Έτσι ενώ για 80 περί-που ολόκληρα χρόνια συμβαδίζουν η ορθογωνική κάτοψη και η κάτοψη σε σχή-μα Γ με όλες εκείνες τις παραλλαγές της ανωδομής, γύρω στα 1830 κάτω από "ακαδημαϊκές" επιρροές η διάθεση για συμμετρία στην όψη δείχνει να γίνε-ται εντονότερη, με την τοποθέτηση στον κατακόρυφο άξονα συμμετρίας μιας σειράς κατασκευαστικών στοιχείων.

Το κεντρικό κυκλικό ή πολυγωνικό σαχνισί πάνω στην ανεστραμμένη κωνική βάση - κατασκευασμένη από επάλληλες σειρές λίθων που προεξέχουν εκφορικά - σ' αυτό τον κεντρικό άξονα συμμετρίας είναι το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο γι' αυτή την περίοδο. Πρωτοεμφανίζεται ήδη από το 1814 στην όψη της Σχολής των Μηλέων και λίγο αργότερα στα 1817 στο αρχοντικό Κρασά στο Τρίκερι. Από το 1830 όμως γίνεται όλο και πιο συχνό μαζί με την διπλή σειρά από πέτρες, που προβάλλουν στην βάση του τελευταίου ορόφου, διευκολύνοντας την στήριξη των ξύλινων φουρουσιών στα ξεπεταχτά ή στηρίζοντας το λιθόκτιστο τοίχο που προωθείται δειλά έξω από το περίγραμμα της βάσης του. Η προσπάθεια να τοποθετηθούν στην ίδια κατακόρυφη η είσοδος και ο φεγγίτης κάτω από το κουφωτό παράθυρο, κάποτε κεντρικός χρωματιστός φεγγίτης στο πολυγωνικό σαχνισί και τέλος η ημικυκλική προεξοχή της στέγης, είναι φανερό ότι αποβλέπει στον τονισμό αυτού του άξονα σε μια σειρά από σπίτια όπως του Κολιαειδή, του Ξηραδάκη, στις Πινακάτες, των Βατσαρέα, Καραβέργου, Ξηραδάκη στην Μακρινίτσα.

Σταδιακά και από τα μέσα του αιώνα η πέτρινη κατασκευή θ' αντικαταστήσει τον ξύλινο σκελετό των παλιότερων σπιτιών, αλλά θα εξακολουθήσει να προβάλλει πάνω στην πέτρινη ζώνη των φουρουσιών, μιμούμενη δήθεν σαχνισί. Οι εξ ολοκλήρου πέτρινοι όγκοι καλύπτονται με σοβά, αποκτούν συμμετρικά ως προς άξονα μεγαλύτερα ανοίγματα στους κατώτερους ορόφους, καταργούν τους φεγγίτες ή σπανιότερα, τους αντικαθιστούν με ζωγραφικές απομιμήσεις, όπως για παράδειγμα στο αρχοντικό Βλάχλη στην Μακρινίτσα και υιοθετούν ορισμένα κλασικιστικά χαρακτηριστικά σε απλούστευμένη έκδοση, όπως γερμανικά σκούρα, κάποια υποτυπώδη περιγράμματα παραθύρων, κάλυψη της προεξοχής της στέγης με σοβά πάνω σε κατασκευή από μπαγδατί πουδημιουργεί κυμάτια κλπ. Η συνολική μορφολογική εντύπωση αλλάζει με τη εννοιαία χρωματική επιφάνεια που ενισχύει τους πρισματικούς λευκούς όγκους των σπιτιών, έτσι ώστε να φαίνονται από μακριά σαν να είναι σχεδόν όμοια. Παρά τις μορφολογικές αλλαγές σ' αυτή την περίοδο, η εσωτερική οργάνωση των χώρων ακολουθεί σε γενικές γραμμές τα ίδια χνάρια μ' εκείνα του κλειστού " εσωστρεφούς" σπιτιού της περιόδου της ακμής.

Μόνο τα " EYVANS" κλείνονται και μετατρέπονται σε μικρά βοηθητικά δωμάτια ενώ σταδιακά η σάλα - δοξάτο γίνεται απλούστερη χωρίς τα ποικίλα καθιστικά, τα ξύλινα κολονάκια με τα κοιλόκυρτα κυμάτια στα ξύλινα ψευδοτοξα και γενικά την πλούσια παρουσία του ξύλου που υπενθύμιζε απόηχους μνημειακής αρχιτεκτονικής στο παρελθόν. Η σημαντική όμως αλλαγή στην αρχιτεκτονική σύνθεση και μορφή θα σημειωθεί γύρω στα 1860 κάτω από δύο αισθητά ρεύματα : το νεοκλασικισμό που κυριαρχεί στην αρχιτεκτονική των αστικών κέντρων και ένα άλλο ιδιόμορφο στυλ που μεταφέρουν με την επιστροφή τους στην γενέτειρα οι Πηλιορείτες πάροικοι.

Σπίτια της παρακμής . Καθώς η βιομηχανική επανάσταση είχε σαν αποτέλεσμα την υποταγή του εμπορίου στις απαιτήσεις της βιομηχανίας, της αγροτικής περιφέρειας στο βιομηχανικό κέντρο, της αποικίας στην μητρόπολη, οι πηλιορείτικες βιοτεχνικές κοινότητες δεν θα μπορούσαν ν'αντιταθούν για πολύ στο ανερχόμενο βιομηχανικό κέντρο του Βόλου, στις επιδράσεις που ασκεί η πρωτεύουσα και την εξάρτηση από το παροικιακό κεφάλαιο . Οι Πηλιορείτες που έχουν μεταφερθεί στο Βόλο, αλλά διατηρούν την γη και τα σπίτια τους στο χωριό, και οι πάροικοι - στο μεγαλύτερο ποσοστό τους Αιγυπτιώτες βαμβακέμποροι - που επιστρέφουν μ'έναν αέρα ανώτεροτητας και απλόχερα δίνουν χρήματα για κοινωφελή έργα ή ιδιωτικά αρχοντικά και ωραία ξενοδοχεία, είναι φορείς μιας νέας αισθητικής αντίληψης που δεν αργεί να σφραγίσει αυτή την περίοδο, είτε με ολοκληρωμένα νεωτερικά έργα είτε με κλασικιστικά στοιχεία που δεν κατορθώνουν όμως πάντα να μεταβάλουν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική εικόνα. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η εισβολή της νέας αισθητικής στο Πήλιο δεν είχε παντού το ίδιο αντίκτυπο. Αλλού φθάνει άτονος και αποδυναμωμένος, ενώ αλλού επιβάλλεται αποφασιστικά. Βασικό και κύριο χαρακτηριστικό στην εσωτερική οργάνωση αποτελεί η αλλαγή σε θέση και μορφή της μετωπικής σάλας-δοξατού. Γίνεται διαμπερής και κάθετη στην όψη του σπιτιού, χωρίζοντάς το σε δύο συμμετρικές ζώνες δωματίων, έτσι που και η όψη να μπορεί να εκφράζεται συμμετρικά. Η σκάλα ανόδου για τους ορόφους τοποθετείται στο βάθος της σάλας και απέναντι από την είσοδο.

Τα βοηθητικά αποκτούν δική τους ανεξάρτητη είσοδο στα ημιυπόγειο. Το εσωτερικό πλημμυρίζει με δυτικά έπιπλα: βιενέζικες καρέκλες και κανσόνες, μεγάλους καθρέφτες, πολυθρόνες και σκαμνάκια για ξεκούραση των ποδιών, ντυμένα με ατλάζι και κρόσια, βιβλιοθήκες με ευρωπαϊκές εκδόσεις, θαυμάσιες κρεμαστές λάμπες, τραπέζια με μαρμάρια "καπάκια"κα. Πρόκειται για την τυπική οργάνωση και εσωτερική εικόνα του νεοκλασικού αστικού σπιτιού που υιοθετείται εδώ από τα "αρχοντικά" και φτάνει απλουστευμένο μέχρι τα "λαϊκά", χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπεται και η παραδοσιακή εξωτερική εμφάνιση ακόμα. Το μοντέλο, γνωστό και δοκιμασμένο τόσο στο βαλκανικό χώρο (Αλβανία, Βουλγαρία) όσο και στις παροικίες και την Τουρκία δεν είναι παρά μία από τις εκφράσεις της εισαγόμενης από την Δύση ιδεολογίας του αρχαιοατρικού ρομαντισμού. Ετσι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες "καλές" οικογένειες διαθέτουν όχι μόνο στο Πήλιο αλλά και στο Βόλο ή ακόμα και στην πρωτεύουσα μεγαλύτερο και επιβλητικότερο "νεοκλασικό" μέγαρο, που σίγουρα λειτουργεί σαν πρότυπο. Από την άλλη μεριά έχουν περάσει στοιχεία άσχετα με τον κλασικισμό στην παροικιακή αισθητική. Ένα τέτοιο στοιχείο πολύ γνωστό στην αρχιτεκτονική των μεσαιωνικών χωρών της Βόρειας Αφρικής είναι το μνημειακό προστώ με τα υπερυψωμένα τρίλοβα τόξα από τα οποία το μεσαίο είναι μεγαλύτερο και πιο υπερυψωμένο - με τις λεπτές κολόνες και τα κιονόκρανα.

Τα σπίτια χτίζονται εξ ολοκλήρου από πέτρα χωρίς όμως ο τελευταίος όροφος να εγκαταλείπει ολότελα την παραδοσιακή συνήθεια της ξύλινης κατασκευής για προβολή. Τα "μεσσαστικά" υιοθετούν και αυτά παραπλήσια χαρακτηριστικά, ενώ τα "λαϊκά" εξακολουθούν στο μεγαλύτερό τους ποσοστό να χτίζονται σε δύο ορόφους με διαμπερή την σάλα συμμετρική διάταξη και εξωτερική σκάλα. Οι όψεις οργανώνονται σε οριζόντιες και κατακόρυφες ζώνες με στόχο την απόλυτη συμμετρία και κάποτε τριγωνικό αέτωμα στο κεντρικό τμήμα της πρόσοψης συνδυάζεται με υποχώρηση ή προεξοχή της όψης. Πληροφορίες μιλούν για το βενετό αρχιτέκτονα που χτίζει το σπίτι του Τσοποτού και των Ζούλια και Κανταρτζή στην Πορταριά.

Ο κλασικισμός εντοπίζεται σε διάφορες κυρίως μονοκατοικίες για μεγαλύτερη επιβολή νεοκλασικών μορφών στις σιδεριές και τα θυρώματα, τα μπαλκόνια και τα γείσα. Παράλληλο φαινόμενο και εκμοντερνισμός των σπιτιών της προηγούμενης περιόδου, ώστε να μοιάζουν νεοκλασικά.

Μετά το σεισμό του 1955 και με τα δάνεια που χορηγήθηκαν, κατασκευάστηκαν αρκετά νέα σπίτια από μπετόν στις άκρες των χωριών πάνω και κάτω από τον κεντρικό δρόμο τους χωρίς να διατηρήσουν τον τοπικό χαρακτήρα, ούτε στην εξωτερική μορφή ούτε στην εσωτερική διάταξη.

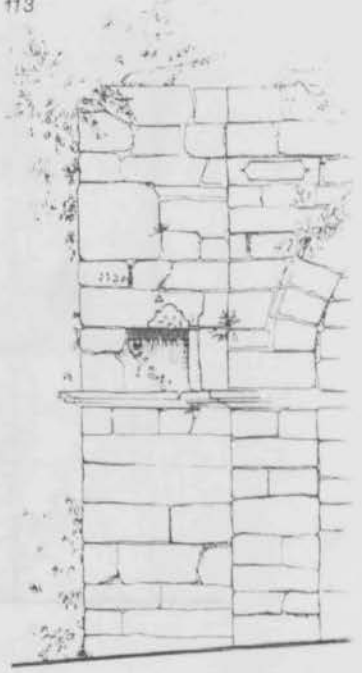
Αγροτικά καταλύματα. Τα καλύβια δηλαδή τα αγροτικά κτίσματα που χρησιμοποιούσαν και εξακολουθούν να χρησιμοποιούν οι Πηλιορείτες στα περιβόλια, στα καλλιεργημένα κτήματα και σ'ερημικές τοποθεσίες για το μάζεμα των καρπών ή σαν εξοχικά είναι εξαιρετικά απλά. Χτισμένα από πέτρα με ορθογώνια κάτοψη και τετράρριχτη στέγη είναι μονώροφα ή διώροφα, πλατυμέτωπα ή στάβλος και ο όροφος για διαμονή. Συνήθως έχει είσοδο, δύο δωμάτια και τζάκι και όχι σπάνια έναν εξώστη. Οι βοηθητικοί χώροι βρίσκονται έξω από το καλύβι και σε κοντινή απόσταση.

Κατασκευή. Από την άποψη της κατασκευής δύο υλικά κυριαρχούν, η πέτρα και το ξύλο, ενώ η τεχνική ακολουθεί τους ίδιους δρόμους μ'εκείνη του βορειελληνικού χώρου, μερικών νησιών των βόρειων γειτόνων μας και σ'ένα ποσοστό της Μικράς Ασίας. Ξεκινώντας την θεμελίωση πάνω σε ανομοιογενές έδαφος από την μια θέση προχωρούσαν στην ανωδομή. Οι φέροντες τοίχοι χτίζονταν με χοντρολαξευμένους ασβεστόλιθους και λεπτότερους σχιστόλιθους σε δύο παράλληλα χτισμένες παρειές σ'ένα πλάτος στα 80εκ. με το μεταξύ τους κενό γεμισμένο με μπάζα, πέτρες, λάσπη. Σε κατακόρυφες αποστάσεις 1,00-1,50μ. παρεμβάλλονταν οριζόντιοι ξυλοδέσμοι με την μορφή σχάρας που λειτουργούσαν όχι μόνο σαν στοιχεία σύνδεσης των δύο προσώπων της τοιχοποιίας, αλλά βοηθούσαν στην καλύτερη έδραση των λίθων και γενικά την αντοχή των κτιρίων σε περίπτωση σειμών. Τα ανοίγματα των πρώτων οροφών με το μικρό τους μέγεθος δεν διέκοπταν την συνέχεια της λιθοκατασκευής και των ξυλοδέσμων, καθώς δεν ξεπερνούσαν σε ύψος δύο διαδοχικές ενισχυτικές ζώνες.

Στον τελευταίο όροφο πάνω στην στέρεη βάση, που περιγράψαμε με ξύλινους σκελετούς διαμορφώνονται ελαφρά τοιχώματα διάτρητα από συνεχόμενα παράθυρα που πατούν σε πελεκητά αμφιέρειστα δοκάρια τοποθετημένα σε ρυθμικά επαναλαμβανόμενες αποστάσεις πάνω στους εξωτερικούς τοίχους και στο παράλληλο διαχωριστικό μεσότοιχο της λίθινης υποδομής. Οι σανίδες του δαπέδου κρφώνονταν απευθείας επάνω στα "δέντρινα" δοκάρια. Στο ισόγειο τα δάπεδα στρώνονταν συνήθως με πλάκες επάνω σε χώμα καλά πατημένο, ενώ το μέσα σπίτι είχε για δάπεδο μόνο χώμα και βράχους. Τελική κατασκευή για το κλείσιμο του σπιτιού ήταν η ξύλινη στέγη. Σπάνια θα συναντήσει κανείς ολοκληρωμένα ζευκτά στην στέγη. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η κατασκευή της συνιστάται σε ένα σύνολο συγκροτημένο από ξύλινα γραμμικά στοιχεία, που συνδιάζουν σε μια ποικιλία διατάξεων.

Γύρω στο τέλος του 18ου αιώνα τεχνίτες από Ζουπανι κατασκεύαζον ένα μεγάλο αριθμό εκκλησιών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο πρωτομάστορας ματρο-Δήμος Ζηπανιώτης, ενώ με το ίδιο επίθετο ξαναβρίσκουμε και άλλους τεχνίτες ν' αναφέρονται σε ενεπέγραφες μαρμάρινες πλάκες. Για τα κοσμικά όμως κτίρια της ίδιας εποχής δεν έχουμε στοιχεία με αποτέλεσμα ν' αγνοούμε ονόματα και λεπτομέρειες γύρω από τους φορείς της αρχιτεκτονικής της κατοικίας. Θα πρέπει όμως να θεωρηθεί βέβαιο ότι οι ίδιοι είναι που κρατούν στα χέρια τους και την κοσμική οικοδομική της εποχής μέχρι την στιγμή που οι ντόπιοι αποκτούν την απαιτούμενη γνώση και πείρα για να αναλάβουν προσωπικά ακολουθώντας την αρχιτεκτονική εξέλιξη της εποχής.

Κρήνες. Ένα στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για την λειτουργία των οικισμών ήταν η βρύση δημόσια ή ιδιωτική. Ανεξάρτητα από την σημασία που είχε άλλοτε για την ύδρευση της κοινότητας ή κατασκευή μιας βρύσης, η μορφή και η διακόσμησή της συχνά δείχνουν προθέσεις πολύ πιο προχωρημένες από την απλή εξύπηρετηση μιας ανάγκης. Μερικές κατασκευάζονται από την κοινότητα με αφορμή κάποιο ιστορικό γεγονός, το οποίο και υπενθυμίζουν μέσα από επιγραφές και χρονολογίες. Αλλά και όταν δεν υπάρχει επιγραφή δεν λείπουν οι περιπτώσεις που ανάγλυφες μορφές σκαλισμένες σε πέτρα δηλώνουν πιο σεμνά το χρηματοδότη ή τον κατασκευαστή.

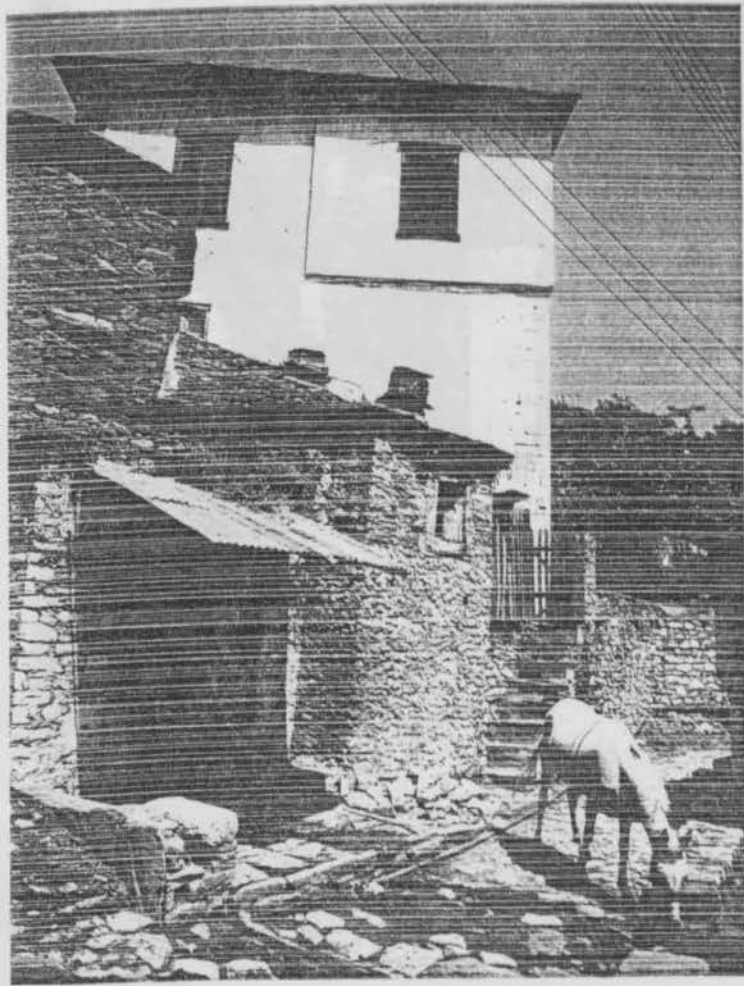
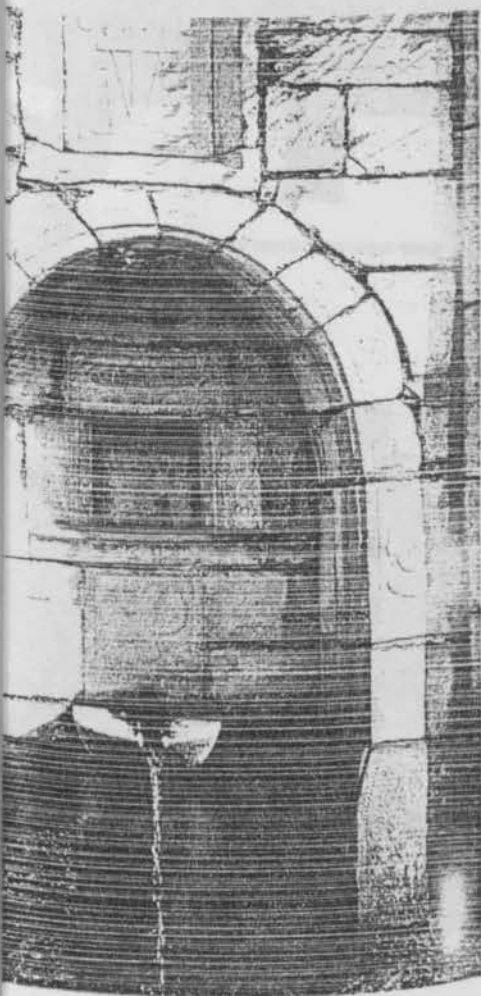
110, 112. Μακρινίτσα. Ανάγλυφα και επιγραφές σε «έλευθρες» κρήνες

111. Βρύση στην Πορταριά.

113. Η κρήνη του Κράλη στη Ζαγορά. Φυλακτικά και αποτροπαικά σύμβολα, χούφτες στον αναλημματικό τοίχο.

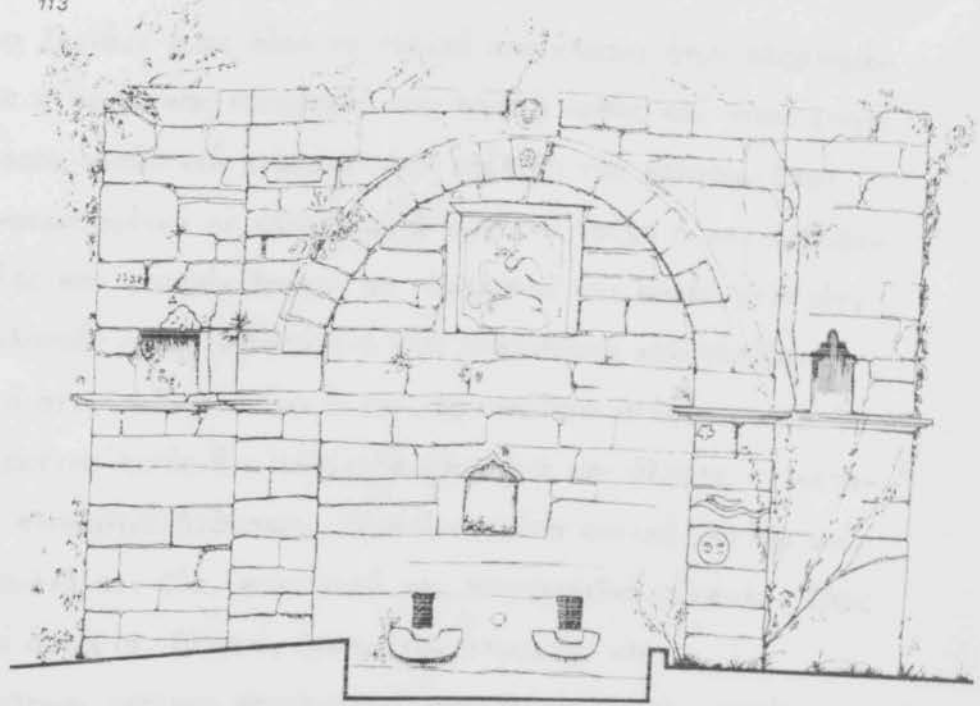
114. Ένα απλό πρόχειρο στέγαστρο σκεπάζει μια στοιχειώδη βρύση.

115. Ολοκληρωμένη κατασκευή στέγαστρου για να καλυφθεί η βρύση με τα

115

114

Μακρινίτσα. Ανάγλυφα και επιγραφές σε «ελεύθερες» κρήνες.
στην Πορταριά.

Μνήμη του Κράλη στη Ζαγορά. Φυλακτικά και αποτροπαικά σύμβολα, γλυπτός διάκοσμος, χαραγμένα, κόγχες και δίδυμες
τον αναλημματικό τοίχο.

Απλό πρόχειρο στέγαστρο σκεπάζει μία στοιχειώδη βρύση.

Κληρωμένη κατασκευή στέγαστρου για να καλυφθεί η βρύση με τα δίδυμα στόμια.

114

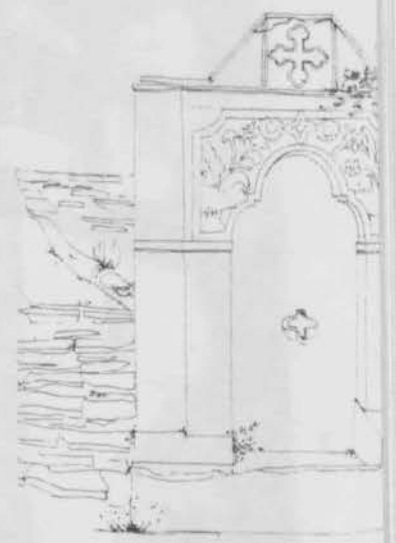
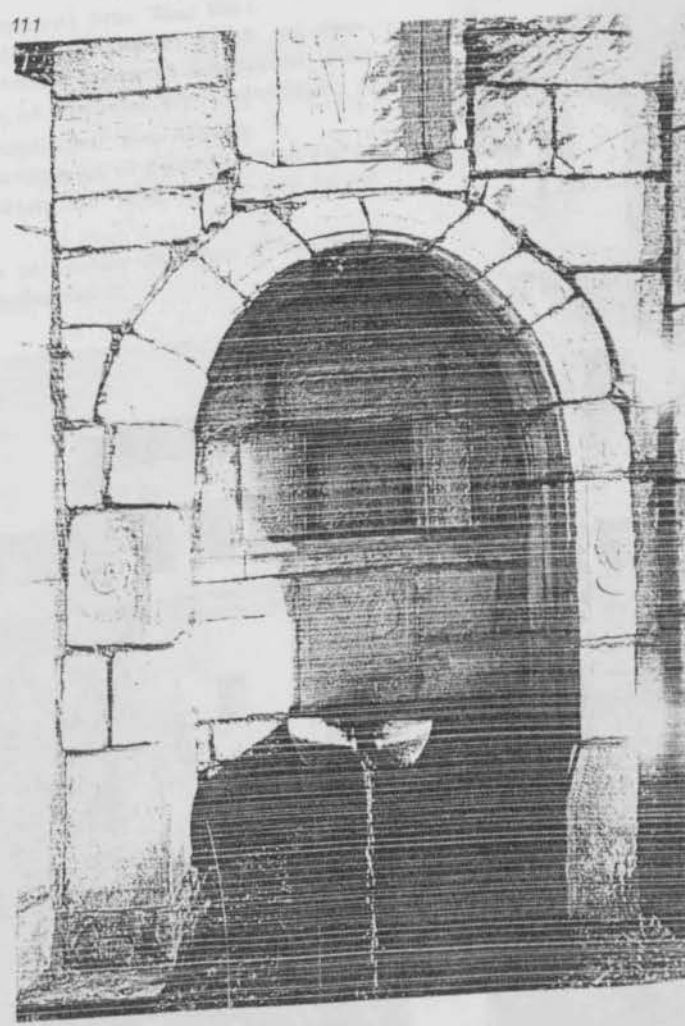
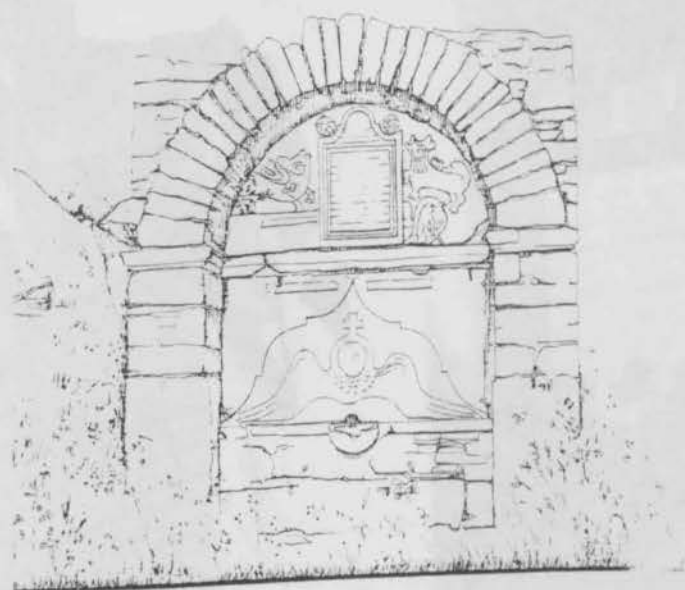
115

Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως πόσο το τελικό αποτέλεσμα ήταν εξαρτημένο από το ύψος της οικονομικής προσφοράς του δωρητή καθώς και πόσο επηρεαζόταν από τα διάφορα αισθητικά ρεύματα στην εξέλιξη του χρόνου. Έτσι βλέπουμε βρύσες ακουμπισμένες σε κάποιο αναλημματικό τοίχο ή και ελεύθερες μέσα σε πλατείες και στροφές δρόμων σε πλατώματα και αυλές σπιτιών, σε αυλόγυρους εκκλησιών ή κατ'αποστάσεις στα λιθόστρωτα κολντερίμια. Βρύσες ασκέπαστες ή στεγασμένες μ'ένα ή και περισσότερα στόμια απορροής νερού άλλοτε εξαιρετικά λιτές ή μ'ελάχιστα στολίδια και άλλοτε να κατακλύζονται από έναν πληθωρικό διάκοσμο. Στυλιζαρισμένα φυτικά μοτίβα από άνθη και κλαδιά, πουλιά και ζώα, φυλακτικά και αποτροπαϊκά σύμβολα, όπως πεντάλφες, εξάκτινα αστέρια, ήλιους, χερουβίμ, σταυρούς κλπ.

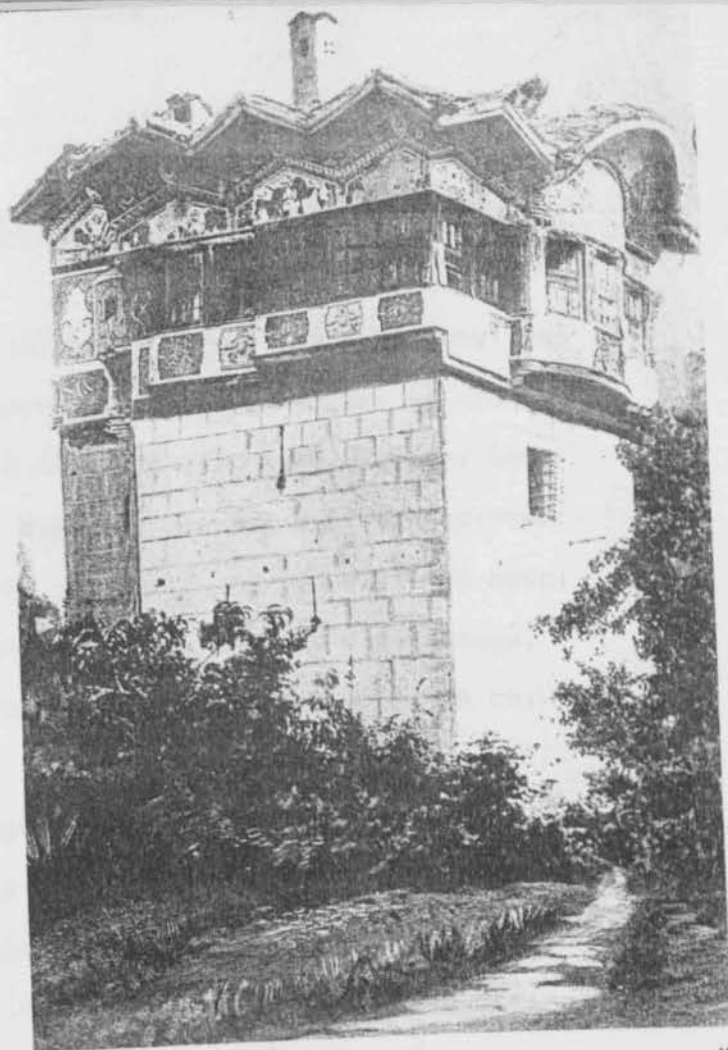
Όλα όσα αναφέρθηκαν για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του Πηλίου δείχνουν ότι ο χώρος του αποτελεί μίαν ανεξάρτητη πηγή θεμάτων προς μελέτη. Μέσα από την σφαιρική παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης, της μορφής των οικισμών και της αρχιτεκτονικής που επιχειρήθηκε εδώ, μέσα από την σύγκριση με άλλα παραδείγματα του ευρύτερου βαλκανικού και μικρασιατικού χώρου και μέσα από την επισήμανση νέων στοιχείων, που ρίχνουν φώς σε ερωτηματικά και προβλήματα, ανοίγεται ένα ευρύ ερευνητικό πεδίο.

λειτουργία τῶν οἰκισμῶν ἀπό τῆ σημασία πού εἶχε ἄς βρύσης, ἡ μορφή καί ἡ προχωρημένες ἀπό τήν ἀντα ἀπό τήν κοινότητα μέ μιζούν μέσα ἀπό ἐπιγραφολούσιων ντόπιων καί ἀπό ἐντοιχισμένες ἐπιγραφές ἐς καί τοὺς στόχους τοὺς, ἡ προβολή καί καθιέρωση, ἡ ριπτώσεις πού ἀνάγλυφες τὸ ἔργο, ὑποδηλώνοντας μέσα σ' αὐτές ὑπερτεροῦν ἡς — κατὰ κανόνα — πύρους κατοίκους. Σέ ὅλες τίς γλῶσσες μορφῶν. Κι ἡ ποικιλία τῶν βασικῶν μορφολογιῶν καί τῶν ὑλικῶν πού ἐνδιαφέρον πού ἔδειξε ὁ ἀνάγλυφό του διάκοσμο ὁ τελικό ἀποτέλεσμα ἦταν τῶν τοῦ δωρητῆ, καθὼς καί τῆ ἐξέλιξη τοῦ χρόνου. ἡ ἀναλημματικό τοῖχο (εἰκ. 111) ἡ ἀνάγλυφο (εἰκ. 115), σέ πλατώματα ἡ ἀναστάσεις στὰ λιθόστρωτα ἡ καί περισσότερα στόχοι (εἰκ. 114) ἡ μ' ἐλάχιστο ἀνάγλυφο διάκοσμο. Στυλιζαριστοῦ ζῶα, φυλακτικά κι ἀποτέμια, ἡ ἡλιους, χερουβείμ, ἡ τῆς λαϊκῆς πρόληψης μέ καμιά φορά πάλι ὑποχωρητικόνισεις. Τὸ μπόλιασμα τοῦ τούρκικου μπαρόκ καὶ ἡ ἡραση, χαρακτηριστικῆ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπ' τήν ἄλλη ἡ ἡταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνος διεισδύσουν στή γλῶσσα ἡ ἀπολαυστικό ἀποτέλεσμα ἡ ἡπιστοῦν στή συχνή ἀετωμένη ἐξ ὀλοκλήρου νεοκλασική ἡ ἐκινάει ἀπό τόν παροικιακό ἡ ἡρεές του καί ὑπαγορεύεται ἡ παράδειγμα μᾶς προσφέρονακατῶν ἡν καί ἀπό μόνη ἡ ἡγεῦμα τῆς γύρω ἀρχιτεκτονική τοῦ Πηλίου δείχνει ἡ ἡγή θεμάτων πρὸς μελέτη ἡ ἡξής, τῆς μορφῆς τῶν οἰκισμῶν μέσα ἀπὸ τῆ σύγκριση μέ ἡ ἡ μικρασιατικοῦ χώρου, καί ἡ ἡ φῶς σέ ἐρωτηματικά καί

110, 112. Μακρινίτσα. Ἀνάγλυφο
111. Βρύση στήν Πορταριά.
113. Ἡ κρήνη τοῦ Κράλη στή Ζαχούφτες στόν ἀναλημματικό τοῖχο
114. Ἐνα ἀπλό πρόχειρο στέγαστρο
115. Ὁλοκληρωμένη κατασκευή

α) Τὸ σπίτι τοῦ Ζούλια στὴν Πορταριά. Διατηροῦνται ὀρισμένα παραδοσιακὰ στοιχεῖα. Λιθοδομὴ στὰ κάτω πατώματα, προβολὴ τοῦ ἐπάνω, ἐξώστεγο. Τὰ νεοκλασσικὰ στοιχεῖα εἶναι περισσότερα: διπλὴ σκάλα — εἴσοδος μὲ μαρμάρινους κίονες καὶ τόξα — μπαλκόνι — γρίλιες στὰ παραθυρόφυλλα — κυμάτιο στὸ ἐξώστεγο — κάλυψη μὲ κεραμίδια — ζωγραφικὴ ἀπομίμηση μαρμάρινων στοιχείων.

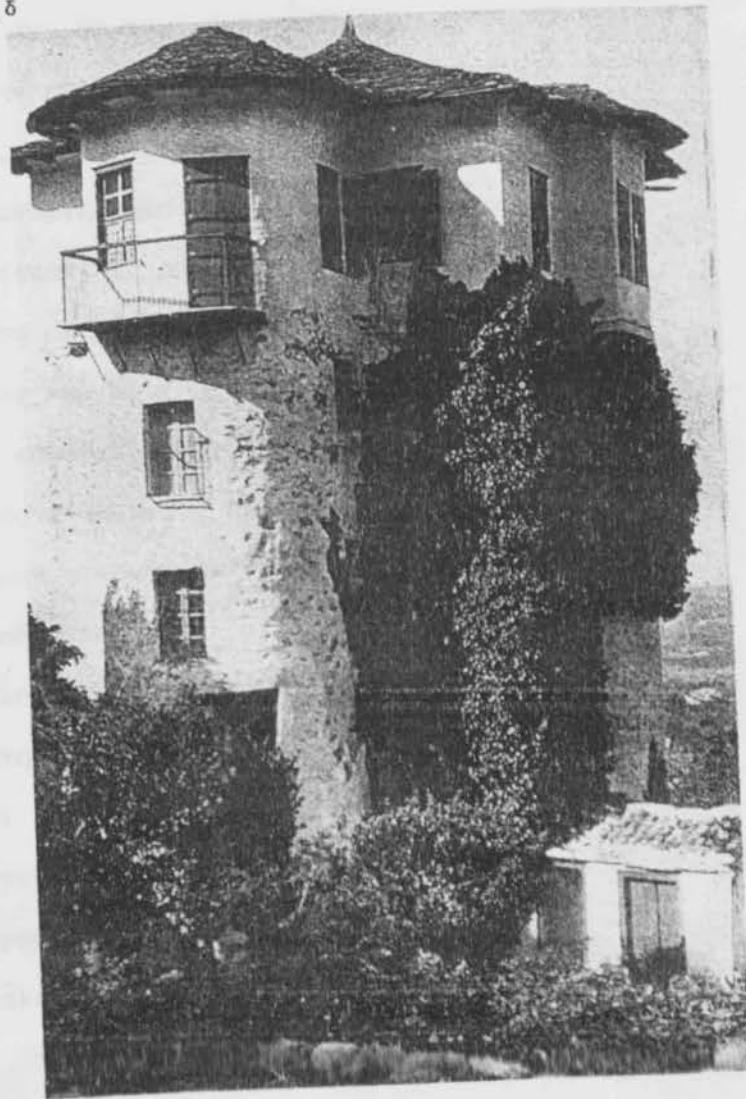
β) Μηλιές. Λιθοδομὴ στοὺς δυὸ πρώτους ὀρόφους. Τσατμάς στὸν τρίτο.

γ) Ὁ πύργος τοῦ Σαρηγιάννη στὸν Ἄνω Βόλο. Κάηκε στὰ 1924. Ἄνήσυχο ἐξωτερικὸ: πολλές καὶ ποικιλόσημες προβολές, πλούσια ἐξωτερικὴ διακόσμηση, γείσο μὲ τεθλασμένες γωνίες μὲ ἡμικύκλιο, ψηλὴ καπνοδόχος.

δ) Ὁ πύργος τοῦ Κοκοσλή στὰ Ἄνω Λεχώνια. Τὸ ἡμικυκλικὸ κλιμακοστάσιο μὲ τὸ μπαλκόνι καὶ τὰ μεγάλα παράθυρα εἶναι προσθήκη τοῦ 1870, ὕστερα ἀπὸ πιθανὴ πυρκαγιά.

ε) Τρίκερι. Ἄρχοντικό μὲ κάτοψη σὲ σχῆμα Π καὶ χτιστὸ τόξο ἀνάμεσα ὅτις κεραίες τοῦ Π.

γ

Π Ο Λ Ε Ο Δ Ο Μ Ι Α

Η πολεοδομική διάρθρωση των πηλιορείτικων χωριών δεν προέρχεται από σχεδιασμένη ενέργεια. Ούτε η ίδια η πραγματικότητα μας αφήνει να πιστέψουμε κάτι τέτοιο ούτε κανένα γραπτό ή άλλο στοιχείο εμφανίζει την ύπαρξη έστω και υποτυπώδους πολεοδομικού σχεδίου. Μερικές ειδικές περιπτώσεις ομαλά ενσωματωμένες στον οργανισμό του χωριού προέρχονται από συνειδητή ενέργεια αλλού βεβαιωμένη και αλλού πιθανή. Από την άλλη πλευρά, το πηλιορείτικο χωριό δεν είναι ένα τυχαίο και ασυνάρτητο άθροισμα σπιτιών και άλλων κατασκευών, είναι ένας ζωντανός οργανισμός με λειτουργική και αισθητική εντελέχεια. Οι κυκλοφοριακές ανάγκες, ο προσανατολισμός η διαμόρφωση του εδάφους, οι οικονομικές και πολιτισμικές επαφές, το ποσοστό ικανότητας του ανθρώπου να επεμβαίνει στην φύση, η κατανομή των φυσικών αγαθών - νερού, αέρα, φωτός κ.α - η διαδικασία δημιουργίας και ανάπτυξης του κάθε χωριού είναι οι παράγοντες οι οποίοι δημιούργησαν τους τρεις τύπους πηλιορείτικων χωριών που θα τους μελετήσουμε.

Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την πολεοδομία σαν το πιο τυπικό παράδειγμα ομαδικής λαϊκής δημιουργίας, γιατί πραγματώνεται από πολλούς ανεξάρτητους φορείς, που καθένας τους ενεργεί χωρίς " νομικές " δεσμεύσεις, αλλά υπακούοντας σε άγραφες και ελαστικές αρχές. Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ υπάρχουν άγραφοι νόμοι που ρυθμίζουν το σύνολο σχεδόν των σχέσεων κοινωνικής συμβίωσης, δεν έχουμε καμιά ένδειξη άγραφων, αλλά όχι λιγότερο υποχρεωτικών πολεοδομικών κανόνων εκτός ίσως από την " δουλεία διελεύσεως " σε περιπτώσεις κινδύνου απομόνωσης σπιτιού ή ομάδας σπιτιών. Αλλά εδώ πρόκειται για μια " κατ'οικονομίαν " ρύθμιση ειδικών περιπτώσεων και όχι για θεμελιώδη πολεοδομική αρχή.

Πολλά από τα χωριά του Πηλίου δημιουργούνται γύρω ή δίπλα από μοναστήρια και κράτησαν το όνομα του μοναστηριού. Άλλα χωριά προέρχονται από μικρούς οικισμούς που αναπτύσσονται και άλλα από ομαδικές μετοικεσίες για λόγους ασφάλειας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα. Σε άλλες περιπτώσεις όπως η Τσαγκαράδα, το χωριό αποτραβιέται σιγά σιγά προς τα ψηλόμετα. Τα καινούργια τα σπίτια χτίζονται όλο και σε μεγαλύτερο υψόμετρο.

Σε τρεις τύπους μπορούμε να χωρίσουμε τα ηλιορρείτικα χωριά, στον απλό, στο σύνθετο και στα επίνεια. Ο πρώτος ο απλός που περιλαμβάνει τα περισσότερα χωριά αποτελείται από ένα κύτταρο με κεντρικό πυρήνα που συγκεντρώνει την κοινωνική ζωή του χωριού, θρησκευτική, εμπορική και ψυχαγωγική. Βασικό στοιχείο του κέντρου του χωριού είναι η πλατεία.

Μέσα ή κοντά της βρίσκεται η κεντρική εκκλησία τα μαγαζιά και η βρύση. Γύρω από τον πυρήνα αυτόν υπάρχει η μάζα των σπιτιών με τα καλύτερίμια που ξεκινούν ακτινωτά και προχωρούν ανάλογα με την διαμόρφωση του εδάφους. Ωραία περιγραφή του ηλιορρείτικου χωριού δημοσιεύει ο Νίκολας Μαγνής στα 1860: "εις το κεντρικότερον μέρος έκαστου χωρίου είναι κτισμένη μεγαλοπρεπής εκκλησία προικισμένη και προικιζομένη πάντοτε από τους ευσεβείς με κτήματα. Πλησίον αυτής είναι ή πλατεία λιθόστρωτος, σκαζομένη από υπερμεγέθεις πλατάνους, ενός αυτής ή εκτός αυτής είναι κρήνη, χέουσα άφθονον και ψυχρότατον υδωρ. Πέριξ της πλατείας υπάρχουν καθίσματα λίθινα και εις έν μέρος αυτής σταά ή περιστύλιον. Αυτού πλησίον είναι κτισμένοι ξενώνες ούτω τους ονομάζουσιν εκεί εις τους οποίους καταλύουσιν οι διαβάται δωρεάν. Αι εντός των χωρίων οδοί είναι λιθόστρωται και οι άγουσαι εις τα κεντρικότερα μέρη των κτημάτων."

Η περιγραφή είναι παλιότερη κατά 21-22 χρόνια και ανήκει σε έκθεση του Γρηγόριου Κωνσταντά προς τον Έλληνα πρόξενο στο Βόλο Δ. Καρέλα, από όπου την έκλεψε όπως και όλο σχεδόν το βιβλίο του, και την δημοσίευσε μετά τον θάνατο του Κωνσταντά ο Μαγνής σε δικό του έργο, αλλάζοντας μόνο την γλώσσα. Όσα γράφει ο Κωνσταντάς για συνεχείς δωρεές κτημάτων προς τις εκκλησίες επιβεβαιώνονται και από τα λειψά αρχεία της αγίας Κυριακής Ζαγοράς, όπου μέσα σε 20 χρόνια γίνονται 28 δωρεές κτημάτων, άλλοτε μόνο με τον όρο να μνημονεύεται στην λειτουργία το όνομα του δωρητή" κατά το σύνηθες" και άλλοτε με μικρές αντιπροσχές: "και εμένα να μου δίνουν από την εκκλισίαν τον κάθε χρόνον σιτάρι κιλά τρήα και ξηλα φορτόματα δέκα και ένα ηποκαμισών και να μην κάθωμαι και μέσα ης το σπίτι ης μίαν γωνίαν εος ζό και αποθένοντας να μι κοιτάζη η εκκλησία τα ψηχηκά μου".

Ο παλιός δήμαρχος του Βόλου Νικόλαος Γεωργιάδης συνδέει την περιγραφή της κεντρικής πλατείας με την λειτουργία της . " Κατά το κέντρον δε εκάστου χωρίου παρατηρείται πλατεία ικανώς ευρεία και καλώς λιθαστωμένη, σκιαζόμενη υπό μεγάλων πλατάνων , υπό την σκιά των οποίων ευκτιστοι κρήνοι προχέουσι διαυγές ύδωρ. Η πλατεία αυτή είναι η αγορά του χωριού, ένθα ανά πάσαν Κυριακήν και εορτήν συνέρχονται οι κάτοικοι συναλλαττόμενοι πτωσ αλλήλους και συζητούντες τα κοινά του χωριού συμφέροντα."

Βασική αρτηρία του χωριού είναι το ανηφορικό καλντερίμι που αρχίζει από το κατώτερο σημείο του χωριού και αφού περάσει από την πλατεία φτάνει στο ψηλότερο σημείο του . το καλντερίμι αυτό φιδασέρνεται ανάλογα με τις υψομετρικές διαφορές ώστε η κλίση του να μην είναι πολύ μεγάλη και η ανάβαση εύκολη για ανθρώπους και υποζύγια. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις που η κλίση είναι 34, 40 και περισσότερα στα 100.

Από την αρτηρία αυτή, και κυρίως από την πλατεία ξεκινούν πλαγινοί δρόμοιπροσπελάσεις προς όλα τα σημεία του χωριού . τα πιο φροντισμένα καλντερίμια του χωριού έχουν ανταπόκριση με τους δρόμους επικοινωνίας με τα γειτονικά χωριά ή μ'αυτούς που οδηγούν στις κύριες αγροτικές περιοχές όπου βρίσκονται τα χτήματα και τα καλύβια των χωρικών. δίπλα τους, όπου αυτό είναι δυνατό υπάρχουν βρύσες. Κατά το στάδιο του σχηματισμού των οικισμών πριν ακόμα πάρουν την μορφή χωριού φαίνεται πως τόπος συγκεντρώσεως των χωρικών ήταν το αλώνι , δε θέση ανοιχτή στους ανέμους και από κεί προέρχεται και η φράση " τοβγάλε στ'αλώνι" δηλαδή το κοινοποίησε.

Τα αλώνια τα λιθόστρωτα αυτά κυκλικά επίπεδα παρουσιάζουν την μορφή υποτυπώδους πλατείας. Η ακτινωτή διάταξη των κυριότερων δρόμων γύρω από το κέντρο εξυπηρετεί την λειτουργία του χωριού. Η εκκλησία η κεντρική βρύση και τα μαγαζιά είναι προσιτά απ'όλες τις συνοικίες.Οι χωριάτες γυρίζοντας από τα χτήματα το βράδυ πέρνουν από την πλατεία για ν'ανταλλάξουν είτε τα κοινωνικά νέα του χωριού είτε τις επαγγελματικές πληροφορίες.

Η ύπαρξη δεύτερης ή και τρίτης πλατείας στον απλό τύπο του πηλιο-ρείτικου χωριού δεν αλλάζει το χαρακτήρα του, γιατί μόνο η κεντρική πλατεία συγκεντρώνει τα στοιχεία που αναφέραμε. Οι άλλες έχουν λειτουργία εποχιακή ή περιστασιακή. Ο τύπος αυτός του χωριού αναπτύσσεται σε ομόκεντρους δακτύλιους και μόνο φυσικά ή άλλα εμπόδια επηρεάζουν την ομόκεντρη αυτή ανάπτυξη, όπως η ύπαρξη βαθιού ρέματος, χαράδρας, μεγάλης εκκλησιαστικής ιδιοκτησίας κα. Το χωριό μαγαλώνοντας απωθούσε τα στοιχεία εκείνα που έπρεπε να βρίσκονται έξω και δίπλα του. Ετσι χρειάζεται να μεταφερθούν νεκροταφεία ασβεσταριές κα. Σε μια περίπτωση στο Λαύκο, όπου ενδημούσε η λέπρα, ή "λώβα" υπήρξε ειδικός μικρός οικισμός για την απομόνωση των αρρώστων, τα "Λαβιάρικα".

Απλού τύπου χωριά είναι η Μακρινίτσα η Πορταριά, η Δράκια, ο Άγιος Λαυρέντιος, η Βυζίτσα, οι Πινακάτες, οι Μηλιές, ο Άγιος Γεώργιος, ο Λαύκος, το Προμύρι, το Τρίκερι, η Αργαλαστή, το Καραμπάσι, η Νιάου, το Μούρεσι, η Μακρυρράχη, το Ανήλιο, το Πουρί, η Κάπουρνα, το Κατηχώρι και άλλα μικρότερα. Ο συνθετός τύπος του πηλιορείτικου χωριού αποτελείται από τέσσερα όχι εντελώς αποκολλημένα κύτταρα, με ιδιαίτερο το καθένα τους πυρήνα κοινωνικής ζωής. Δεν πρόκειται για τέσσερα εφραπτόμενα χωριά αλλά για ένα ενιαίο σύνολο που ξεκινάει από ένα αρχικό κύτταρο και αντί να αναπτυχθεί σε ομόκεντρους δακτύλιους ακολουθεί τον κυτταρικό τρόπο πολλαπλασιασμού, το διαμερισμό.

Κλασικό παράδειγμα η Ζαγορά όπου από το αρχικό κύτταρο της Παναγίας Ζαγοράς δημιουργούνται και μορφώνονται οι συνοικίες του Αγίου Γεωργίου, της Αγίας Κυριακής και της Περεαχώρας. Κάθε μία από τις συνοικίες αυτές έχει ιδιαίτερη εκκλησία και αγορά. Πάντως ένα είναι το κέντρο του χωριού, όχι πάντοτε το αρχικό όπως στην Ζαγορά όπου το κέντρο μετατοπίστηκε στον Άγιο Γεώργιο γιατί μετατοπίστηκε το γεωγραφικό κέντρο του χωριού προς το νότο κάηκε και η μεγάλη εκκλησία της Σωτήρας.

Στην συνοικία του Αη Γιώργη έχτισαν τα σπίτια τους μερικές από τις πιο αρχοντικές οικογένειες του χωριού (Λαπάτες, Ξυπόλητοι, Κασσαβέτηδες.)

Παρά το χωρισμό τους σε αυτόνομες συνοικίες, τα χωριά αυτά αποτελούν σύνολα και τα σπουδαιότερα ιδρύματα είναι κοινά (παλιότερα το Ελληνομουσείον και σήμερα το Πολυμέρειο Γυμνάσιο Ζαγοράς , η εμπορική Σχολή Τσαγκαράδας κ.λ.π.) καθώς και τα γραφεία των κοινωτήτων και των Συνεταιρισμών. Σύνθετου τύπου χωριά είναι η Ζαγορά, με τις συνοικίες που αναφέραμε, η Τσαγκαράδα, με τις συνοικίες Ταξιάρχη, Αγίας Παρασκευής, Αγίας Κυριακής και Αγίου Στεφάνου και ο Ανω Βόλος - παλιότερα Γόλος - με τις συνοικίες Αγίου Ονουφρίου, Ανακασιάς, Απάνω Μαχαλά και Αλλης Μεριάς.

Τον χωρισμό αυτό τον προσέξαν και οι παλιότεροι λόγιοι. Για την Ζαγορά οι Δημητρείς γράφουν στα 1791: " διηρημένη... εις 4 μαχαλάδες εις την Πέρα χώρα, Αγία Κυριακή, Αη Γιώργη, και Αγία Σωτήρα " Οι ίδιοι για τη Τσαγκαράδα " είναι διηρημένη εις 4 μαχαλάδες με 4 εκκλησίες ". Ο Προμυριώτης Ιωάννης Ρηματισίδης για τον Ανω Βόλο: " Η κωμόπολις αυτή είναι διηρημένη εις τέσσαρας συνοικίας του Αγίου Ονουφρίου , του Αγίου Ιωάννου, την άνω συνοικίαν και την Αλλην Μεριάν, έχουσα έκαστη ίδιαν εκκλησίαν, ιδιον αλληλοδιδασκτικόν σχολείον και εν κοινόν κατά την άνω συνοικίαν."

Αλλα χωριά με το ίδιο όνομα και με το προσδιοριστικό Ανω και Κάτω αποτελούν ιδιαίτερο το καθένα τους χωριό με ξεχωριστή λειτουργία και φυσιογνωμία . Ο τρίτος τύπος, το επίγειο , εξυπηρετεί τις θαλάσσιες συγκοινωνιακές ανάγκες ενός μεγάλου χωριού ή ομάδας χωριών . Εδώ το χωριό διαμορφώνεται κατά μήκος της παραλίας και σε μικρό βάθος. Όλα τα κτήρια έχουν στραμμένη την πρόσοψή τους προς την θάλασσα. Οι δύο τρείς δρόμοι του βάθους είναι παράλληλοι προς την παραλία και συνδέονται με αρκετούς κάθετους. Τα επίγεια βρίσκονται πάντα στον καταλληλότερο για λιμενισμό ορμίσκο της περιοχής . Τέτοια χωριά είναι η Αγριά, η Αφησο, το Χόρτο, τα Καλά Νερά, η Μηλίνα, η Αγία Κυριακή, το Χορευτό και άλλα μικρότερα. Όλα τα χωριά και των τριών τύπων εκμεταλλεύονται την διαμόρφωση του εδάφους για να κερδίσουν καλό ηλιασμό και αερισμό. Όλα είναι στραμμένα προς την ανατολή ή την μεσημβρία.

Μόνη εξαίρεση το χωριό Ανήλιο, που βλέπει προς την δύση και επειδή και αυτή κλείνεται από ψηλότερους ορεινούς όγκους, χαίρεται πολύ λίγο τις ακτίνες του ήλιου. Αλλωστε και το όνομα του χωριού " Ανήλιο", δείχνει την σημασία που έδιναν οι Πηλιορείτες στο άμεσο ηλιακό φώς.

Πέρα από όλα αυτά η φροντίδα για την αξιοποίηση από σπίτια και εκκλησίες, της θαυμαστής θέας που παρέχει η γύρω φύση, η εναρμόνιση του σχεδίου και του χρώματος των κτισμάτων στο γενικό τόνο του τοπίου η δημιουργία καλντεριμιών που " σε βοηθούν για ν' ανέβεις, σε συγκρατούν για να κατέβεις " οι απροσδόκητες προοπτικές που δημιουργούνται σε κάθε γύρισμα των δρόμων λουλούδια σε φράχτες οι καλοχτισμένες βρύσεις τα χτιστά ρυάκια που κελαϊδούν στις άκριες των καλντεριμιών όλα σοφά στην απλότητά τους δίνουν στα χωριά του Πηλίου μαγευτική αρμονία.

Μ'όλο που τα πειλορειτικά χωριά έχουν σε κάθε τύπο τους, την ίδια σύνθεση την ίδια αρχιτεκτονική των σπιτιών και των εκκλησιών ομοιόμορφη βλάστηση στ'ανατολικά και περίπου ομοιόμορφη στα δυτικά, κάθε χωριό έχει την εντελώς ιδιαίτερη φυσιογνωμία του. Εδώ ακριβώς θαυματοργεί η επινοητικότητα των κατοίκων τους. Κάθε περίπτωση απαιτεί και μian ανάλογη λύση. Και είναι τόσες οι περιπτώσεις που δημιουργούν πάμπολλες λύσεις. Μερικές από αυτές χαρακτηρίζουν την ικανότητα να αξιοποιούνται οι ειδικές εδαφολογικές συνθήκες για την εξυπηρέτηση της προγραμματισμένης λειτουργίας ενός χώρου. Θα εξετάσουμε με μερικές αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις. Στο χωριό Άγιος Λαυρέντιος πίσω από το ιερό της εκκλησίας του Αγίου Αποστόλου του Νέου υπάρχει μια πλατεία όπου γίνεται την μέρα της μνήμης του Αγίου, 16 Αυγούστου, υπαίθρια λειτουργία και πανηγύρι. Ερχονται σ' αυτό όχι μόνο κάτοικοι των κοντινών χωριών μα και από το Βόλο, το εσωτερικό της Θεσσαλίας και από την Μακεδονία ακόμα. Παλιότερα ήταν ένα μικρό τοπικό πανηγύρι, που γιορταζόταν από τους ντόπιους αγωγιάτες. Από τα 1875 πήρε την έκταση και την σημασία που έχει σήμερα και τότε δημιουργήθηκε η ανάγκη να διαμορφωθεί κατάλληλα η μικρή πλατεία της εκκλησίας.

Διασκευάζεται σε ένα λαμπρό αμφιθέατρο με εννιά τοξοειδείς αναβαθμίδες. Επειδή προοριζόταν για παρακολούθηση λειτουργίας, οι αναβαθμίδες αυτές δεν έχουν καθίσματα δίνουν όμως σε πολλούς την δυνατότητα να βλέπουν. Στρωμένες με πηλιορείτικη γκρίζα πλάκα και χτισμένες με ντόπια πέτρα, προσαρμόζονται θαυμάσια στον περίγυρό τους. Κάτω απλώνεται η πλακόστρωτη πλατεία. Ο ανατολικός τοίχος της εκκλησίας με την μία του κόγχη, δημιουργούσε το κατάλληλο φόντο. Μια μικρή ακτάγωνη εξέδρα καγκελόφραχτη υψώνεται στο κέντρο της πλατείας, για να είναι ορατοί οι λειτουργοί και από το πλήθος που γέμιζε τον επίπεδο χώρο. Σκάλες σοφά ρυθμισμένες μικρές εξέδρες σε διάφορα επίπεδα, εκμεταλλεύονται τις φυσικές υψομετρικές και μοιράζουν το πλήθος σε ποικίλους όμιλους. Διευκολύνουν την κυκλοφορία και δημιουργούν ένα σύνολο με ενότητα και ποικιλία. Οι σγκοι, οι γωνίες, οι καμπύλες, τα ποικιλόσχημα επίπεδα σικλίσεις έχουν συντεθεί με σοφία και αίσθημα. Μετά τους σεισμούς του 1955 που ερειπώσαν την παλιά εκκλησία κτίστηκε άλλη ψηλότερη και μεγαλύτερη που κατέλαβε και μέρος από την πλατεία. Έτσι καταστράφηκαν οι αναλογίες του χώρου που έγινε και πληκτικός. Αναβαθμίδες ευθείες αυτή την φορά υπάρχουν και στην ανατολική παρυφή της επάνω πλατείας της Δράκιας. Στο χωριό Πουρί του Ανατολικού Πηλίου επειδή το έδαφος έχει μεγάλη κλίση η πλατεία είναι χωρισμένη σε τρία ημικυκλικά σχεδόν αμόκεντρα, επίπεδα.

Το κέντρο τονίζεται με μεγάλο πλατάνι. Τα τρία επίπεδα με αρκετή διαφορά μεταξύ τους δίνουν στην πλατεία του Πουριού ανοδική φορά που ακολουθεί και υπογραμμίζει την κλίση του εδάφους. Σε άλλα χωριά και σε παρόμοια περίπτωση εφαρμόζεται η λύση της πλατείας - εξώστη που την συγκρατεί ψηλός αναλημματικός τοίχος (Μακρινίτσα, Ταξιάρχης Πορταριάς.) Η πιο ενδιαφέρουσα ειδική περίπτωση βρίσκεται στην Μακρινίτσα ανάμεσα στις εκκλησίες του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Αθανασίου, άγνωστο πότε πρωτοχτισμένη ανακαινίζεται ριζικά για τρίτη φορά στα 1792. Είναι τρίκλιτη πλακοσκεπαστή βασιλική. Λίγο χαμηλότερα βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, τρίκλιτη βασιλική και αυτή χτισμένη γύρω στα 1766.

Το πολεοδομικό θέμα συνεπώς ήταν η σύνδεση δύο θρησκευτικών χώρων που βρίσκονται σε μικρή σχετικώς απόσταση, αλλά διαφέρουν υψομετρικά. Και οι δύο εκκλησίες περιβάλλονται από πλακόστρωτες μικρές πλατείες. Πρέπει να σημειωθεί πως η απόσταση ανάμεσα στις δύο εκκλησίες συμπίπτει με την κύρια αρτηρία του χωριού, που ξεκινάει από την χαμηλότερη συναικία, την Κουκουράβα, και ανεβαίνει στην πλατεία, γαι να συνεχισθεί φιδωτά ως την επάνω συναικία. Δημιουργήθηκε ένα σνηφορικό καλντερίμι πολύ καλοκαμωμένο με 81 " δρασκιελιές" . Δεξιά και αριστερά του περιβάλλεται από δύο χαμηλούς τοίχους από ξερολιθιά, που σκεπάζονται με πηλιορείτικους σχιστόλιθους τις λεγόμενες, " προπαντιώτικες πλάκες " επειδή βγαίνουν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους κοντά στο χωριό Πρόπαν. Οι τοίχοι ακολουθούν την κλίση του καλντεριμιού με αραιές κλιμακώσεις. Κατά διαστήματα στις ακριες των κλιμακώσεων αυτών τοποθετήθηκαν μεγάλες πήλινες γλάστρες με αθάνατους.

Το διαβήτη που ανηφορίζει τον υποδέχεται ακριβώς στην είσοδο του διαδρόμου, μια βρυσούλα με δροσερό νερό. Δίπλα στους τοίχους και από τις δύο πλευρές υψώνονται σειρές από ψηλόκορμα κυπαρίσσια, που δίνουν και τον ανάλογο θρησκευτικό τόνο. Στις δύο απολήξεις του καλντεριμιού υπάρχουν μερικά σκαλοπάτια που το ανακουφίζουν από υπερβολική κλίση. Στην επάνω είσοδο πάνω σε χτιστές κολόνες υπάρχουν οι γνωστές πήλινες προτομές του Ρήγα και του Διάκου, που στόλιζαν άλλοτε πολλές αυλόπορτες. Το κοινόχρηστο αποχωρητήριο δίπλα ακριβώς από την πλατεία του Αγίου Αθανασίου είναι χωνευτό στον αναλημματικό τοίχο που στηρίζει την πλατεία. Ρυάκι περνάει μέσα του και το κρατεί πάντα καθαρό. Είναι προσιτό και συγχρόνως αθέατο. Είναι μια χαρά για τον επισκέπτη ν' ανεβαινει το σκιερό αυτό διάδρομο. Τα αρχικά σκαλοπάτια φαρδαίνουν στο άνοιγμα και δημιουργούν μια ζεστή υποδοχή. Τα ψηλόκορμα κυπαρίσσια τον συνοδεύουν στην πορεία του . Αυτή η ρυθμική επανάληψη του ίδιου στοιχείου δημιουργεί μια , κίνηση που παρασύρει τον διαβήτη.

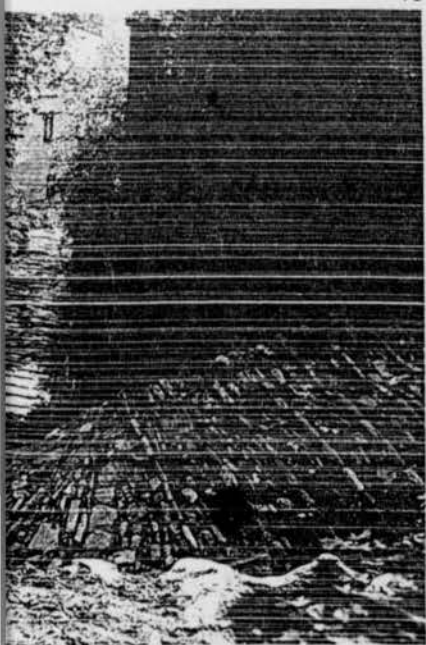
ής γέμιζαν τό χώρο από ζωή στίς έρη-
σιές τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, τοῦ Ἁγ.
Ἀν. Μαγδαληνῆς στή Μακρινίτσα, τῆς
στήν Τσαγκαράδα κ.λπ.

ού τό κυκλοφοριακό δίκτυο εἶναι ἄρκε-
κό, δέν υπάρχουν ἀκόμα κατάλληλοι
εὐκόλη καί σύντομη μεταφορά τῶν
τούς τόπους καλλιέργειας στή κέντρα

η — J. Hygneney, *Histoire de l'Urban-
en Age*, Paris 1974, 64, 66, 75.

13

14

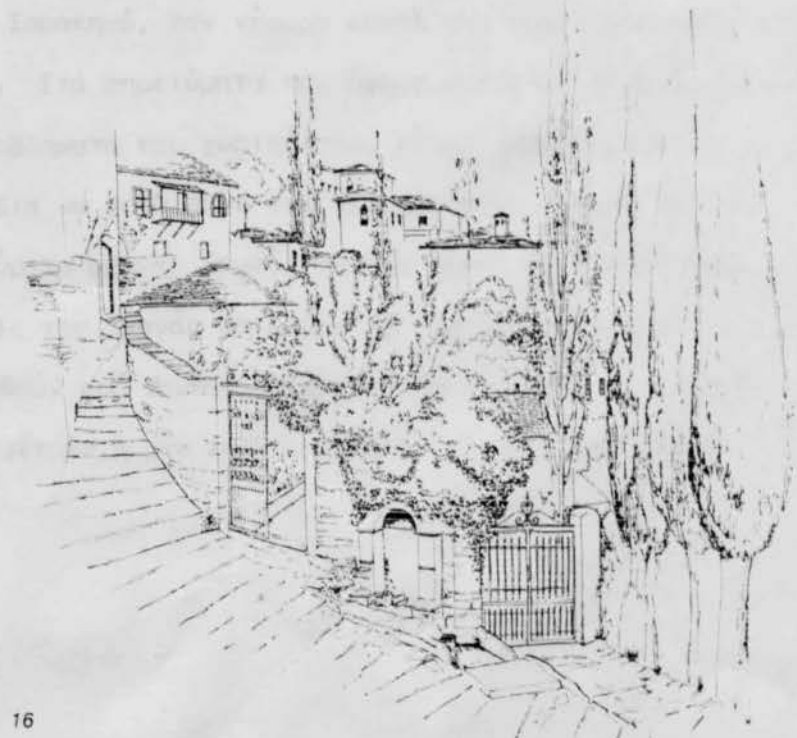
15

σα. Ἀποψη τοῦ πυκνά δομημένου

ιθόστρωτα καλντερίμια κλιμακωτά
στό ἀπότομο ἔδαφος.

σα. Διαπλάτυνση - στάση μπροστά
«ουμπισμένη» σέ τοίχο.

97

16

Επάνω τον ξεπροβοδούν οι δύο ήρωες. Στην κάθοδο γίνεται το αντίστροφο. Η διαρρύθμιση του χώρου αυτού σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε από τον αυτοδίδακτο πολεοδόμο της Μακρινίτσας Φίλιππο Τσικρικτσή. Είναι η μόνη περίπτωση γνωστού λαϊκού πολεοδόμου. Γεννήθηκε γύρω στα 1825. Ακριβής χρονολογία της γέννησης του δεν υπάρχει γιατί οι εγγραφές του ληξιαρχείου Μακρινίτσας αρχίζουν από τα 1845. Γράμματα δεν έμαθε στην παιδική και νεανική του ηλικία. Νέος δούλεψε χτίστης στο χωριό του και αυτό τον πλούτισε με πολύτιμη κατασκευαστική πείρα.

Υστερα άνοιξε βερσοδεψείο στην Μακρινίτσα την εποχή που η κατεργασία του δέρματος ήταν ένας από τους σπουδαιότερους βιοτεχνικούς πόρους του χωριού. Παντρεύτηκε και έκανε δύο παιδιά τον Δημήτριο και την Αικατερίνη. Ταξίδεψε πολύ στην Ρωσία, στην Κωνσταντινούπολη, στο Αγίον Όρος και αλλού. Ογδόντα χρονών αποφασίζει και μαθαίνει γράμματα. Στέλνει υπομνήματα στους κοινοτικούς άρχοντες με διάφορες προτάσεις για πολεοδομικές λύσεις. Επειδή βλέπει πως με υπομνήματα στους κοινοτικούς άρχοντες δεν καταφέρνει πολλά πράγματα, αποφασίζει, σε ηλικία 90 χρονών να αναμιχθεί στην διοίκηση της Κοινότητας.

Στις 24 Μαρτίου 1914 εκλέγεται κοινοτικός σύμβουλος και μένει δύο τετραετίες, ως 6 Μαρτίου 1922. Εκτός από το έργο που είδαμε, κατασκευάζει το μονοπάτι με προστατευτικό τοίχο από την συνωικία της Κουκουράβας ως τον Αγιο Ονούφριο, το καλντερίμι από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου ως την θέση "φίδι" στο Σαρακηνό, την γέφυρα κοντά στο παλιό Βυρσοδεψείο Κάππα και άλλα έργα. Στα σημειώματα που άφησε φαίνεται η ακοίμητη έγνοια του για όλα τα προβλήματα του χωριού του. Είναι χαρακτηριστικά μερικά αποσπάσματα: "Δια να κερδίσωμε την γέφυρα "μέγα ρεύμα" θα κόψουμε τα νερά εις δύο ρεύματα από το βουνό. Το ένα μέρος εις της Πορταρίας το ρεύμα, το άλλο εις της Καονάς το ρεύμα και ασφαρίζεται η γέφυρα." "Τα δέντρα που θα φυτευθούν από Μπράνη βρύση έως τα πλατανάκια θ'ανοίγουν οι γούρνες από ένα μέτρον ή μία και θα φυτεύονται από δύο δέντρα εις κάθε μία."

Τ Ο Σ Π Ι Τ Ι

Το πηλιορείτικο σπίτι ανήκει στον τύπο του βορειοελλαδίτικου " αρχοντικού". Βέβαια όλα τα σπίτια δεν ανταποκρίνονται στον απαιτητικό αυτόν τίτλο. Πενιχρά, πολλές φορές χτίσματα με ευτελή υλικά και μικρές διαστάσεις χωρίς εσωτερική και εξωτερική διακόσμηση. Για να γίνει περιγραφή του πηλιορείτικου σπιτιού είναι απαραίτητο να ξεκαθαρισθεί ένα θέμα τα αρχοντικά είναι αναπτύγματα των συνηθισμένων σπιτιών ή τα σπίτια αυτά είναι απλουστεύσεις των αρχοντικών; Βέβαια κατά κανόνα οι σύνθετες μορφές διατηρούν το λαϊκό τους χαρακτήρα και δεν εξελίσσονται σε "λόγιες" επεξεργασίες λαϊκών μορφών;

Στο πρώτο ερώτημα το πιο πιθανό είναι να δεχθούμε πως τα σπίτια είναι απλουστεύσεις των αρχοντικών. Η λαϊκή μας τέχνη είναι σε μεγάλο βαθμό απλούστευση συνθετώτερων μορφών. Στην ζωγραφική στην ξυλογλυπτική, στην μεταλλοτεχνία μπορούμε να επισημάνουμε πλήθος μορφών που προήλθαν από πολύπλοκα πρότυπα και απλουστεύθηκαν. Αλλωστε ο αρχιτεκτονικός ρυθμός δεν δημιουργήθηκε στο Πήλιο. Έρχεται έτοιμος διαμορφωμένος πια, από την βόρεια Ελλάδα μαζί με του τεχνίτες, όπως σημειώσαμε.

Αν συντηρεί ορισμένα στοιχεία από παλιότερες περιόδους της αρχιτεκτονικής, θα το εξετάσουμε μετά την περιγραφή του. Οι απλούστερες κατασκευές οφείλονται σε οικονομική ανεπάρκεια των ιδιοκτητών τους. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός πως πολλές φορές έχουν φτηνές απομίμησης δαπανηρών στοιχείων των αρχοντικών. Η απομίμηση με σοβαρά σκαλιστών μαρμάρινων υπερθύρων, η ζωγραφική απομίμηση ξυλόγλυπτων επενδύσεων φανερώνουν πως πρότυπο είναι το αρχοντικό.

Η θέση μας αυτή καταργεί την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα. Θα εξε-
σασμε λοιπόν τον τύπο του " αρχοντικού" όπως εμφανίζεται στο Πήλιο. Πρόκειται για πυργειδή κατασκευή με τρεις ορόφους.

Οι δύο πρώτοι είναι λιθόχτιστοι με χοντρούς τοίχους και λίγα μικρά ανοίγματα : μια μικρή και ασφαλή πόρτα και λίγα σιδερόφραχτα παράθυρα . Το πάχος του τοίχου κυμαίνεται από 70 ως 90 εκατοστά του μέτρου. Η τοιχοποιία δεν είναι πολύ επιμελημένη . Πολλές φορές χρησιμοποιούνται στρογγυλεμένες πέτρες από χειμάρρους και η σύνδεση γίνεται με σκέτη χωματόλασπη ή φτωχό ασβεστοκονίαμα . Γίνεται όμως πάντα αρμολόγηση με πλούσιο σε ασβέστη αμμοκονίαμα, που προφυλάγει την εσωτερική λάσπη από διάβρωση. Κατά διαστήματα εντοιχίζονται οριζόντια δοκάρια από ξύλο καστανιάς οι ξυλοδεσίδες ή σιδερώματα ή χατίλια , που ενισχύουν την συνοχή των τοίχων. Η πόρτα έχει μάρμαρινο ή πέτρινο υπέρθυρο όπου μερικές φορές σκαλίζεται η χρονολογία του χτισίματος του σπιτιού, σταυρός ή άλλα " αποτρόπαια " θέματα .

Το θυρόφυλλο από χοντρό ξύλο καστανιάς, με μεταλλική επένδυση πολλές φορές κλείνει πρόχειρα με το " καταπίδι " ξύλο με τριγωνική τομή και εγκοπή που στηρίζεται ελεύθερο στο επάνω εσωτερικό μέρος του τοίχου. Καθώς η πόρτα κλείνει αυτό πέφτει και την φράζει. Πρέπει κάποιος να το σηκώσει από μέσα ή από έξω με λεπτό ξύλο, για ν'ανοίξει . Μεγάλη σιδερένια κλειδαριά ασφαλίζει το σπίτι όταν απουσιάζουν οι νοικοκυραίοι του . Από μέσα επίσης ασφαλίζεται με την αμπάρα , χοντρό ξύλο που χωνεύει μέσα σε στενόμακρη τρύπα στο πάχος του τοίχου και τραβιέται προς τα έξω όπου να στερεωθεί σε υποδοχή που υπάρχει στον απέναντι τοίχο.

Οι σιδεριές του παραθύρου, που βρίσκονται πάνω από την πόρτα καμπυλώνονται προς τα έξω για να ελέγχεται η είσοδος του σπιτιού. Από εκεί έβλεπαν ποιος χτυπάει την πόρτα ή αμύνονταν σε ώρες κινδύνου. Πολεμιστές σε καίρια σημεία βοηθούσαν στην αποτελεσματικότερη άμυνα.

Από την πόρτα μπαίνει κανείς στο κατώγι που είναι ισόγειο στην πρόσοψη αλλά καταλήγει σε υπόγειο γιατί το έδαφος είναι ανηφορικό. Η ημιυπόγειο θέση του τα χοντρά τοιχώματα, η έλλειψη ανοιγμάτων και η πυραρξη δύο ακόμα ορόφων επάνω δημιουργούσαν στο κατώγι κατάλληλη θερμική μόνωση.

Η θερμοκρασία είναι σχεδόν σταθερή χειμώνα - καλοκαίρι. Γι' αυτό το καλοκαίρι δίνει στον εισερχόμενο την αίσθημα έντονης δρασιάς και το χειμώνα ζέστης. Εκεί είναι οι αποθήκες των προϊόντων της χρονιάς, κυρίως του λαδιού, της ελιάς και του κρασιού. Τα φρούτα τα αποθήκευαν σε πιο ευαέρους χώρους για να μην "ανάβουν". Από το κατώγι ανεβαίνει κανείς με ξύλινη σκάλα στο μεσοπάτωμα, τον ταμπανά.

Εκεί είναι η χειμερινή διαμονή της οικογένειας. Υπάρχουν τα χειμωνιάτικα, χαμηλοτάβανα δωμάτια με φαρδιά μεντέρια για να κάθονται και να κοιμούνται. Απαραίτητο σε κάθε χειμωνιάτικο το τζάκι με ημικυλινδρική ή τετράγωνη φουσκα. Τα τζάκια για να καίνε καλά και να μην καπνίζουν γίνονταν από ειδικούς τεχνίτες, τους τζακάδες.

Ιδιαίτερη φροντίδα απαιτούσε η καπνοδόχος όπου με καλομελετημένα ημιφράγματα ρυθμίζουν τα ανοδικά και καθοδικά ρεύματα του αέρα. Τα μικρά παράθυρα των χειμωνιάτικων έχουν πάντοτε τζαμιλίκια παραθυρόφυλλα με τζάμια. Στο μεσοπάτωμα βρίσκεται και το μαγειριό. Σ' αυτό υπάρχει η στιά όπου μαγειρεύεται το φαγητό, πράγμα που το χειμώνα πολλές φορές γίνεται και στα τζάκια, και ο νεροχύτης για το πλύσιμο των πιάτων.

Ντουλάπια για να τοποθετούνται μικροποσότητες τροφίμων και ράφια για τα άλλα σκεύη συμπλητώνουν το βασικό εξοπλισμό του μαγειριού. Το τρίτο και τελευταίο πάτωμα είναι χτισμένο με ελαφριά κατασκευή και προεξέχει από τα δύο πρώτα. Οι τοίχοι του είναι από τσατμά εκτός από το βορινό, όπου συνεχίζεται η λιθοδομή για λόγους στατικούς. Οι ξύλινοι στύλοι του τσατμαδένιου τοίχου θα κινδύνευαν να γείρουν από το μεγάλο βάρος της πλακοσκεπάστης στέγης. Αυτό φάνηκε καθαρά στο σπίτι του Δημητρίου Σβάρτς στ' αμπελάκια όπου η καθίζηση του βορινού τοίχου δημιούργησε έντονη κλίση σ' ολόκληρη την ξύλινη κατασκευή του επάνω πατώματος. Η στέγη στηρίζεται σε "φέροντα" ξύλινο σκελετό. Τα ενδιάμεσα του σκελετού γεμίζονται είτε με πλέγματα κλαδιών που αλείφονται με άφθονη λάσπη και ύστερα σβατίζονται είτε με κατίκια ξύλινα πηχάκια που αφήνουν μεταξύ τους μικρά κενά για την πρόσφυση του σοβά.

Πολλές φορές τα κενά του σκελετού γεμίζονται με ελαφρά υλικά, πλιθιά ή κομμάτια κεραμιδιών "κολυπητά" μέσα σε άφθονη λάσπη που προστατεύεται από στρώμα σοβά. Το πάτωμα αυτό ανοίγεται από πολλά παράθυρα και φεγγίτες και χρησιμεύει σαν χώρος υποδοχής και για θερινή διαμονή της οικογένειας. Εκεί βρίσκεται το δοξάτο μεγάλος χώρος επικοινωνίας με τα δωμάτια τους οντάδες, μερικά τμήματα του είναι υπερυψωμένα και καγκελόφραχτα οι κραβάτες. Λέγεται δοξάτο γιατί έχει πολλά τάξα είτε ξύλινα πάνω από τα κάγκελα της κραβάτας, είτε με μπαγδάτι, μεγάλα ανάμεσα σε δύο αντικριστούς τοίχους.

Από το δοξάτο περνάει κανείς στον κυρίως χώρο υποδοχής που λέγεται καλός οντάς ή μουσαφίρ νοτάς και όταν είναι ζωγραφισμένος, γραμμένος οντάς. Το πάτωμα αυτό είναι ο πιο πλούσια διακοσμημένος χώρος του σπιτιού με σκαλιστά ταβάνια ξυλόγλυπτες πόρτες, ζωγραφιές στους τοίχους, στολισμένα ντουλάπια και πολύχρωμους φεγγίτες.. Τα διακοσμητικά αυτά στοιχεία θα τα μελετήσουμε λεπτομερειακά όταν θα εξετάσουμε τις τέχνες τους. Πρέπει να αναπλάσει κανείς με την φαντασία του τους χώρους αυτούς όταν ήταν σε χρήση καινούργιους πεντακάθαρους, στρωμένους με τα πλησιαιρικά πολύχρωμα υφαντά για να νιώσει την ατμόσφαιρα ζεστασιάς και άρχοντίας που δημιουργούσαν.

Η στέγη είναι ξύλινη με χοντρό πυκνό "κασνίτικο κερεστέ" και σκεπάζεται με σχιστόλιθους. Προεξέχει 60 ως 80 εκατοστά του μέτρου για να προστατεύει τον τρατμά του επάνω πατώματος από τα νερά της βροχής αλλά και για να ρυθμίζει την είσοδο των ηλιακών ακτίνων στο εσωτερικό του σπιτιού. Έτσι το χειμώνα που ο ήλιος είναι επιθυμητός επειδή οι ακτίνες του είναι πιο πλαγιαστές αφού είναι απομακρυσμένος από το ζενίθ περνούν στο εσωτερικό του σπιτιού.

Το καλοκαίρι πάλι που οι ακτίνες του είναι ανεπιθύμητες επειδή είναι λιγότερο πλαγιαστές εμποδίζονται από της προεξοχή της στέγης.

Το ίδιο ισχύει και για την διάρκεια της ημέρας : πρωί, μεσημέρι , απόγευμα . τα βοηθητικά χτίσματα βρίσκονται στην αυλή του σπιτιού, ο φούρνος , ο σταύλος των ζώων και το αποχωρητήριο το αναγκαίο. Ποικίλες είναι οι κατόψεις των ηλιορреίτικων σπιτιών. Πολλές είναι ορθογώνιες στα κάτω πατώματα ενώ στο τρίτο γίνεται είτε σε σχήμα Γ με προβολή σε ακριβό τμήμα της πρόσοψης, είτε σε σχήμα Π με προβολες και στις δύο άκρες της πρόσοψης. Άλλες έχουν σχήμα Γ αλλά στο επάνω πάτωμα δεν το διατηρούν πάντοτε και πολλές φορές το πάτωμα αυτό έχει σχήμα Π με μια δεύτερη προβολή. Τέλος σε μερικά σπίτια η κάτοψη έχει σε όλα τα πατώματα σχήμα Π.

Σε μια περίπτωση στο Τρίκερι οι δύο προβολές της πρόσοψης συνδέονται με χτιστό τόξο. Σε λίγες περιπτώσεις στο τρίτο πάτωμα υπάρχει ημικυκλική προβολή που στηρίζεται σε χτιστή βάση, σε σχήμα ανεστραμμένου ημισυού κώνου. Από τα μέσα του 19ου αιώνα αρχίζουν να μπαίνουν στην ηλιορреίτικη αρχιτεκτονική και νεοκλασικά στοιχεία. Υπάρχει για μερικές δεκαετίες ένας μικτός ρυθμός παραδοσιακός - νεοκλασικός . Οι αναλογίες των δύο αυτών στοιχείων ποικίλλουν με βαθμιαία επιβολή των νεοκλασικών.

Παρά το εντελώς διαφορετικό τους ύφος δημιούργηθηκαν αρκετά από αυτά.

Α Λ Λ Α Χ Τ Ι Σ Μ Α Τ Α

Εκτός από τα σπίτια και τις εκκλησίες ορισμένα άλλα χτίσματα δίνουν και αυτά το μέτρο της τεχνικής ικανότητας της καλαισθησίας και της φροντίδας για καλή λειτουργία που χαρακτηρίζαν τους παλιούς μαστόρους. Πρώτο απ' αυτά θα σημειώσουμε την βρύση απλό χτίσμα που προσφέρει στον άνθρωπο ένα από τα πιο πολύτιμα δώρα της φύσης, το νερό. Το πλήθος των λαϊκών παραδόσεων οι συχνες αναφορές βρύσης στα δημοτικά τραγούδια δείχνουν την σημασία που της απέδιδαν οι παλιοί. Απαραίτητο στολίδι της κοινωνικής πλατείας, η βρύση αποτελεί και το σημείο συγκέντρωσης και κοινωνικής επαφής του γυναικείου πληθυσμού. καθεμιά τους έχει και το δικό της όνομα που προέρχεται είτε από το όνομα του κτήτορα είτε από την θέση της από κάποια τοπική παράδοση από την θρησκευτική ζωή και από διάφορες ιδιότητες του νερού τους : "βρωμόβρυση" με νερό θειούχο, "τσιρλόβρυση" με νερό που έχει καθαρτικές ιδιότητες.

Δύο είναι οι βασικοί τύποι ηλιορεϊτικής βρύσης, η ανοιχτή και η σκεπαστή. Η ανοιχτή αποτελείται από έναν τοίχο που τις περισσότερες φορές καταλήγει σε τριγωνικό αέτωμα γε γείσο και κάλυψη συνήθως από σχιστόλιθο. Στην πρόσοψη του τοίχου υπάρχει άβαθη μόνη ή διπλή τυφλή αψίδα στο μέσο της οποίας είναι το στόμιο εκροής του νερού που άλλοτε διαμορφώνεται σε " χούφτα" κάθετη στον τοίχο κουφωτή πέτρα ή μάρμαρο και άλλοτε συντίθεται με μικρές σχιστόπλακες. Στην πρόσοψη επίσης συχνά υπάρχουν μικρές ορθογώνιες κοιλότητες για την πρόχειρη εναπόθεση μικροαντικειμένων. Το νερό από το στόμιο εκροής χύνεται στην "γούβα" χτιστή, ή σκαλισμένη λεκάνη και από κει και με πλαγινή τρύπα ξεχύνεται ελεύθερο. Πολλές φορές η πρόσοψη στολίζεται με σκαλιστή επιγραφή και πιο σπάνια, με πλούσιο ανάγλυφο διάκοσμο.

Από τέλος του 19ου αιώνα κατασκευάζονται και μερικές βρύσες σε νεοκλασικό ρυθμό άλλοτε ψυχρά και πομπώδη κατασκευάσματα και άλλοτε πατά τις κάποιες τους αδυναμίες, συμπαθητικά σύνολα.

τά τους ψευτοφεγγίτες ή τὰ ψευτο-
 τὰ μεταγενέστερα, εξ' ολοκλήρου πε-
 νέν-ηταν εύκολη ή διάνοιξη φεγγιτών.
 γμα στο άρχοντικό Βλαχλή (τώρα Γ
 νινίτσα (σήμερα είναι άποτοιχισμένοι)
 έσσα του ιδιοκτήτη ήταν περιορισμέ-
 νη, Πηλιορείτικα ψευτοπαράθυρα, Βό-

κοντες, πουλιά πού ραμφίζουν φίδια
 να προφυλάζουν την οικόγένεια ά-
 επιβουλή. Βλ. Κ. Μακρή, *Η λαϊκή τέ-*
98 και του ίδιου, *Δύο λαϊκοί ζωγρά-*
Θανάσης Παγώνης, Βόλος 1952.

παράδειγμα τὸ κυπαρίσσι ανάμεσα
 στο άρχοντικό Κολιτσιδιή στις Πινα-

ς, *Η λαϊκή τέχνη...*, 75. Κάηκε τὸ

ροσωψευτικό παράδειγμα άποτελοῦσε
 ες εἰσόδου του Δεσποτικού στον "Αγ
 έλαβε να φωτογραφηθεί λίγο πριν την
 ου κατεδάφιση, γιατί «έκλεινε τὸ δρό-
 ο», όπως είπαν οι ίδιοι οι κάτοικοι.
 ήληλα κατασκευάζονται και ξύλινα ά-
 ύστερα σπίτια.

τάνιες σε σπίτια, αναφέρουν την ήμε-

τερα παραδείγματα σπιτιών, όπου χα-
 αλόμορφες μαρμαρινες πλάκες έντοι-
 ντρικά σημεία των ὤψεων. *Ανάλογη*
άζει και ή πλάκα από την παλιά βρύση
της Αγίας Τριάδας στο Ζουπάνι του
νιδσπούλου-Στυλιανού, «Τὸ καθολικό
*Αγίας Τριάδας στο Ζουπάνι», *Εκκλη-**
άδα μετά την Άλωση, τόμ. 1, *Άθηνα*
15.

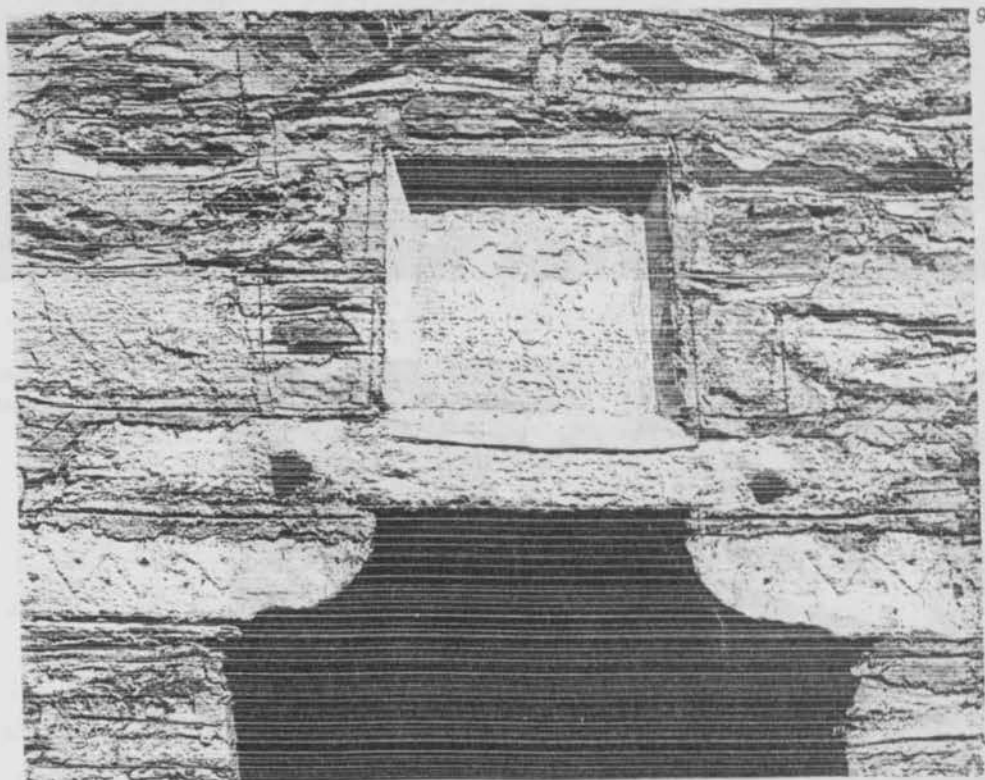
ό ως chambr-lévé, επιπεδόγλυφο.

αφές αυτές παρουσιάζουν εξαιρετικό
 ι τόσο για την ποικιλία των χαρακτη-
 για τη λόγια γλώσσα και τὸ ὕφος, με τὸ
 ται τὸ ίδιο τὸ κτίριο (1815) να μιλά σε
 ο, προβάλλοντας με περηφάνεια και σύ-
 σημαντικές ιδιότητες και τὰ προσοντα
 νδεικτικό μιᾶς κοινωνίας οικονομικά ή-
 ρέφεται πρὸς τὰ μεγάλα και σημαντικά
 ρες λεπτομέρειες γύρω απ' τὸ θέμα βλ.
 λου-Στυλιανού, «Τὸ σπίτι του Μητρο-

ορρέ, *Η ανθρώπινη κεφαλή θέμα άπο-*
εοελληνική λαϊκή τέχνη, *Άθηναι* 1978.
 λου-Στυλιανού, *Μακρινίτσα...*, 166-
 228. Κ. Μακρή, «Μαρμαρωμένοι άρχι-
βήμα, 3-10-1960. Π. Ζώρα, «Συμβολή
 ης ελληνικής λαϊκής γλυπτικής», *Ζυγός*,
 53, 55.

92

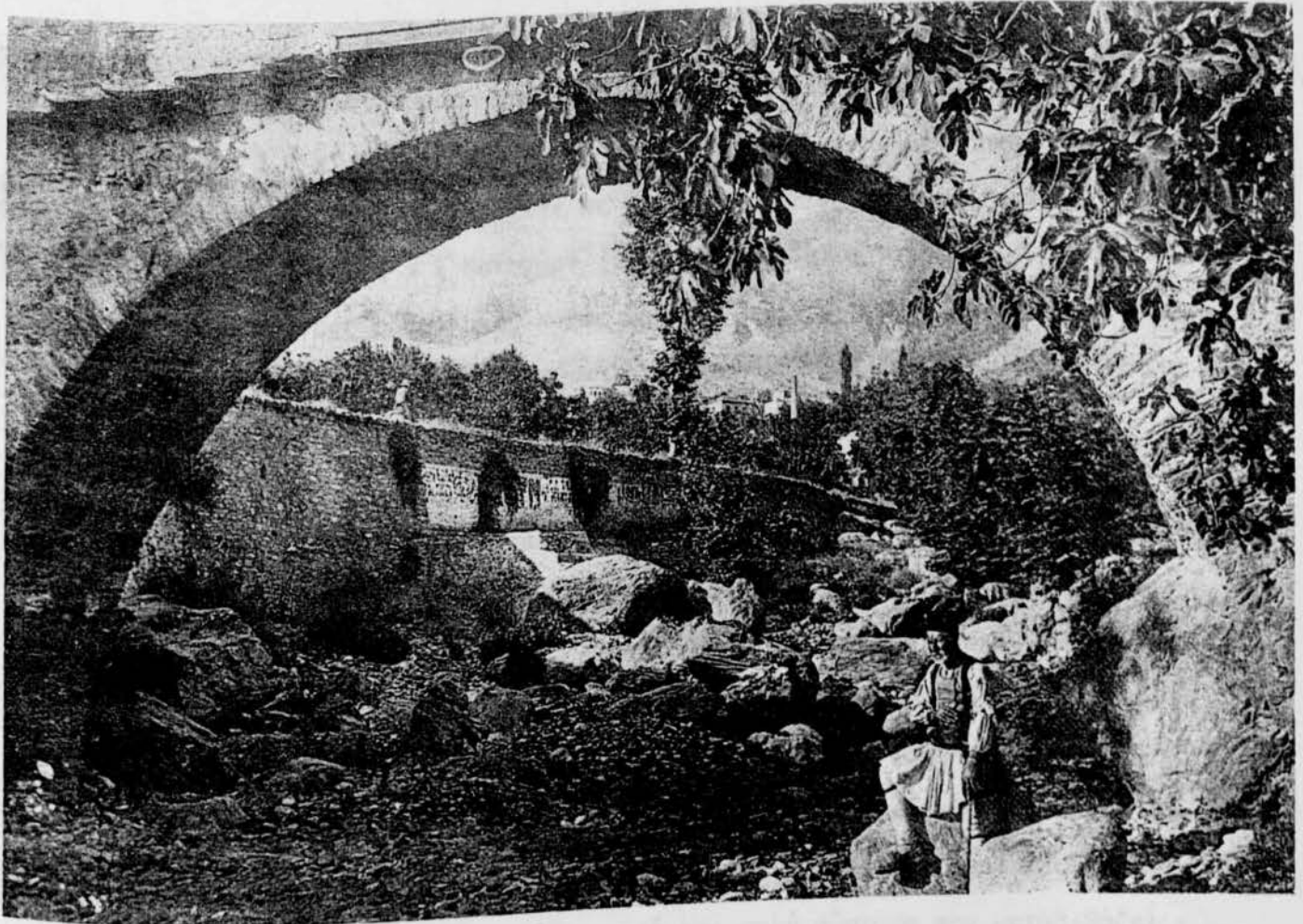

93

94

Πέτρινη γέφυρα στον Άνω Βόλο.
πριν εύθυγραμμισθή τὸ κατάστρωμα.

+ Βρύση στο Νεοχώρι. 18ος αιώνας.

Στην σκεπαστή βρύση υπάρχει μπροστά ορθογώνιο υπόστεγο ξύλινο πλασκόκεπαστο ή χτιστό θολωτό που η μια πλευρά του ακουμπάει στον τοίχο της βρύσης και η απέναντί της είτε σε πεσσούς είτε σε χτιστούς κίονες είτε σε ξύλινες κολόνες . (Κατηχώρι). Από τους δύο αυτούς βασικούς τύπους υπάρχουν άπειρες παραλλαγές καθώς και μερικές ιδιότυπες περιπτώσεις όπως το " Αθάνατο νερό " στην κεντρική πλατεία της Μακρινίτσας με τρίπλευρη πρόσοψη σκαπασμένη ολόκληρη με λιθανάγλυφα .

Τα χτιστά γεφύρια του Πηλίου είναι μονότοξα χωρίς μεγάλο άνοιγμα των τόξων τους. (Αηδονοφωλιές Ανω Βόλου - ρεματιά Λεχωνίων). Ετσι δεν έχουν ούτε το θριαμβικό χαρακτήρα ούτε την γραφική ποικιλία του γεφυριού της Πύρτα Παναγιάς, της Αρτας, του Λαζαρίδη στα Ζαγόρια και άλλων. Με το πέρας του χρόνου, ο κισσός και τα μούσκλη συμπληρώνουν την ομορφιά πολλών γεφυριών, καθώς τ'αγκαλιάζουν βυζαίνοντας την λιγροστή όροσιά που τρυπώνει στους αρμούς. Επειδή ακολουθούν σφιχτά τις επιφάνειες δεν παραμορφώνουν τις γραμμές του χτίσματος . Ενδιαφέρουσες και γραφικές κατασκευές είναι ξύλινα γεφύρια μ'ένα απλό και σοφό σύστημα που μεταβιβάζει τις ωθήσεις προς τα δύο σημεία όπου ακουμπά στο σταθερό έδαφος.

Τα εικονοστάσια είναι μικρά χρίσματα με τετράγωνη ή ορθογώνια διατομή που καταλήγουν σε δίρριχτη στέψη. Εχουν γυαλόφραχτη κοιλότητα όπου τοποθετούνται τα εικονίσματα και τα καντήλια. Βρίσκονται συνήθως σε περάσματα κοντά σε δύσκολες διαβάσεις, ή σε μέρη όπου κάποιος ή κάποιισι, γλύτωσαν από μεγάλο κίνδυνο. Παλιά γραφτά αναφέρουν και τα χαϊάτια ,στοές ή περιστύλια που σκεπάζαν χτιστά πεζούλια συνήθως κοντά στην πλατεία. Εδώ και πολλά χρόνια δεν υπάρχει πια κανένα.

Η μορφή τους διασώζεται σε μια λιθογραφία που παριστάνει την πορταριά στις αρχές του 19ου αιώνα.

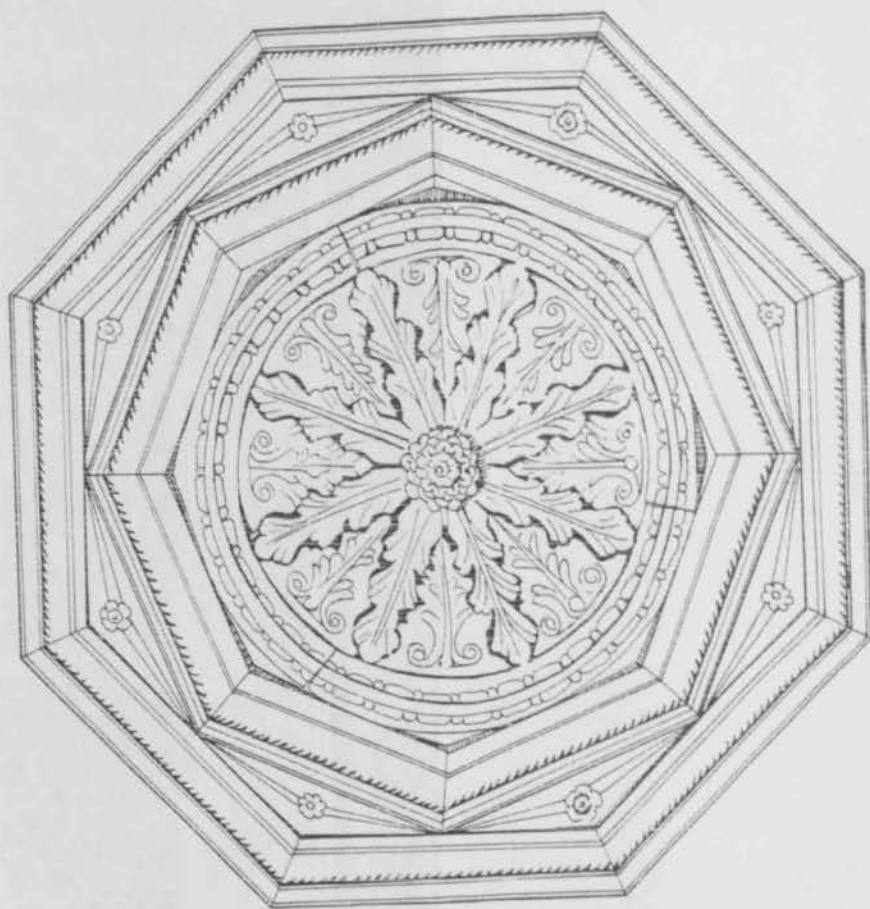
ΑΣΤΙΚΗ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ

Η "αστική" ξυλογλυπτική περιλαμβάνει όλα τα ξυλόγλυπτα που δεν αφορούν την εκκλησία μα περιβάλλουν και εξυπηρετούν τον άνθρωπο στην καθημερινή ζωή του. Χωρίζονται αυτά σε δύο μεγάλες κατηγορίες στα σταθερά στοιχεία της οικοδομής είναι τα σκαλιστά ταβάνια, οι ξυλόγλυπτες πόρτες, τα κύκελα, οι ταξοστοιχίες, τα ντουλάπια, οι μεσάντρες, οι παραθύρες και άλλα μικρότερα. Η επεφάνεια των ταβανιών σχηματίζεται από σανίδες, πλάτους 12- 15 εκατοστών του μετρου, που καρφώνονται στους περάτες και σε άλλα ξύλα της στέγης. Η επιφάνεια αυτή πλαισιώνεται από φαρδύτερη ζώνη πλάτους γύρω στους 20 πόντους. Η πλαισίωση αυτή, παράλληλη προς τους τοίχους του δωματίου στρέφεται κοντά στις γωνιές, προς τον διπλανό τοίχο, σχηματίζοντας τριγωνικές επιφάνειες στις γωνίες του ταβανιού.

Στα τρίγωνα αυτά μπαίνουν μερικές φορές ξυλόγλυπτα με φυτικά μοτίβα και σε μια περίπτωση στο σπίτι του Φουρτούνα στο Τρίκερι, με αγγελάκια. Σε σπίτια με πλούσια διακόσμηση όπως του Τριανταφύλλου στην Δράκια, η πλαισίωση είναι τριπλή και κατεβαίνει κλιμακωτά. Οι αρμοί των σανιδιών του ταβανιού σκαπάζονται με αρμοκαλύπτες κυματιστής τομής. Σε λίγες περιπτώσεις ο κυματιστός αρμοκαλύπτης ποικίλλεται από τριγωνικές εγκοπές και σπανιότερα είναι σκαλισμένος με επαναλαμβανόμενα καμπυλόγραμμα σχήματα. Σειρές από κομμάτια αρμοκαλύπτη μπαίνουν σταυρωτά και σε ίσες αποστάσεις είτε εντελώς κάθετα στις πρώτες σειρές οπότε η επιφάνεια χωρίζεται σε μικρά τετράγωνα, είτε λοξά, οπότε η επιφάνεια γίνεται μπακλαβωτή. Οι πρώτες σειρές από αρμοκαλύπτες έχουν ουσιαστική θερμομονωτική λειτουργία γιατί σκεπάζουν τις χαραμάδες ανάμεσα στις πρώτες σανίδες του ταβανιού και εξουδετερώνουν την συστολή τους.

Οι δεύτερες λειτουργούν μονο διακοσμητικά. Στο κέντρο του ταβανιού υπάρχει οκταγωνικό ξυλόγλυπτο κόσμημα, ο "ταμπλάς" ή η "καρδιά". Αποτελείται από δύο επάλληλα ομόκεντρα κανονικά οκτάγωνα.

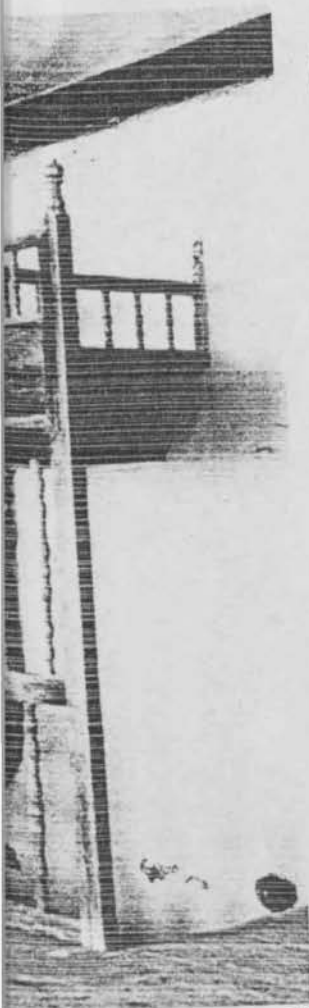

τσα. Λεπτομέρεια ξυλόγλυπτου ψευτού-
τό το άρχοντικό Χατζηκώστα.
πό κεντρικό τμήμα (κουμπές) ξύλινου τα-
μορφή άστερία.

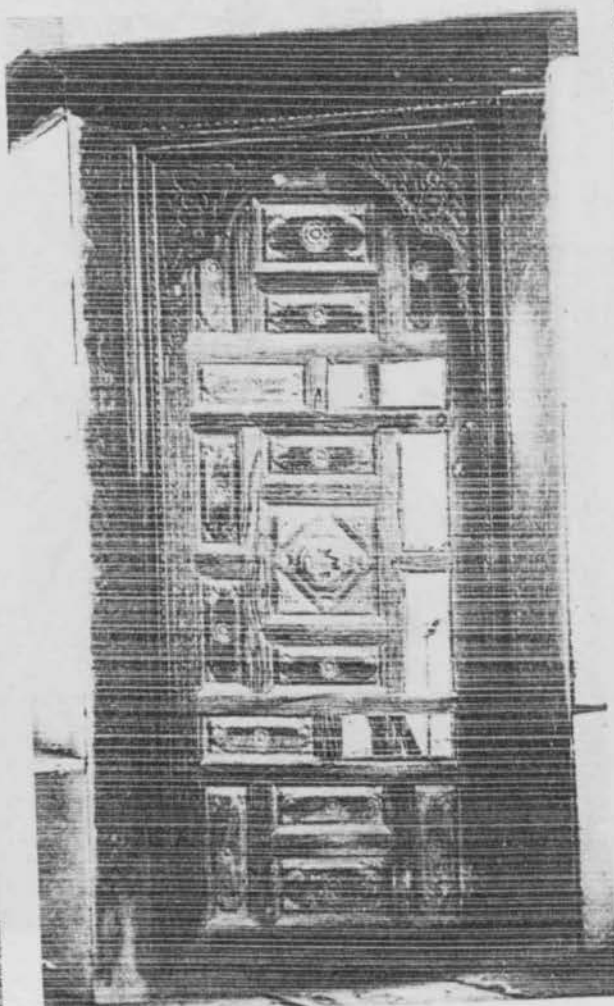
ρωση κεφαλόσκαλου.

κερι. Άρχοντικό Κρασα (πρώην Ίωάν-
λυπτες ταμπλαδωτές πόρτες.

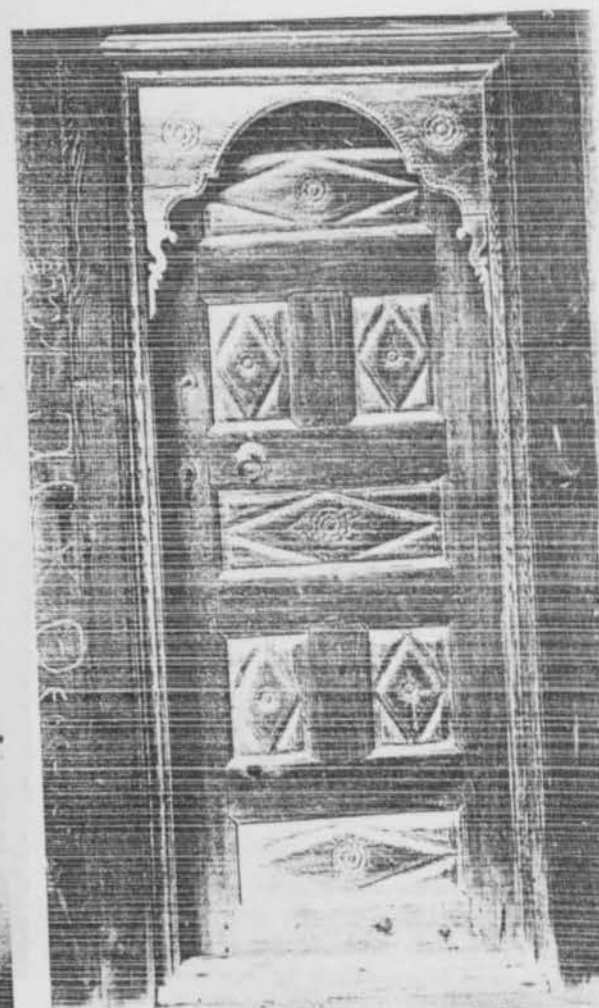
Άρχοντικό Τριανταφύλλου. Ξυλόγλυ-
ραφιστό ταβάνι με πολυγωνικό κουμπέ από
ύποδοχής (πηγή: Κ. Μακρή, ορ. cit., 76).

70

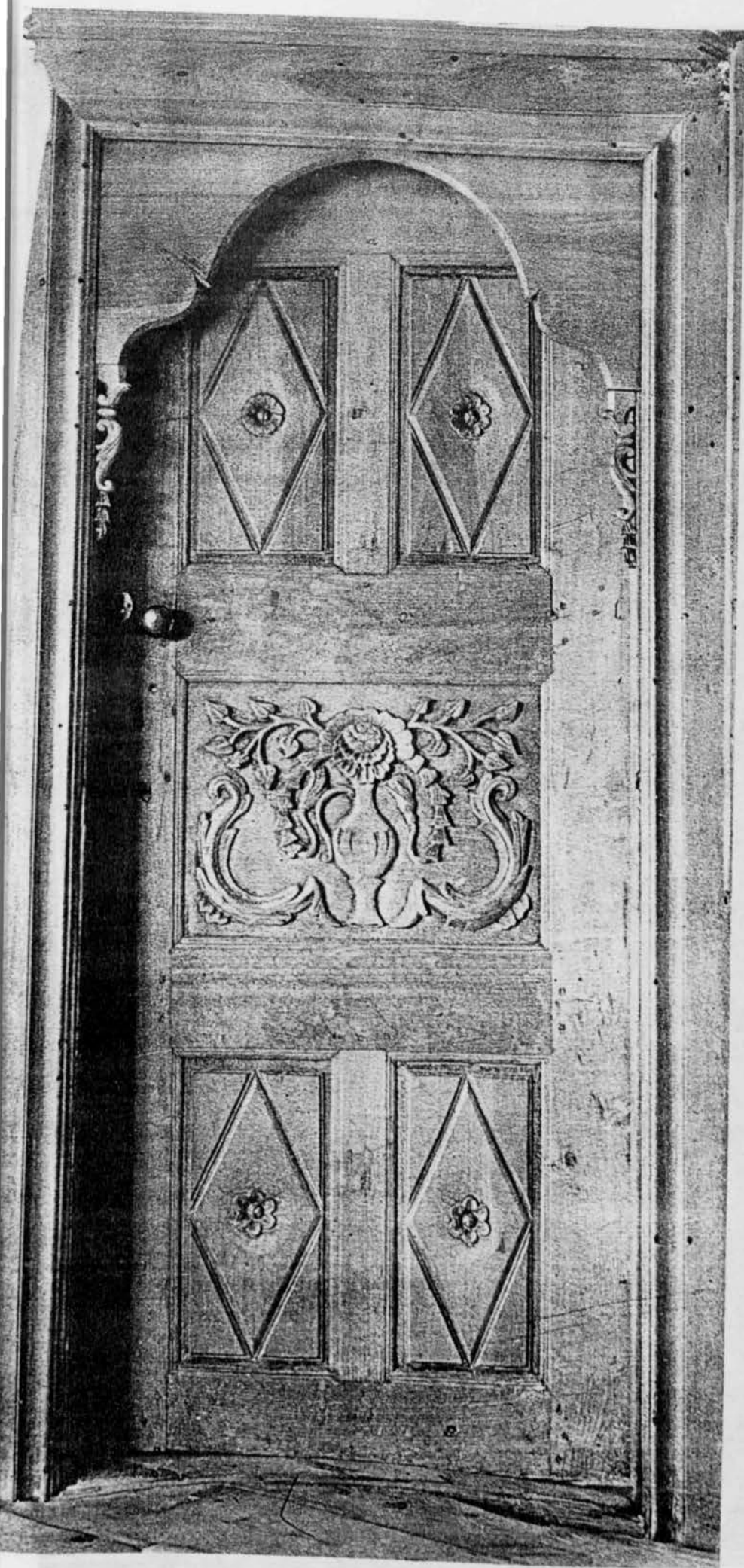

71

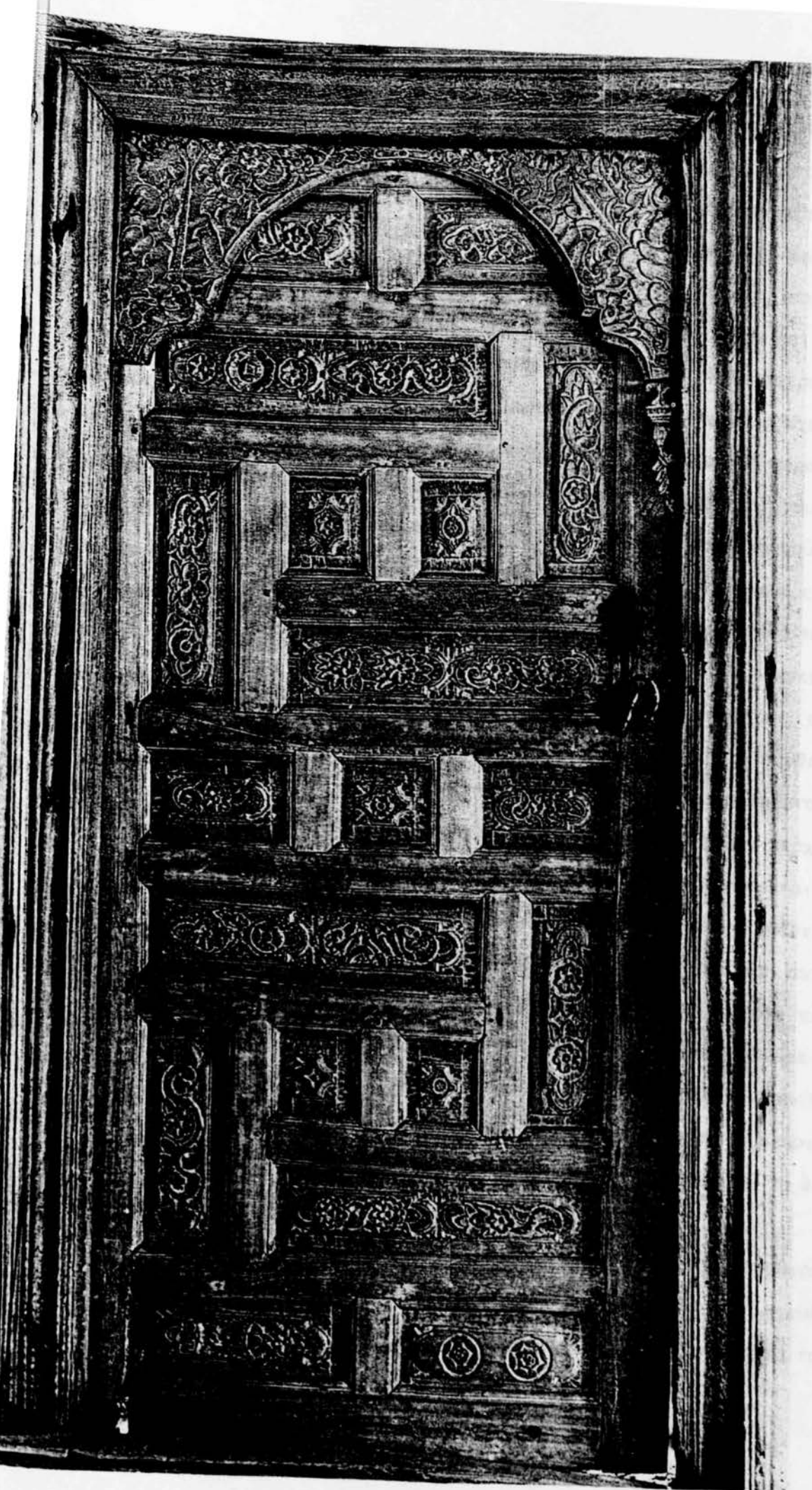
72

110

Ἐσωτερικὴ πόρτα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ντίκα.
Πορταριά, ἀρχὴς 19οῦ αἰῶνα. Κάηκε στὰ 1943.
(Ἐντὶ γιὰ τὴ συνηθισμένη σύνθεση
μικρῶν ταμπλάδων στὸ κέντρο, ἔχει ἓνα
μεγαλύτερο μὲ παράσταση ἀνθοδοχείου).

111

Ἐσωτερικὴ πόρτα
στὸ σπίτι τοῦ
Παπαζαφεῖρη (Μωραΐτη).
Πορταριά.
Κάηκε στὰ 1943.

Του εσωτερικού οκτάγωνου οι γωνιές ακουμπούν στο κέντρο των πλευρών του εξωτερικού και σχηματίζονται έτσι οκτώ μικρά τρίγωνα. Μέσα στο εσωτερικό οκτάγωνο υπάρχει κύκλος που γεμίζει με φυτικά μοτίβα σε ακτινωτή διάταξη γύρω από ένα ρόδακα. Μόνο στο σπίτι του Φουρτούνα (Τρίκερι) ο κύκλος γεμίζει με αντρική μορφή (ήλιος). Η διάταξη αυτή του ηλιοορειτικού ταβανιού συνηθίζεται σε σπίτια του βορειοελλαδίτικου τύπου και έχει πολλές ομοιότητες με ταβάνια της λοιπής Βαλκανικής. Στα πλουσιότερα διακοσμημένα σπίτια ο γλυπτός διάκοσμος συμπληρώνει με ζωγραφικό : ωχρόκόκινη ή επιφάνεια, χοντροκόκκινοι οι αρμοκαλύπτες και στα μικρά παραλληλόγραμμα, ανάμεσα τους, αστεράκια ή λουλούδια. Στον "καλόν οντά " του σπιτιού Τριανταφύλλου στην Δράκια οι τρεις ζώνες της πλαισίωσης κοσμούνται με κλαδιά, λουλούδια και τσαμπιά σταφυλιών σε ποικίλους συνδυασμούς.

Αλλα χρώματα που χρησιμοποίησαν οι παλιοί λαϊκοί διακοσμητές ταβανιών είναι το γαλάζιο, το καφέ και το πράσινο. Οι ξυλόγλυπτες εσωτερικές πόρτες αποτελούνται από μικρά σκαλιστά ταμπλαδάκια που συνδέονται, σε ρυθμική σύνθεση, με φαρδιές σκαλιστές συνδετικές ζώνες. Οι πιο σύνθετες πόρτες αποτελούνται από 38-42 κομμάτια. Όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους χωρίς καρφιά ή κόλλες αλλά μ'ένα σύστημα εσοχών και αντίστοιχων εξοχών, και μόνο στις τέσσερεις γωνιές τα μπόγια και οι τραβέρσες συνδέονται με ξύλινες καβίλιες. Οι συνδυασμοί τους είναι πολλοί αλλά σ'όλους υπάρχει ρυθμική αντιστοιχία γύρω από ένα κεντρικό μοτίβο. Άλλοτε η σύνθεση αυτή είναι απλή και στατική, άλλοτε έχει περιστροφική κίνηση και άλλοτε είναι ένας δυναμικός συνδυασμός οριζόντιων και κάθετων παραλληλογραμμών με μερικά παρένθετα τετράγωνα. Τα ταμπλαδάκια έχουν φυτικά θέματα σε χαμηλό ανάγλυφο. Στο επάνω μέρος του παλυσίου της πόρτας στην " κάσα", υπάρχουν ξύλινα σκαλιστά υπέρθυρα με κοιλόκυρτο περίγραμμα, αντίστοιχα με τα λίθινα υπέρθυρα στις εισόδους σπιτιών και εκκλησιών.

Οι μεσάντρες είναι μεγάλα σύνθετα ντουλάπια εντοιχισμένα ή σταθερά. Στις καλύτερες περιπτώσεις τους είναι καλαίσθητοι συνδυασμοί από ντουλάπια, μικρές παραθύρες και καφασωτά . Κι εδώ υπάρχουν σκαλίσματα στα ταμπλαδάκια.

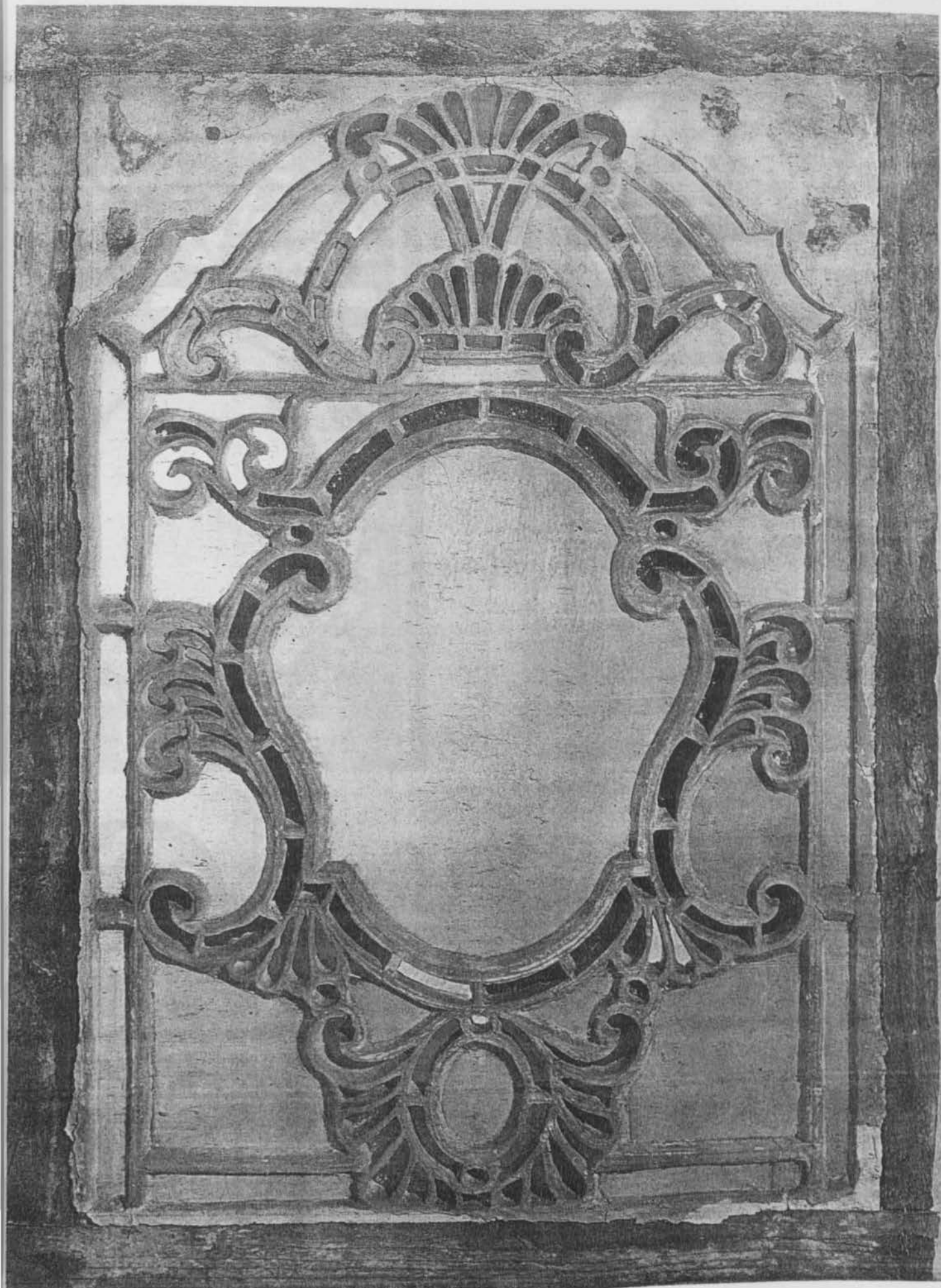
Τα ντουλάπια εισχωρούν στο βάθος του τοίχου γι' αυτό και συνήθως βρίσκονται στους εξωτερικούς τοίχους, που είναι λιθοχτιστοι και χοντροί ακόμα και στα επάνω πάτωμα ο βορινό". Είναι δίφυλλα και μερικές φορές στα πλάγια τους έχουν δύο απανωτές παραθύρες ή επάνω μία στενόμακρη. Οι παραθύρες είναι ανοιχτές ορθογώνιες εσοχές στον τοίχο, επενδυμένες και πλασιωμένες με ξύλο. Στην απάνω πλευρά του πλαισίου έχει σπάνια έχει ελαφρό σκάλισμα.

Τα κάγκελα είναι δύο ειδών τα στρόγγυλα, " του τόννου" και τα επίπεδα, "ξεγυριστά". Τα στρόγγυλα κατασκευάζονταν σε ξύλινους ποδοκίνητους τόννους όπου την σταθερότητα και την δύναμη της περιστροφής τις εξασφάλιζε χοντρός κύλινδρος από βαρύ ξύλο συνήθως καρυδιάς. Την αρχική κίνηση την έδιναν στον κύλινδρο με το χέρι και την συνέχιζαν με ποδοκίνητου τόννου διασώθηκε μόνο σε σχέδιο. Τα κάγκελα του τόννου διαμορφώνονται σ' ολόκληρο σχεδόν το μήκος τους με εναλλασσόμενους κόμπους και δαχτυλίδια. Τα επίπεδα " ξεγυριστά " κάγκελα γίνονται με την τεχνική της ξυλοκοπτικής. Ράμβοι, καμπύλες κυρτά τρίγωνα, κύκλοι, σε ποικίλους συνδιασμούς δίνουν στα κάγκελα ελαφράδα και κίνηση.

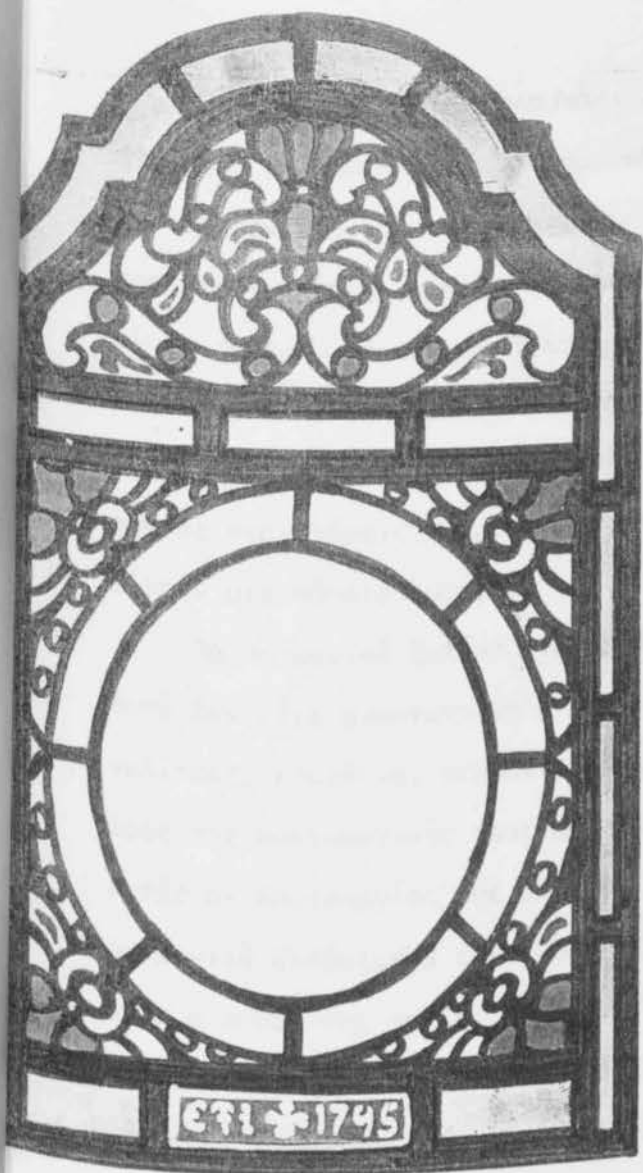
Αυτό το χαριτωμένο παιχνίδι των γραμμών αξιοποιεί αισθητικά το φώς και τον αέρα που κυκλοφορεί από τα ανοίγματά τους. Οι στύλοι του δοξάτου ως το ύψος των κάγκελων, έχουν τετράγωνη τομή. Από κει και επάνω λιγνεύουν με μια σειρά δαχτυλιδιών και αυλακιών και γίνονται στρογγυλοί ή οκτάγωνοι. Ξαναγίνονται τετράγωνοι από τις γενέσεις των τόξων και πάνω.

Αυτά είναι τα σταθερά στοιχεία του σπιτιού. Επιπλα ελάχιστα και πολύ απλά μεταχειρίζονταν οι Πηλιορείτες : κασέλες, σκαμνάκια, σοφράδες, παρόμοια με τα αντίστοιχα όλης της Ελλάδας. Κάπως ιδιαίτερο χαρακτήρα παρουσιάζουν τα σκαμνάκια. Είναι χαμηλά, ύψους 35-40 εκατοστών, με επιφάνεια σχεδόν τετράγωνη. Τα πόδια είναι χοντρά, τετράγωνα επάνω, και καταλήγουν κάτω σε σχηματοποιημένη μορφή " ποδιών λιονταριού." Αυτή η τελευταία λεπτομέρεια μας μη γεννήσει την υποψία πως πρόκειται για σχετικώς νεώτερα έργα.

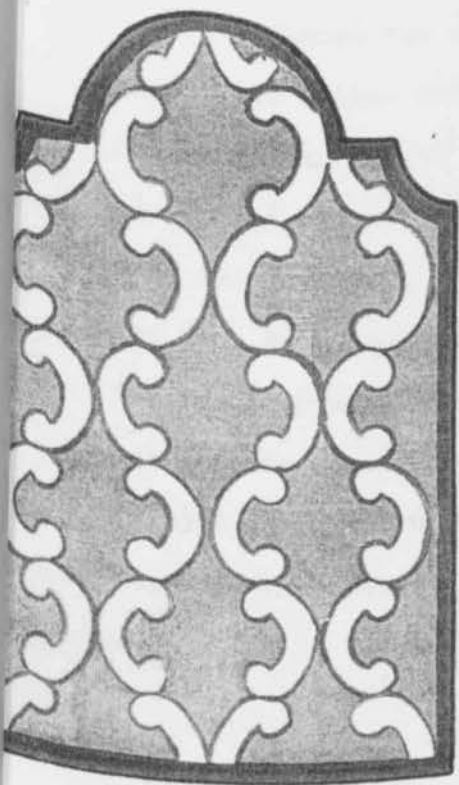

Φεγγίτης άρχοντικού. 18ος αιώνας. 50 x 66 εκ. Βόλος, συλλογή Κ. Α. Μακρή.

Φεγγίτες

Ψευτοπαράθυρα.

115

Έχουμε ένα τέτοιο σκαμνάκι με χαραγμένη την χρονολογία 1808 Αυγού-
στου 25. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί πως από τα εξι γνωστά παλιά σκαμνά-
κια τα πέντε είναι σε αρχονταρίκια μοναστηριών και το ένα στο " Μουσείο"
της Μακρινίτσας, άγνωστο από που φερμένο. Ορισμένα σκεύη της κουζίνας
είναι πελεκημένα σε μονόξυλο: πινακωτές, φουρνιστήρια, τάβλες. Προορι-
σμός τους η κάλυψη πρακτικών αναγκών και αυτές εξυπηρετούν με την μορφή
τους. Αλλά η αίσθηση του σχήματος, η εκμετάλλευση των τυχαίων στοιχείων
που σε περιπτώσεις, παρουσίασε το υλικό τους, η ελαφριά ασυμμετρία, τους
δίνουν μια κάποια ομορφιά.

Τα ποιμενικά ξυλόγλυπτα βρίσκονται σε μικρόν αριθμό στο πηλίο που
ποτέ δεν είχε αναπτυγμένη κτηνοτροφία. Είναι αντικείμενα χρήσης: ρόκες,
γκλίτσες, κουτάλια, πιρούνια, βελονθήκες. Πολλοί βοσκοί, τις μακριές
ώρες της αναγκαστικής τους μόνωσης, φιλοτεχνούν διάφορα μικροαντικείμενα.
Αυτές οι δημιουργίες της μοναξιάς αποπνέουν αγνότητα και ειλικρίνεια. Τα
ποιμενικά ξυλόγλυπτα είναι μονόλογοι. Δεν έχουν το χαρακτήρα ανακρίνωσης
όπου ο αποδέκτης παίζει κάποιον ανασταλτικό ρόλο στην πληρότητα της εξο-
μολόγησης. Μέσα στο μεγαλείο της φύσης, ανάμεσα στα αθώα ζώα, όπου η
γέννηση, ο θάνατος και ο έρωτας δεν είναι μυστήριο ή τραγωδία, ο απλοϊκός
βόσκος έχει μίαν υγιέστερη αντίληψη του κόσμου.

Η εναλλαγή των εποχών του χρόνου, ο ήλιος, η βροχή, το χιόνι, το
πέσιμο των φύλλων από τα δέντρα, η καινούργια βλάστηση είναι φαινόμενα
που τα ζει άμεσα και επηρεάζουν σημαντικά την ζωή του. Μελετάει τον και-
ρό στα σχήματα των σύννεφων και στο χρώμα του δειλινού ουρανού. Ξέρει τη
θέση των άστρων σε κάθε ώρα. κατέχει τα φερσίματα των αγριμιών. Ξαναβά-
ζει στην θέση τους εξαρθρωμένα κόκαλα και γνωρίζει τις ιαματικές ιδιότη-
τες των βοτάνων. Ακολουθεί το πράσινο όταν εκείνο κατεβαίνει προς τα χα-
μηλώματα το φθινόπωρο και ανεβαίνει προς τα βουνά την άνοιξη.
Ζει όχι απλώς κοντά στην φύση, αλλά μέσα σ' αυτή. Αποτελεί και ο ίδιος
ένα από τα στοιχεία της.

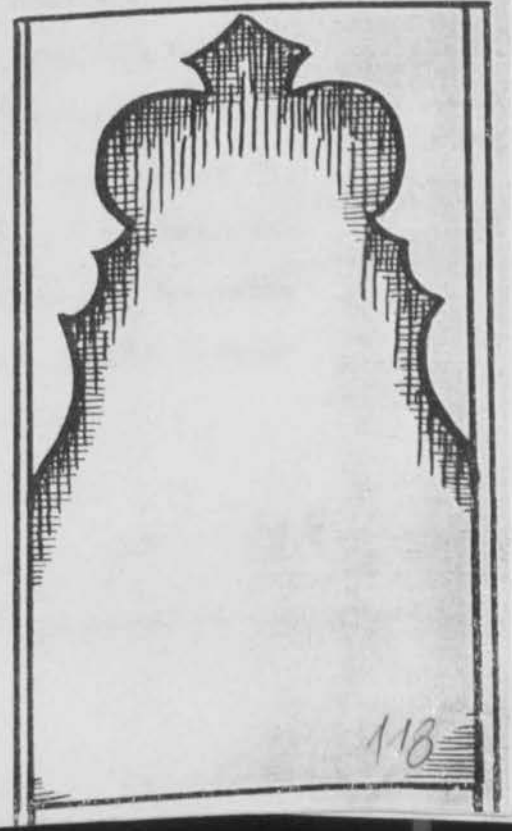
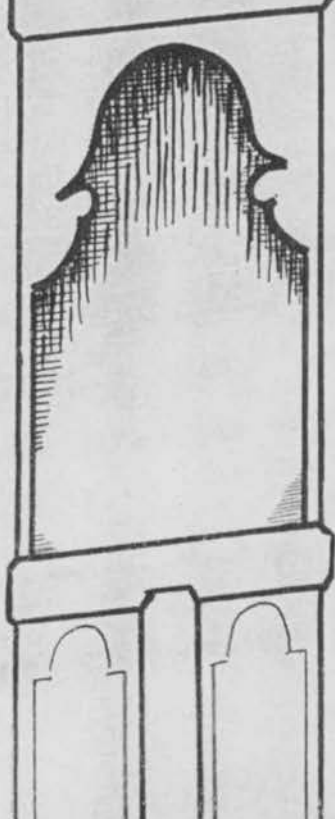
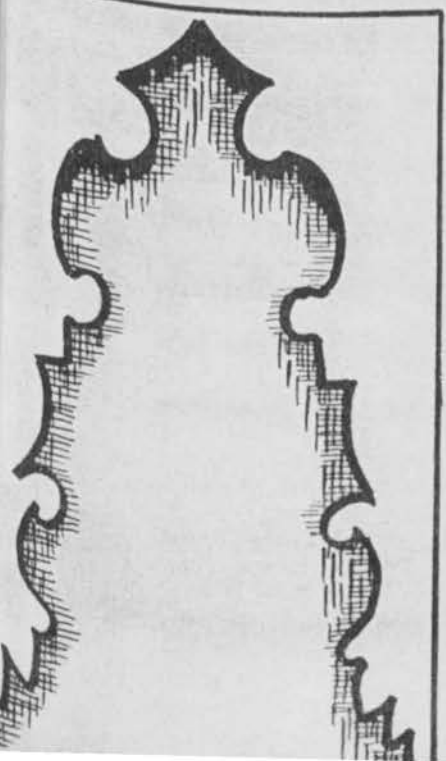
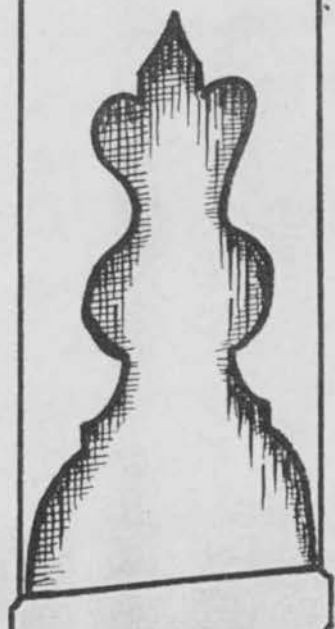
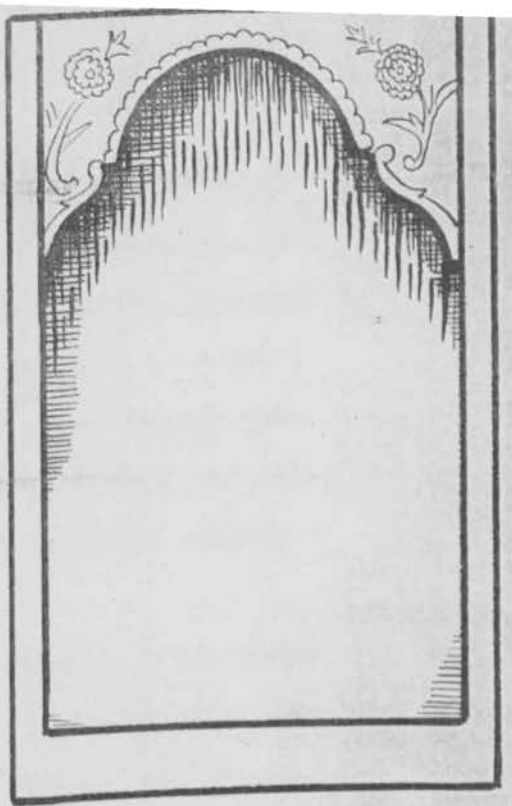
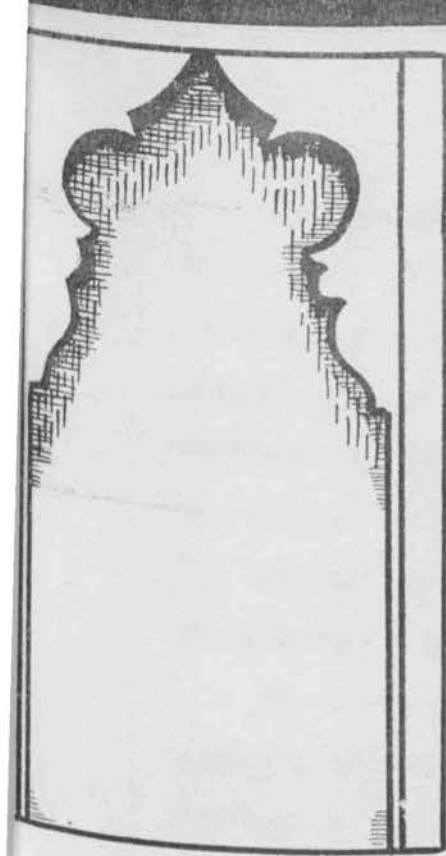
Με την κοινωνία έρχεται σε επαφή αραιά. Στο χωριό είναι αδέξιος, μα όχι ακοινωνήτος. όλα αυτά διαμορφώνουν τον ανθρώπινο τύπο του και επιδρούν αποφασιστικά στην καλλιτεχνική του δημιουργία. Φιλοτεχνεί όχι για να γεμίσει με μια κάποια ασχολία τις ώρες του μα για να δώσει έκφραση, μορφή στον συναισθηματικό του κόσμο. Μονολογεί, μα ο μονόλογός του δεν έχει τον εγωκεντρικό χαρακτήρα του μονόλογου των "ερμητικών" έχει παναθρώπινο πλάτος. Η έκφραση του είναι απλή όχι από φτώχεια αλλά από υγεία.

Η σύγκριση των ποιμενικών ξυλόγλυπτων με ανάλογα έργα των φυλακισμένων πολλά διδάσκει. Ο φυλακισμένος γεμίζει με την απασχόληση αυτή την ανία του. Η επεξεργασία προχωρεί πέρα από τις ανάγκες του έργου. Οι λεπτομέρειες και η επιμέλεια της εργασίας δεν έχουν αναγκαιότητα και ζεστασιά. Θυμίζουν τα περίπλοκα σχήματα που σχεδιάζουμε αφηρημένοι τις ώρες πλήξης. Αντίθετα, κάθε κοψιά και κάθε χάραγμα στα ποιμενικά ξυλόγλυπτα έχει την ένταση ερωτικής θωπείας.

Ελάχιστα εργαλεία χρησιμοποιεί ο βοσκός συνήθως μόνον ένα καλοσκαλισμένο μαχαίρακι, για την "γούβα" των κουταλιών μεταχειρίζεται και ένα απλό εργαλείο, το "χλιαρογλύφτη" που έχει καμπύλη λεπίδα. Διαλέγει το κατάλληλο ξύλο κάθε φορά σκληρό και χωρίς ίνες: Πυξάρι, κέδρο, αγριελιά. πολύ κατάλληλες είναι και οι ρίζες δέντρων και θάμνων. Διαμορφώνει πρώτα το αντικείμενο στις γενικές γραμμές του και ύστερα αρχίζει το σκαλισμα των λεπτομερειών. το σχήμα καθορίζεται βέβαια από την χρήση. Το υποχρεωτικό αυτό σχήμα εξευγενίζεται με την χάρη των γραμμών.

Από κει και ύστερα στο σκάλισμα των κεντιδιών, αρχίζει το ελεύθερο παιχνίδι της φαντασίας. Και κάτι που θα φανεί παράξενο: το σκάλισμα της επιφάνειας εξυπηρετεί και πρακτικό σκοπό, κάνει σταθερότερο το πιάσιμο. Γι' αυτό ορισμένα σημεία, της επιφάνειας όχι μόνον αφήνονται ασκάλιστα, αλλά λειαινονται πολύ. Το μπροστινό μέρος του "κουρσιέ" ενός ξύλινου εργαλείου για το πέρασμα των πάνινων φλόκων σε κουρελούδες, γίνεται γυαλιστερό, ενώ το υπόλοιπο, που χρησιμεύει για λαβή είναι σκαλιστό.

Τα θέματα της διακόσμησης είναι πολλά: λιοντάρια, λαγοί, ελάφια, περιστέρια, άνθρωποι, φίδια, κλαριά, λουλούδια, ήλιοι, τεθλασμένες, τριγωνάκια κ.α . Παλλές οι τεχνικές: αλόγλυφα , ανάγλυφα, χαρακτά, χωνευτά χρωματισμένα, πυρογραφικά. Υπάρχει μια έντονη " αρχαϊκότητα" στον τρόπο απόδοσης των θεμάτων της ποιμενικής Ξυλογλυπτικής. Μια γκλίτσα που ανήκει στον Κ. Ι. Βεργοζήση από την Βυζίτσα και παριστάνει άνθρωπο που παίζει πνευστό έχει καταπληκτική ομοιότητα με το γνωστό κυκλαδικό ειδώλιο του καθισμένου μουσικού.

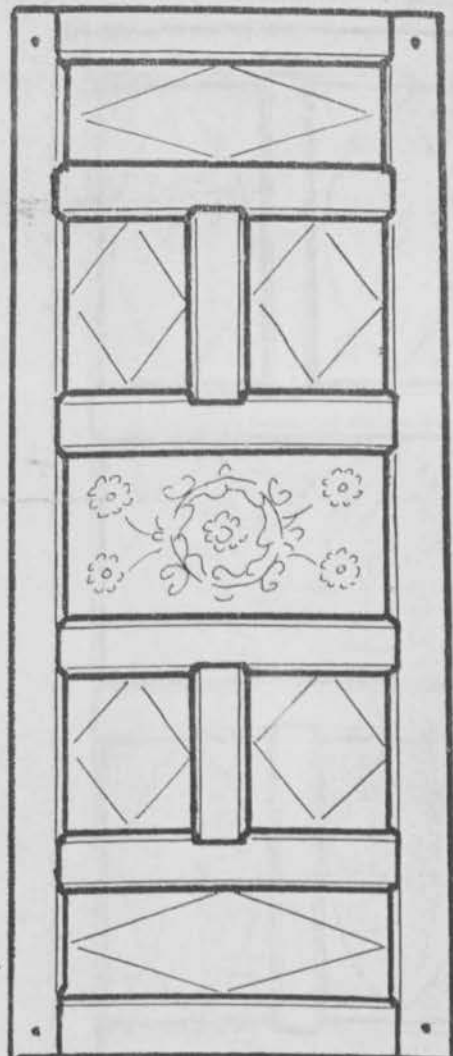
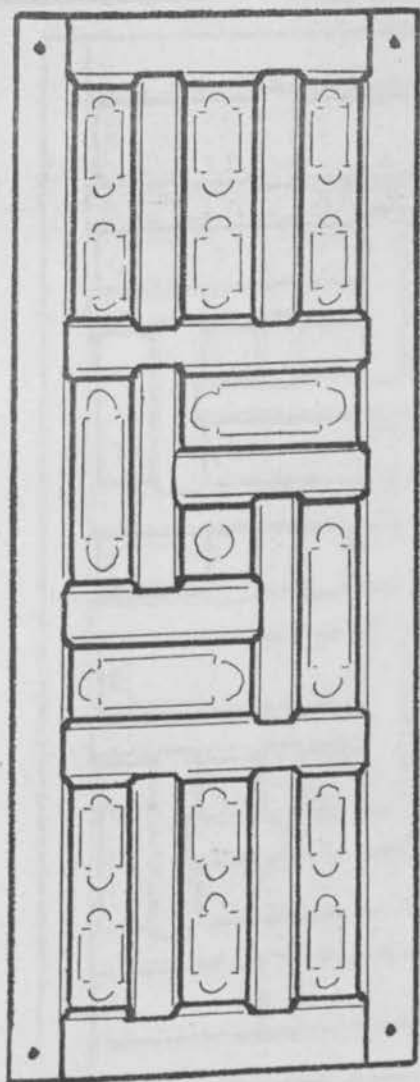
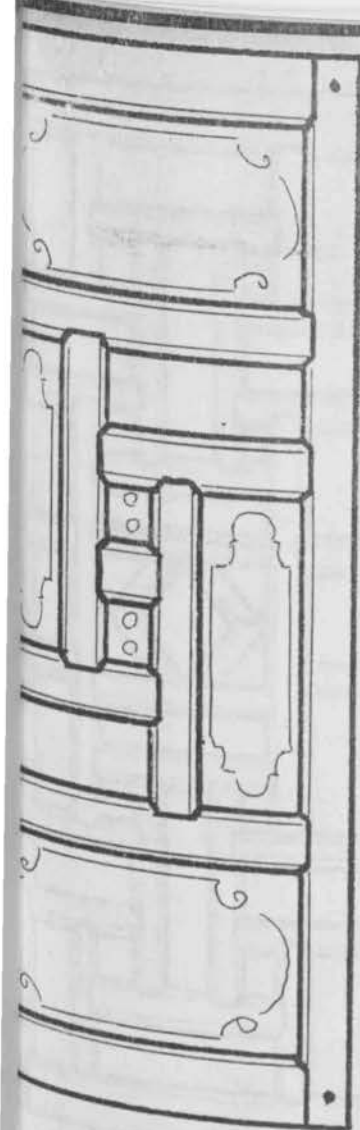
Δεν είναι μόνο η ταυτότητα του θέματος και της στάσης, με μικροδιαφορές: διπλός αυλός στο ειδώλιο, μόνος στην γκλίτσα. Εκείνο που έχει σημασία είναι η ίδια μορφική σύλληψη. Το ίδιο μοίρασμα πλήρους και κενού, ο ίδιος δυναμισμός στο πλάσιμο, η κοινή αντίληψη του σχήματος του κεφαλιού, το ίδιο ζύγισμα των όγκων. Μια ρόκα από το Λαύκο με παράσταση γυναικείας μορφής, που λες και ξεθάφτηκε από κάποιο μινωικό ιερό, ένα λιοντάρι σε χέρι γκλίτσας που ανήκει στην γενιά των μαρμαρίνων φρουρών της ιεράς Λίμνης στη Δήλο, ένα φίδι που δαγκώνει την ουρά του χωρίς να θυμάται τον αρχαίο συμβολισμό του, μορφές και σχήματα, σύμβολα άδεια από το πανάρχαιο νόημά τους , θυμίζουν σπόρους αποξεχασμένους σε αρχαίους τάφους, που ξαναβλασταίνουν όταν ξυπνάει την κρυμμένη τους δύναμη το αγκάλιασμα του νερού και του χώματος.

Οι ρόκες του Πηλίου είναι μικρές, μονές, με καλάθκι. Από τους δύο άλλους τύπους τις ατόφιες, όπου το κυλινδρικό στέλεχος πλαταίνει επάνω, και τα σταυρούτσικα, σταυρωτές ή θηλυκωτές, όπου στο στέλεχος ανοίγεται τρύπα μέσα στην οποία περνιέται εγκάρσια κεραία, δεν υπάρχουν. Οι μονές πηλιορείτικες ρόκες αποτελούνται από ένα κυλινδρικό ή οκταγωνικό στέλεχος που καταλήγει κάτω σε αιωρούμενο καλάθκι, επιδέξια κομμένο από το ίδιο κομμάτι ξύλου. Μέσα σε κούφωμα του στελέχους υπάρχουν ελεύθερα στρόγγυλά κομματάκια του ξύλου, τα ρεβιθάκια. Έτσι η ρόκα κατά την χρήση της παράγει έναν ελαφρό ήχο που συντοφεύει την γυναίκα. Συνήθως η επάνω κατάληξη της ρόκας διαμορφώνεται σε σχήμα χεριού.

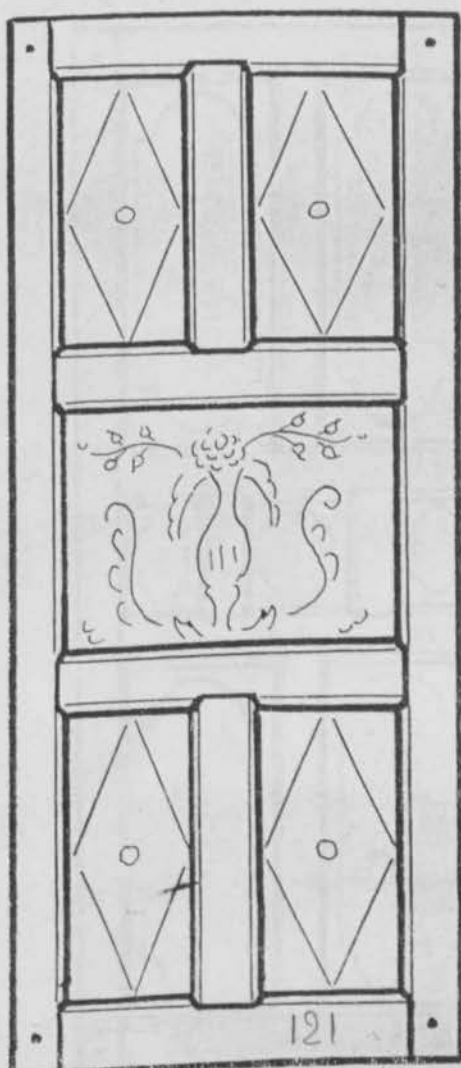
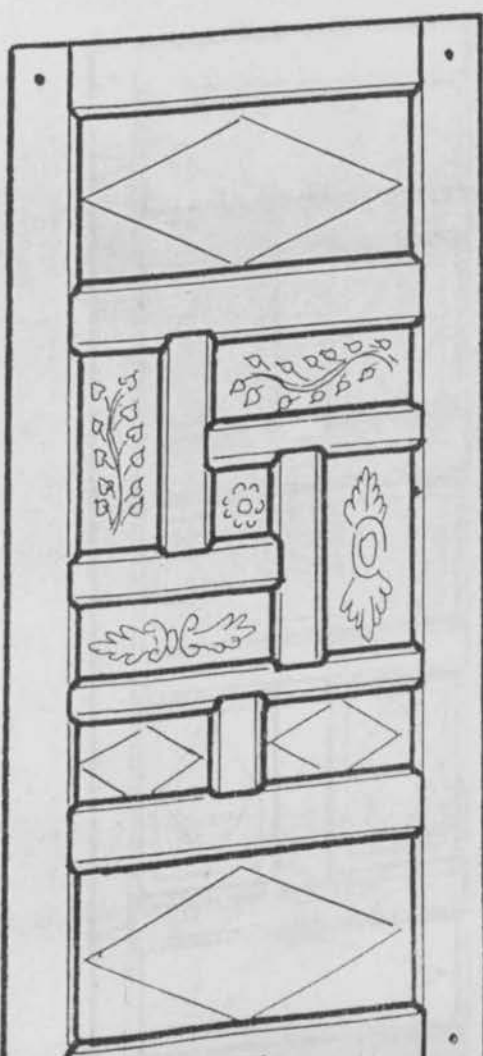
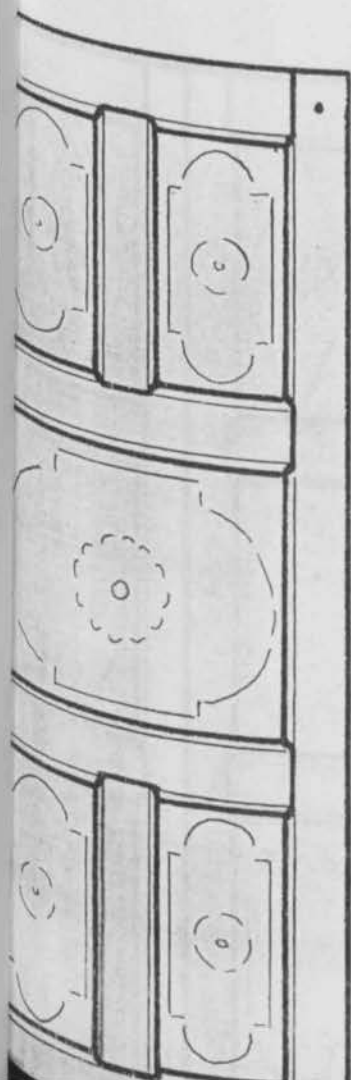
Ανάλογες αλλά σε μαλακό ασπρόξυλο και με φτωχότερη διακόσμηση, είναι οι ρόκες της Σκύρου. Η γκλίτσα έχει πολλαπλή χρησιμότητα για το βασκό. Βοηθός στα δύσκολα περάσματα και ξεκούρασμα των χεριών όταν την περνάει οριζόντια στο σβέρκο του και κρεμάει σ' αυτή ανοιχτά τα χέρια του. Με το μακρύ ραβδί της συγκεντρώνει τα ξεκομμένα πρόβατα και η λαβή της είναι κατάλληλη να πιάνει από το πόδι όσα του ξεφεύγουν. Το σχήμα λοιπόν της λαβής του " χεριού" βγήκε από μίαν ανάγκη και είναι στην γενική στερεότυπο: Κυλινδρικός, περίπου, κορμός που στερεώνεται κάθετα στο ραβδί ή γκλιτσόξυλο με μια τρύπα, μέσα στην οποία σφηνώνεται η κορυφή του ραβδίου. Ο κορμός αυτός κυρτώνει προς τα κάτω πάει για λίγο παράλληλα με το ραβδί και ύστερα ξανά κυρτώνει και απομακρύνεται. Σ' όλη αυτή την μικρή διαδρομή λεπταίνει αισθητά.

Σχήμα απλό που θυμίζει μισοτανυσμένο λατινικό S. Αλλά πόση ποικιλία στις παραλλαγές και στην διακόσμηση του βασικού σχήματος. Μερικά χέρια γκλίτσας έχουν στην μιά τους άκρη σκαλισμένα σφυρίχτρα. Τα κουτάλια και τα πιρούνια έχουν απλούστερο διάκοσμο. Αλλά είναι μονοκόμματα και άλλα αρθρωτά που η λαβή τους διπλώνει για να μπαίνουν εύκολα στη τσέπη. Οι κουτάλες για οικιακή και επαγγελματική χρήση δεν έχουν σκαλιστή διακόσμηση. Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό πρέπει να σημειώσουμε την εντελώς ιδιαίτερη περίπτωση του ξυλογλύπτη-ζωγράφου Κωνσταντίνου Παπαδημητρίου, από την Βράχα των Αγράφων, που κάνει στα 1830 " εν Νεοχωρίω της Ζαγοράς" ολόγλυφα αγάλματα και συμπλέγματα. Μερικά από αυτά βρίσκονται στο Ιστορικό Μουσείο της Νεώτερας Ελλάδος (Αθήνα).

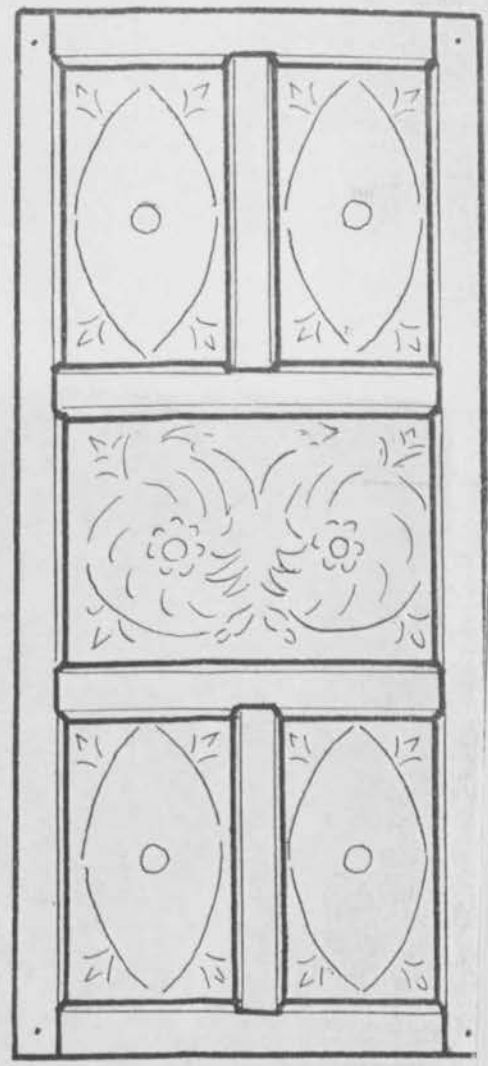
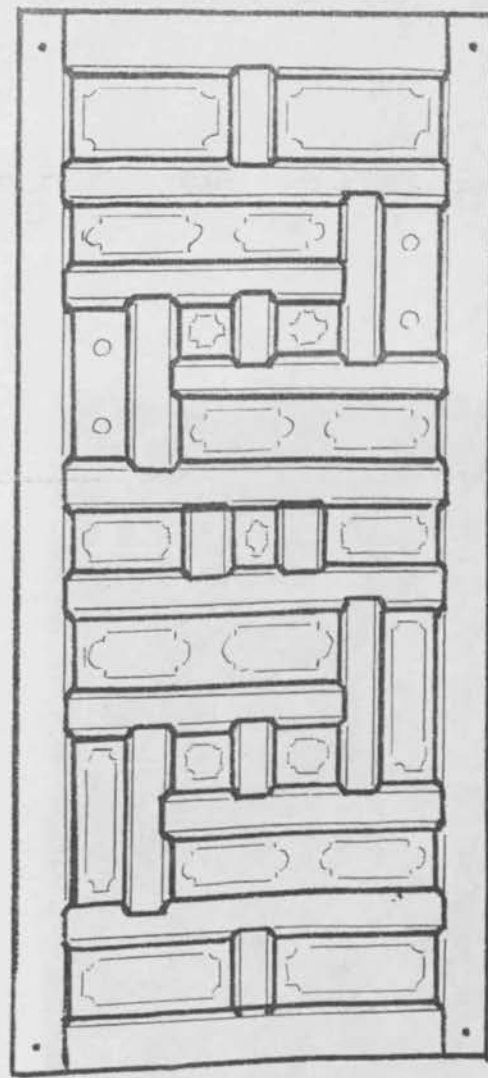
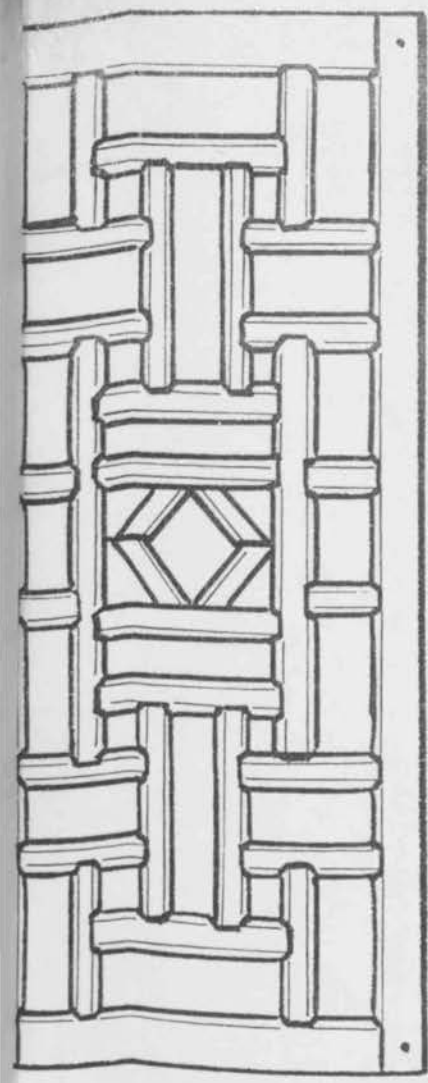
Τα έργα του Παπαδημητρίου είναι ένα μικτό είδος γλυπτικής και ζωγραφικής κάτι διαφορετικό από το τέμπλο της Ανεμούτσας, όπου οι διακυμάνσεις της επιφάνειας δημιουργούν τους τόνους. Εδώ και το σκάλισμα και το ζωγράφισμα έχουν ένα ρεαλισμό που φτάνει ως την τραχύτητα. Τα αίματα πχ. πάνω στα ρούχα είναι ανατριχιαστικά. Οι μορφές έχουν συλληφθεί εξ αρχής σε ζωγραφισμένα αγάλματα. Αλλώστε ο ίδιος κάνει και καθαρά ζωγραφικά έργα, όπως η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, 1830 και ξυλόγλυπτα από τα οποία ένας άγγελος σε αναλόγιο βρίσκεται στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στην Βράχα.

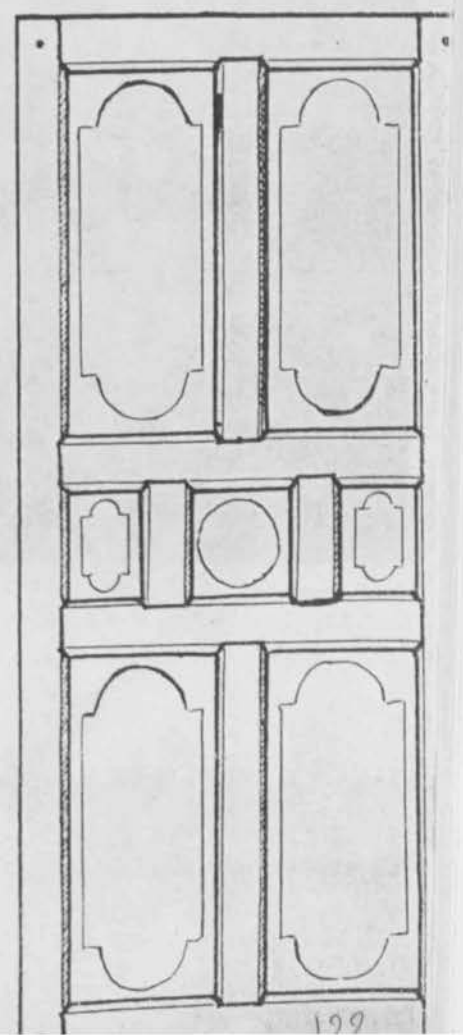
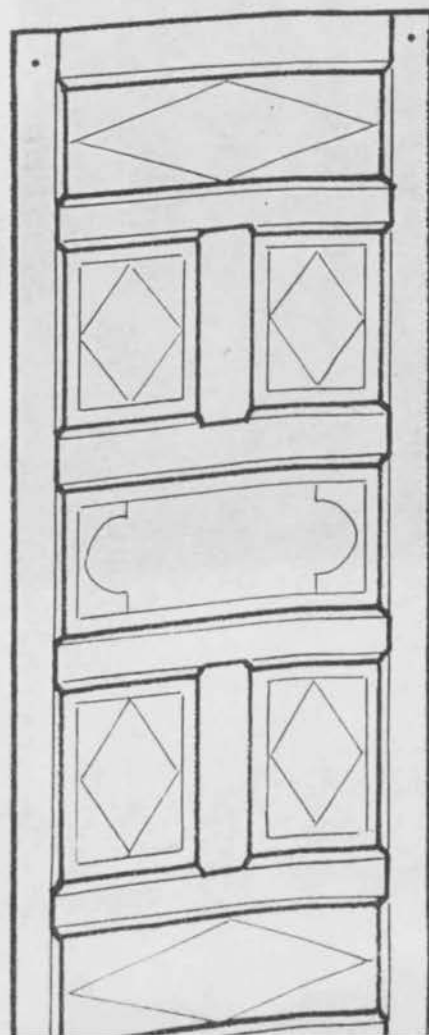
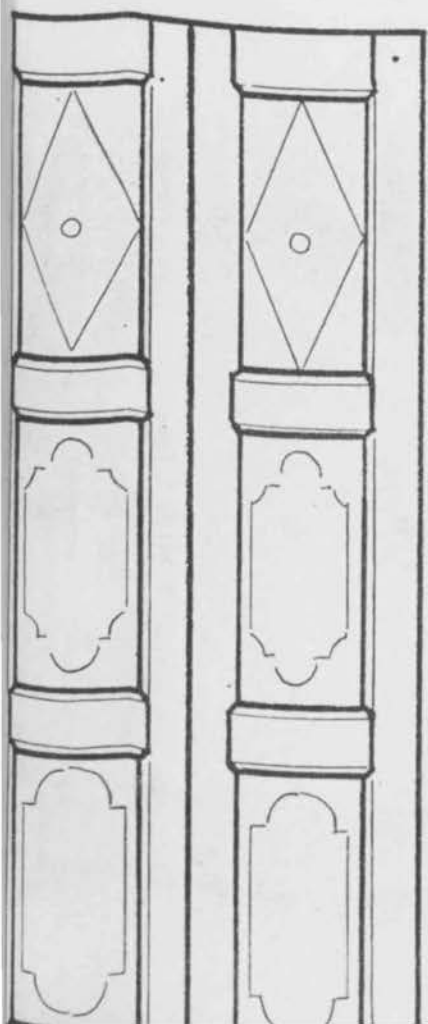
+ Γραμμικές παραστάσεις τής σύνθεσης τών ταμπλάδων στις ηηλιορείτικες έσωτερικές πόρτες.

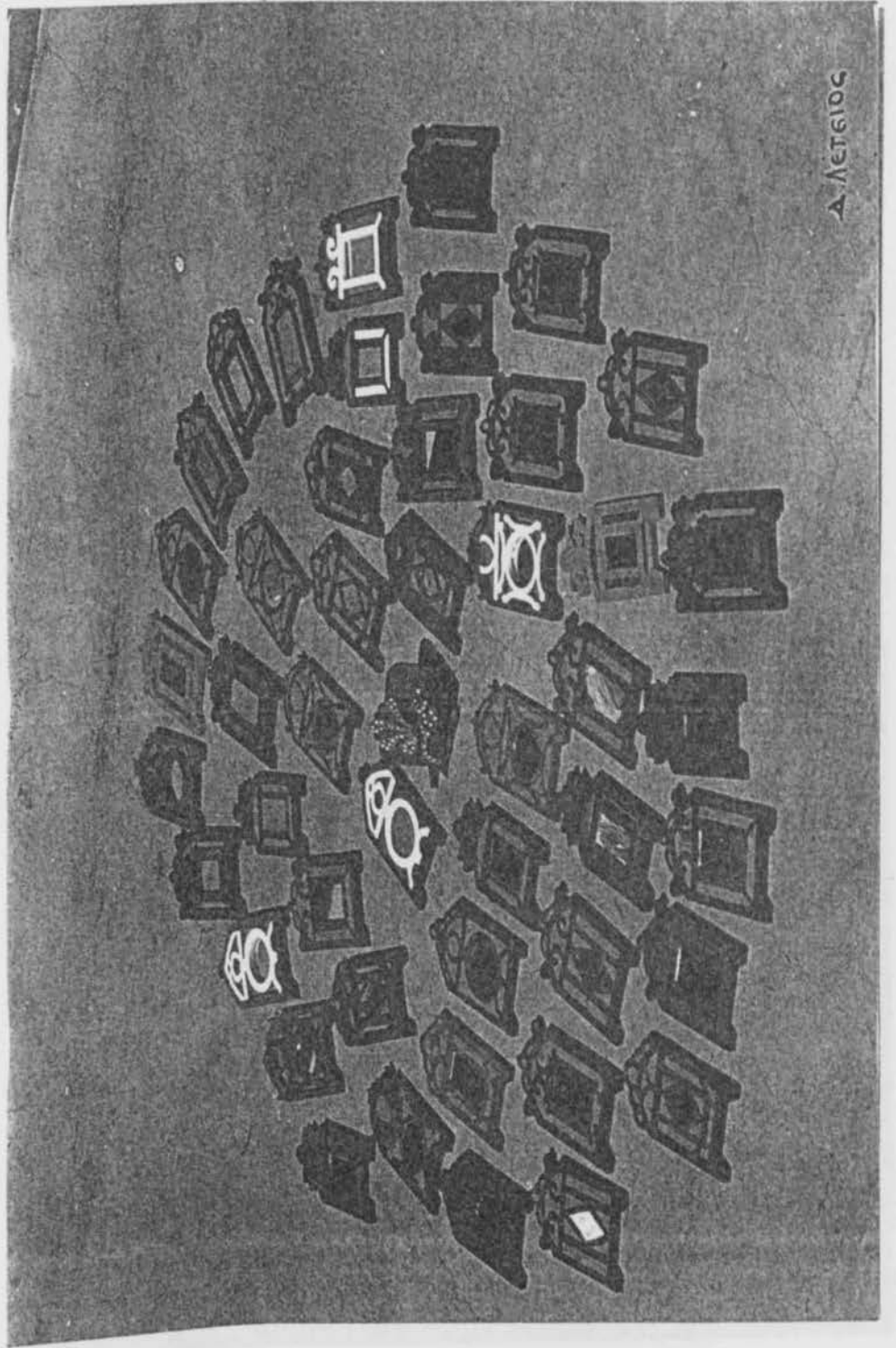

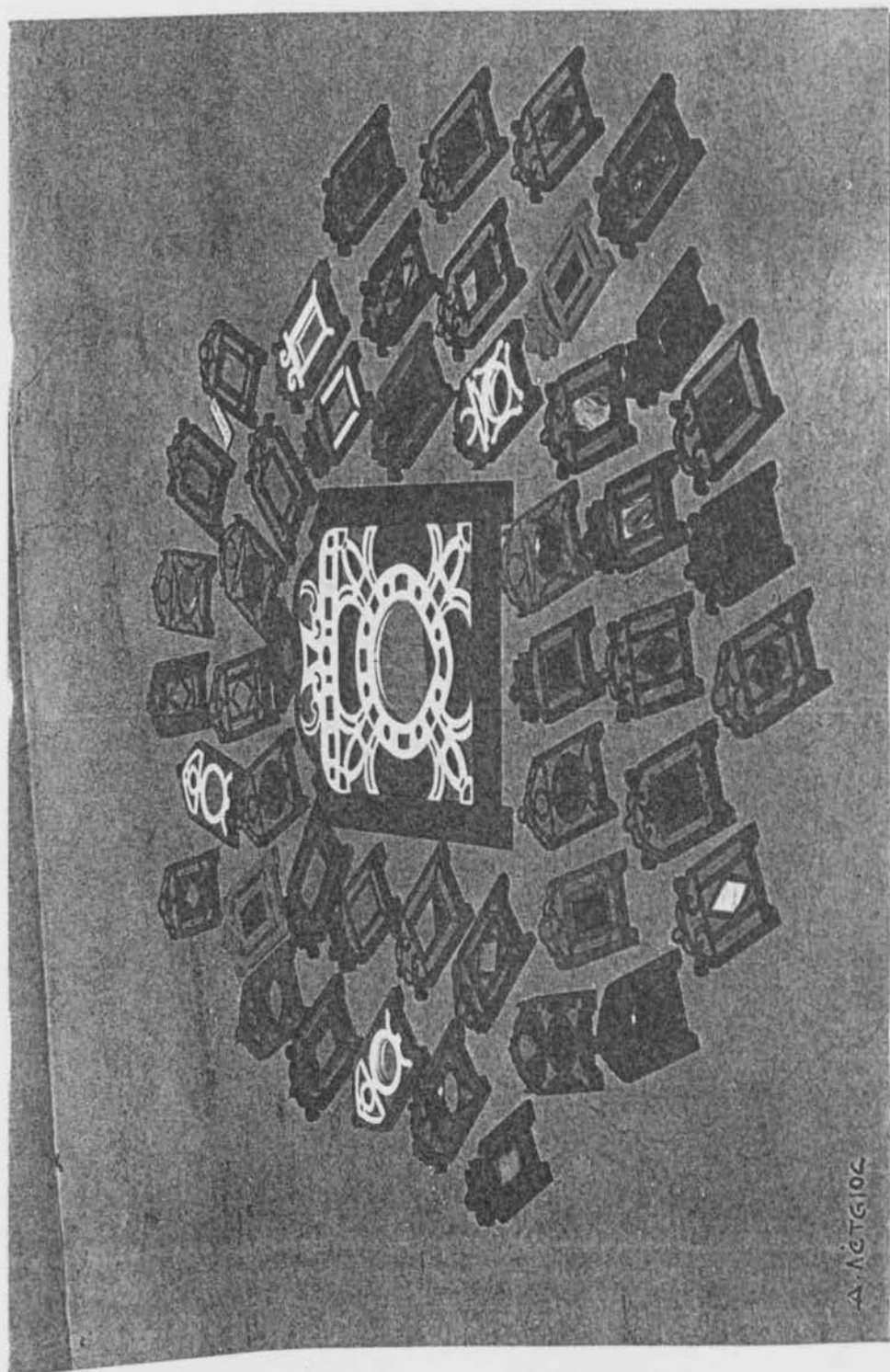

Γραμμικές παραστάσεις τῆς σύνθεσης τῶν ταμπλάδων στίς πηλιορείτικες ἐσωτερικές πόρτες.

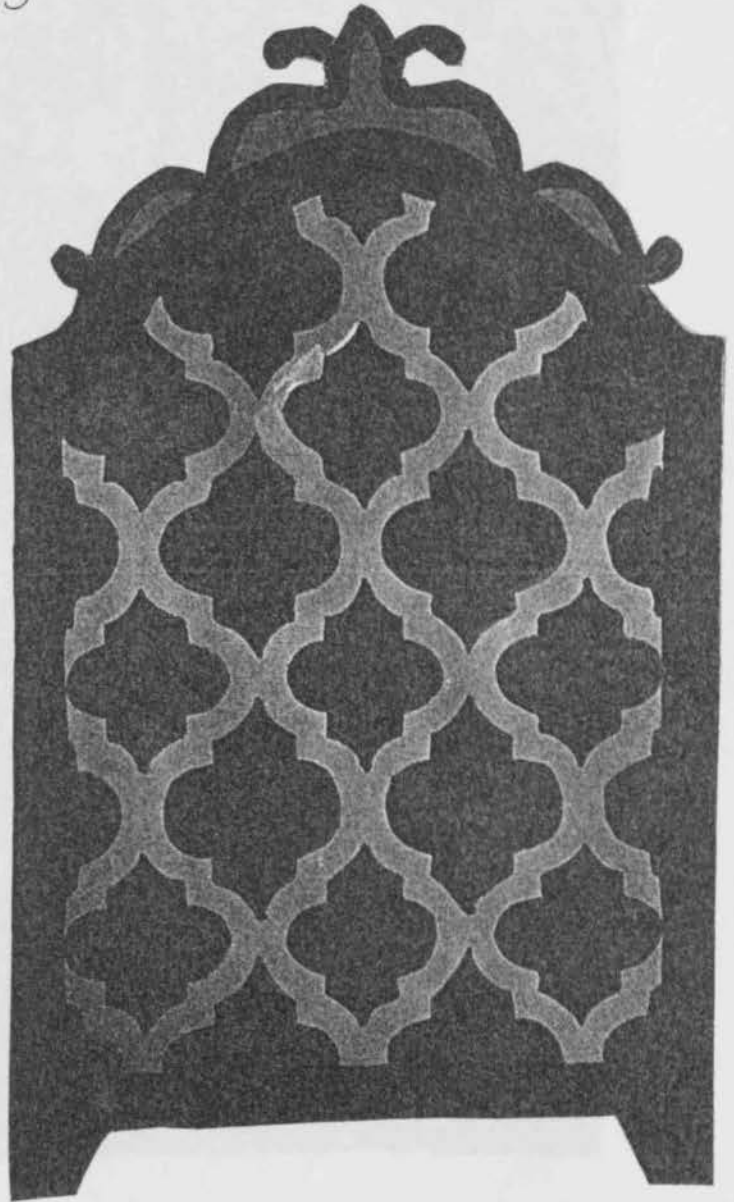

Α. ΛΕΤΕΙΔΙΟΣ

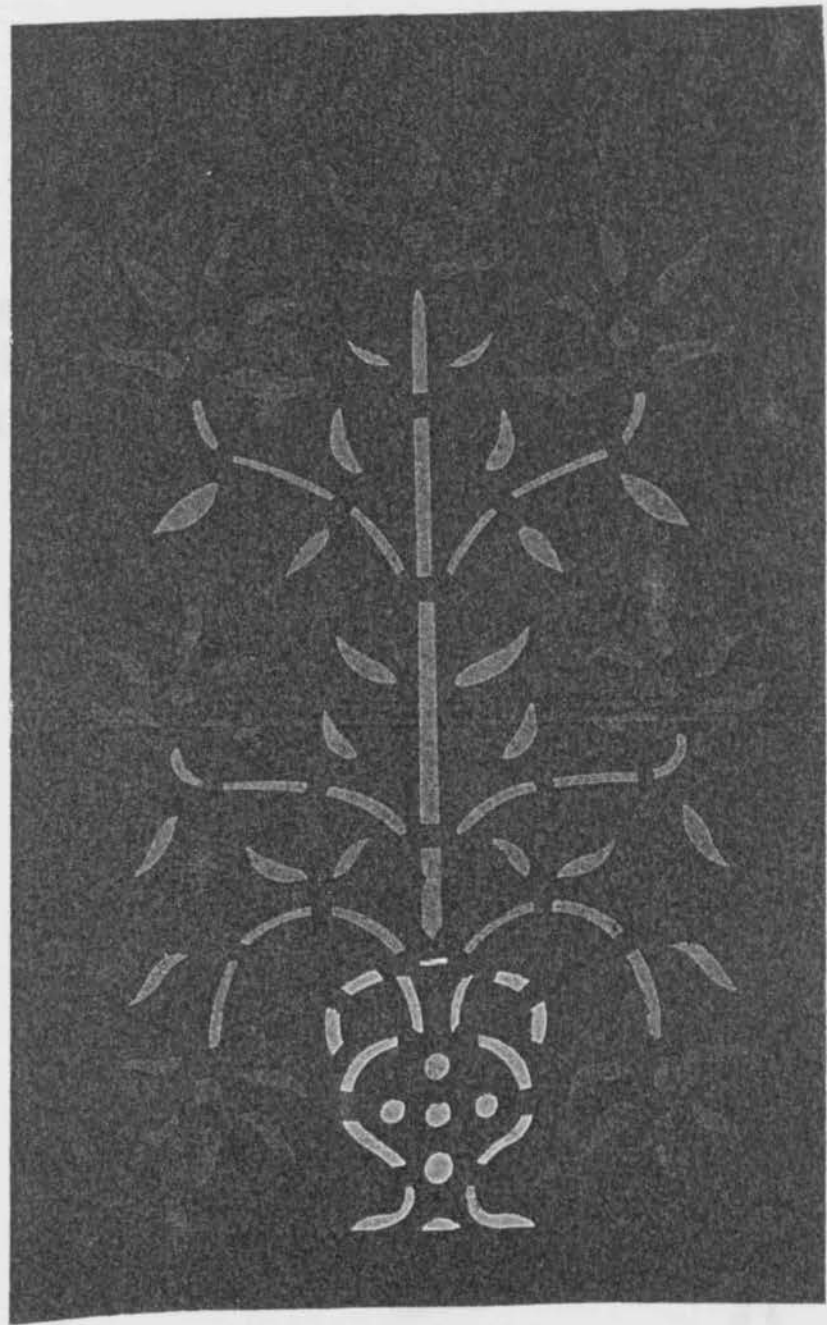

A. 16 TG102

45

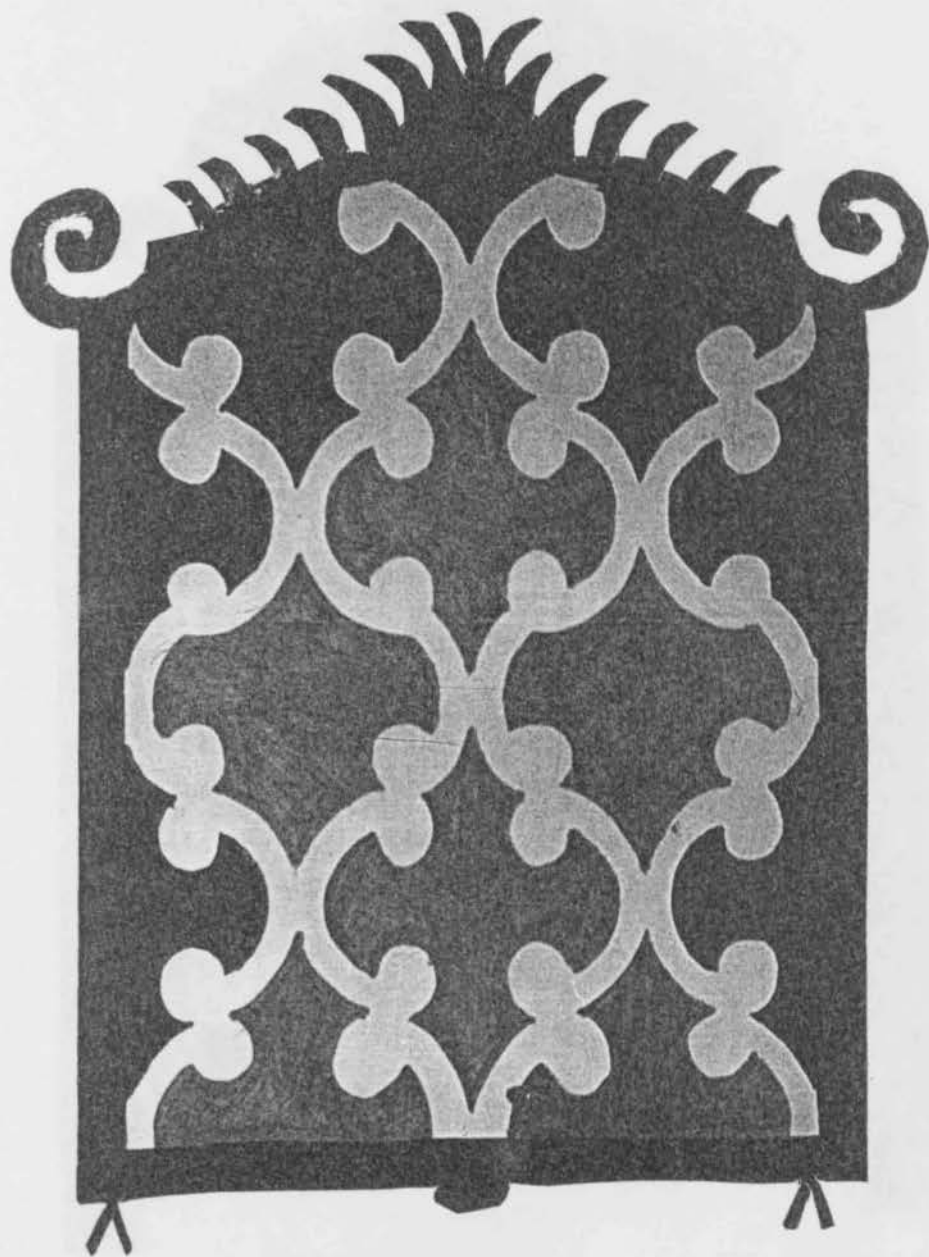

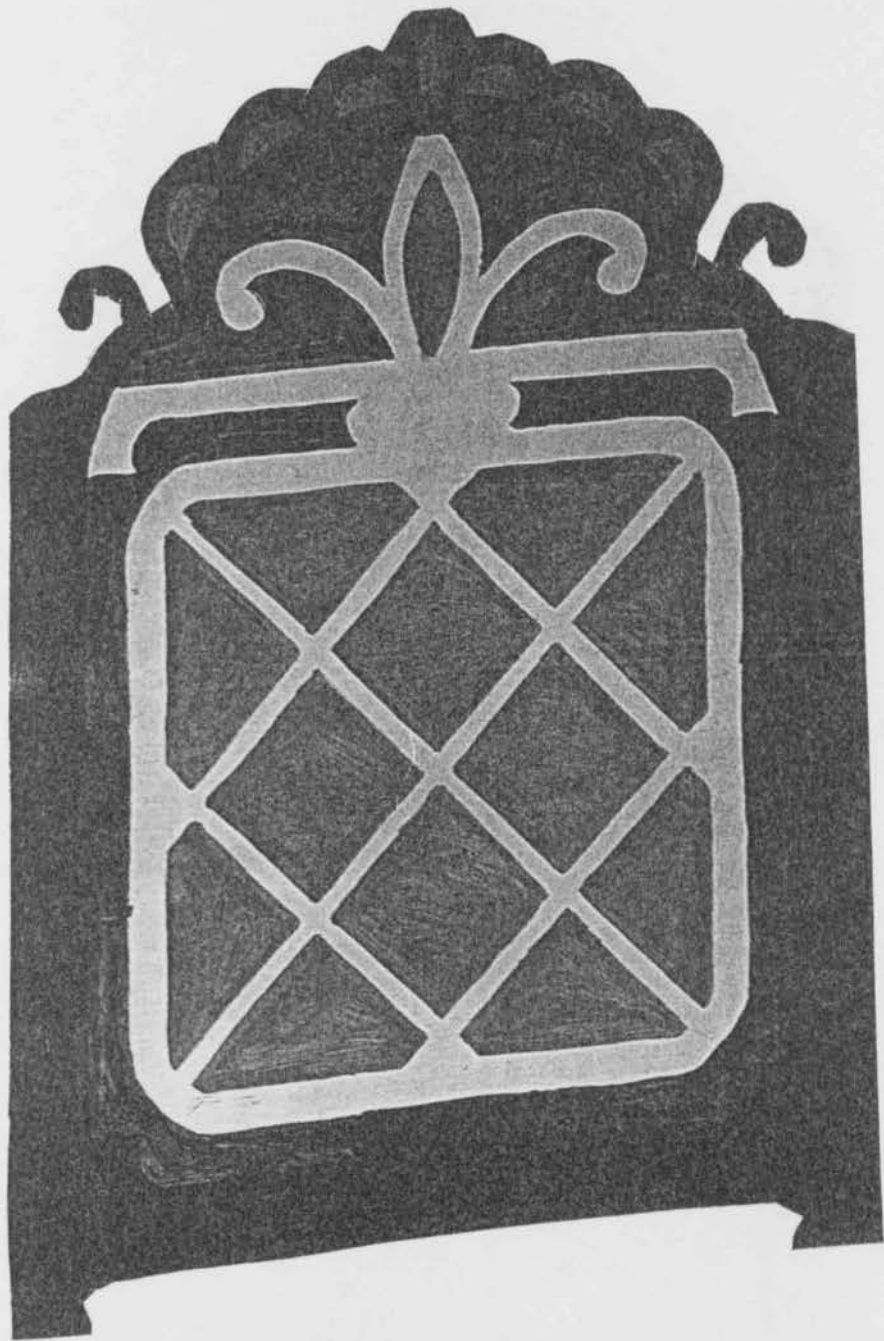

13

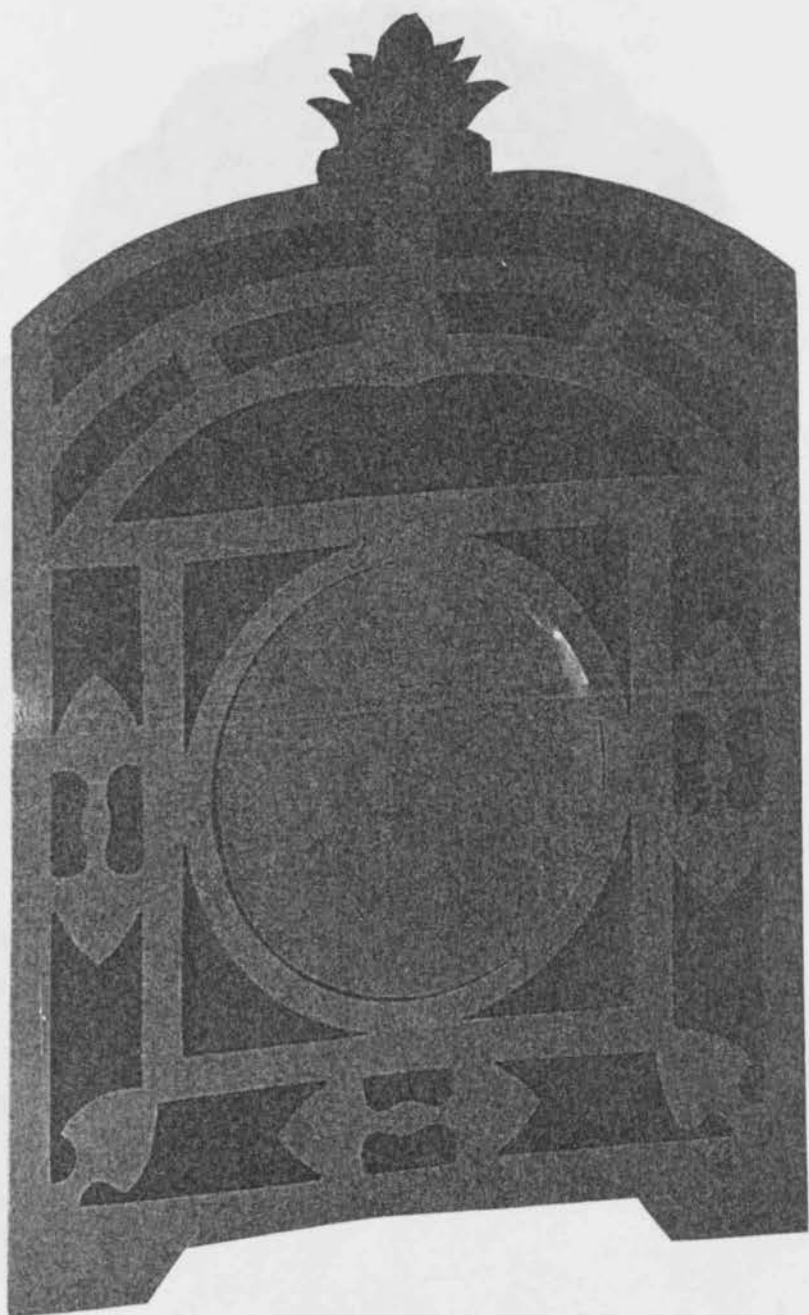
44

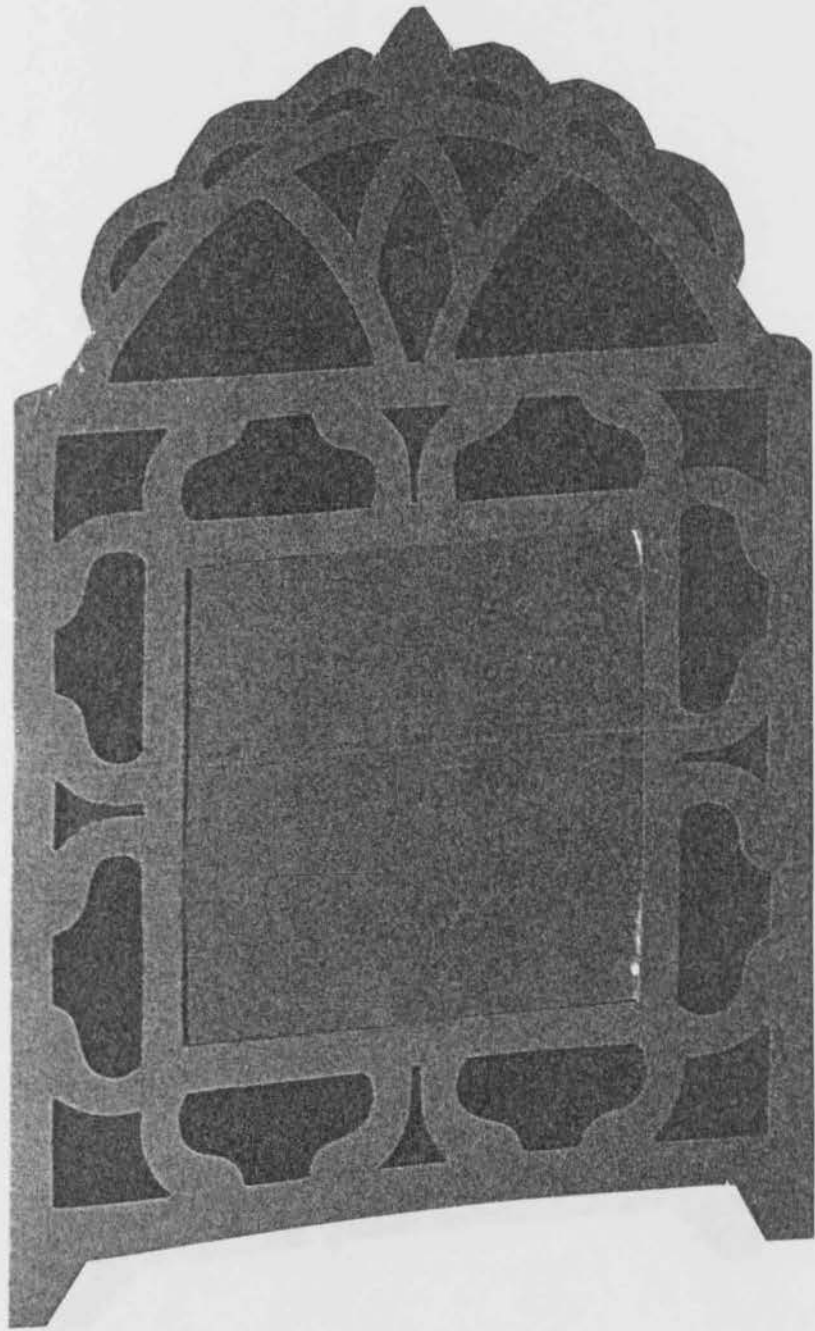
46

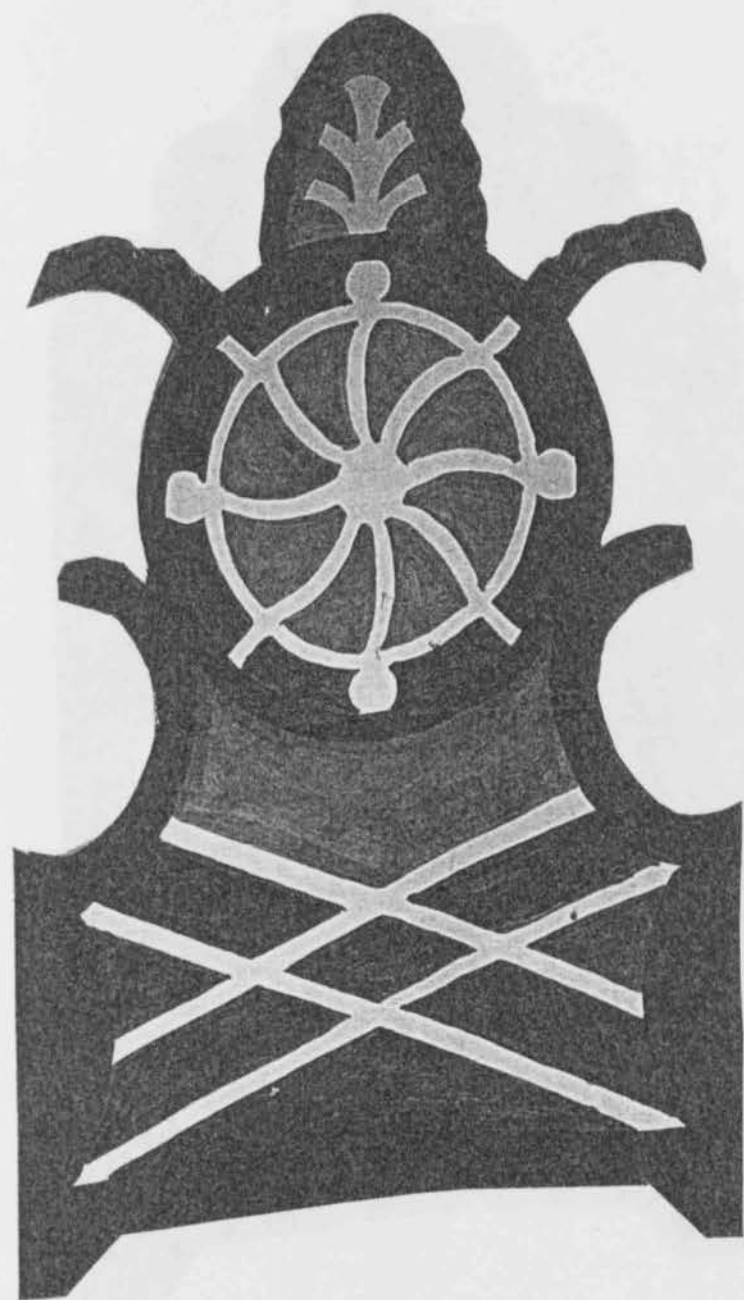

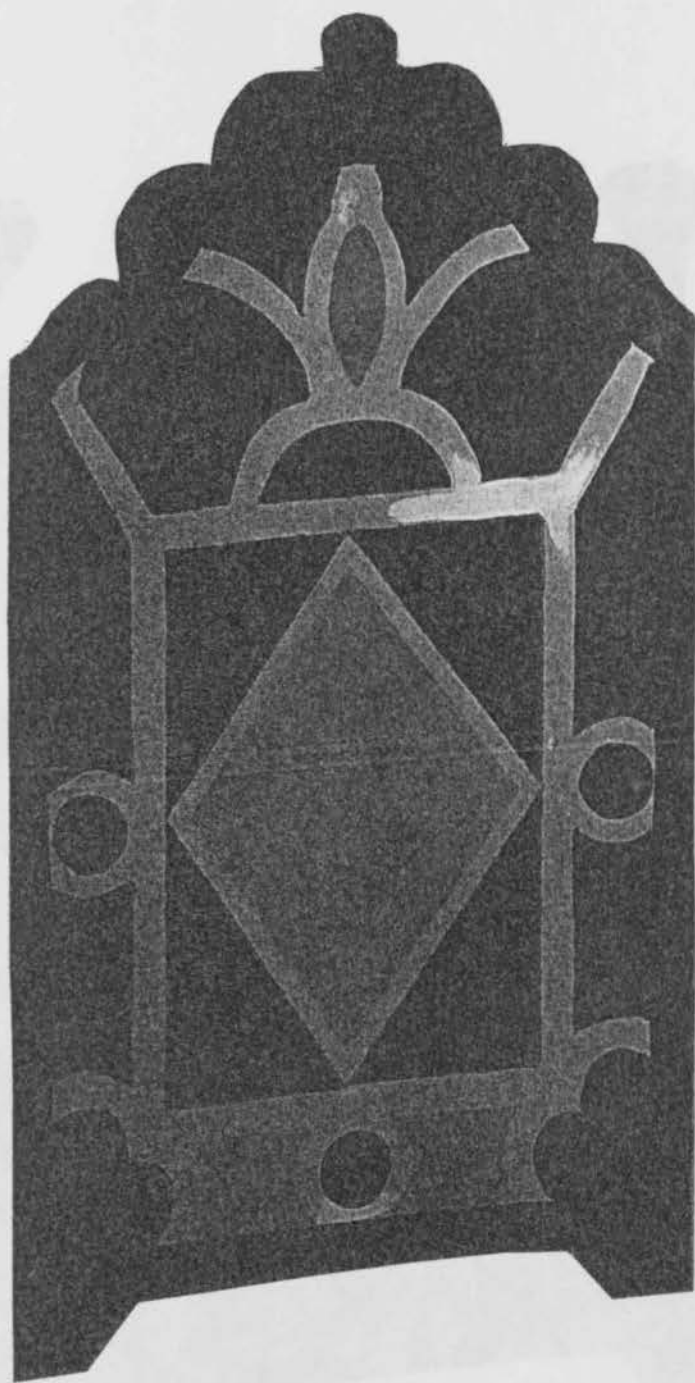
43

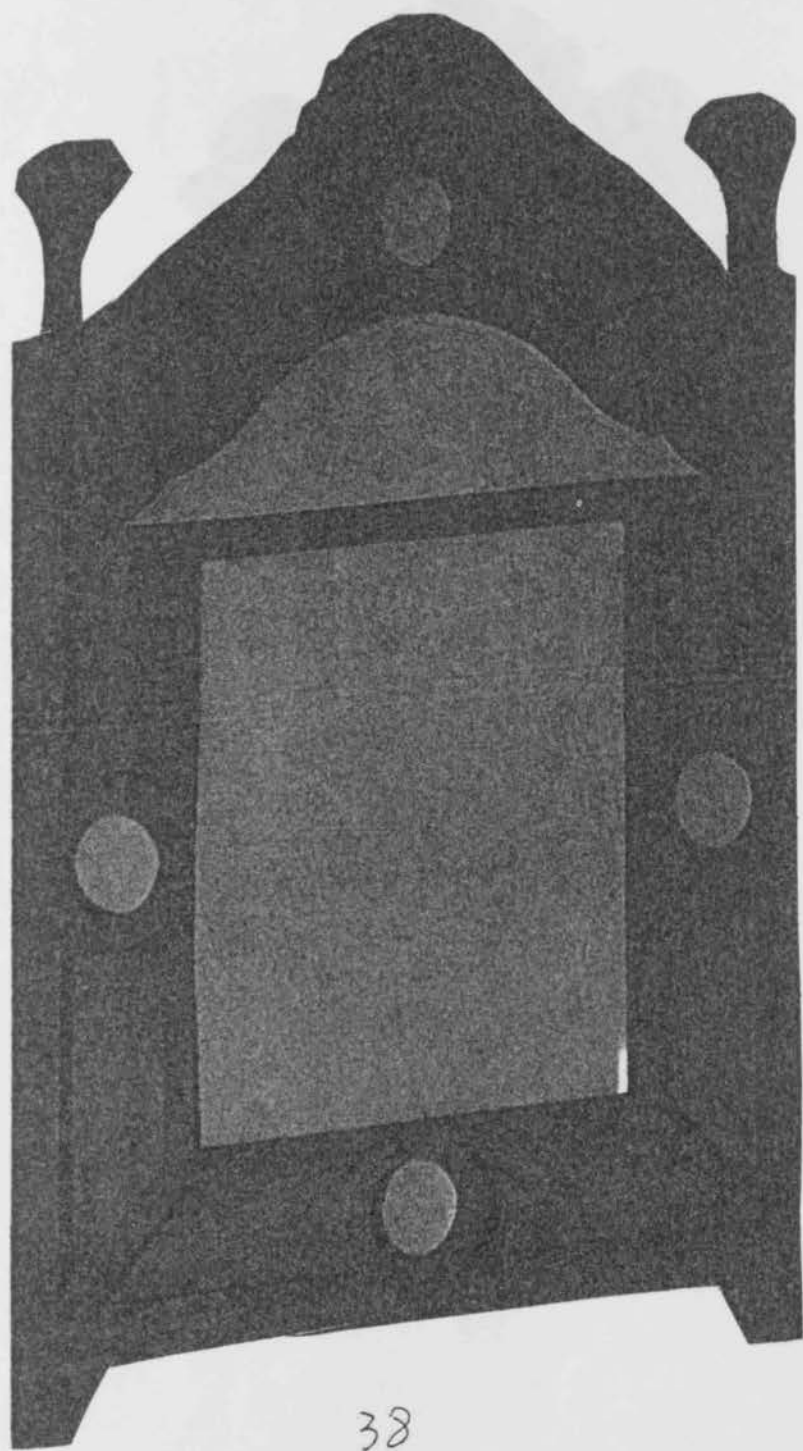

38

ΨΕΥΤΟΠΑΡΑΘΥΡΑ

ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

κείμενο, σχέδια, χάραξη, εκτύπωση

ΚΙΤΣΟΥ Α. ΜΑΚΡΗ

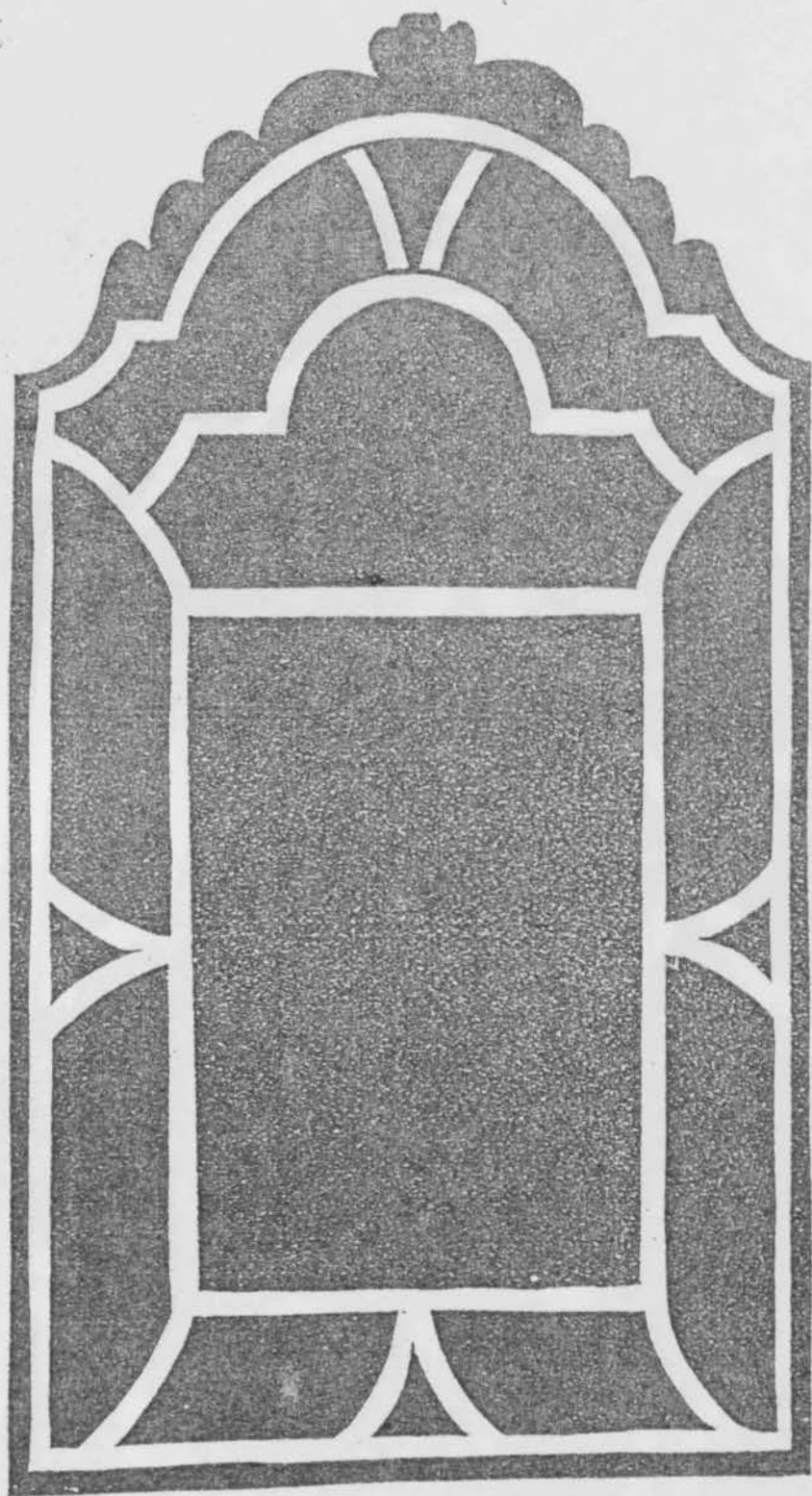
α πληροίτικα σπίτια, όπως και όλα τα σπίτια του βορειοελλαδικού τύπου, πάνω από τα κύρια παράθυρα του επάνω πατώματος, άμέσως μετά το γείσο της στέγης, είχαν φεγγίτες με γύψο και χρωματιστά τζαμάκια. Με το πέρασμα του χρόνου, καθώς καταρ-

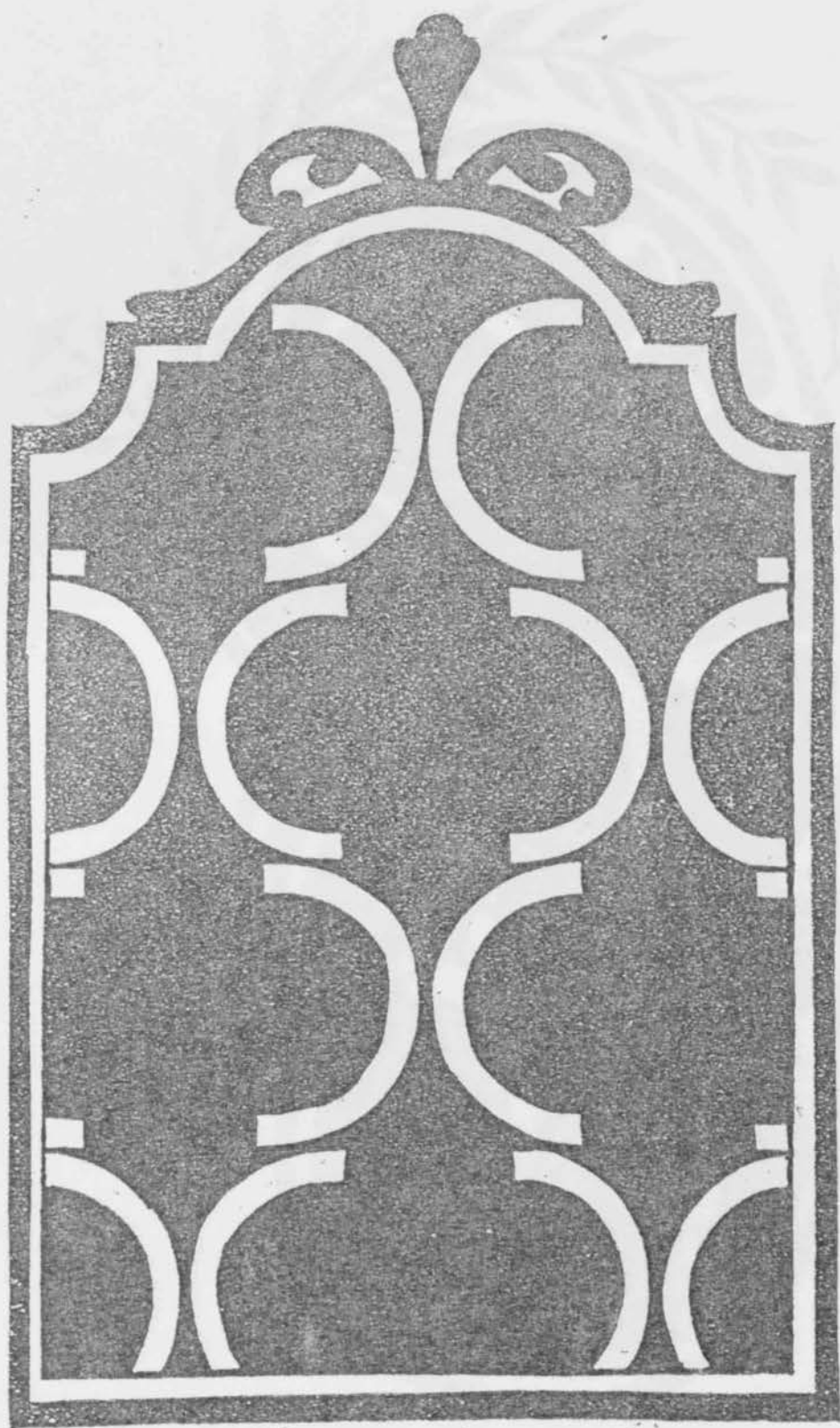
γείται ο φεγγίτης, ενώ διατηρείται ο αρχιτεκτονικός τύπος του σπιτιού, στη θέση του φεγγίτη μπαίνει ζωγραφιστή απομίμησή του, το ψευτοπαράθυρο. Από την απλοποιημένη απομίμηση του σχεδίου του φεγγίτη, το ψευτοπαράθυρο περνάει σε καινούργιες, δικές του μορφές. Όπως κάθε είδος, που μπαίνει στη θέση ενός παλιότερου, στην αρχή είναι επηρεασμένο από το σχήμα του παλιού. Σιγά-σιγά, όμως, ξεμακραίνει από αυτό και αποχτάει δικό του ύφος.

Τα δέκα σχέδια, που δημοσιεύονται στο λεύκωμα τούτο, παρουσιάζουν μερικούς βασικούς τύπους πληροίτικων ψευτοπαράθυρων. Βέβαια οι παραλλαγές των τύπων αυτών είναι άπειρες, αλλά μέσα στα δέκα αυτά σχέδια κλείνεται όλη η ποικιλία τους, με τα χαριτωμένα σχήματα και τους χαρούμενους χρωματισμούς, από τη μίμηση του διπλού γιάλινου φεγγίτη, όπου μέσα από τη διαφάνεια του εξωτερικού γιάλινου επιπέδου μισοφαίνεται το εσωτερικό ως τα σχηματοποιημένα φυτικά και ζωικά μοτίβα, και από τα άνησυχτα μπρόκ σχήματα ως τα ήρεμα γεωμετρικά σχέδια, που ή ελαφριά τους ασυμμετρικά τὰ σώζει από κάποια ψυχρότητα.

Τα περισσότερα από τα σχέδια αυτά δημοσιεύθηκαν πριν από δέκα πέντε χρόνια σε πενιχρή μονόχρωμη απόδοση. 'Επειδή, όμως, στο ψευτοπαράθυρο, χρώμα και σχέδιο αποτελούν μίαν άξεχώριστη ενότητα, ο έκδοτης τους εκρινε πως ή έκδοση εκείνη δεν έπρεπε να είναι ή τελική. Οί σεισμοί της τελευταίας τριετίας κατέστρεψαν όλα σχεδόν τα παλιά αρχοντικά σπίτια του Πηλίου με τὰ χρωματιστά ψευτοπαράθυρα κι' έτσι το είδος χάθηκε όριστικά, γι' αυτό και ή έγχρωμη δημοσίευσή τους είναι απαραίτητη.

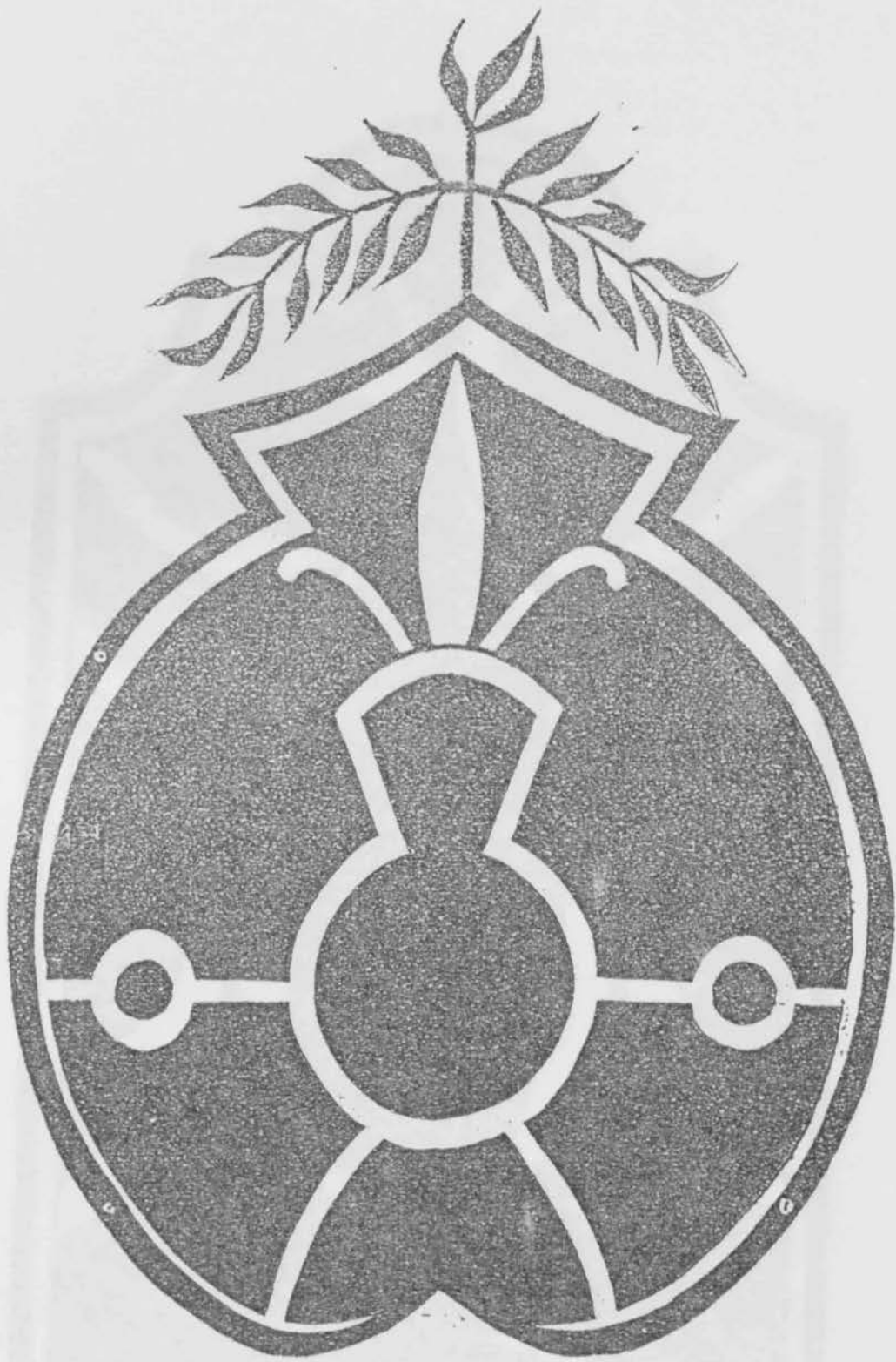
Η έκδοση αυτή απευθύνεται προς κάθε φιλότεχνο και φίλο της λαϊκής εικαστικής δημιουργίας. 'Ιδιαίτερα αφιερώνεται στους Έλληνες αρχιτέκτονες όσους πιστεύουν στη δυνατότητα και στην αξία της δημιουργίας νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Το ψευτοπαράθυρο μπορεί να γίνει στοιχείο χρήσιμο στην προσπάθειά τους. Η προσαρμογή του στις ανάγκες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής είναι έργο δικό τους.

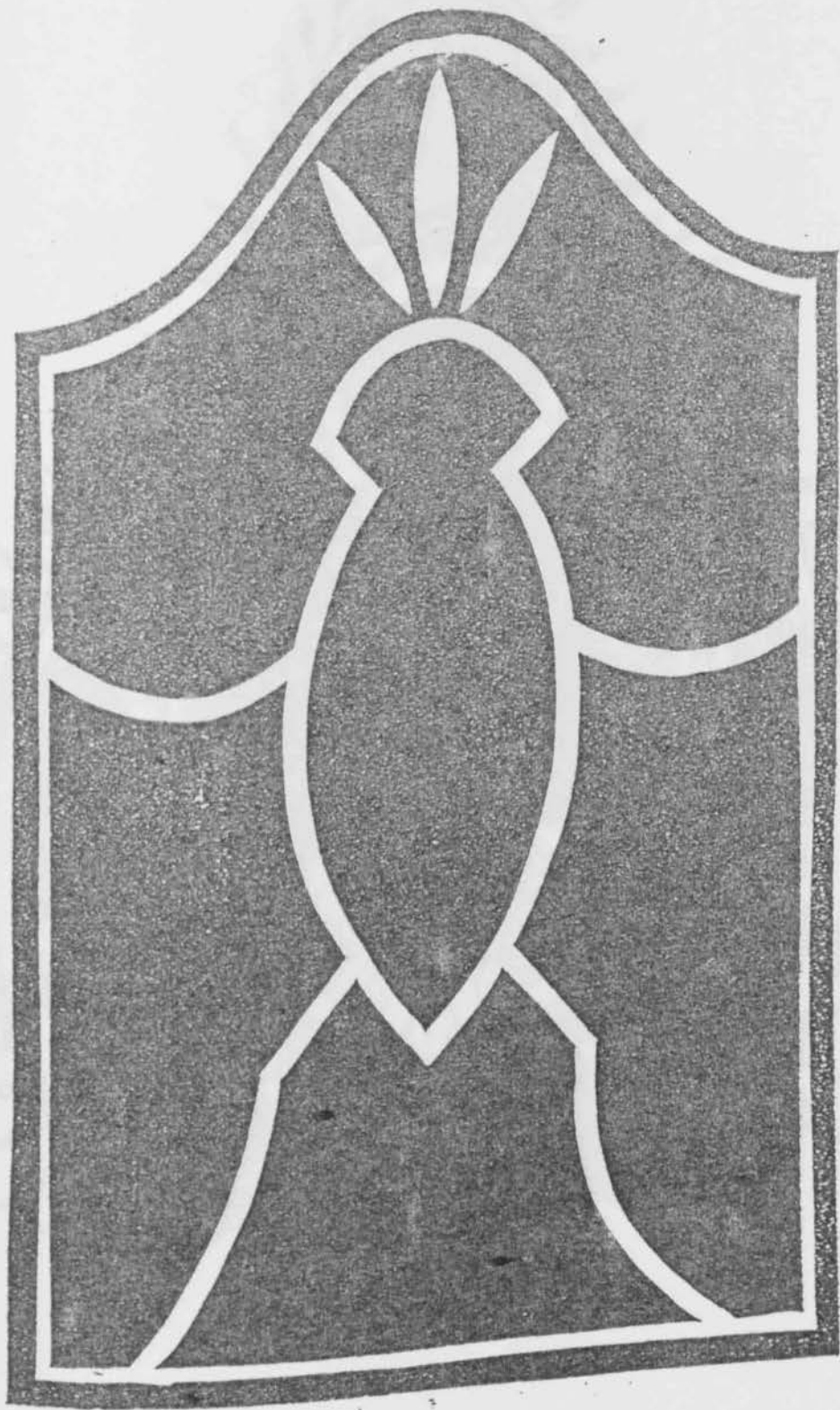

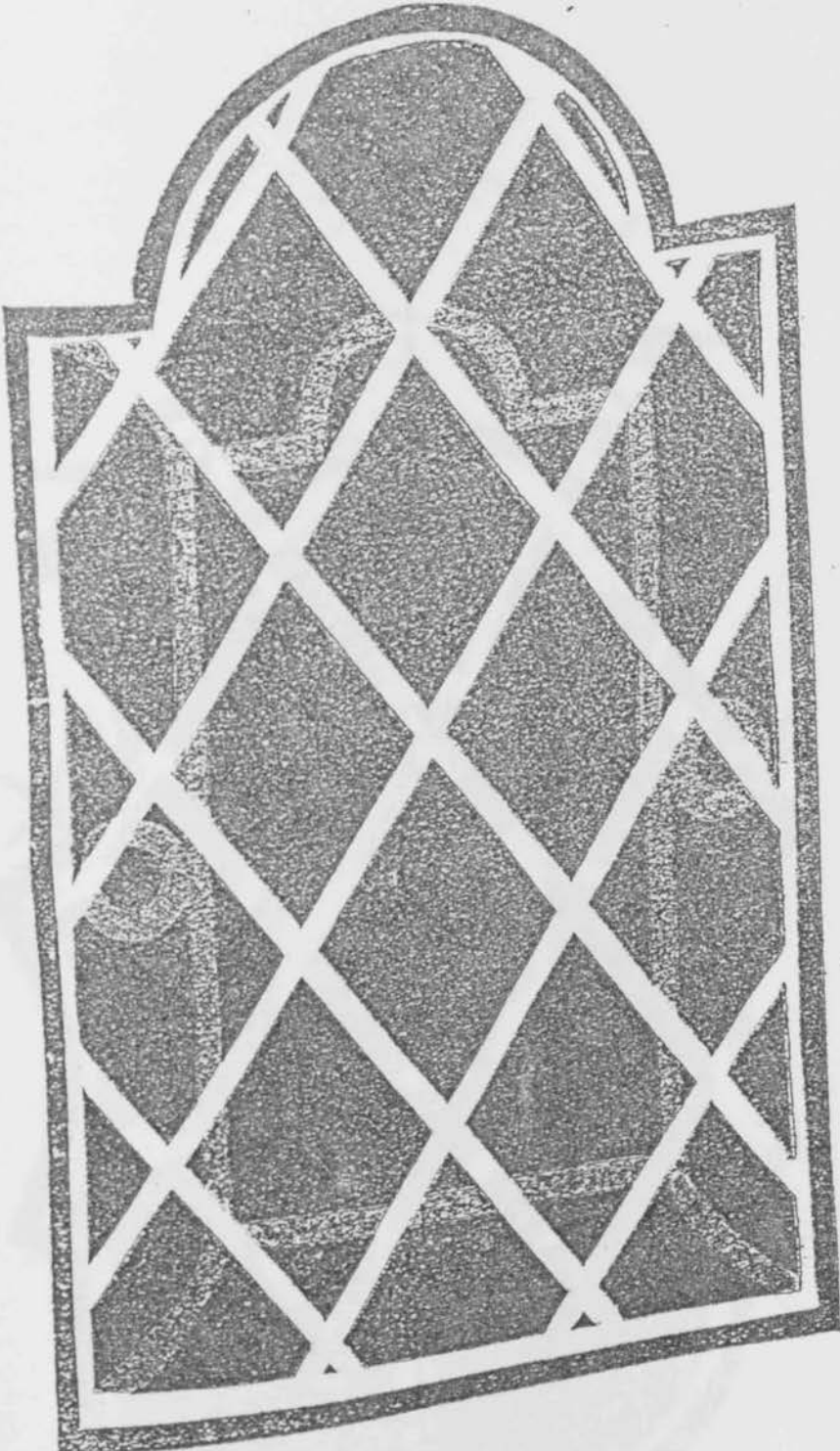

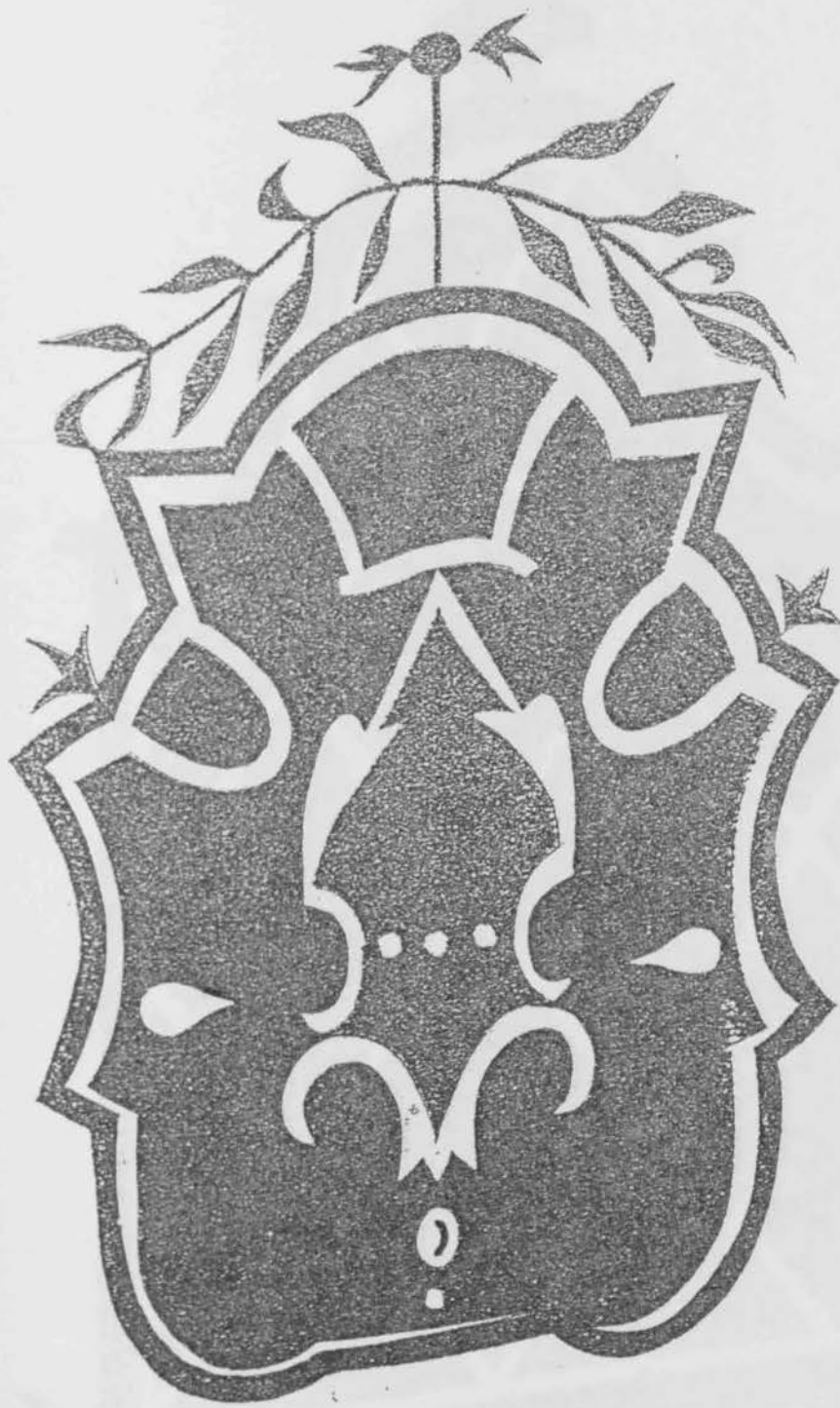

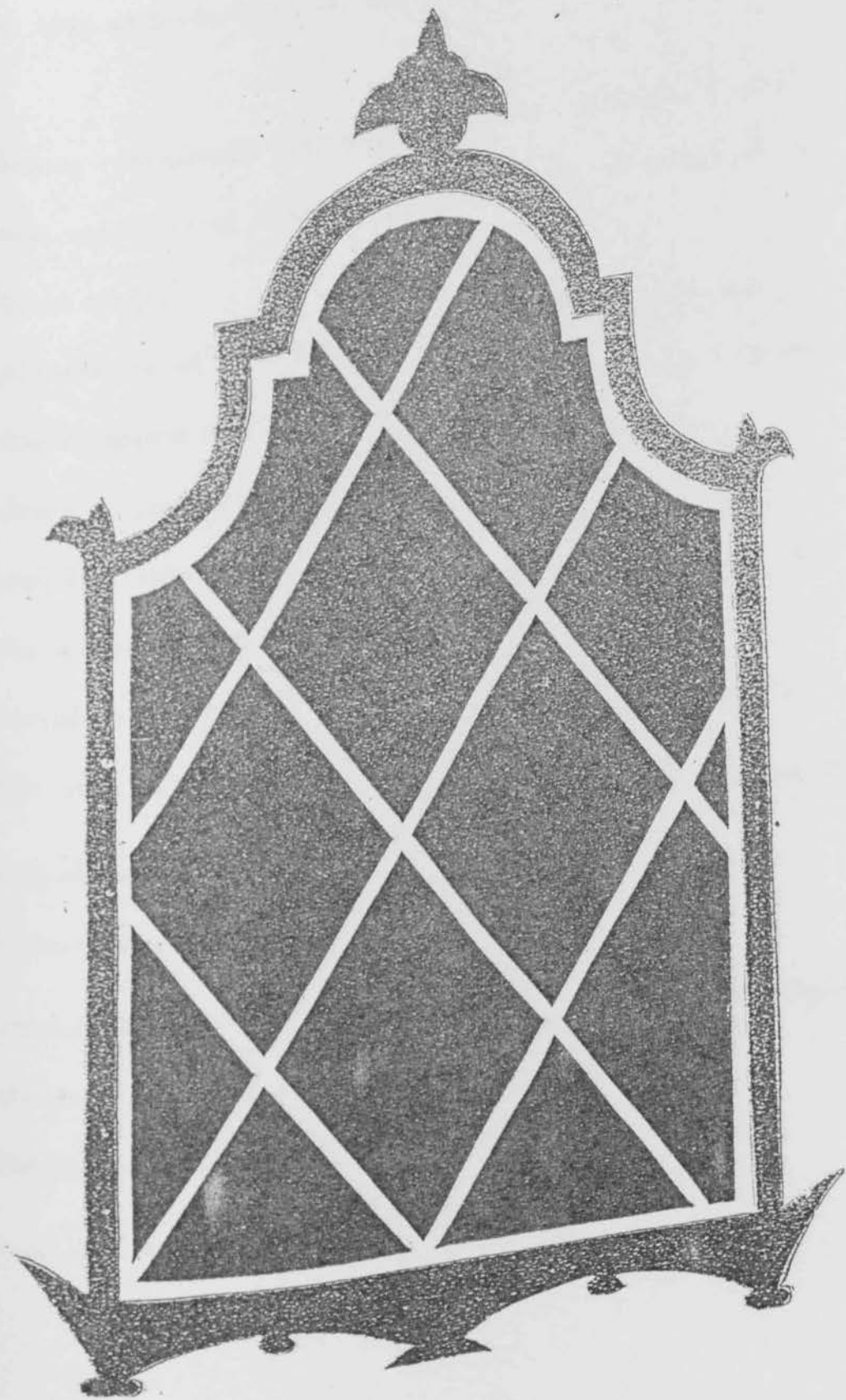

Τ.Ε.Χ.Ν.Ι.Κ.Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ - ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΖΗΜΙΩΝ.

1. Στέγη: λόγω καιρικών συνθηκών, παλαιότητας έχει καταρεύσει μέρος αυτής.
2. Αποσάθρωση - ρυγμάτωση κ'μερική καταστροφή της περιμετρικής δοκού.
3. Παλάσκα, σχεδόν ολική καταστροφή αυτής, τόσο της στέγης όσο και των λιθοδομών αυτής.
4. Επιχρίσματα: ολική καταστροφή αυτών κ'εξωτερικών κ'εσωτερικών.
5. Λιθοδομές: αρκετά σημεία της λιθοδομής του αρχοντικού έχουν υποστεί ρηγμάτωση κ'έχουν γκρεμισθεί.
6. Η οροφή έχει καταστραφεί κατά το ήμισυ.
7. Δάπεδα ορόφων: μέγιστη καταστροφή αυτών από υγρασία, σκόρο και πτώση αντικειμένων οροφής.
8. Δάπεδο υπογείου: Είναι από γκρό μπετόν κ'έχει υποστεί αποσάθρωση.
9. Εσωτερικά κουφώματα: Τα περισσότερα βρίσκονται σε καλή κατάσταση εκτός από μερικά στο υπόγειο.
10. Εξωτερικά: Έχουν υποστεί καταστροφή ολοσχερώς.
11. Χώροι υγιεινής : Λόγω της παλαιότητας του κτιρίου δεν έχουν ουδεμία σχέση με τις ανάγκες της εποχής μας.
12. Εσωτερικός - Εξωτερικός χρωματισμός είναι ανύπαρκτος.

13. Η κύρια είσοδος: Έχει υποστεί μερική καταστροφή, έχει σκουριάσει η κυρίως πόρτα, το μαρμάρινο θύρωμα κιτρίνισε, ο φεγγίτης σκούριασε η σκάλα προσπέλάσεως κ' το πλατύσκαλο έχει μαυρίσει.
14. Περιβάλλον χώρος, λόγω της πολυετούς εγκαταλείψεως του κτιρίου έχει καλυφθεί από οργιώδη βλάστηση.
15. Η στεγανοποίηση του υπογείου είναι ανύπαρκτη.
16. Η θερμική κ' ακουστική μόνωση του κτιρίου δεν υφίσταται λόγω κατάρρευσης του μεγαλύτερου μέρους αυτής.
17. Στα παράθυρα, τα ξύλινα κουφώματα έχουν καταστραφεί.
18. Η σιδεριές του εξώστη της πρόσοψης και των παραθύρων έχουν ξεβάψει σκουριάσαν.
19. Η κουζίνα του υπογείου και η φούσκα του καπναγωγού έχουν γκρεμισθεί.
20. Υδραυλικές εγκαταστάσεις.
Ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις.
Αποχετευτικές εγκαταστάσεις.
Τηλεφωνικές εγκαταστάσεις.
κ' Πυρασφάλειας εγκαταστάσεις.
21. Είναι ευνόητο λόγω της παλαιότητας του κτιρίου ότι είναι ανύπαρκτες. Η θέρμανση εκτός από τους χώρους με τα τζάκια στο υπόλοιπο κτίριο ήταν πλημελής.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ -

- Κατάλογος εργασιών αποκαταστάσεως κ' διαρρύθμισης.

Οι εργασίες αποβλέπουν στην επισκευή, ανακατασκευή ή αντικατάσταση δομικών διακοσμητικών κ' λοιπών οργανικών στοιχείων της οικοδομής καθώς και στην προσθήκη, στο εσωτερικό, άλλων απαραίτητων χώρων, με στόχο την πλήρη αποκατάσταση της εξωτερικής κ' εσωτερικής μορφής της.

1). Αποξήλωση της στέγης κ' επανακατασκευή της, επί περιμετρικού σηνάζ από σπλισμένο σκυρόδεμα, με ξύλινο σκελετό (ζευκτά, τεγίδες, επιτεγίδες), πέτσωμα, ασφαλτόπανο για στεγάνωση και επικάλυψη με σχιστόπλακες Πηλίου.

2). Αποξήλωση της υπάρχουσας κατασκευή από σπλισμένο σκυρόδεμα (δοκός) η οποία θα λειτουργεί ως ενισχυτικό στοιχείο στην εσωτερική πλευρά της Παλάσκας.

3). Μερική κατεδάφισης της Παλάσκας κ' πλήρης ανακατασκευή- αποκατάστασης στην αρχική της μορφή. Θα γίνει ξανά πλέξιμο της πέτρας των λιθοδομών, θα χρησιμοποιηθεί καινούργια ξυλεία κ' σχιστόπλακες Πηλίου.

4). Καθαίρεση επιχρισμάτων, εσωτερικών και εξωτερικών, βούρτισμα κ' πλύσιμο της λιθοδομής. Ό που απαιτηθεί θα γίνουν οι απαραίτητες επεμβάσεις με ξανα πλέξιμο της πέτρας. Τα επιχρίσματα θα γίνουν χωρίς οδηγούς στις λιθοδομές και αρμολοΐ. Τα αρμολοΐ της πρόσοψης δεν θα θιγεί.

5). Θα τοποθετηθούν ξύλινες ψευδοροφές παραδοσιακού στοιχείου, με τάβλες κ' αρμοκάλυπτρα.

- 6). Τα ξύλινα δάπεδα θα αντικατασταθούν επειδή είναι κατεστραμμένα.
- 7). Στο υπόγειο θα τοποθετηθεί πλακόστρωση ή οποία θα γίνει με πηλιορείτικες σχιστόπλακες, επάνω σε άοπλο σκυρόδεμα.
- 8). Τα εσωτερικά κουφώματα θα συντηρηθούν όσα είναι σε καλή κατάσταση κ'θα χρησιμοποιηθούν. Θα υποστούν αντισκαριακή κατεργασία, θα τριφτούν κ'θα λουστραριστούν. Επίσης θα κατασκευασθούν νέα για να χρησιμοποιηθούν στην νέα διαρρύθμιση παραδοσιακού τύπου, ταμπλαδωτά, όμοια προς τα υπάρχοντα.
- 9). Στους χώρους υγιεινής θα γίνουν επενδύσεις με πλακίδια χρώματος λευκό.
- 10). Τα σπίτι εξωτερικώς θα χρωματιστεί λευκό με 2-3 χέρια ασβεστόχωμα, ενώ εσωτερικώς με λευκό χρώμα υδρόχωμα, στο οποίο θα προστεθεί κ'πλαστικό, χωρίς προετοιμασία αλλά σε απλή στρώση αστάρι. Τα διακοσμητικά έγχρωμα στοιχεία όπως ζωγραφικές απομιμήσεις θα αποτυπωθούν κ'θα επαναληφθούν κατά πλήρη αντιγραφή, όπως τα γύψινα ή τα τραβηχτά. Τα κουφώματα θα χρωματιστούν με σκούρα βερνίκια.
- 11). Η κυρία είσοδος θα συντηρηθεί κ'θα αποκατασταθεί πλήρως δηλαδή το μαρμάρινο θύρωμα, ο φεγγίτης, η εξώπορτα, η σκάλα προσπελάσεως κ'το πλατύσκαλο. Επίσης ο άμεσος περιβάλλον χώρος. Θα ξεριζωθούν όλα τα αγριόχορτα, θα κλαδευτούν τα δένδρα, θα ισοπεδωθεί ο εμπρόσθετος χώρος, θα τοποθετηθεί πέτρινη βρύση από πλάκες ΠΗΛΙΟΥ κ'θα διαμορφωθούν παραδοσιακά παρτέρια. Θα εκτελεσθούν όλες οι απαραίτητες εργασίες για την αποκατάσταση του χώρου της εισόδου, όπως χρωματισμοί κ'συντήρηση- αποκατάσταση του κλιμακοστασίου.

12). Θα γίνουν οι απαιτούμενες εργασίες στεγανώσεως του υπογείου εσωτερικώς κ' εξωτερικώς αφού προηγηθεί μερική ή πλήρης αποκάλυψη της λιθοδομής, κάτω από την στάθμη του εδάφους.

13). Θα εκτελεσθούν όλες οι απαραίτητες εργασίες για να πραγματοποιηθεί θερμική κ' ακουστική μόνωση των ορόφων. Επίσης θα τοποθετηθούν στα κουφώματα και τζαμζίκια.

14). Θα κατασκευασθούν ξύλινα κουφώματα, κατά πλήρη απομίμηση των υπάρχοντων παλαιών κουφωμάτων. (τζαμζίκι, σιδεριά γύφτικη, ποδιές). Για την λειτουργία των κουφωμάτων και γενικά για την στερέωση των παντζουριών, θα χρησιμοποιηθούν παραδοσιακά συστήματα κ' υλικά.

15). Η σιδεριά του εξώστη (προβόλου) στην πρόσοψη καθώς και οι σιδεριές των παραθύρων θα καθοριστούν με αμμοβολή κ' θα βαφούν μαύρα (αντισκοριακό.)

16). Θα γίνει πλήρης συντήρηση κ' αποκατάσταση της κουζίνας στο ισόγειο, δηλαδή της φούσκας του καπναγωγού, των μεταλλικών κατασκευών της εστίας.

17). Θα εκτελεσθούν όλες οι απαραίτητες εργασίες για να εξοπλισθεί το σπίτι σε όλες τις στάθμες, δηλαδή στο υπόγειο, το ισόγειο κ' τον όροφο με σύγχρονες εγκαταστάσεις υδραυλικές (παροχή κ' αποχέτευση) ηλεκτρολογικές, τηλεφωνικές κ' πυρασφάλειας. Θα πρέπει όλες αυτές οι εγκαταστάσεις να είναι αφανείς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Οι στέγες στην οικοδομή σαν μορφολογικά φέροντα στοιχεία.
  2. Οικοδομική. Ζ.Α Τζαρτζάκου, Ιδρ. Ευγεν. Αθήνα 1982
  3. Οικοδομικοί σχεδιαστές. Ιδρ. Ευγεν. Αθήνα 1970
  4. Αρχιτεκτονικό σχέδιο. Στρατή Δούκα Ιδρ. Ευγ. Αθήνα 1989
  5. Θέματα . Αρχιτεκτονικής μορφολογίας
οικισμοί - αρχοντικά - μετόχια.
πρατάσεις αναστηλώσεως και αναβιώσεως
Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας
Πολυτεχνική Σχολή ΑΠΘ. 1977
  6. Αρχιτεκτονικές Λεπτομέρειες. Νίκος Φιντικάκος. - Ρένα Μπουονιά Αθήνα 1981
  7. Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική - Πήλιο Ε.Ο Μέλισσα Αθήνα 1927
  8. Μακρυνίτσα. ΥΧΟΠ. Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών (Γ 7)
  9. Ελληνικό Αγροτικό σπίτι. Υπουργείο δημόνων Έργων- Γενική Διεύθυνση Οικισμού.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - Μέλισσα Αθήνα 1988
1. Αβραμέα, Η βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι το 1204, Αθήνα 1974
  2. Βακαλόπουλος Α. " Η εγκατάσταση των Τούρκων στην Θεσσαλία" Μαγνησια-
κά γράμματα, εκδόσεις Νομαρχία Μαγνησίας 1971
  3. Γαλλής Ι. " Η Πορταριά " (1800-1881) Το Ορμίνιον 1966
  4. Καρυδάκης Κ. " Πηλιορείτικη Λαογραφία " Βόλος 1968.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

1) Γενικά.....σελ	1
2) Περιγραφή ζημιών.....	3
3) Λίγα λόγια περι αρχιτεκτονικών αποτυπώσεων.....	4
4) Τοιχοποιϊες-ζημιές και αιτίες.....	12
5) Τοιχοποιϊες :Αποκατάσταση ζημιών και επεμβάσεις.....	24
6) Πήλιο.....	31
7) Ιστορικό πλαίσιο και οικιστική οργάνωση.....	32
8) Αρχιτεκτονική.....	57
9) Πολεοδομία	89
10) Το ηπλειορείτιο σπίτι.....	99
11) Άλλα κτίσματα.....	104
12) Αστική ευλογλυπτική.....	108
13) Δείγματα φευτοπαράθυρων.....	122
14) Τα φευτοπαράθυρα του ηηλίου του λαογράφου Κίτσου Μακρή.....	134
15) Τεχνική περιγραφή-Λεπτομερείς κατάλογος1 ζημιών.....	146
16) Τεχνική περιγραφή-Κατάλογος εργασιών αποκαταστάσεως και διαρρύθμισης.....	148
17) Βιβλιογραφία.....	151

